

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**MADDE BAĞIMLILARININ MADDEYİ BIRAKMA
SÜRECİNDE DİNİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: BURSA
GADEM ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Pakize BAŞYİĞİT

BURSA 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**MADDE BAĞIMLILARININ MADDEYİ BIRAKMA
SÜRECİNDE DİNÎ TUTUM VE DAVRANIŞLARI
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: BURSA
GADEM ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Pakize BAŞYİĞİT

Orcid: 0000-0002-9983-9556

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

BURSA 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Pakize BAŞYİĞİT
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xviii+222
Mezuniyet Tarihi :/...../ 2021
Tez Danışmanı :Prof.Dr. Abdurrahman KURT

MADDE BAĞIMLILARININ MADDEYİ BIRAKMA SÜRECİNDE DİNİ TUTUMLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: BURSA GADEM ÖRNEĞİ

Dünyamız, modern dönemle birlikte ulaşım, iletişim, kimya alanında yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerle toplumsal değerler sistemi ve yaşam tarzlarında yaşanan köklü değişimlerin kesiştiği noktada gençler arasında giderek artan madde bağımlılığı olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkemiz coğrafi konumu itibariyle Asya-Avrupa arası çift yönlü madde trafiğinin geçiş noktasında riskli bir bölgede yer almaktadır. Madde bağımlılığı bireyi, ailesini ve yaşadığı toplumu fizyolojik, psikolojik ve ekonomik açıdan yıpratıcı toplumsal bir problemdir. Ülkemizde madde bağımlılığıyla adli, tıbbi, klinik yaklaşımlarla çok yönlü mücadele verilmekte fakat maddeyle mücadelede istenilen sonuç elde edilememektedir. Son zamanlarda mevcut yaklaşımlara ek olarak denenen inanç odaklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, maddeyle mücadele zemininde kişilerin dinî tutumlarının maddeyi bırakma motivasyonlarına etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Bursa Büyükşehir Belediyesinin şehirdeki madde bağımlısı gençler ve aileleri için ücretsiz danışmanlık hizmeti sunduğu Gençlik ve Aile Destek Merkezinden maddeyi bırakmak için yardım ve destek alan 150 madde bağımlısı bireyle yapılan yüz yüze anket görüşmesi ve maddesiz yaşama adaptasyonda kritik nokta olan bir yılı aşmış bireylerle yapılan odak grup görüşmesinden elde edilen nicel ve nitel verilerin analizinden oluşmaktadır. Araştırmada genel olarak maddeyi bırakma ve temiz kalma motivasyonu ile dinî inanç ve duygu boyutu arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Madde bağımlılığı, Motivasyon, Dindarlık

ABSTRACT

Name and Surname : Pakize BAŞYİĞİT
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : xviii+222
Degree Date :...../...../ 2021
Supervisor :Prof.Dr. Abdurrahman KURT

A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON THE RELIGIOUS ATTITUDES AND BEHAVIOUR OF DRUG ADDICTS DURING THE PERIOD OF DRUG WITHDRAWAL: THE CASE OF BURSA GADEM

The world has been come across the event that increasing drug addiction among young people at the junction of radical alterations of social values system and lifestyles because of the improvements in transportation, communication, chemistry and the rapid technological developments thanks to modern age. Considered its geographical location, our country is located in which the region has the high-risk for the two-way drug traffic between Asia and Europe. Drug addiction is a social problem that makes it to become wear in terms of physiological, psychological and economic for the individual, family and society they live in. In our country, by forensic, medical and clinical approaches it is dealt with drug addiction within all-round, yet the desired output couldn't be achieved in the action. Lately, faithful oriented approaches tried in addition to existing ones draw attention.

This study aims to investigate the effect of religious attitudes of people on their motivation to quit from drug abuse on the basis of fighting. The study comprises a face-to-face questionnaire with 150 drug addicts who received help and support from The Center of Youth and Family Support, where Bursa Metropolitan Municipality provides free counseling service for drug abused young people and their families in the city, and consists of the analysis of quantitative and qualitative data obtained from focus-group conversations with individuals who are over a year, which is a critical point in adapting to life without any drug. In this study, it was found that there is a positive relationship between the motivation to quit from drug abuse besides stay with no drug and religious belief and emotion.

Keywords: Drug abuse, Motivation, Religiosity

ÖNSÖZ

Modern dönemlerde ulaşım, iletişim, bilim ve teknikte baş döndürücü gelişmelerin hayatımızı kolaylaştıran olumlu yönlerini tecrübe ederken diğer yandan uyuşturucu, uyarıcı, halüsinojen özelliklere sahip son derece tehlikeli çeşitli sentetik maddelerin çoğalmasına ve bu tür maddelerin günlük hayatımıza bu yollardan kolayca girebildiğine şahit olduk. Pek çok manevî zenginliği bünyesinde barındıran Bursa'mız kritik coğrafi konumu nedeniyle madde tacirlerinin hedefindeki kentlerden biri haline geldi. Anne olduktan sonra başladığım akademik hayatımda yaşadığım şehrin gençlerinin problemleriyle ilgilenmek, benim için son derece anlamlı ve isabetli bir karar olduğu kanaatindeyim.

Lisans üstü eğitime geçerken toplumsal olaylara, manevi değerlerinden sapmadan getirdiği açıklama ve yorumlarla bana ilham kaynağı olan, bu zor ve meşakkatli araştırmanın şaşırdığım ve kaybolduğum noktalarında yolumu bilim ve irfan ışığıyla aydınlatan, lisans dönemimden itibaren üzerimde hakkı ve emeği olan kıymetli tez danışmanım sayın Abdurrahman KURT'a en kalbî duygularıyla hürmetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Din Sosyolojisi alanında geniş bilgi birikimleriyle ufkumu açan, akademik hayatta sergiledikleri disiplinli tutumlarıyla bana örnek olan ayrıca tez savunma sınavıma katılarak yapıcı eleştirilerini benimle paylaşan değerli hocalarım; Vejdi BİLGİN ve Kemal ATAMAN'a şükran ve minnetlerimi sunarım.

Araştırmaya izin veren Bursa Büyükşehir Belediyesine, araştırmayı gerçekleştirdiğim dönemde çalışmayı destekleyen ve her aşamada yardımcı olan Gençlik ve Aile Destek Merkezi idari sorumlusu Sayın Gökhan ÖZTÜRK'e saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Benimle odasını paylaşan sevgili Duydu ŞEN ADIYAMAN'a bilgi ve deneyimlerine ihtiyaç duyduğum her an çekinmeden başvurabildiğim değerli GADEM danışmanları Ahmet HATİP, Ahmet ÖZKAN, Hülya ÖZKAN TİMUR, Merve NALÇACI, Şeyma KÖLEGÖZ ve Nurşah HİZAL'a, saha tecrübeleriyle beni aydınlatan GADEM mobil ekibine müteşekkirim. GADEM'de geçirdiğim yedi ay boyunca misafirperverlikleriyle beni son derece iyi ağırlayan tüm GADEM personeline çok teşekkür ederim. En önemlisi de çalışmanın temel taşı olan GADEM danışmanlarına,

hayatlarındaki en mahrem ve karanlık noktaları tüm içtenlikleri ve samimiyetleriyle bana güvenerek açtıkları için minnetlerimi sunuyor, bundan sonrası için her birine sağlıklı ve aydınlık bir ömür temenni ediyorum.

Çalışma boyunca dostluklarını benden esirgemeyen ve beni hep yüreklendiren yüksek lisans döneminde tanıştığım arkadaşlarım Yasemin BALCANCI ve Elif DAVUN'a sevgilerimi sunuyorum. Araştırma sürecinde aile ortamını bizimle paylaşan KODALAK ailesine maddi ve manevi destekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Uzun ve meşakkatli eğitim ve araştırma dönemimde oldukça bunaldığım, zorlandığım anlarda bana sabır gösteren ve desteğini esirgemeyen eşim Kadir BAŞYİĞİT'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak kendisiyle annelik duygusunu tattığım, sayesinde ilgi ve dikkatimin gençlerin dünyalarına ve problemlerine çevrildiği biricik oğlum Mustafa Alp BAŞYİĞİT'e en içten sevgilerimle teşekkür ediyorum.

Pakize BAŞYİĞİT

BURSA/2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR	xiii
GRAFİKLER	xv
ŞEKİLLER	xvi
HARİTALAR	xvi
KISALTMALAR	xvii

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	2
1. Araştırmanın Konusu	2
2. Araştırmanın Amacı	4
3. Araştırmanın Önemi.....	4
B. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	5
1. Araştırma Deseni.....	7
2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	9
3. Araştırma Hipotezi ve Soruları	10
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	11
5. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Çözümlemesi.....	12
a. Karma Desen Birinci Aşama: Anket Uygulaması.....	12
b. Karma Desen İkinci Aşama: Odak Grup Görüşmesi	14
C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN

A. MADDE VE MADDE BAĞIMLILIĞI.....	18
1. Madde Kavramı.....	18
a. Maddelerin Sınıflandırılması.....	18
b. Türkiye’de Kullanımına Rastlanan Narkotik Maddeler.....	20
(1) Opioidler (Afyon, Morfin, Eroin, Kodain).....	20
(2) Kokain	24
(3) Kannabioidler (Esrar, Marihuana,).....	25
(4) Sentetik Kannabinoidler (Sentetik Esrar, Bonzai vb.).....	26
(5) Psikotrop Maddeler	27
(6) MDMA (Ecstasy)	28
(7) LSD (Lysergic Acid Diethylamid)	28
(8) Amfetamin.....	29
(9) Metamfetamin.....	30
(10) Selvia Divinorum	30
(11) Captagon.....	31
2. Bağımlılık Kavramı.....	31
3. Madde Bağımlılığı (Toksikomani).....	34
4. Madde Kullanımı ve Bağımlılık Süreci	37
5. Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri	39
a. Sorunlu Aile İlişkileri.....	40
b. Yaş ve Cinsiyet	42
c. Eğitim Durumu.....	44
d. Sosyal Etki ve Uyma.....	46
e. Göç ve Kentleşme	47
f. Sekülerleşme ve Dindarlığın Zayıflaması.....	49
g. Küreselleşme ve Kitle İletişim Araçları.....	50
h. Alt Kültür Grupları ve Tüketim	52
B. SOSYOLOJİK SAPMA KURAMLARI	54
1. Sapmanın İşlevleri (Yapısal İşlevsel Analiz).....	58

a. Durkheim'a Göre Anominin Toplumsal İşlevi	59
b. Merton'un Gerilim Kuramı	60
c. Sapma Alt kültürleri	61
d. Hirschi'nin Sosyal Kontrol Kuramı	63
2. Sapma ve Eşitsizlik (Sosyal Çatışma Kuramı).....	65
3. Sapmanın Etiketlendirilmesi (Sembolik Etkileşim Analizi)	66
a. Etiketleme Kuramı	67
b. Sapmanın Tıbbileştirilmesi	68
C. DİN VE SAĞLIK İLİŞKİSİ.....	69
1. İslam Hukuku'nda Madde Kullanımıyla İlgili Görüşler	71
2. Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Dinî/ Manevi Danışmanlık Uygulaması.....	73
D. KÜRESEL ÇAPTA MADDE TRAFİĞİ.....	76
1. Küresel Üretim Bölgeleri	76
2. Küresel Tüketim Bölgeleri.....	77
3. Madde Ticaretinde Türkiye'nin Coğrafi Konumu	79
a. Türkiye'de Madde Arzı ile Mücadele	81
b. Türkiye'de Madde Talebi ile Mücadele.....	82
4. Madde Ticaretinde Bursa'nın Konumu.....	82
5. Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM).....	85
a. GADEM'in Açılışı	86
b. GADEM'in Fiziki Yapısı, Personel Durumu ve İşleyişi	86
c. GADEM'in Bireye Yönelik Faaliyetleri	87
d. GADEM'in Aileye Yönelik Faaliyetleri.....	89
e. GADEM'in Şehre Yönelik Faaliyetleri.....	90

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU

A. MADDEYİ BIRAKMA AŞAMASINDAKİ BİREYLERİN SOSYO

DEMOGRAFİK YAPISI..... 94

1. Yaşa Göre Dağılım..... 94

2. Cinsiyete Göre Dağılım	97
3. Göç Durumuna Göre Dağılım.....	98
4. Medeni Duruma Göre Dağılım	101
5. Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	102
6. Çalışma Durumuna Göre Dağılım	105
B. MADDE BAĞIMLILIĞINDA AİLENİN ETKİSİ	111
1. Katılımcıların Aile Yapısı ve Özellikleri	111
2. Parçalanmış Ailenin Madde Bağımlılığıyla İlişkisi	119
3. Aile İçi Şiddetin Madde Bağımlılığına Etkisi	122
4. Ailenin İlgi ve Desteğinin Madde Bağımlılığı Tedavisine Katkısı.....	126
C. MADDE BAĞIMLILIĞINDA SOSYAL SÜREÇLER	129
1. Bağımlılık Sürecinde Kullanılan Maddeler	130
2. Madde Kullanmaya İten Faktörler	138
3. Gelecek Kaygısı ve Bağımlılık ilişkisi.....	144
4. Madde Kullanımıyla İlgili Dinî Bilgi Düzeyi	147
D. KATILIMCILARIN DİNİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI.....	149
1. Maddeyi Bırakma Aşamasındaki Bireylerin Öznel Dindarlık Düzeyleri	150
2. Katılımcıların Din Eğitimi Durumları.....	158
3. Katılımcıların Dinî Sosyalleşme Durumları	163
4. Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Kurum ve Grupların Katkısı	167
SONUÇ.....	175
BİBLİYOGRAFYA	181
EKLER.....	197
EK 1: Araştırma Gönüllü Katılım Formu	197
EK 2: Araştırma Anket Formu.....	199
EK 3: Bağımlılık Profil İndeksi (Tarama).....	206
EK 4: Odak Grup Görüşmesi Gönüllü Katılım Formu	209
EK 5: Odak Grup Görüşmesi Katılımcıları	212
EK 6: Odak Grup Görüşmesi Soruları	213

EK 7: Madde Bağımlılığıyla İlgili Görüşü Alınan Uzmanlar:	214
EK 8: Türkiye’de Yasadışı Madde Arzıyla Mücadele Eden Kurumlar	216
EK 9: Türkiye’de Yasadışı Madde Talebiyle Mücadele Eden Kurum ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	217
EK 10: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Göç Durumu.....	219
EK 11: Etik Kurul Onayı	220
EK 12: Bursa Büyükşehir Belediyesi Araştırma Onayı	221

TABLolar

Tablo 1: Bağımlılık Yapan Maddelerin Sınıflandırılması	19
Tablo 2: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Nüfus Dağılımı	83
Tablo 3: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Nüfus Yoğunluğu	84
Tablo 4: Örneklemin BAPİ-T Puan Ortalaması.....	94
Tablo 5: Yaşa Göre Dağılım	95
Tablo 6: Yaş değişkeni ile BAPİ-T ve alt ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları	96
Tablo 7: Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı.....	97
Tablo 8: Doğum Yeri Göre Dağılım (Göç Durumuna Göre).....	99
Tablo 9: İkamet Edilen İlçelere Göre Dağılım.....	100
Tablo 10: Medeni Duruma Göre Dağılım.....	101
Tablo 11: Eğitim Durumuna Göre Dağılım (en son mezun olduğu okul)	102
Tablo 12: Katılımcıların eğitim durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları	104
Tablo 13: Çalışma Durumları ve Meslek Türlerine Göre Dağılım	105
Tablo 14: Mesleklere Göre Dağılım	106
Tablo 15: Katılımcıların çalışma durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları	107
Tablo 16: Aylık Kişisel Kazanca Göre Dağılım	108
Tablo 17: Aylık Harçlıklara Göre Dağılım	109
Tablo 18: Katılımcıların toplam aylık gelirleri, kişisel kazancı olanların ortalama kişisel kazançları ve kişisel kazancı olmayanların ortalama harçlıkları ile BAPİ-T ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları.....	110
Tablo 19: Katılımcıların Aynı Hanede Birlikte Yaşadıkları Bireylere Göre Dağılımı	112
Tablo 20: Kardeş Sayılarına Göre Dağılım.....	113
Tablo 21: Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Dağılım	114
Tablo 22: Katılımcıların Ailelerini Dindar Olarak Tanımlama Durumlarına Göre Dağılımı ...	115
Tablo 23: Dinî İbadetler Konusunda Ailenin Baskısına Göre Dağılım	117
Tablo 24: Ailede Kötü Alışkanlıkların Bulunma Durumuna Göre Dağılım	118
Tablo 25: Vefat Eden Aile Bireyelerine Göre Dağılım	119
Tablo 26: Ailede Üveylik Durumuna Göre Dağılımı	121
Tablo 27: Katılımcıların ailede kayıp durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları	122

Tablo 28: Katılımcıların Yaşadıkları Aile İçi Şiddete Göre Dağılımı	123
Tablo 29: Katılımcıların ailede herhangi bir türde şiddet yaşayanlarla şiddet yaşamayanların BAPİ-T’den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whintey U testi bulguları	125
Tablo 30: Ailelerinin Madde Kullanımını Öğrenme Süresine Göre Dağılım	126
Tablo 31: Katılımcıların Sorunlarına Ailelerinin Destek Olma Durumlarına Göre Dağılımı ..	127
Tablo 32: Katılımcıların Aileleriyle Vakit Geçirmekten Mutlu Olma Durumlarına Göre Dağılım.....	128
Tablo 33: Katılımcıların Kullandığı Maddelerin Sıralaması	130
Tablo 34: Maddeye başlamadan Önce Sigara ve Alkol Kullanımına Göre Dağılım	132
Tablo 35: Maddeye Başlama Yaşına Göre Dağılım	133
Tablo 36: Madde Kullanım Süresine Göre Dağılım	136
Tablo 37: Temiz Kalma Süresine Göre Dağılım	136
Tablo 38: Maddeyi ilk denedikleri yaş, madde kullanım süresi ve temiz kalma süresi ile BAP-T’den aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları	137
Tablo 39: Katılımcıların Madde Kullanmaya Sevk Eden Nedenler	139
Tablo 40: Katılımcıların Gelecekleriyle İlgili Kaygı Durumu.....	144
Tablo 41: Katılımcıların gelecek kaygılarının bulunup bulunmamasına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ile Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları	145
Tablo 42: Katılımcıların Madde Kullanmadan Önce Psikiyatrik Tanı ve Tedavi Durumlarına Dağılımı	146
Tablo 43: Kullandıkları Maddenin İslam’a Göre Hükmü Konusunda Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımı	147
Tablo 44: Katılımcıların Kendilerini Dindar Olarak Görme Durumlarına Göre Dağılımı	151
Tablo 45: Katılımcıların Maddeyi Bırakmak İçin Allah’a Dua Etme Durumlarına Göre Dağılımı	152
Tablo 46: Katılımcıların Dinî İbadetlere Göre Dağılımı.....	156
Tablo 47: Katılımcıların Dinî İbadetlerini Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılımı	156
Tablo 48: Katılımcılara Göre Dinî İbadetlerin Madde Kullanma İsteğinden Alıkoyma Durumuna Göre Dağılımı	157
Tablo 49: Katılımcıların kendilerini dindar olarak tanımlama, dinî ibadetleri yerine getirme sıklığı, ibadet etmenin madde kullanma istediğinden alıkoyması, madde kullanımı ile ilgili olarak Allah’a dua etme düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları.....	157

Tablo 50: Katılımcıların Din Eğitimi Aldıkları Kaynaklara Göre Dağılımı	159
Tablo 51: Katılımcıların Din Eğitimi Derslerinde Maddeyle İlgili Yeterli Bilgi Verilip Verilmediğine İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı.....	160
Tablo 52: Katılımcıların Aldıkları Din Eğitiminin Madde Kullanımını Alıkoymasına Dair Tutumlarına Göre Dağılımı.....	161
Tablo 53: Katılımcıların Dinledikleri Cuma Hutbeleri ve Vaazlarda Madde Kullanımıyla İlgili Uyarıcı Bilgi alıp almadıklarına İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı.....	164
Tablo 54: Katılımcıların Mübarek Sayılan Gün ve Gecelerde Madde Kullanımı Hakkındaki Tutumlarına Göre Dağılımı.....	165
Tablo 55: Katılımcıların Flörtle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı.....	166
Tablo 56: Katılımcıların Dinî Destek Alma Durumlarına Göre Dağılımı	167
Tablo 57: Dinî Destek/Eğitim Alma Taleplerine Göre Dağılımı.....	169
Tablo 58: Katılımcıların Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetinin Kendilerine Yardımı Olup Olmayacağına İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı.....	170
Tablo 59: Katılımcıların maddeyi bırakma konusunda dinî destek ve eğitim almayı isteme düzeyleri ve danışma-rehberlik hizmetleri almanın faydalı olacağını düşünme düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları.....	170

GRAFİKLER

Grafik 1: Ailede Alkol ve Sigara Kullanımına Göre Dağılım	118
Grafik 2: Grafik Ailede Kayıp Durumu	120
Grafik 3: Grafik Aile İçi Şiddet Durumu	124
Grafik 4: Katılımcıların En Çok Kullandıkları Maddeler	130
Grafik 5: Maddeye Başlamadan Önce Alkol ve Sigara Kullanımı	132
Grafik 6: Maddeye Başlama Yaşı Pasta Grafiği	134
Grafik 7: Maddeye Başlama Yaşı Çizgi Grafiği	135
Grafik 8: Madde Kullanmaya İten Faktörler Sütun Grafiği.....	140
Grafik 9: Öznel Dindarlık Durumu	151

ŞEKİLLER

Şekil 1: Araştırma Deseni	8
Şekil 2: Bağımlılık Boyutları	33
Şekil 3: Madde Bağımlılığı Süreci.....	39
Şekil 4: Merton'ın Gerilim Kuramı	61
Şekil 5: GADEM'in İşleyiş Süreci.....	89
Şekil 6: Madde Bağımlılığı Sürecinde Dinin Rolü	180

HARİTALAR

Harita 1: Madde Ticaretinde Türkiye'nin Coğrafi Konumu	79
Harita 2: Bursa İlinin Coğrafi Konumu	83

KISALTMALAR

AA	: Adsız Alkolikler
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: Aktaran
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AMATEM	: Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Araştırma Merkezi
APA	: American Psychology Association
BAPİ-T	: Bağımlılık Profil İndeksi-Tanı
BAYDER	: Bağımsız Yaşam Derneği
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Böl.	: Bölüm
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
ÇEMATEM	: Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi
çev.	: Çeviren
d.	: Doğum
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DSM-IV-TR	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th Edition
DSM-V	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ed.	: Editör
EGM.KOM	: Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele
EMCDDA	: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
GADEM	: Gençlik ve Aile Destek Merkezi
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HİGED	: Hizmet Gönül Erleri Derneği
ICD-10	: International Statistical Classification of Diseases-10
İŞ-KUR	: Türkiye İş Kurumu
JWH-18	: Bonzai
KURAV	: Kur'an Araştırmaları Vakfı
LSD	: Lysergic Acid Diethylamid
MASAK	: Mali Suçları Araştırma Kurulu
MDMA	: Metilen Dioxi Metamfetamin
MÖ	: Milattan Önce
OPT	: Off Prime Time
PT	: Prime Time

PT Late	: Prime Time Late
REHADER	: Sosyal Rehabilitasyon Derneği
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: Sayfa
SEKAM	: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
sy.	: Sayı
TAPDK	: Tütün ve Alkol Piyasası Denetleme Kurulu
TBM	: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TUBİM	: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
v.dđr	: ve diğerleri
UMUDDER	: Umut Derneği
UNODC	: United Nations Office on Drugs and Crime
YEDAM	: Yeşilay Danışma Merkezi

GİRİŞ

Bir toplumun kültürünü, inançlarını, değer ve normlarını dolayısıyla varoluşunu sürdürecektir olan hiç şüphesiz o toplumdaki genç bireylerin sosyalizasyonudur.¹ Toplumda aile, din, eğitim gibi en temel kurumlar yeni nesillerin toplumun bütünlüğüne uyumlu sosyalleşmesi² ve toplumdaki denge durumunun sağlanması işlevine hizmet eder.³ Ne var ki bu denge durumu her zaman aynı rutininde ilerlemeyebilir, bireyler arasında çeşitli faktörlerden kaynaklanan sapma durumları gözlemlenebilir. Bu çalışmada Türk toplumunun çocuk sayılacak yaşlardan itibaren genç bireylerini bekleyen tehlikelerden biri olan madde bağımlılığı problemini din sosyolojisi zemininde ele alacağız. Son zamanlarda bağımlılık yapan maddelerin sentetik çeşitliliğinin de artmasıyla⁴ maddeye ulaşmak kolaylaşmıştır. Buna bağlı olarak dünyada ve Türkiye’de madde kullanımının yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.⁵ Ulusal ve uluslararası medyaya konu olan yüklü miktarlarda çeşitli illegal maddelerin yakalanma haberleri, madde kullanımına bağlı suç ve ölüm vakalarındaki artış bu duruma işaret etmektedir.

Bu bağlamda İslam açısından konuyu ele alacak olursak, İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu İslam’ın insanlara fayda sağlama ve onları çeşitli zararlardan koruma noktasında fikir birliği içindedir. Bu konudan İslam Hukuk Usulü’nde ‘Makasid-ı Şer’iyye’ (ibadetler ve hukuk alanında dinî hükümlerin gayeleri) olarak bahsedilmektedir.⁶ Üç noktada toplanan Makasid’in en önemli basamağını ‘Zarurîyyat’ oluşturur. Zarurîyyat, İslam bilginlerine göre toplumun varlığının korunması için kaçınılmaz değerlerdir. Bu zarurî değerler; bireyin canı, aklı, nesli, inancı ve malının

¹ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun, 5. Baskı İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s. 69.

² Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2004, ss. 47-67.

³ George Ritzer, Jeffery Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basım, 2014, ss. 247-49.

⁴ Faruk Aşıcıoğlu, “Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu”, Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler, İstanbul: Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, 2013, s. 3.

⁵ EGM, “Uyuşturucu Olayları Genel Değerlendirmesi”, Narkotik, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık İstihbarat Hareket Daire Başkanlığı, 1995, ss. 10-13; Esra Çetinöz, “Türkiye’de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele”, Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı SAMER, 2019.

⁶ Makasid-ı Şer’iyye Nevileri: 1-Zarurîyyat-ı hamsenin korunması (beş zarurî değer; inanç, can, akıl, nesil, mal). 2-Hacıyyatın sağlanması. 3- Tahsiniyyatın gerçekleştirilmesi. Detaylı bilgi için bkz Zekiyyüddin Şa’ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü’l Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 20. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014, ss. 413-14.

korunmasıdır. Dolayısıyla gençlerimizin beden, ruh ve akıl sağlığını, manevi yaşantısını, aile içi ilişkilerini, eğitim veya iş hayatını, sosyal çevresiyle ilişkilerini, ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyen madde bağımlılığı sosyal bir fenomen olarak din sosyolojisinin inceleme alanına giren konulardan biridir.

Madde bağımlılığı çok katmanlı ve karmaşık sorunlar yığını olarak karşımızda dururken, sadece dinî ve manevi perspektiften konuyu ele aldığımız ve tek bir çözüm önerisiyle probleme yöneldiğimiz düşünülmemelidir. Zira bu tür bir yaklaşım bizi ‘perspektivizm’e düşme riskiyle karşı karşıya getirebilir.⁷ Problem odaklı hareket edildiğinde tüm perspektiflerden faydalanılması kaçınılmazdır.⁸

Araştırmamızda, toplumumuzda giderek yaygınlaşan; adli, tıbbi, psikolojik, ekonomik ve sosyal boyutları da bulunan madde bağımlılığının dinî ve manevi yönü ele alınmıştır.⁹ Problemin çok boyutlu ve kapsamlı oluşundan dolayı çalışma, nicel ve nitel araştırma tekniklerinin birlikte kullanıldığı karma desenli bir alan araştırmasıdır. Çalışmamız, araştırma sınırlılıkları göz önüne alınarak sahadan elde edilen nicel verilere ilaveten madde bağımlılığı tanısı aldıktan sonra uzun süre madde kullanmaksızın temiz bir yaşama adapte olmuş bireylerin yaşam öyküleriyle derinleştirilerek gerçekleştirilmiştir.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

1. Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihinde toplum türlerinin en hızlı dönüşümü muhtemelen sanayileşme sözcüğünde gizlidir.¹⁰ Sanayi toplumlarının ortaya çıkışı ve görece hızlı gelişimi tüm insanlık için olumlu ve olumsuz nitelikte pek çok sonucu da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kentleşme, toplumun en temel yapı taşı olan ailenin geleneksel yapısında ve aile bireyleri arasındaki davranış örüntülerinde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Bireyin tutum ve davranışları üzerinde büyük bir paya sahip olan

⁷ E. Paden William, *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008, s. 169.

⁸ Rudolff Richter, *Sosyolojik Paradigmalar: Klasik ve Modern Sosyoloji Anlayışlarına Giriş*, çev. Necmettin Doğan, 2. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 25.

⁹ Orhan Gürsu, “Madde Bağımlılığı ve Din: HİGED Örneği”, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, sy. 5 (2018), ss. 37-54.

¹⁰ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sosyoloji*, çev. Mesut Şenol, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016, s. 122.

aile, kişiliğin şekillenmesinde kuşkusuz başat bir rol oynamaktadır.¹¹ Ailede başlayan sosyalizasyon okul, akran grubu, kitle iletişim araçları gibi faktörlerle devam eder.¹² Bu sürecin akışında bireyin öznel varlığı ile diyalektik ilişki içindeki kültürü, geleneği ve inançları bireyin anlam dünyasını inşa eder.¹³ Nitekim bugün toplumsal değişimin keskin dönemecine hızla girildiği bir süreci yaşamaktayız. Toplumsal değerlerin, normların ve standartların hızla dönüşüme uğradığı anomik durumlarda bireyin anlam dünyasında da savrulmalar oluşmaktadır.¹⁴ Bu durumda insanların kendilerini, yönünü şaşırılmış ve derin bir kaygı içinde hissetmeleri¹⁵ muhtemeldir.

Anomik dönemlerde toplumda artış gösteren sapma davranışlarının başında, çeşitli suçları da beraberinde getiren madde kullanımı gelmektedir. Bu problem özellikle genç bireyleri çocukluk yaşlarından itibaren öncelikle ailevi ve çevresel faktörler olmak üzere pek çok değişkenin etkili olduğu sebeplere bağlı olarak bekleyen en önemli tehlikelerden biridir. Akademik araştırmalarda konu; nöroloji, hemşirelik, narkotik, adli tıp, hukuk, uluslararası ilişkiler, sosyal hizmet, eğitim, psikoloji, sosyal psikoloji, ilahiyat ve sosyoloji disiplinlerinin kavşağında yer almakla birlikte daha özeldir sosyoloji biliminde gençlik sosyolojisi, suç sosyolojisi, kent sosyolojisi, aile sosyolojisi, alt kültür sosyolojisi ve din sosyolojisi dallarında araştırılabilecek nitelikler taşımaktadır.

Dünya genelinde özellikle gençler arasında alt kültür formlarında yerel kültürel kodlar oluşturarak yayılan madde kullanımı, araştırılması ve çözümlenmesi gereken sosyolojik bir vaka olarak karşımızda durmaktadır. İnsanın hür iradesi üzerine kurulan, toplum güvenliğine özel bir önem atfeden İslam, hem bireyin zihinsel aktivitelerini sekteye uğratan hem de toplumun huzurunu bozan davranışlara neden olan maddeleri insanı ve toplumu korumak gayesiyle yasaklamıştır. Bu açıdan bakıldığında konunun din sosyolojisi zemininde de incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın konusu, madde bağımlılığı tanısı almış, kendi iradesiyle tıbbi tedavi ve psikolojik destek alan 18

¹¹ Jhon J. Macionis, *Sosyoloji*, çev. Vildan Akan, 13. bs., İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s. 121.

¹² Vejdî Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum/ Sosyolojiye Giriş*, 4. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2014, s. 69.

¹³ Peter Berger, Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, ed. Sabahattin Yıldız, çev. Vefa Saygın Öğütler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008, s. 193.

¹⁴ Bauman Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, 13. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, ss. 197-214.

¹⁵ David M. Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, çev. Ali Arslan, 3. bs., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 23.

yaşını doldurmuş bireylerin dinî tutum ve davranışlarının maddeyi bırakma motivasyonlarına etkisidir.

2. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı; bireyi madde bağımlılığına sürükleyen sosyolojik etkenler tespit edilerek, maddeyi bırakma motivasyonuna dinî tutum ve davranışlarının etkisinin incelenmesidir. Ayrıca madde bağımlılığında tıbbi, psikolojik ve sosyal destek projelerinde inanç odaklı yardım çalışmalarına yer verilmesi için gerekli olan bilimsel zemine katkı sağlamaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Madde bağımlılığının tedavisi zor ve pahalı¹⁶ olmasının yanı sıra tedavi sonrası bireyin tekrar madde kullanmaya dönmesi sık görülen bir durumdur.¹⁷ Bireyin tedavi sonrasında madde kullandığı sosyal çevresine geri dönerek tekrar madde kullanmaya başlaması kısır bir döngü oluşturmaktadır. Tıbbi tedavi esnasında ve sonrasında sağlanacak olan dinî/manevi destek bireyin ontolojik varlığını kendine ve çevresine zarar vermeyecek şekilde tekrar inşa etmesine katkı sağlayarak söz konusu kısır döngünün kırılmasına yardımcı olabilir. Kısaca tedavi sürecinde bireyin psiko-sosyal ve manevi yönden desteklenmesi tedavinin tamamlanabilmesi ve maddeye geri dönüşün engellenmesi açısından gereklidir. Fiziki ve psişik sağlığına kavuşan bireyin sosyal çevresiyle ilişkilerinin düzelmesi, eğitim veya iş hayatına dönmesi, ülke ekonomisi üzerindeki yükünün kalkması ve çalışma hayatına geri dönerek topluma sağlayacağı katkı sosyo-ekonomik açıdan dikkate alınması gereken bir olgudur. Madde bağımlılığıyla mücadele kapsamında psiko-sosyal destek sağlayan kurumların yaygınlaştığı ülkemizde, bu araştırma dinî/manevi destek ve rehberlik projelerinin de gerekliliğine dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir.

¹⁶ Kültegin Ögel v.dğr., *Hekimler İçin Alkol ve Madde Eğitim Programı Alkol ve Madde El Kitabı*, AMATEM Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi İstanbul, 1998, s. 7.

¹⁷ Ögel v.dğr., *Hekimler İçin Alkol ve Madde Eğitim Programı Alkol ve Madde El Kitabı*, s. 49.

B. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Bu bölümde araştırmanın türü, araştırmanın amacına uygun olan yöntemin seçimi ve felsefi temelleri, yöntemine uygun olarak tercih edilen araştırma teknikleri ve kurgulanan araştırma deseninden bahsedilecektir. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinin temel olarak ikiye ayrıldığını söyleyebiliriz.

1-Pozitivist yaklaşıma dayalı, sosyal bilimlerde de doğa bilimlerinin yöntemlerinin kullanılması gerektiğini savunan, toplumsal olgular arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamayı amaçlayan, hipotez sınamaya yönelik, bulguyu parçalara ayırıp parçaları inceleyen, verileri sayısallaştırarak çözümleme ve bulgularını genelleme eğiliminde nicel araştırma yöntemi.

2-Yorumlayıcı yaklaşıma dayalı, sosyal bilimlerin yapısal olarak doğa bilimlerinden farklı olduğu için kendine has bir yönteminin olması gerektiğini savunan, toplumsal olguları parçalarına ayırmadan kendi bağlamları içerisinde bütüncül bir anlama ve derinlemesine bir kavrayışa ulaşmayı amaçlayan, verileri sayısal göstergelere indirgemeyen ve verileri genelleme eğilimi taşımayan nitel araştırma yöntemi.

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması konusunda iki farklı görüş mevcuttur. Bu görüşlerden biri, nicel ve nitel araştırmaların farklı paradigmalara dayandıklarını ve sosyal gerçekliğin araştırılmasının birbirine zıt iki yolu olduğunu iddia eder. Nicel desen pozitivist veya objektivist anlayışa göre yapılandırılırken, nitel desen yapılandırmacı veya yorumlayıcı anlayışa göre yapılandırılmaktadır. Bu nedenle onlara göre nicel ve nitel araştırma yöntemleri veri toplama tekniği düzeyine indirgenemez, bütünleştirilemez, birlikte kullanılamaz.¹⁸

Diğer bir görüşe göre, nicel ve nitel yöntem sosyal araştırmalarda farklı araştırma problemlerine uygun farklı araştırma yollarından ibarettir. Her iki yöntemle ilişkilendirilen veri toplama tekniklerinin güçlü yönleri üzerinde durulur ve bu teknikler

¹⁸ Vesile Alkan, Selçuk Şimşek, Burcu Armağan Erbil, “Karma Yöntem Deseni: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- ENAD*, c. 7, sy. 2 (2019), s. 562; Temmuz Gönc Şavran v.dğr., *Sosyolojide Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 6. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2017, s. 98. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, 7. bs., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.

birleştirilerek kullanılabilir. Bu görüşe göre araştırmacının nicel ya da nitel araştırma yöntemlerinden birini seçmesi ya da melez bir yöntem benimsemesi onun teorik bakış açısı ve benimsediği paradigmadan ziyade araştırmasında kullanacağı teknikle ilgilidir. Örneğin Alan Bryman “nicel ve nitel yöntemler arasında bir iş bölümü olduğunu; nicel yöntemin yapısal öğeleri incelemek, nitel yöntemin ise süreçlere ilişkin öğeleri incelemek için kullanılabileceğini” belirtir.¹⁹

Literatürde karma yönteme dayalı araştırma deseni 10-15 yıl öncesine kadar pek fazla karşımıza çıkmazken günümüzde bu desen daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Nicel ve nitel yöntemin bir arada kullanıldığı karma yöntem konusunda literatür henüz tüm araştırmacıların üzerinde uzlaştığı ortak bir kavram sunmamaktadır. Genel olarak ‘karma yöntem araştırması’ kavramı yanında, ‘nicel ve nitel yöntemler’, ‘karma model araştırması’, ‘karma desen araştırması’, ‘birleştirilmiş yöntemler’, ‘çoklu yöntemler’, ‘karma yöntemler’ sıklıkla kullanılan kavramlardır. Karma yöntemle ilgili alan yazının yeni olması bu kavramsal çeşitliliğin önemli bir nedenidir. Kavramlar arasında geçen ‘karma yöntem araştırması’ diğerlerine göre daha kapsamlı görünmektedir. Karma yöntem araştırmalarının farklı biçimlerini de ‘karma yöntem araştırma deseni’ veya kısaca ‘karma desen’ olarak isimlendirmek mümkündür.

Karma yöntem araştırmaları özellikle eğitim, sağlık bilimleri, yönetim bilimleri, psikoloji, sosyoloji, program değerlendirme ve bazı fen bilimleri alanlarında kabul görmüştür.²⁰ Disiplinlerarası araştırmalarda gün geçtikçe daha fazla tercih edilmeye başlayan karma yöntemlerle yapılan araştırmalar, bilimsel dergiler tarafından önemli ölçüde kabul edilirliği artmıştır.²¹

Creswell ve Tashakkori karma yöntem araştırmasını, araştırmacının aynı araştırma içinde nicel ve nitel yöntemleri ve yaklaşımları kullanarak veri topladığı,

¹⁹ John W. Creswell, Vicki L. Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarım ve Yürütülmesi*, çev. Yüksel Dede, Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Ankara: Anı Yayıncılık, 2018; Ole Preben Riis, “Din Sosyolojisinde Metot”, *Din Sosyolojisi: Kuram ve Yöntem*, ed. Peter.B. Clarke, çev. Ahmet Onay, İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012, s. 383.

²⁰ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, ss. 321-22.

²¹ Bkz. Karma Yöntem Araştırmaları Dergisi (Journal of Mixed Methods Research); Uygulamalı İşletme ve Politika Alanında Uluslararası Karma Yöntem Araştırmaları Dergisi (International Journal of Mixed Methods in Applied Business and Policy Research); Uluslararası Çoklu Araştırma Yaklaşımları Dergisi (International Journal of Multiple Research Approaches); Nitelik ve Nicelik (Quality and Quantity) vb.

bulguları bütünleştirerek analiz ettiği, ileriye yönelik yordamalarda bulunduğu araştırma olarak tanımlamaktadır. Karma yöntem araştırması, araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla nicel ve nitel araştırma yöntemlerini birlikte kullanarak pragmatist felsefenin ilkelerine dayanır.²² Pragmatizme dayalı bir araştırma deseni tercih eden araştırmacı, yapılan çalışmanın ürününe odaklanır. Bu tür araştırmalarda ‘Ne iş görür?’ sorusu ön plana çıkar, problemin çözümüne ilgi gösterilir.²³

Araştırmamızda son zamanlarda pek çok koldan mücadele edilmesine rağmen gençler arasında hızla yaygınlaşan çok boyutlu, girift yapılı ve çözümü oldukça meşakkatli bir sorun olan madde bağımlılığıyla mücadelede dinin rolüne odaklanılmıştır. İlk aşamada maddeyi bırakma sürecindeki bağımlıların demografik özellikleri, aile yapıları ve dinî tutumları üzerine nicel yöntem kullanılarak genel bir tarama yapılmıştır. Yapılan taramada tespit edilen maddesiz hayata adapte olmuş bağımlıların bu adaptasyon ve motivasyonu sağlama noktasında dinî tutumlarına yönelik bulguları nitel yöntemin araştırma teknikleri kullanılarak derinleştirilmiştir. Böylece halihazırda uygulanmakta olan mücadele, tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarına önemli derecede katkı sağlayacağını düşündüğümüz inanç odaklı yaklaşımlar için bilimsel veri sunulmuştur.

1. Araştırma Deseni

Karma yöntemin uygulamasında tek bir yaklaşım yoktur; nicel ve nitel yöntemler farklı biçimlerde bir araya getirilebilirler. Nicel ve nitel yöntemlerin farklı varyasyonlarda birlikte kullanılması karma yöntem araştırma desenlerini oluşturur. Karma yöntem araştırmalarında kırk kadar araştırma deseninden bahsedilmektedir. Creswell ve Plano Clark bu desenleri; *çeşitleme deseni*, *gömülü desen*, *açıklayıcı desen* ve *açımlayıcı desen* adı altında dört ana başlıkta toplamaktadır.²⁴ Araştırmamızda ‘yapı-fail’²⁵ ilişkisini merkeze almak amacıyla karma yöntem uygun bulunduğu açıklayıcı (explanatory)

²² Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 322.

²³ John Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013, s. 28; Plano Clark, Nataliya V. Ivankova, *Karma Yöntemler Araştırması Alana Yönelik Bir Klavuz*, çev. Ömay Çokluk Bökeoğlu, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, ss. 57-63.

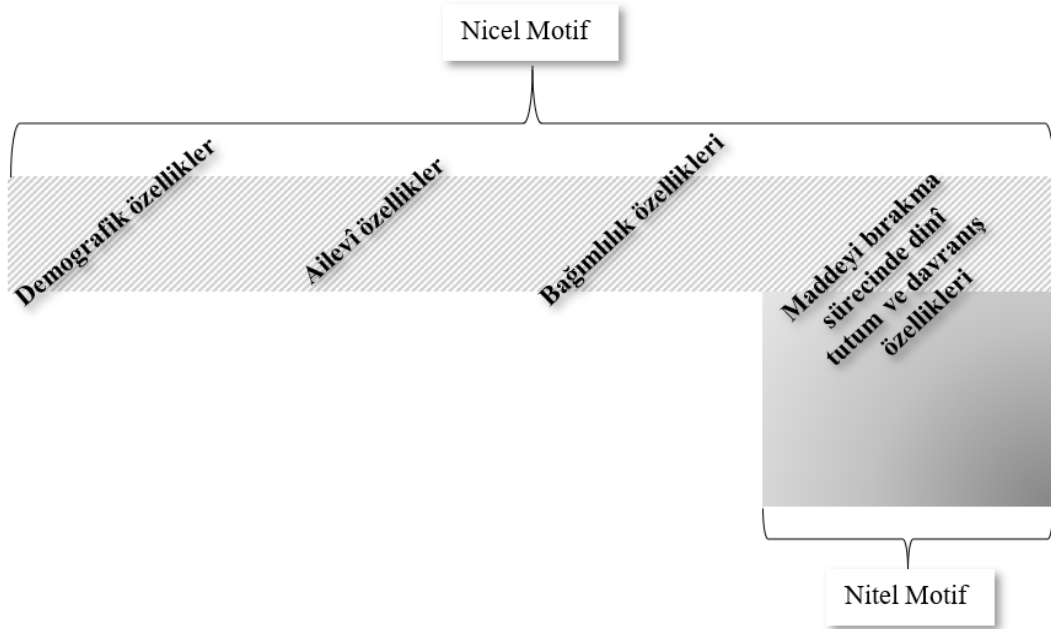
²⁴ Creswell, Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarım ve Yürütülmesi*, ss. 76-113; Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, ss. 325-30; Alkan, Şimşek, Armağan Erbil, “Karma Yöntem Deseni: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi”, ss. 559-82.

²⁵ Yusuf Yaraloğlu, “‘Yapı-Fail’ Bağlamında İlişkisel Din Sosyoloji Paradigması ve Sanal Dini Cemaatler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 20, sy. 2 (2020), s. 1432.

desen²⁶ tercih edilmiştir. Bu bağlamda karma yöntem metodolojisini benimsediğimiz araştırmamızın kullanım açısından türü pragmatik, amacına göre keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı özelliklere sahip,²⁷ zamana göre ise kesitsel bir çalışmadır; araştırma tek bir örneklemden bir kerelik toplanan bulgular üzerinden şekillenmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında katılımcıların demografik ve ailevi özellikleri, bağımlılık durumları, dinî tutumlarına dair veriler yüz yüze anket tekniğiyle toplanmış; dinî tutumlarıyla ilgili bulgulara odak grup görüşmesi tekniğiyle derinlik kazandırılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Deseni

Araştırma problemi, amacı ve modeli belirlendikten sonra anket formu ve araştırma soruları oluşturularak Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden Etik Kurul Onayı (Ek 11) ve araştırmayı GADEM’de gerçekleştirmek üzere Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Dairesinden izin (Ek 12) alınmıştır.

²⁶ Açıklayıcı (explanatory) desen: Bu desen iki aşamadan oluşmaktadır; ilk adımda nicel yöntemle veri toplanır, nicel verilerden elde edilen sonuçlara bakılarak nitel araştırma şekillendirilir, nicel yöntemle toplanan verilerin nitel yöntem kullanılarak açıklanması, örneklendirmesi, desteklenmesi amaçlanır. Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 328.

²⁷ Stephan Cole, *Sosyolojik Düşünme Yöntemleri: Sosyoloji Bilimine Giriş*, çev. Bekir Demirkol, 1. bs., Ankara: Vadi Yayınları, 1999, ss. 46-55.

2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bursa İli genelinde araştırmanın uygulanabilirliği ve sınırlılıkları açısından sahanın genel özelliklerine baktığımızda madde kullanıcılarının sosyo-demografik özellikleri, madde kullanım aşamaları, madde piyasasındaki yerleri bakımından çeşitlendiği görülmektedir. Bursa’da madde kullanıcıları başlıca şu kategorilerde değerlendirilebilir:

- Orta öğretim ve üniversite gençleri arasında maddeyi yeni deneyen henüz bağımlılık aşamasına gelmeyen madde kullanıcıları.
- Madde kullanan veya ticaretinden gelir sağlayan madde piyasasının bir parçası haline gelmiş ve bu çevreden başka bir sosyal çevresi bulunmayan, kullandığı maddeyi bırakmaya istekli olmayan madde bağımlıları.
- Madde kullanmaya genellikle erkek arkadaşları veya eşleri tarafından tuzak kurularak alıştırılan ve toplum tarafından damgalanma endişesiyle tedavi merkezlerine gel(e)meyen kadın madde bağımlıları.
- Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Araştırma Merkezi (AMATEM), Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM) gibi devlet hastanelerinde ve özel kliniklerde ayakta veya yatarak madde bağımlılığı tedavisi gören bireyler.
- Yalnızca dinî grupların gönüllü hizmetlerinden destek almayı tercih eden madde bağımlıları.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Daire Başkanlığına bağlı ücretsiz danışma ve destek merkezi GADEM’den destek alan madde bağımlısı bireyler.²⁸

Sahanın profilinden de anlaşıldığı üzere araştırmamızın evreni olan madde bağımlısı bireyler geniş bir skalaya yayılmış bir görünümde. Araştırma evrenindeki her tipolojiden bir örneklem grubu seçilmesi ve karşılaştırmalı bir araştırma deseni benimsenmesi sosyal gerçekliğe yaklaşılmaya ve olgunun anlaşılmasına daha fazla hizmet edecektir. Fakat bu, bizim araştırma imkânlarımızın üstünde bir çalışma niteliğindedir. Bu yüzden çalışmamız için maddeyi bırakma sürecindeki bireylerin manevi ve dinî desteğin gerekliliği konusundaki düşüncelerine ulaşmak daha anlamlı

²⁸ Araştırmayı gerçekleştirdiğimiz tarihte Yeşilay Danışma Merkezi Bursa Şubesi (YEDAM) henüz açılmamıştır.

bulunmuştur. Araştırma evreni 05.2018-05.2019 tarihleri arasında GADEM'e gönüllü müracaat eden ve hizmet alan 18 yaşını doldurmuş 210 erkek ve 27 kadından oluşan 237 kişidir. Araştırmamızın örneklemini 237 kişiyi temsilen olasılığa dayalı basit tesadüfi örneklem tekniği²⁹ ile seçilen 150 kişidir. Örneklemin evreni temsil güven düzeyi %95, hata payı 4,86 olarak hesaplanmıştır.

3. Araştırma Hipotezi ve Soruları

Karma yöntemin benimsendiği araştırmada nicel verilere bağlı bazı hipotezler sınanacaktır. Araştırmanın ana problemi madde kullanan bireylerin maddeyi bırakma sürecinde dinî tutum ve davranışlarının olumlu etkisinin olup olmadığıdır. Araştırmada bağımsız değişken 'dinî tutum' ve bağımlı değişken 'maddeyi bırakma motivasyonu' arasında olumlu bir ilişki olduğu sınanacaktır. Böylece araştırmanın temel hipotezi³⁰ "Madde bağımlısı bireylerin maddeyi bırakma motivasyonu ve öznel dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır" şeklindedir. Araştırmanın temel hipoteziyle bağlantılı alt hipotezler şu şekilde sıralanabilir:

H¹ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin yaşlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H² Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin eğitim durumlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H³ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin çalışma durumlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H⁴ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin ailede kayıp durumları ve bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.

H⁵ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin ailede herhangi bir tür şiddete maruz kalma yaşantısının bulunup bulunmamasına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

²⁹ Gönç Şavran v.dğr., *Sosyolojide Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, s. 148.

³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 5. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017, ss. 75-76.

H⁶ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin madde kullanmayı ilk denediği yaş ile bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.

H⁷ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin temiz kalma süresi ile bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.

H⁸ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin gelecek kaygılarının bulunup bulunmamasına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

Yüz yüze anket tekniğiyle topladığımız nicel verilerden elde ettiğimiz bulguları derinleştirmek ve problemin özünü anlamak amacıyla nitel yöntemle gerçekleştirdiğimiz görüşme, gözlem ve odak grup görüşmesi tekniğini kullanarak yürüttüğümüz araştırmanın soruları ise şunlardır:

- Maddeyi bırakma kararını birey nasıl almıştır, kırılma noktası nedir?
- Uzun süre temiz kalmak nasıl mümkün olmuştur?
- İbadet ve dua gibi dinî ritüellerin maddeyi bırakma sürecinde bireye katkısı nedir?

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Madde kullanmaya yeni başlamış ve bağımlı olarak teşhis konulmamış bireyler, maddeyi bırakmak istemeyenler, madde suçundan hükümlü olarak cezaevinde bulunanlar, denetimli serbestlik tedbiri kararı almış bireyler ve klinikte yatarak tedavi gören madde bağımlısı bireyler araştırma dışında kalmıştır.
- GADEM, 18 yaşını doldurmamış gençlere de destek sağlamaktadır. Bu yaş grubunda yer alan gençlerle yapılacak araştırma, hukuki olarak veli izni gerektirdiği ve gençlerin psikolojik durumlarını koruma adına danışman eşliğinde gerçekleşmesi uygun görüldüğü için etik kaygılarla araştırmaya dahil edilmemiştir.
- Kadın madde bağımlılarının hem tedavi merkezlerine gelmekten kaçınmaları hem de araştırmalara katılma konusunda çekimser tutum sergilemeleri dolayısıyla kendileriyle ilgili yeterli bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Kadınların toplumsal baskı ve damgalanma konusunda erkeklere oranla daha fazla yıpratıldıkları söylenebilir. Bize göre bu olgu kadın bağımlılara ulaşmanın önündeki en önemli engellerden biridir.

- Bağımlı oldukları maddeyi kendi çabalarıyla bırakmaya çalışanlar ve yalnızca dinî gruplardan destek alanlar hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir. Bu sahada ayrı bir araştırma yapmak problemi daha genel olarak betimlemeye hizmet edecektir.
- Araştırmanın etik kurallar gereği yalnızca gönüllü katılımcılarla yürütülmesi nedeniyle araştırmaya katılmak istemeyenler araştırma kapsamının dışında kalmıştır.
- Mezhepsel farklılıklara bu çalışmada yer verilmemiştir.
- Araştırmada elde edilen sonuçlar ölçeklerden alınan puanların normal dağılım göstermemesi sebebiyle sadece araştırmanın örnekleme üzerine açıklama getirebilmektedir. Araştırmanın açıklamaya yönelik bulguları evreni genellemeyecektir. Diğer yandan çoğu madde bağımlılığı çalışmalarına yahut klinik örnekleme yapılan çalışmalara bakıldığında verilerin normal dağılım göstermemesinin yaygın bir durum olduğu görülmektedir.

5. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Çözümlemesi

a. Karma Desen Birinci Aşama: Anket Uygulaması

Araştırmanın ilk aşamasında karma metodoloji açıklayıcı araştırma desenine uygun olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği benimsenmiştir. 18 yaşını doldurmuş bireyler için hazırlanan anket formunda katılımcıların demografik özellikleri, dinî eğitimleri, dinî yaşantıları ve ailevi özelliklerine dair sorular yer almaktadır. Katılımcıların maddeyi bırakmadan önce bağımlılık durumlarını ölçmek amacıyla akademik çalışmalarda ve kliniklerde tanı koymak için sıkça kullanılan Bağımlılık Profil İndeksi tercih edilmiştir.

Anket formu 4 bölüm başlığı altında 49 sorudan oluşmaktadır. Anket formunda katılımcıların kendilerini en iyi biçimde ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. Formda tüm olasılıkları kapsamak amacıyla 24 soruda açık uçlu cevap seçeneği sunulurken 9 soruda birden çok şık işaretleme imkânı tanınmıştır. 15 soru likert soru tipinde tercih edilmiş, geriye kalan bir soru (cinsiyet sorusu) ise kapalı uçlu, tek seçenekli soru tipindedir.

1. Anket formu: (Ek 2)

- Demografik bilgiler (10 soru)
- Madde kullanımıyla ilgili bilgiler (8 soru),

- Aile bilgileri (11 soru),
- Dinî tutum ve davranış soruları (14 soru),
- GADEM’le ilgili sorular (6 soru),

Din sosyolojisi literatüründe dindarlık ve dindarlığın ölçülmesi uzun bir geçmişe dayanan tartışmalı bir konudur. Din sosyolojisi temelinde dindarlığın ölçülme problemine yönelik çözüm üreten yaklaşımlar gelişmesine rağmen henüz çözüme ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Çeşitli inanç sistemlerinin varlığı, aynı dinin bile farklı kültürel yorumlarının kurumsal tezahürü olan mezheplerdeki ayrılıklar, dini tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Tüm bu değişkenlere din mensuplarının bireysel farklılığı da eklenince Günay’ın tabiriyle dinî yaşayış formları³¹ çok renkli ve çok boyutlu bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Biz çalışmamızda çeşitli dindarlık ölçeklerinin ortak noktalarından hareketle araştırma evrenimizin inanç, ibadet, dinî duygu, dinî sosyalleşme gibi dinî tutum ve davranışlarıyla ilgili ipucu verecek sorular hazırladık.

2. Bağımlılık Profil İndeksi (Ek 3)

Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ); Kültegin Ögel, Figen Karadağ, Cüneyt Evren ve Defne Tamar Gürol tarafından 2012’de bağımlılığın farklı boyutlarını değerlendirmek ve şiddetini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. BAPİ, madde kullanım özellikleri, bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanımının kişinin yaşamına etkisi, şiddetli madde kullanma isteği ve madde kullanımını bırakma motivasyonu olmak üzere beş alt ölçekten oluşur. Araştırmada kullanılan BAPİ tarama formu (BAPİ-T) ise BAPİ’nin aynı alt ölçeklere sahip kısaltılmış bir formudur. BAPİ-T araştırmanın yapıldığı alanda bağımlılık riskini belli bir derecelendirme yaparak ortaya koyabilen 3’lü likert tipi ölçek formunda 22 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri (0,87) olarak saptanmıştır.³² Maddeyi bırakma aşamasında olan katılımcılardan madde kullandıkları dönemi esas alarak soruları yanıtlamaları istenmiştir.

Anket çalışmamız Kiremitçi Mahallesi Tamer Sokak No:1 (Doğanbey TOKİ İçi) Osmangazi/BURSA adresinde Gençlik ve Aile Destek Merkez binası ve Gemlik/Bursa

³¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 13. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 234.

³² Kültegin Ögel v.dğr., *Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) Uygulama Rehberi*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2012.

Kurşunlu Gençlik ve Aile Destek Rehabilitasyon Merkezinde 4.10.2018 tarihinde başlamış, 01.05.2019 tarihinde yaklaşık yedi ayda tamamlanmıştır.

Araştırmamızda sorularımız 17 kişilik pilot çalışmada test edilmiş, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra GADEM'den destek alan, olasılığa dayalı basit tesadüfi örneklem seçimine dâhil olan, gönüllü katılım formunu (Ek 1) yazılı ve sözlü onaylayan katılımcılarla en az otuz dakika en fazla iki saate varan bire bir görüşmelerde yüz yüze anket uygulaması tekniği uygulanmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde anket soruları dışında katılımcının gönüllü olarak ifade ettiği söylemlerde araştırma için önemli kabul edilen bilgiler araştırmacı tarafından kaydedilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS v.21 (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı ile istatistiksel analize tabi tutulmuştur. İstatistiksel analizlere geçilmeden önce katılımcıların Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ-T)'den aldıkları puanların normal dağılım gösterip göstermediği Shapiro Wilks normallik testi ile değerlendirilmiştir. Tüm değişkenlerde normal dağılım sağlanamadığı için araştırmada non-parametrik istatistiksel analizler yürütülmüştür. Gruplar arası karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi, korelasyon analizlerinde ise Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Verilerin analizlerinde ayrıca ortalama, standart sapma, frekans dağılımı ve yüzdelik hesaplamaları kullanılmıştır.

b. Karma Desen İkinci Aşama: Odak Grup Görüşmesi

Araştırma desenimizi oluşturan ikinci aşamada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması, tarama tekniklerinden odak grup görüşmesi tercih edilmiştir. Olasılığa dayalı olmayan güdümlü örneklem tekniğiyle, erken bırakma dönemi olarak kabul edilen bir yıllık süreyi madde kullanmaksızın tamamlamış³³ tamamı erkek sekiz kişi odak grup görüşmesine davet edilmiştir. Görüşmede bireylerin, temiz kaldıkları süre boyunca motivasyon kaynağı açısından dinî tutumlarının etkisini anlamaya yönelik yarı-yapılandırılmış/açık uçlu mülakat formu tercih edilmiştir (Ek 6). 01.05.2019 tarihinde Gençlik ve Aile Destek Merkezinde toplantı odasında yapılan görüşmeye altı kişi gönüllü katılım göstermiş diğer iki kişi kişisel mazeretlerinden dolayı görüşmeye katılamamıştır

³³ Ögel v.dğr., *Hekimler İçin Alkol ve Madde Eğitim Programı Alkol ve Madde El Kitabı*, s. 9.

(Ek 5). Saat 19:00 sularında başlayan görüşme yaklaşık iki saat sürmüştür. Görüşme katılımcıların rızası alınarak iki ayrı ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Özel hayatın mahremiyeti ilkesine ek olarak katılımcıların kimliklerinin gizliliğiyle ilgili hassasiyetleri doğrultusunda görüşme sırasında katılımcılara, ‘katılımcı 1,2,3...’ şeklinde rumuzla hitap edilmiştir. Görüşmenin metin üzerinde çözümlemesinde katılımcıların kimliklerini açığa çıkarmayacak şekilde her birine ayrı mahlas verilmiştir. Görüşme sırasında araştırmacı herhangi bir yorum ve yönlendirme yapmaktan uzak bir tavır sergilemeye çalışmış, tüm katılımcıların eşit şekilde kendilerini istedikleri gibi ifade edebilmelerine özen gösterilmiştir. Görüşmede sözsüz yaşantılar katılımcı tarafından yazılı olarak kaydedilmiştir.

Araştırmacı tarafından ses kaydının deşifre edilmesiyle yirmi üç sayfalık ham veri elde edilmiştir. Verilerin çözülmesi ve yorumu için kodlama, kategorilerin ve temaların oluşturulması araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Araştırmacı Gençlik ve Aile Destek Merkezinde yedi ay hafta içi her gün mesai saatleri içinde katılımcı gözlemci olarak bulunmuş, madde bağımlısı gençler ve ailelerini yakından gözlemlemiş, kurumun bazı faaliyetlerine gönüllü olarak katılmış günlük notlar tutmuştur. Sahadan toplanan nitel bulgular nicel verilerin yorumlanmasında sosyal örüntüyü anlamaya derinlik kazandırma amacıyla ilgili yerlerde kullanılmıştır.

C. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın zeminini oluşturmak üzere Eylül 2018’de veri tabanlarında yaptığımız literatür taramasında, uluslararası ilişkiler, psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilim dallarının madde bağımlılığı üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bu alanlarda yazılmış çok sayıda yüksek lisans, doktora tezi ve bilimsel makale bulunmaktadır. Akademi dışında da madde bağımlılığı ile ilgili ulusal ve uluslararası raporlar ve bağımlılığı önleme amaçlı gençleri uyarıcı çalışmalara rastlanmıştır.

Madde bağımlılığı ve din bağlamında yapılan akademik çalışmalardan Habibullah Akıncı’nın “Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek”,³⁴ Seviyya Sancı’nın “Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve

³⁴ Habibullah Akıncı, *Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi”,³⁵ isimli iki yüksek lisans tezi burada tematik bir okumaya tabi tutulmuştur.

Sosyal hizmet alanında çalışmasını yürüten Habibullah Akıncı, madde bağımlılığı tedavi sürecinde tıbbi rehabilitasyon ve sosyal rehabilitasyona ek olarak manevi destek yaklaşımlarının eklenmesi üzerinde durmuş ve Türkiye’de son birkaç yılda manevi danışmanlığın sosyal hizmet alanında ele alındığını belirtmiştir. Burada araştırma yöntemi olarak örnek olay çalışması benimsenmiş, nitel araştırma yöntemlerinden mülakat ve gözlem tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Bu kapsamda Bısr-i Hafi Gençlik ve Dayanışma Derneği örnek olay olarak seçilmiş, elde edilen veriler Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dinî Danışmanlık Modeli diğer bir deyişle İhsan Modeli yardımıyla temalar halinde sunulmuştur.

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında araştırmasını gerçekleştiren Seviyya Sancı, madde kullanma amaçlı bulundurma suçundan denetimli serbestlik tedbirine tabi olan bireylerin din eğitimleri üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılarak 400 kişiden oluşan örneklem üzerinden veri toplanmış ve ihtiyaç duyulan noktalarda bireysel görüşmelerden yararlanılmıştır. Katılımcıların genelinin ailede ve okullarda din eğitimi almalarına rağmen bu yöndeki eğitimin madde kullanımına engel olacak nitelikte olmadığı saptanmıştır. Katılımcıların madde kullanmalarına rağmen dinî değerlere bağlı oldukları tespit edilmiştir. Sancı’nın çalışması, hakkında denetimli serbestlik tedbiri kararı verilen bağımlılarla sınırlı kalmıştır.

Literatür taraması sırasında madde bağımlılığı ve din ilişkisi üzerinde ilginin giderek arttığı gözlemlenmiştir. Araştırma problemini belirlemek üzere madde bağımlılığı konusunda farklı disiplinlerdeki uzmanların görüşlerine başvurulmuştur (Ek 6).

Yaptığımız literatür taramasında ve başvurduğumuz uzman görüşlerinde ülkemizde bağımlılık tedavisinde inanç odaklı yaklaşımların henüz tartışmalı bir konuma sahip olduğu fark edilmiştir. Bu alanda saha çalışmalarının artması; problemin özünün daha iyi

³⁵ Seviyya Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

anlaşılması, yorumlanması ve açıklanması sürecine katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede araştırmamız, madde bağımlılığı tanısı almış, maddeyi bırakmaya kararlı bireylerin söz konusu sürecine dinî tutum ve davranışlarının etkisini incelediği saha çalışmasıyla katkı sağlamakta, ayrıca nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin farklı tekniklerini bir arada kullanarak karma bir araştırma deseniyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve önemine değinilmiş, araştırma problemi, hipotez ve soruları ortaya konulmuş, araştırmanın aşamaları sırasıyla aktarılmış, benimsenen yöntem ve tekniklerin özelliklerinden kısaca bahsedilmiştir. Araştırmanın evren, örneklem, varsayım ve sınırlılıkları da bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın Birinci bölümünde bağımlılık, madde bağımlılığı, narkotik madde kavramları açıklanmış; Türkiye’de kullanımına rastlanan maddelerin tarihçeleri aktarılmış, madde kullanımının toplumsal nedenleri tartışılarak problemi sosyolojik zeminde analiz eden sapma kuramlarına değinilmiş böylece çalışmanın teorik çerçevesi belirlenmiştir. Din-sağlık ilişkisi başlığı altında İslam Hukuku’nda madde kullanımı ve madde bağımlılığıyla mücadelede dinî/manevî danışmanlık ve rehberlik uygulamasına değinilmiştir. Son olarak, küresel ölçekte madde trafiği ve Türkiye’nin coğrafi konumu kısaca ele alındıktan sonra Bursa’da madde kullanımıyla ilgili genel bir durum değerlendirmesi yapılmış ve araştırmanın gerçekleştirildiği Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM)’le ilgili detaylı bilgi verilmiştir.

Çalışmanın İkinci bölümünde, madde bağımlılarının sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri, aile ilişkileri, bağımlılık düzeyleri ve dinî tutumları betimlenmiş, bu değişkenler ve Bağımlılık Profil İndeksinden aldığı puanlar arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Nitel veriler aracılığıyla derinlik kazandırılan bulgular, din sosyolojisi perspektifinden yorumlanmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde bulgular özetlenerek literatüre yaptığı katkı ve madde bağımlılığıyla mücadelede inanç odaklı yaklaşımın önemine değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN

A. MADDE VE MADDE BAĞIMLILIĞI

1. Madde Kavramı

Dilimizde yaygın olarak kullandığımız uyuşturucu madde kavramı kökenini Antik Yunan'da 'uyku' (*narke*) kökünden türetilmiş narkotik sözcüğünden almaktadır.¹ Arapça ve Farsçada 'uyuşukluk, karıncalanma hissi veren' anlamında (*muhaddir*) sözcüğü kullanılmaktadır.² İngilizce kaynaklarda ise önceleri (*drug*) sözcüğü kullanılırken sözcüğün aynı zamanda 'ilaç' anlamını da ifade etmesinden dolayı son zamanlarda "madde" (*substance*) sözcüğü tercih edildiği görülmektedir. Kavram alkol ve sigara dışında hem uyuşukluk veren hem de uyarıcı etkisi olan zamanla kişide biyo-psiko-sosyal alışkanlığa bağlı önlenemez dürtüye neden olan doğal ve sentetik pek çok psikotrop maddeyi kapsamaktadır.³ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) psikotrop maddeyi "sağlık nedenleriyle alınanların dışında yaşayan organizmaya alındığında, organizmanın bir ya da birden çok işlevini değiştirebilen herhangi bir madde" şeklinde tanımlamaktadır.⁴ Bu bağlamda Araştırma metni boyunca yerine göre kullanılan 'madde', 'madde bağımlılığı', ifadeleriyle yasadışı uyuşturucu, uyarıcı ve halüsinojen etkiye sahip doğal ve sentetik maddeler ve bunların kullanımından kaynaklanan bağımlılık kastedilmiştir. Burada söz konusu maddelerin uyuşturucu niteliğinin değil bağımlılık yapıcı özelliğinin dikkate alındığı gözden kaçırılmamalıdır.

a. Maddelerin Sınıflandırılması

Bağımlılık yapıcı maddeleri tanımak; madde kullanımını ve bağımlılığını daha iyi anlamak, dolayısıyla sorunu çözmeye yönelik yapılması gerekenleri belirlemek açısından önem arz etmektedir. Bağımlılık yapıcı maddeler özellikleri açısından farklı

¹ Yusuf Yaşar, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Temini ve Ticareti Suçları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 23.

² TDV İslâm Ansiklopedisi, "Uyuşturucu", (16.12.2019), <https://islamansiklopedisi.org.tr/uyusturucu>.

³ Kültegin Ögel, *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 7; Gürsu, *Bağımlılık ve Din: Nöropsikolojik Bir Yaklaşım*, s. 31.

⁴ Akt. Kültegin Ögel, "Bağımlılık Yapan Maddeler", *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 3.

sınıflandırmalara ayrılmıştır.⁵ Fakat bu sınıflandırmaların net olarak birbirinden ayıramayacağı da bilinmelidir.⁶ Burada bağımlılık yapan maddeleri insan üzerinde fiziki ve psikolojik zararları bakımından üç ana başlık altında toplayan ve elde edildikleri kaynakları açısından doğal ve sentetik olarak iki alt başlığa ayıran sınıflandırmayı tercih ettik. (Tablo1)

Tablo 1: Bağımlılık Yapan Maddelerin Sınıflandırılması

Merkezi Sinir Sistemini Yavaşlatanlar/Uyuşturanlar (Depresanlar)	
a) Doğal	b) Sentetik
1. Afyon (Opium) 2. Morfin 3. Eroin 4. Kodein	1. Barbituratlar: Uyku İlaçları 2. Trankilizanlar 3. Sedatifler
Merkezi Sinir Sistemini Uyaranlar (Stimülanlar)	
a) Doğal	b) Sentetik
1. Kokain 2. Crack: Kokain Türevi	1. Amfetaminler 2. MDMA (Ecstasy) 3. Captagon
Duyuların Bozulmasına Sebep Olanlar-Hayal Gösterenler (Halusinojenler)	
a) Doğal	b) Sentetik
1. Esrar (Cannabissativa) 2. Marihuana: Esrar Türevi 3. Meskalin: Bir Çeşit Kaktüs 4. Psilosibin: Sihirli Mantar 5. Selvia Divinorum: Sarmaşık	1. LSD (Yarı sentetik) 2. İnhalants (Uçucular; Tiner, Bali, vb.) 3. Bonzai (Likit Esrar)

⁵ Celalettin Vatandaş v.dğr., “Türkiye’de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu”, Sosyoekonomik ve kültürel, SEKAM Yayınları: 11 İstanbul: Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırma Merkezi (SEKAM), 2015, s. 17.

⁶ American Psychiatric Association (APA), *Ruhal Bozuklukların Tanısal ve Sayısal El Kitabı (DSM-5)*, çev. Ertuğrul Köroğlu, 5. bs., Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2013.

Bu sınıflandırmadan ayrı olarak bağımlılık yapan maddeler kendi aralarında sertlik derecelerine göre ‘soft drug’ ve ‘hard drug’ olarak da ayrılır. Özellikle bu sınıflandırmada esrar soft drug sınıfında yer alır. Bu durum esrarın masum olduğu anlamına değil, bağımlılık potansiyelinin diğerlerine göre daha düşük olduğu anlamına gelmektedir. Esrarın bağımlılık yaptığı gerçeği çok iyi bilinmektedir.⁷

b. Türkiye’de Kullanımına Rastlanan Narkotik Maddeler

Tarih öncesi dönemlerde afyon, kenevir, kürar gibi uyuşturucu etkiye sahip bitkilerin ağrı dindirmek ve basit ameliyatları kolaylaştırmak için tıbbi amaçlı kullanıldığı bilinmektedir.⁸ Bunun yanı sıra keyif verici, uyarıcı veya halüsinojen etkiye sahip bitkilerin Asya ve Amerika Şamanizm’i gibi bazı kültürlerde çeşitli amaçlarla trans haline geçmek için kullanıldığını düşündüren izlere rastlanmıştır.⁹ Bugün Türkiye’de hem esrar, afyon, kokain gibi doğal maddelerin hem de ectasy, amfetamin, metamfetamin, sentetik esrar, captagon gibi laboratuvarlarda üretilen yapay maddelerin kullanımına rastlanmaktadır. Araştırmamızın daha iyi anlaşılması amacıyla bu maddeleri kısaca tanıtmayı gerekli buluyoruz.

(1) Opioidler (Afyon, Morfin, Eroin, Kodain)¹⁰

Günümüzde dünya genelinde birbirinden farklı yirmiden fazla kimyasal opioid kullanılmaktadır. Opioidlerin beyinde Mü¹¹, Kappa¹², Sigma¹³ ve Delta¹⁴ reseptörlerini etkilediği ve madde kullanımını sonucu bu reseptörlere bağlı klinik bulguların ortaya çıktığı

⁷ Kültegin Ögel, *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 4.

⁸ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, 3. bs., İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Zeytinburnu Belediyesi, 2016, s. 37.

⁹ Kültegin Ögel, “Tarihçe”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 55.

¹⁰ Randa Hilal-Dandan, Laurence L. Brunton (ed.), *Goodman ve Gilman’ın Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, çev. Remzi Erdem, 2. bs., Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2011, s. 393.

¹¹ Mü reseptörleri: Analjezi, öfori, solunum depresyonu etkilerinden sorumludur.

¹² Kappa reseptörleri: Sedasyon, uyku, diürece neden olurlar.

¹³ Sigma reseptörleri: Huzursuzluk, disfori ve halüsinasyon oluştururlar.

¹⁴ Delta reseptörleri: Analjezi ve kardiyak etkileri oluştururlar.

görülmüştür.¹⁵ Opioidler hızlı bağımlılık ve tolerans¹⁶ geliştirirler, buna bağlı olarak kullanıcıda fiziki bağımlılık kısa sürede gelişir.

Afyon

Afyon haşhaş bitkisinin tohum kapsülünün henüz yaşken bıçakla çizilmesi ile dışa akan yapışkan öz suyunun güneşte kuruyarak sakızlaşmasıyla¹⁷ ve olgun kapsülün kuru atıklarının kaynatılıp soğutulduktan sonra yüzeyde biriken kahverengimsi kaymağın alınmasıyla elde edilir.¹⁸ Opioid sınıfından morfin ve eroin afyonun işleminden geçirilmiş yarı sentetik türevleridir.

Opiat kullanımı için tarihe baktığımızda¹⁹ MÖ 4000 yıllarında Sümerlilerin ve Asurluların aşağı Mezopotamya’da haşhaş bitkisini bildikleri ve ilaç olarak kullandıkları bilinmektedir. Bugün Anadolu’da afyon için kullanılan ‘geli’ sözcüğünün MÖ 4000’li yıllarda aşağı Mezopotamya’da yaşayan Sümerlerin tedavi amacıyla yetiştirdikleri haşhaş ve kenevire verdikleri ‘gil’ sözcüğünden türediği düşünülmektedir.²⁰

Mezopotamya’dan dünyaya yayıldığı düşünülen afyon Sümer, Asur, İran ve Mısırlılar tarafından kullanılmıştır. Özellikle Mısırlılardan Avrupa’ya yayılan afyonu ilk olarak Yunanlıların kullandığı düşünülmektedir. Antik Yunan’ın rüya tanrısı Murpheus’un sembolü haşhaş meyveleridir. Haşhaş bitkisi Eski Roma ve Yunan’da birçok hastalığın tedavisinde ve sağlık sorunlarının giderilmesinde kullanılmıştır.²¹

Afyonun tıpta kullanımı zamanla yaygınlaşmış ve böylelikle bağımlılık yaptığı da ortaya çıkmıştır. Purchas, 1613 yılında afyonun bağımlılık yaptığını anlatan bir kitap yayınlamış, John Jones, 1700’de yayınladığı *Mysteries of Opium Reveal* (Afyonun Sırları

¹⁵ Yıldız Akvardar v.dğr., *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Pozitif Matbaa Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, s. 63.

¹⁶ Bireyin kullandığı madde miktarının birey üzerindeki etkisini zaman içinde kaybetmesiyle bireyin aynı etkiye ulaşabilmek için giderek maddenin dozunu arttırma eğilimi göstermesi bkz. Hilal-Dandan, Brunton, *Goodman ve Gilman’ın Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, s. 389.

¹⁷ Alpaslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, 6. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004, s. 163.

¹⁸ Mustafa Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2018, s. 53.

¹⁹ Nesrin Dilbaz, “Opiat Bağımlılığı”, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, s. 63.

²⁰ Ögel, “Tarihçe”, s. 33.

²¹ Ali Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, İzmir: Eryaba Yayıncılık, 2004, s. 13.

Çözülüyor) isimli kitapta afyonun sağladığı zevklerin peşi sıra bağımlılık tehlikesi yarattığından bahsetmiştir.²²

Morfin

1800'lü yıllarda kendine tıpta çok sağlam bir yer edinmiş olan afyon, kolerada dahil birçok hastalığın tedavisinde kullanılmıştır. Öyle ki 19. yüzyılda afyon kullanımı bugün aspirin ya da parasetamolün kullanımı kadar yaygın bir hale gelmiştir. 1806 yılına gelindiğinde afyondan on kat daha etkili olan 'morfin' tıp dünyasında keşfedilmiştir. Görüntüsü kirece benzer, parlak kristalize toz halinde veya tebeşir tozu şeklindedir. Beyazdan kahverengiye kadar değişen renklerde kokusuz ve acı kapsül, tablet veya sıvı şeklinde bulunabilirler.²³ Morfin, afyon bağımlılığının tedavisinde kullanılmıştır. 1830'larda afyonun zararları tartışılmaya başlanmış ve 1868'de afyonla ilgili ilk yasaklar konulmaya başlanmıştır.²⁴

Eroin

Eroin, morfinden yapılmış opioid türevi bir maddedir.²⁵ 1874'te Londra Paddington St. Mary Hastanesi'nde C.R. Alder Wright morfini asit anhidritle kaynatarak elde ettiği maddeyi Almanya'da Bayer laboratuvarlarında çalışan kimyager H. Dresser, Felix Hoffmann²⁶ ile birlikte ticari olarak kullanılabilir şekilde seri üretimini geliştirmiştir. Morfinden beş ila sekiz kat daha güçlü bu maddeye mucitleri tarafından 'Heroin' adı verilmiştir. Heroin bir marka olarak 1898 Haziran'ında Bayer tarafından pek çok ülkede aynı anda tescil edilmiştir. Heroin'in Bayer firması tarafından kendisinden yalnızca iki hafta önce aynı kişilerin keşfettiği 'Aspirin'le birlikte reklamı yapılmıştır. Afyonu tedavi edeceği söylenen morfin, morfinizme (morfin bağımlılığı) yol açmış, morfinizmin de Heroin ile tedavi edileceği söylenmiştir.²⁷ Bayer'in en büyük piyasası olan ABD'de klinikler Heroin bağımlılarıyla dolup taşmaya başladığında ABD ilacın

²² Ögel, "Tarihçe", s. 34.

²³ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 57.

²⁴ Ögel, "Tarihçe", s. 36; Hakan Coşkunol, *Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İzmir: Aymar Yayıncılık, 1999, s. 36.

²⁵ "drugfacts-heroin.pdf", s. 19, (30.06.2020), <https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/drugfacts-heroin.pdf>.

²⁶ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 19.

²⁷ Ögel, "Tarihçe", s. 37.

bağımlılık yaptığına dair bir rapor hazırlamış, gerekli önlemler alınarak eczanelerden toplatılmıştır.²⁸

1913 yılında ilk kez Dr. Pettey Heroin'in tehlikelerine dikkat çekmiştir ve bağımlılığın bir hastalık olduğunu belirtmiştir. 1914 yılında asıl önemli düzenleme ABD'de yılında yürürlüğe giren Harrison Yasası ile olmuştur. Fakat Harrison yasası yalnızca morfin ve afyon kullanımını yasaklamıştır, henüz ilaç olarak kabul edilen Heroin yasanın dışında kalmıştır. Ancak 1924'te ABD'de Heroin yasası ile Heroin üretim ve ticareti tamamen yasaklanmıştır. Aynı yıl Almanya'da da Heroin son derece katı kurullarla reçeteye bağlanmıştır.²⁹

Türkiye'nin eroine tanışma süreci 1900'lerin başında bir Japon firmasının³⁰dünyanın en kaliteli afyonu olduğunu düşündükleri Tük afyonundan eroine yapmak amacıyla fabrika kurmasıyla başlamıştır.³¹ Afyon fabrikalarının üretimiyle ilgili ilk ayrıntılı yasal düzenleme 1928'de kabul edilen 'Uyuşturucu Maddeler Hakkındaki Kanun' olmuştur. Ancak bu kanunlar kâğıt üzerinde kalmış ve eroine üretimini kısıtlayamamıştır.³² 1930'lardan 1970'li yıllara kadar ülkemizde eroine bağımlılığı toplum arasında yaygınlaşmıştır. 1938 yılında fabrikalar kapatılmış fakat eroine üretimi fabrikalarda çalışan ustalar ve işçiler aracılığıyla merdiven altı üretime geçmiştir. Alınan yasal ve toplumsal önlemlerin ardından 1970'lerde eroine kullanımı ülkemiz için önemli bir sorun olmaktan çıkmış olmasına rağmen günümüzde eroine tekrar kullanılan ve yayılma eğilimi gözlemlenen tehlikeli bir narkotik madde konumuna gelmiştir.³³ 1990'larda eroine kaçakçılığının PKK'nın önemli gelir kaynaklarından biri olduğu anlaşılınca güvenlik güçlerinin bu yöndeki baskısı da giderek artmaya başlamıştır.³⁴

²⁸ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 19.

²⁹ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 104; Ögel, "Tarihçe", s. 38.

³⁰ Japonların "Olağanüstü bir ilaç: İnsanlara rahatlık ve mutluluk verir. Ruhsal gücü çoğaltır. Zihni açar. İnsanı neşelendirir ve güçlendirir" sloganlarıyla reklam yaparak eroine iç ve dış satışını gittikçe arttırmaları gün geçtikçe kötü sonuçlar vermiştir. Bkz. Özcan Köknel, *Bağımlılık Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1998.

³¹ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 19.

³² Ögel, "Tarihçe", s. 41.

³³ Özcan Köknel, *Alkolden Eroine Kişilikten Kaçış*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s. 293.

³⁴ Türkiye tarihindeki eroine geçmişi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ögel, "Tarihçe".

Kodein

Kodein haşhaş tohumu ve haşhaş kozasında mevcuttur. Piyasadaki kodein toz veya tablet şeklinde, beyaz renkte, kokusuz ve acımsı tattadır. Ağız yoluyla alınabildiği gibi enjeksiyon yoluyla da alınır. Aslında kodein etkili bir öksürük giderici ve ağrı kesici ilaçlardan biridir, ancak daha çok öksürük ilacı ve uyku verici olarak kullanılır. Diğer afyon türevleri gibi bağımlılık yapıcı etkisi olduğu saptandıktan sonra öksürük şuruplarının muhtevassından çıkarılmıştır. Kimi kodein içeren ilaçlara kırmızı reçete kapsamına alınmıştır.³⁵

(2) Kokain

'Kokain' koka bitkisinin yaprağından laboratuvarlarda özel işlemler sonucu elde edilen bir uyuşturucudur. Koka bitkisi özellikle Güney Amerika ve Kolombiya ülkesinde yetişmektedir. İlk kullanımı Güney Amerika'daki And Dağları yerlilerinin koka yaprağı çiğnemenin halsizliği ve açlığı giderdiğini fark etmesiyle başlamıştır.³⁶ Güney Amerikalı halklar eski dönemlerden itibaren ağrı kesici olarak koka yaprağı çiğnemişlerdir.³⁷

Kokain ilk kez 1860 yılında koka bitkisinden izole edilerek elde edilmiştir. 1878 yılında Bentley tarafından kokainin zararlı olduğu açıklanmıştır.³⁸ 1880 yılında ise vasokonstruksiyon (damarları daraltıcı) etkisinden dolayı lokal anestezi (bölgesel ağrı kesici) olarak kullanımına devam edilmiştir. Kokain tıpta halen özellikle göz, burun ve boğaz cerrahisinde lokal anestezi olarak kullanılmaktadır.³⁹ 1884 yılında Sigmund Freud kokainin farmakolojik etkileri üstüne bir çalışma yapmıştır. 1880 ve 1890 yılları arasında birçok hastalığı iyileştirmek amacı ile yaygın olarak kullanılmıştır.⁴⁰

Uyuşturucu olarak tüketilen kokain beyaz renkli kristalize bir tozdur. Kokain burun yoluyla alındıktan sonra merkezi sinir sistemini uyarır. Kalp atışlarını, kan basıncını ve solunumu hızlandırır, cinsellik güdüsü artar, aşırı neşe ve taşkınlık hali yapar. Kullanıcı formication (deride böcekler, kurtlar yürüdüğünü) hissine kapılabilir. Şiddetli

³⁵ Ögel, "Bağımlılık Yapan Maddeler", s. 42; Başkurt, "Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)", ss. 122-23.

³⁶ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 26.

³⁷ Vatandaş v.dğr., "Türkiye'de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu", s. 22.

³⁸ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 27.

³⁹ Ögel, "Tarihçe", s. 57; Kültegin Ögel, *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2002, s. 81.

⁴⁰ Ögel, "Tarihçe", s. 57.

bağımlılık yapar. Kokain beyin damarlarının tıkanmasına, beyin kanamasına neden olabilir dolayısıyla kokain kullanımına bağlı ölüm meydana gelebilir.⁴¹ 1914 yılında ABD’de bağımlılık yapıcı özelliği nedeni ile yasadışı bir madde olarak kabul edilmiştir.⁴²

Kokainin daha ucuz ve daha tehlikeli bir türevi de ‘Crack’tır. Beyaz ve krem renginde kokainden daha etkili bir uyuşturucudur. Bu madde etkisi açısından kokainden en az on kat daha hızlı ve ölümcüldür. Halk arasında taş diye de bilinir.⁴³

(3) *Kannaboidler (Esrar, Marihuana)*⁴⁴

Esrar, Hint kenevirinden elde edilen dört yüz yirmi bir çeşit kimyasal içeren bir maddedir.⁴⁵ Hint keneviri bitkisinin çiçeklerinin ve yapraklarının kurutulmasıyla elde edilen yeşil veya kahverengi bir görünüme sahiptir. Toz ve kubar olmak üzere iki çeşidi sıkça kullanılmaktadır. Bitkinin toz veya plaka ve kalıp şeklinde basılmış hali toz esrar olarak bilinmektedir. Kubar ise, bitkinin ufalanarak parçalanmış ancak toz hale dönüştürülmeyen kuru ve yeşil ot görünümüne sahiptir. Bu kuru yeşil formundan dolayı kullanıcılar esrara ‘ot’ adını vermişlerdir.⁴⁶ Halk arasında ayrıca joint, kuru, derman, sarı kız olarak da bilinir.⁴⁷

Kenevirin Milattan önce 3000 yıllarında⁴⁸ Mısır, Pers ve Hint uygarlığında kullanıldığı bilinmektedir. Çin hükümdarı Sheng Nung MÖ 2700 yılında yazdığı “*Bitkiler*” kitabında kenevirden bahsetmiştir. Antik Yunan’da Homer’in *Odyssey*’inde esrar benzeri bir maddenin kullanıldığına dair anlatılar mevcuttur. Mezopotamya’da Asur

⁴¹ Vatandaş v.dğr., “Türkiye’de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu”, ss. 22-23; Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 45.

⁴² Ögel, “Tarihçe”, s. 57.

⁴³ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 28.

⁴⁴ Hilal-Dandan, Brunton, *Goodman ve Gilman’ın Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, s. 397.

⁴⁵ Hint keneviri (*Cannabis Indica*) bitkisinden elde edilen esrar maddesi pek çok kimyasal madde içermektedir. İnsanların aradığı sarhoş edici etkileri veren temel psikoaktif kimyasal ise Delta-9 Tetrahydrocannabinol (THC)’dur. Bu kimyasal, özellikle dişi kenevir bitkisinin yaprakları ve tomurcukları tarafından üretilen reçinede bulunmaktadır. Boyları yarım metreden üç, dört metreyi bulan erkek kenevir bitkileri dişi bitkilerle döllenme durumunda bu reçineyi kullanarak yok etmektedirler. Bu yüzden esrar elde etmek için tarlada bulunan erkek karakterdeki bitkiler sökülür. Erkek kenevir bitkilerinin bulunmadığı tarlalar, ekimi yapan kişinin esrar maddesi elde etme amacıyla olduğu kanısını oluşturmaktadır. Bkz Şahin Kurt, Ela Kurt, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.

⁴⁶ Mustafa Pancarcı, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, s. 7.

⁴⁷ Berna Uluğ, Şeref Can Gürel, “Esrar (Kannabis) Kullanımına Bağlı Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar”, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, s. 141.

⁴⁸ Coşkunol, *Alkol ve Madde Bağımlılığı*, s. 38.

ve Sümerlilerle ilgili kayıtlarda kenevir ekiminin bilindiğine rastlanılmıştır. Moğollar, Türkler ve Sibirya’da yaşayan halklar arasında şaman törenlerinde kenevir kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁹

Osmanlı devrinde ise Anadolu’da özellikle İstanbul ve Batı Anadolu bölgesi ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde esrar içme âdeti bazı gruplar arasında yaygınlık kazanmıştır. Bağımlılık yapıcı maddelerin meşrutiyet döneminde yasak edilmesinden sonra esrar bulamayanlar afyon yutma yoluna başvurmuşlardır.⁵⁰

1800’lü yıllardan itibaren Avrupalı bilim insanları, esrarın psikotrop⁵¹ etkilerinin yanı sıra antispazmodik⁵² ve analjezik⁵³ etkilerinin de olduğuna değinmişlerdir. Günümüzde esrar en sık kullanılan yasa dışı psikoaktif maddedir. Ayrıca 1960’larda esrar kullanmak, dünyanın pek çok ülkesinde kurulu düzene başkaldıran, yaşlı kuşaklara karşı çıkan gençlerin ortak simgesi durumuna gelmiştir.⁵⁴ Günümüzde bazı ülkelerde bu maddenin yasal hale getirilmesiyle ilgili yoğun tartışmalar vardır.⁵⁵

(4) Sentetik Kannabinoidler (Sentetik Esrar, Bonzai vb.)

Esrar, eroin gibi bilinen uyuşturucu maddelerden sonra yeni psikoaktif maddeler uyuşturucu piyasasına dâhil olmuştur. Bunlardan birisi de sentetik esrardır. Sokak adı ‘Bonzai’ olarak bilinen JWH-18 grubu sentetik esrar ülkemizde ilk defa 2010 yılında görülmüştür.⁵⁶ Sentetik maddelerin bitki kırıntılarına emdirilmiş şeklidir. Sigara tütünü ile sarılarak bitkisel maddeler gibi kullanılmak suretiyle suistimal edilmektedir. Bonzai, Jamaikan Gold, Spice, Smoke, Sence gibi ticari isimler altında satılan Bonzai maddesi üçer gramlık paketler halinde internet siteleri üzerinden sipariş edilerek Türkiye’ye kargo

⁴⁹ Ögel, “Tarihçe”, s. 55.

⁵⁰ Akt. Kültegin Ögel Reşat Saka, *Uyuşturucu Madde Afyon Morfin Eroin Esrar Kokain Hakkında Milli ve Milletlerarası Hukuki ve Sosyal Durum*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1948.

⁵¹ Psikotrop, psikosktif madde, merkezi sinir sisteminde etkisini gösteren ve beynin işlevlerini değiştirerek algıda, ruh halinde, bilinçlilikte ve davranışta geçici değişikliklere neden olan kimyasal maddeler.

⁵² Antispazmodik, spazm çözücü daha çok iç organlardaki düz kasların kasılmalarını çözen ilaç grubuna verilen isim.

⁵³ Analjezik, Ağrı kesici.

⁵⁴ Örneğin, ABD’de “Beatnic” ve “Hippy”, Almanya’da “Halbstarken riots”, Hollanda’da “Provo”, Japonya’da “Zaizo-zoku” İngiltere’de “Teddy Boys”, “Moods”, “Rokers”, “Skinheads”, “Heavy-metal”, İtalya’da “Vitelloni”, İsviçre’de “Skunafolke”, Kanada’da “Nozerne”, Polonya’da “Hollingsen”, Rusya’da “Sitilliage” bkz. Köknal, *Bağımlılık*, s. 229.

⁵⁵ Akvardar v.dğr., *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, s. 141.

⁵⁶ *Sentetik Kannabinoidler*, Ankara: Uyuşturucu ile Mücadele Daire Başkanlığı, 2016, s. 10.

ile getirildiği görülmektedir. Sentetik kannaboidlerin sayısı ve kimyasal çeşitlilikleri bu grup bileşenlerini tespit etme ve izleme açısından oldukça zordur, Sürekli moleküler yapıları değişime uğratarak kolaylıkla gizlenebilmektedirler.⁵⁷

Sentetik kannabinoidler ya da Bonzai olarak bilinen maddenin bağımlılık yapma riski çok yüksektir.⁵⁸ Kullanan şahıslar üzerinde esrar benzeri etkiler görüldüğü, beynin hafıza bölümünü etkilediği, hareketlerde, öğrenme, düşünme ve algılamada, sorunların yaşandığı, basit işlerin bile yapılamadığı,⁵⁹ psikolojik bozukluklar meydana getirdiği, kalp hızını arttırdığı, ağız kuruluğu ve gözlerde kanama oluşturduğu dolayısıyla hayati tehlike oluşturan çok ciddi yan etkilerinin olduğu bilinmektedir.⁶⁰

(5) Psikotrop Maddeler

Psikotrop Madde, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi kapsamında yer almayan, kontrol de edilemeyen saf madde veya hazırlanmış ilaçlardır.⁶¹ Reçeteli ve reçetesiz satılan ilaçlar, doğal veya sentetik maddeler de psikotrop madde olarak bilinmekte ve bu kapsama girebilmektedir.⁶² Çeşitli maddelerin kimyasal zincirlerinin değiştirilmesiyle pek çok psikotrop madde elde edilebilmektedir. Böylece hem elde edilen farklı bir maddeyle benzer etki elde edilmeye hem de ceza kanunlarında sayılan maddelerin dışına çıkılarak cezai müeyyideden kurtulmaya çalışılmaktadır.⁶³ Bu ilaçlar depresyon yapıcı etkiye sahip bağımlılık yapabilen ilaçlardır. Ülkemizde serbest kullanımı önlenmiş, sadece özel reçete ile elde edilmektedir.⁶⁴

⁵⁷ “Perspectives on Drugs - Synthetic Cannabinoids in Europe”, EMCDDA, 2015, s. 1.

⁵⁸ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 44.

⁵⁹ “Kannabinoitlerin Öğrenme ve Bellek İşlevleri Üzerindeki Akut ve Kronik Etkileri”, *Bağımlılık Dergisi- Journal of Dependence*, c. 19, sy. 4 (2018), s. 31.

⁶⁰ TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2012”, Narkotik, Ankara: TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), 2012, s. 149.

⁶¹ TBMM, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yeni Bağımlılık Türlerinin Araştırılarak Bağımlılığın Nedenlerinin ve Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksudıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Tutanak Dergisi”, (2018), s. 28.

⁶² Hamit Hancı, *Adli Psikiyatri*, İzmir: Med Yayınları, 1997.

⁶³ Faruk Aşıcıoğlu, “New Psycho-Active Substances: The Lega Procedure Used in European Union Countries and Turkey”, c. 20, sy. 4 (2010), s. 4; Aktan Mutlu, *Madde Bağımlılığı Bursa Değerlendirmesi*.

⁶⁴ Hakan Sabuncu, *Uyuşturucu Bağımlılığı*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Daire Başkanlığı, 1994, s. 7.

(6) MDMA (Ecstasy)

MDMA⁶⁵, 1912 yılında bir Alman firması tarafından amfetaminin bir türevi olarak keşfedilmiş ve patenti alınmıştır. Bazı kaynaklar ise MDMA'nın zayıflama ilacı olarak üretilmiş olduğunu bildirmektedir. 1970'lerde MDMA alan hastaların daha rahat iletişime geçtikleri ve depresyon belirtilerinin hızla azaldığı gözlenmiştir. Dolayısıyla MDMA Amerika'da birçok terapist tarafından psikoterapiyi destekleme amacıyla ve anksiyete⁶⁶ tedavisinde ilaç olarak kullanılmıştır. 1978 yılında MDMA'nın insanlar üzerindeki farmakolojik etkileri üzerine bir rapor yayınlanmıştır. Raporda, MDMA duygusal ve duyumsal yolla bilinç üzerinde kontrollü değişimlere sebep olan fakat olumsuz psikolojik etkilere sebep olmayan bir maddedir şeklinde belirtilmiştir.⁶⁷

1980'li yıllarda MDMA telefonla ya da gece kulüplerinde rahatlıkla elde edilebilen, aşırı sevinç, kendinden geçme, vecd hali anlamındaki 'Ecstasy' adı altında ticari bir ürün haline gelmiştir.⁶⁸ Bu dönemde Ecstasy kullanımı gençler arasında hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Ecstasy'nin özellikle Almanya'da tekno partilerine giriş için neredeyse bir giriş bileti olması bu maddenin ne kadar yaygınlaştığının bir göstergesidir. Bunun üzerine uzmanlar ve politikacılar bu maddenin özendirici ve kontrolsüz tüketimi konusunda tedirgin olmaya başlamışlar böylece 1988 yılında MDMA'nın klinik çalışmalarda ve terapide kullanımı yasal olarak sonlandırılmıştır.⁶⁹

(7) LSD (Lysergic Acid Diethylamid)

LSD (Lysergic Acid Diethylamid) sentetik halüsinojenik maddeler içinde en bilinenidir. LSD ilk kez 1938 yılında Albert Hoffman tarafından çavdar tohumu üzerinde oluşan zehirli bir mantardan (küf) elde edilen lysejik asitten imal edilmiştir. Kendisi de bunu ilk kullanan kişidir. LSD elde edilme biçimine göre yarı sentetik, kullanıldığında oluşturduğu etkilere bakılarak da halüsinojen olarak sınıflandırılır. LSD ilk alındığında beynin süratle çalışmasını sağlar, kişi böylece kendini aldatıcı bir rüya âleminde bulur.

⁶⁵ 3,4- metilenedioksi-N-metilamfetamin (Ecstasy)

⁶⁶ Kaygı

⁶⁷ Ögel, "Tarihçe", s. 57; Ögel, *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi*, s. 81.

⁶⁸ Köknel, *Bağımlılık*, s. 151.

⁶⁹ Ögel, *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, s. 57; Köknel, *Bağımlılık*, s. 150.

Fakat bu renkli rüya âlemi yerini donukluk ve umursamaz bir ruh haline bırakır.⁷⁰ LSD bu özelliği sayesinde 1950 yılında ABD’de Busch ve Johnson, 1953 yılında İngiltere’de Sandison tarafından ruhsal tedaviye yardımcı bir araç olarak kullanılmıştır. 1959 yılında Abramson LSD’yi ruh hastalıkları tedavisindeki yerini ve önemini anlatan bir kitap yayınlamıştır. Özellikle 1960’lı yılların ikinci yarısına gelindiğinde Hippi gençliği arasında moda olan bir madde haline gelmiş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1966 yılında LSD’nin kötüye kullanımı ve zararları nedeniyle ABD’de ve diğer ülkelerde satışı denetim altına alınmış veya yasaklanmıştır. LSD daha sonraki yıllarda ise gençlik arasındaki yerini diğer maddelere, özellikle amfetaminlere bırakmıştır.⁷¹

(8) Amfetamin

Amfetamin ilk kez 1887 yılında bulunmuştur. Ruhsal yaşamı etkileyen veya bozabilen uyarıcı ilaçlar arasında yer alır. Amfetaminler iştahı körelterek obezite tedavisinde, çok uyuma hastalığı diye bilinen narkolepsi, hiperaktivite bozukluğu, dikkat eksikliği ve depresyon tedavisinde halen kullanılan tıbbi ilaç kategorisindedir.

Amfetaminler 20. yüzyılın başlarında saldırganlığı artırdığı için savaş zamanlarında askerlerin cesaretlerini artırmak ve uyanık kalma sürelerini uzatmak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda özellikle kadınlar arasında kilo vermek amacıyla kullanılmıştır. Sınava hazırlanan öğrenciler tarafından uzun süre uyanık kalmak için kullanımına rastlanmıştır. 1932 yılında astım ve burun tıkanıklığı tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Amfetaminler 1933-38 yılları arasında işçilerin daha hızlı ve güçlü çalışmalarını sağlamak, uyarıcı özelliğinden dolayı sporcular arasında doping amaçlı kullanılmıştır.⁷² Kötüye kullanılan amfetaminler aşırı bağımlılık yapar. İlaç alındıktan sonra kan dolaşımı hızlanır, kişideki bütün duygular alarma geçer. İlacı alan kişi uzun süre uyumadan kalabilir. İlacın kullanımı özellikle doz aşımında zamanla kişide istenmeyen sonuçlar meydana getirmektedir. İlacın kötüye kullanımı kullanıcıda biyo-psikolojik pek çok sağlık sorununa neden olmakla birlikte zehirlenme, koma ve ölümle sonuçlanabilir. İkinci dünya savaşından sonra ABD, Japonya ve İsveç’te amfetaminin kötüye kullanımına bağlı sorunlar sezilince diğer narkotikler gibi denetim altına alınmış,

⁷⁰ Ögel, “Tarihçe”, s. 58; Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 32.

⁷¹ Sabuncu, *Uyuşturucu Bağımlılığı*, s. 6; Köknel, *Bağımlılık*, ss. 114-15.

⁷² Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, s. 171.

yasal olarak reçete zorunluluğu getirilmiştir. Buna karşın yasadışı yoldan sağlanan amfetamin türevlerinde artış gözlenmiştir.⁷³

(9) Metamfetamin

Amfetamin türevleri içinde bağımlılar tarafından en yaygın kullanımı olan ‘metamfetamin’dir. Metamfetamin merkezi sinir sistemini etkiler. Vücuda alındıktan birkaç dakika sonra aşırı memnuniyet hissi oluşturmaktadır. Başlangıçta dikkatte artış, yorgunluk giderici, iyi hissetme hali, enerjik duruma gelme gibi olumlu etkileri olsa da etkisi geçtikten sonra yorgunluk, çöküntü gibi olumsuz durumlara yol açar. Metamfetamin az dozlarda bile alınsa etkili olmaktadır. Hipertansiyon, anksiyete, uykusuzluk, işitsel varsanılar, hezeyanlar, kişilik bozuklukları, şiddete yatkınlık, fornication (deride böcekler yürüyormuş gibi hissetme) kilo kaybı gibi biyopsikososyal sorunlara neden olmaktadır.⁷⁴

Metamfetamin ilk olarak Japonya’da 1893 yılında Nagayoshi Nagai isimli kimyager tarafından ‘efedrin’ maddesinden elde edilmiştir. 1919’da efedrin ile kırmızı fosfor ve iyot kullanılarak kristalize edilmiştir. İkinci Dünya savaşı sırasında Amerikan, Alman ve Japon ordusunda uzun süren operasyonlarda yaygın olarak kullanılmıştır. 1951 yılında Japon Sağlık Bakanlığınca yasaklanmıştır.⁷⁵

(10) Selvia Divinorum

Salvia Divinorum, Meksika’da Mazetek Yerlileri arasında ‘Meryem’in yaprakları’ olarak adlandırılan, geleneksel tedavi ve kehanet amacı ile kullanılan, halüsinojenik etkili psikoaktif bir bitkidir. Kurutulmuş yapraklarının sigara şeklinde içilmesi en yaygın kullanım yoludur. Ayrıca demlenerek de içilir. Bunun dışında taze bitki yaprakları çiğnenir ya da yapraklar ezilerek suyu çıkarılır. Salvia’nin onaylanmış bir tıbbi kullanımı olmayıp hakkında henüz çok az şey bilinmektedir. Kullanıcı üzerinde etrafın parlak, canlı ve renkli görülmesi, halüsinasyonlar, kontrolsüz histerik gülmeler, zaman ve gerçeklik

⁷³ Köknel, *Bağımlılık*, ss. 143-47; Vatandaş v.dğr., “Türkiye’de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu”, ss. 29-30; Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*; Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, ss. 35-37; Ögel, *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, s. 59; Akvardar v.dğr., *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, ss. 175-79.

⁷⁴ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 37.

⁷⁵ KOM, “Metamfetamin”, Ankara: EGM KOM Daire Başkanlığı Yayınları., 2011, s. 7.

algısının yitirme gibi etkileri olabilir. Sık olarak tarif edilen bulgular bireyin bir uzvunun harici bir güç tarafından çekiliyor veya bükülüyormuş gibi olması, iki boyutlu nesnelere görme, aynı anda birden fazla yerde olduğunu hissetme, vücudunun bir kısmını kaybetmiş gibi hissetme, geçmişte ve özellikle çocuklukta gidilen mekanlara gidildiğinin hissedilmesi şeklinde sıralanabilir. Madde baş dönmesi, koordinasyon bozukluğu, sarhoş konuşması gibi etkiler de doğurabilmektedir. Yüksek dozları ise kısa süreli hafıza ve bilinç kaybına yol açabilmektedir. Kullanıcıların ifadelerine göre ülkeye internet üzerinden sipariş edilerek posta yoluyla getirilmektedir.⁷⁶ Araştırmanın yapıldığı 2019 yılında Bursa’da yeni yeni görülmeye başladığı için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

(11) Captagon

Captagon ismiyle piyasada satılan maddelerin etken maddesi fenetylline’dir. Fenetylline molekülü teofilin ve amfetaminden oluşmaktadır. Bu madde narkolepsi hastalarında ve hiperaktif çocukların tedavisinde kullanılmıştır. Amfetamine göre bağımlılık yapıcı etkisi düşük olduğu için tercih edilmektedir.⁷⁷

2. Bağımlılık Kavramı

Bağımlılık *addiction*; genel anlamda bireyin herhangi bir şeyi şiddetli bir şekilde arzulaması, arzuladığı şeye karşı otokontrolünü kaybetmesi; fiziki, psişik, sosyal, ekonomik esenliği üzerinde tahrip edici olumsuz yaşam deneyimlerine rağmen içinde bulunduğu durumdan çıkamaması anlamında kullanılmaktadır. Kavramın kökeni Latince ‘mahkûm olma’ anlamında *addico* sözcüğünden gelmektedir.⁷⁸

Bağımlılıkla ilgili İngilizcede karşımıza üç kelime çıkmaktadır. Bunlardan ilki ‘addiction’ kelimesidir. Bu kelime Türkçeye en yakın düşkünlük, bağımlılık, hastalık, tiryakilik, mübtelâlık şeklinde çevrilebilir.⁷⁹ İkincisi ise ‘dependence’ kelimesidir. Bu

⁷⁶ Faruk Aşıcıoğlu, Zeynep Aslı Durmaz, Latif İlhan, “Selvinorin: Uyuşturucu Madde Kapsamına Alınan Yeni Psiko-Stimulan Madde”, *Türkiye Klinikleri J Foren Med*, c. 10, sy. 1 (2013), ss. 33-37.

⁷⁷ Ögel, “Bağımlılık Yapan Maddeler”, s. 58.

⁷⁸ Köknel, *Bağımlılık*, s. 19; Gürsu, *Bağımlılık ve Din: Nöropsikolojik Bir Yaklaşım*, s. 31.

⁷⁹ “Tureng - addiction - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020), <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/addiction>.

kelime bağıllık, güven, bağılı olma kavramlarıyla tercüme edilebilir.⁸⁰ ‘Dependence’ ve ‘addiction’ sözcüklerinin terim olarak birbirinin yerine kullanıldığına sıkça rastlandığı, ancak bu durum terimlerin anlaşılmasında karışıklığa yol açtığı görülmektedir. ‘Dependence’ kullanılan maddeye karşı farmakolojik adaptasyon geliştiğinde yaşanan fiziki bağımlılığı ifade eder. Alınan maddenin kesilmesi halinde yoksunluk belirtilerinin görülmesi fiziki bağımlılığın ana bulgusudur. ‘Addiction’ ise madde kullanımının ilerleyici bir biçimde gelişen kontrolsüz, kompulsif kullanımını dolayısıyla psişik bağımlılığı anlatır.⁸¹ 2000 yılında Psikolojik Bozuklukların Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabında (DSM-IV-TR) ‘substance dependence’ yerine ‘substance addiction’ terimi kullanılmış ve bağımlılığı tanımlamak için belirli ölçütler getirilmiştir. Üçüncü olarak ‘abuse’ kelimesiyle karşılaşırız. Bu da kötüye kullanım, taciz, suistimal gibi anlamları karşılar.⁸² Bu kelimedede bir maddenin veya eşyanın amacı dışında kötüye kullanımı anlaşılmalıdır. Örneğin antidepresan ve uyku ilaçları gibi ilaçların, tiner, çakmak gazı gibi ürünlerin amacı dışında ve kontrolsüz kullanımı bu duruma örnek verilebilir. Literatürde internet bağımlılığı için de abuse kelimesi kullanılmaktadır.⁸³

Bağımlılık kavramı ilk olarak 1964 yılında DSÖ, Uluslararası Hastalık Sınıflandırma Kitapçığı onuncu revizyonunda (ICD-10) “bağımlı bir kişinin bağımlısı olduğu madde ve davranışın diğer davranışları karşısında çok büyük üstünlük kazanması sonucu psikolojik, davranışsal ve zihinsel vaka sınıfına dâhil olunması” biçiminde ifade edilmiştir. DSÖ tarafından bağımlılık, ‘davranışa dayalı bağımlılık’ ve ‘madde bağımlılığı’ olarak iki farklı şekilde değerlendirilmiş⁸⁴ madde bağımlılığının da psişik ve fiziki yönü⁸⁵ ayırt edilmiştir (Şekil:2). Madde bağımlılığının psişik yönü, bağımlı olmuş kişinin bağımlı olduğu maddeyi kullanmak için, karşı konulamaz bir arzu hissetmesidir. Kullandığı maddeyi bulamadığında huzursuzluk, sinirlilik, asabiyet gibi arazlar gösterir. Nöroadaptasyon adı da verilen madde bağımlılığının fiziki yönünde ise bağımlının

⁸⁰ “Tureng - dependence - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020), <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/dependence>.

⁸¹ Hilal-Dandan, Brunton, *Goodman ve Gilman’ın Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, s. 387.

⁸² “Tureng - abuse - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020), <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/abuse>.

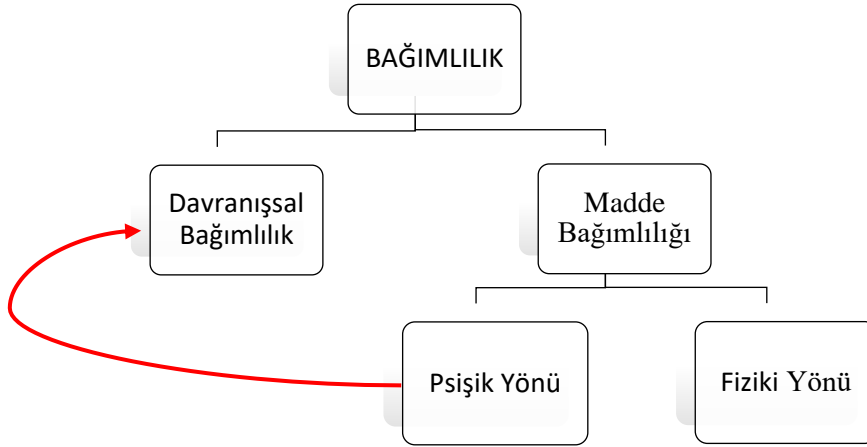
⁸³ “Abuse/addiction/dependence”, *Lexicon of Alcohol and Drug Terms*, Geneva: World Health Organization, 1994.

⁸⁴ Gürsu, *Bağımlılık ve Din: Nöropsikolojik Bir Yaklaşım*, s. 29.

⁸⁵ Rıza Gökler, Recep Koçak, “Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. 03, sy. 05 (2008), s. 91, <http://sbad.gop.edu.tr/DergiTamDetay.aspx?ID=119>.

merkezi sinir sistemi hücreleri normal faaliyetlerini yapabilmeleri için kullanılan maddeye adeta muhtaçtırlar (tolerans gelişimi).⁸⁶ Alışkanlık yapan maddenin kesilmesi sonucu mahrumiyet tablosu (abstinens sendromu) adında klinik bir tablo ortaya çıkar. Kalp çarpıntısı, nabızda artış, titreme, hayaller görme gibi bir grup nörolojik bozukluklara neden olur. Madde bağımlılığı fiziki ve psişik bağımlılığın çoğu zaman birlikte görüldüğü karmaşık bir bağımlılık türüdür.⁸⁷

Şekil 2: Bağımlılık Boyutları

Çeşitli bağımlılık tanımlarından hareketle bağımlılığa yüklenen niteliklere odaklanacak olursak;

- Bağımlılıkta, herhangi bir şeye duygusal, psikolojik ve fizyolojik olarak güçlü bir şekilde bağlanmadan bahsedilmektedir.
- Bağımlılığın potansiyel ve gerçek zararlarına rağmen zorlayıcı bir şekilde o şeye bağlanma durumu devam etmektedir.
- Bağımlılıkta davranış kontrol edilemez bir şekilde tekrarlanmaktadır.

Bu nitelermelere baktığımızda bağımlılığın öncelikle bireysel, daha sonra da sosyal ve ahlaki bir problem olduğunu görürüz. Felsefi bir perspektifte bu konu ‘hazcılık’ bağlamında değerlendirilebilir. Geleneksel filozofların çoğunluğu akıllı bir varlık olarak insanın seçimlerinden ve eylemlerinden sorumlu olduğu görüşündedir. Bağımlılık felsefi

⁸⁶ Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, s. 160.

⁸⁷ Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, s. 160.

anlamda insanın özgürlüğünü kısıtlayan bir durumdur. Felsefede özgürlük “kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumudur. Bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi”⁸⁸ olarak tanımlanmaktadır. Ahlak ve siyaset felsefesinde önemli bir ilke olan özgürlük, ahlakta kişinin ahlaki bir varlık olarak kendi fitratına, akla uygun kararlarına ve iradesinin buyruklarına göre davranması durumudur. Dolayısıyla özgür olmak ölçsüz davranmak ve rahat olmak değil, var oluşun engin zorluklarıyla yüzleşmektir.⁸⁹

Bu bağlamda dinin birincil işlevlerinden biri, insanoğlunun varoluşsal belirsizlikleriyle başa çıkmasına yardımcı olmaktır. İnsanın ruhsal, fiziki, mental sağlığını tehdit eden bağımlılık yapıcı tüm etkenler dünya genelinde kadim dinlerin çoğunda yasaklanmıştır. Diğer toplumlara örnek olacak ideal bir toplum (ümme) oluşturma amacı taşıyan İslam, insanı maddi ve manevi yönden yıkıma uğratan bağımlılık yapan maddelerin kullanımını onaylamaz. Bu konuya çalışmanın ‘Sağlık ve Din İlişkisi’ başlığı altında yer verilmiştir.

3. Madde Bağımlılığı (Toksikomani)⁹⁰

Ögel’in tanımına göre madde bağımlılığı; “kişinin kullandığı maddeyi birçok kez bırakma girişiminde bulunmasına rağmen bırakamaması, giderek madde dozunu artırması, kullanmayı bıraktığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, zararlarını görmesine rağmen madde kullanmayı sürdürmesi, zamanının büyük bölümünü madde arayarak geçirmesi ile tanımlanan bir durumdur.”⁹¹ Bağımlılığa neden olan, kimyasal bileşenleri birbirinden farklı birçok madde bulunmaktadır. Bu maddelerin ortak noktası merkezi sinir sistemine etki ederek beyinde fiziki ve psişik tahribata rol açmalarıdır.⁹²

⁸⁸ Nurten Gökalp, “Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış”, *Bağımlılık Dergisi*, c. 2, sy. 18 (2017), s. 60.

⁸⁹ Ahlak Felsefesi için bkz. Benedictus Baruch Spinoza, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, 4. bs., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011; Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, 10. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2007; Ray Billington, Abdullah Yılmaz, *Felsefeyi Yaşamak: Ahlak Düşüncesine Giriş*, 2. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011; Hume David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009.

⁹⁰ Kriton Dincmen, *Psikiyatri El Kitabı*, İlaveli 3. Baskı İstanbul: Gür Kitabevi, 1967, s. 81.

⁹¹ Kültegin Ögel, *Bağımlılığı Önleme*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011, s. 17.

⁹² Ögel, *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi*.

Bu noktada konu ile ilişkili olarak sık yapılan bir hataya değinmek gerekmektedir. Halk arasında, basın-yayın organlarında, hatta bazı bilimsel yayınlarda madde bağımlılığı yerine ‘uyuşturucu bağımlılığı’ terimi kullanılmaktadır. Uzbay’a göre bu terminolojiyi gündelik hayatta ve bilimsel literatürde kullanmanın iki bakımdan sakıncası vardır: Birincisi, bağımlılık yapan maddeler, özellikle ilk denedikleri dönemde türüne ve dozuna bağlı olarak uyuşturucu değil, uyarıcı etkilere sahiptir, sinir sistemini uyuşturan etkileri yüksek dozlarda ortaya çıkar. Dolayısıyla aslında başlangıçta uyuşturucu değil de uyarıcı etkileri nedeniyle kötüye kullanılan ürünleri uyarıcı yerine uyuşturucu olarak tanımlamak bilimsel olarak yanlış bir yaklaşımdır. İkincisi, ‘uyuşturucu bağımlılığı’ terimi kokain ve amfetamin gibi uyarıcı maddelerin bağımlılık yapmayacağı izlenimini vermekte ve bu durum uyarıcıları deneme kararsızlığı içindeki gençleri yanıltmak için kullanılmaktadır.⁹³

Ayrıca ‘Maddeyi kötüye kullanma’ (suistimal/abuse) ile ‘maddeye bağımlı olma’ ölçütlerinin arasındaki farkı gözden kaçırmamak gerekir. Her maddeyi kötüye kullanan bağımlı olmayabilir; ama her madde bağımlısı mutlaka maddeyi kötüye kullanmaktadır.⁹⁴ Maddeye bağımlı olma DSM-IV, DSM-V, ICD-10 gibi psikiyatrik hastalıklar tanı kriterleri kitaplarında çeşitli ölçütlerle tanımlanmakta ve bir sendrom olarak kabul edilmektedir. Amerika Psikiyatri Birliği tarafından geliştirilen ve Türkiye’de de kullanılan psikiyatri hastalıkların tanımlanması ve sınıflandırılması el kitabına (DSM-V) göre;

1. Maddeyi almaya karşı güçlü bir istek ya da dayanılmaz tutku,
2. Madde almayı durduramamak ve bunun bilincinde olmak,
3. Bırakma belirtilerini önlemek ya da gidermek amacıyla maddeyi almak,
4. Bırakınca fizyolojik bırakma belirtilerinin ortaya çıkması,
5. Aynı etkiyi sağlayabilmek için giderek artan dozların gerekmesi (tolerans)
6. İlaç kullanım biçiminin giderek yerleşmesi
7. Başka keyif ve ilgilerin gittikçe azalması ve madde kullanma keyif ve ilgisinin egemen olması,

⁹³ İ. Tayfun Uzbay, “Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler”, *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), s. 9.

⁹⁴ Uzbay, “Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler”, s. 11.

8. Zararları açıkça görüldüğü halde kullanmaya devam edilmesi,
9. Madde kullanımına bir süre ara verildikten sonra tekrar başlanınca bağımlılık belirtilerinin hızla gelişmesi durumlarından üç tanesinin, on iki aylık dönem içerisinde varlığı halinde madde bağımlılığı tanısı konulabilir.⁹⁵

Madde bağımlılığından korunmanın yolu hiç başlamamaktır. Bağımlılık yaratan maddeler, beyinde ödül sistemini hedef alır. Kullanıcılar maddenin neden olduğu rahatlıkla ahlaki kuralları, sosyal ve hukuki normları, sağlık açısından yarattığı riskleri bir kenara bırakarak madde kullanmayı sürdürürler. Bu durumda madde kullanan bireylerin kendilerinden başka bireylere de olumsuz etkileri ve zararları söz konusudur. Bağımlı birey, toplumsal üretkenliğini de kaybeder ve tüketen bir insan olmaya başlar. Dolayısıyla madde kullanımı bir halk sağlığı sorunu haline almaktadır.⁹⁶DSÖ'ye göre "Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden, ruh ve sosyal yönden tam iyilik halidir."⁹⁷ Bu tanımdan hareketle bireyin sadece beden ve ruh sağlığını yıkıma uğratmakla kalmayıp, sosyal yaşantısını da olumsuz yönde etkileyen madde bağımlılığı bireyin sağlığını tüm boyutlarıyla bozan bir hastalık olarak kabul edilmiştir.

Bağımlılık yapan maddelerin bir kez kullanımı dahi sorun olabilmektedir. Örneğin katkı maddeleriyle karıştırılmamış eroin, ilk kullanımda bile bağımlılık yapabilmektedir. Dolayısıyla bu maddelerin bir kez kullanılması da sakıncalıdır ve beraberinde bağımlılık riskini taşır. Bağımlılık düzelse bile tam bir iyileşmeden söz edilemez. Kişi ömür boyu bağımlı olduğu maddeden ve o maddeyi kullanma riski bulunan ortamlardan uzak durmalıdır, aksi halde bağımlılığının nüks etme ihtimali oldukça yüksektir.⁹⁸ Madde kullanımına bağlı şizofreniye kadar varabilen çeşitli ruh ve sinir hastalıkları da bireyi bekleyen tehlikeler arasındadır. Peki bu süreç nasıl gelişmektedir?

⁹⁵ American Psychiatric Association (APA), *Ruhal Bozuklukların Tanısal ve Sayısal El Kitabı (DSM-5)*, ss. 490-91; Akvardar v.dğr., *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, s. 24.

⁹⁶ Alpaslan Durmuş, Hatice Işılak Durmuş (ed.), *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (tbm)*, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, t.y., s. 26.

⁹⁷ "Constitution of the World Health Organization", c. § Basic Documents, Supplement (2006).

⁹⁸ Durmuş, Işılak Durmuş, *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (tbm)*, s. 19.

4. Madde Kullanımı ve Bağımlılık Süreci

İnsan eylemlerinin en temel kaynağını araştıran biyolojik ve felsefi yaklaşımların ortak noktasında fiziki ve ruhsal acılarından kaçmak, haz verici seçeneklere yönelmek (acıdan kaçınmak da bir tür haz arayışıdır) merak duygusunu gidermek gibi faktörler yer alır. Modern dönemde birey, hızla akan gündelik hayatında kaçınılmaz olarak maruz kaldığı stresten dolayı kendinden olabildiğince çabuk ve kolay uzaklaşmayı istemektedir.⁹⁹ Kendinden uzaklaşma araçları olarak nitelendirilebilecek pek çok faktör teknolojiyle birlikte çeşitlenmiş ve ulaşımı da kolaylaşmıştır. Kaygı giderici ve rahatlatıcı özelliklerinden dolayı çeşitli maddeler de bu faktörler arasında yer alır. Modern döneme özgü sayılamayacak kadar eski bir tarihe sahip olan psikotrop maddeler günün ihtiyacına göre şekil değiştirmiştir. Anlam arayışının baskın olduğu günümüzde halüsinojen maddelerden medet umulmaktadır. Hız ve performansın önemli olduğu 2000’li yıllara bakıldığında bu beklentileri karşılayan maddeler tercih edilirken soğuk savaş yıllarına gidildiğinde acıları bastıran opioid kullanımının öne çıktığı görülebilir. Kullanılan maddelerin toplumun ihtiyacı hakkında önemli ipuçları verdiği söylenebilir.¹⁰⁰

Madde bağımlılığına giden süreç, en kolay ulaşılan ve yasal kabul edilen sigara kullanımıyla başlar daha sonra alkol kullanımına geçilerek devam eder. Sigara ve alkol kullanımının ardından daha az tehlikeli olduğuna inanılan çeşitli maddeleri deneme dönemi gelir. Madde kullanımı ve bağımlılığın dört farklı seyir süreci izlediği düşünülür. İlk evre maddeleri deneme ve araştırma evresidir. Genellikle bir madde 4-5 defadan başka kullanılmaz. İlk evre;

- Kişilerin kendilerini denemek, sınamak ve meraklarını gidermek için ‘deneysel kullanım’,
- Sosyal çevresi tarafından kabul görme amacıyla ‘sosyal kullanım’,
- Yalnızlık, yabancılaşma, boşluk duygusu gibi benzeri sorunlardan kaçmak için kullanım şeklinde farklılık gösterebilir.

⁹⁹ Ferda Şenel, “Beynin Gizemi”, *TUBİTAK Bilim&Teknik*, 2003, s. 15.

¹⁰⁰ “Her Türlü Bağımlılığın Kimyası - Gündem Özel 09.07.2017 Pazar - YouTube”, (13.11.2019), <https://www.youtube.com/watch?v=dCsBy4-qkjo&t=661s>.

Bedensel etkilerin araştırıldığı ve duygusal dalgalanmaya odaklanılan bu evrede maddenin söylendiği kadar korkutucu olmadığını ve denetim altına alınabildiğinin kanıtlanması amaçlanmaktadır. İlk evrede kişi ya bu deneyimden uzaklaşır ya da ikinci aşamaya geçer.¹⁰¹

İkinci aşamada madde kullanımıyla tecrübe edilmiş duygusal deneyimleri devam ettirmek için madde kullanımı sürdürülür. Sosyal içicilik olarak tanımlanan bu aşamadan sonra her zaman üçüncü evreye geçiş olmasa bile geçme riski çok yüksektir.¹⁰²

Üçüncü evre maddenin kötüye kullanımının geliştiği ‘alışkanlık’ evresidir. Artık madde kullanımı, acıdan kaçmak, haz ve eğlence için genellikle ilk tercihtir. Madde kullanımı sonucu gerginliğin giderilmesiyle ödül sistemi uyarılarak beyin için pozitif pekiştirici etki oluşur.¹⁰³ Kişi için maddeyi bıraktığında yerine başka bir şey koymanın zorluğu söz konusudur. Kullanılan maddeye güçlü bir özlem ve aşerme yaşanır, kullanılan maddeye karşı psikolojik bağımlılık gelişmiştir. Bırakmak veya kullanmaya devam etmek kişinin tercihidir. Üçüncü aşama bağımlılığın başlangıcıdır.¹⁰⁴

Bağımlılık aşaması olan dördüncü aşamada kişinin beyni ve iç organlarının işlevlerinde bozulmalar söz konusudur. Kişi, tolerans gelişimi olarak tanımlanan, ‘normalleşme için madde kullanmak’ zorundadır. Madde alınmadığında yoksunluk krizleri yaşanır, psikolojik bağımlılığın yanı sıra fiziki bağımlılık da gelişmiştir.¹⁰⁵ Yaşanan krizler madde kullanımına yönelik negatif pekiştirici etki yapar. Artık madde kullanımı kişinin tercihini aşmış ve zorunluluk halini almıştır. Kendi çabasıyla bırakma deneyimleri genellikle başarısızlıkla sonuçlanır.¹⁰⁶

Bağımlıların büyük çoğunluğu kontrol edebileceği inancıyla madde kullanmaya başlar, fakat farkına varılmadan bağımlılık gelişir. Kişide madde kullanımı üç ayrı şekilde sürebilmektedir. Aynı dozda ve düzende madde kullanımı devam edebilir, madde kullanımı azaltılıp kesilebilir ya da kullanım sıklığı veya miktarı artarak farklı maddelere

¹⁰¹ Nesrin Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, Ankara: T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013, s. 28.

¹⁰² Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, s. 28.

¹⁰³ İ. Tayfun Uzbay, “Beyin Nasıl Bağımlı Oluyor?”, *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), s. 36.

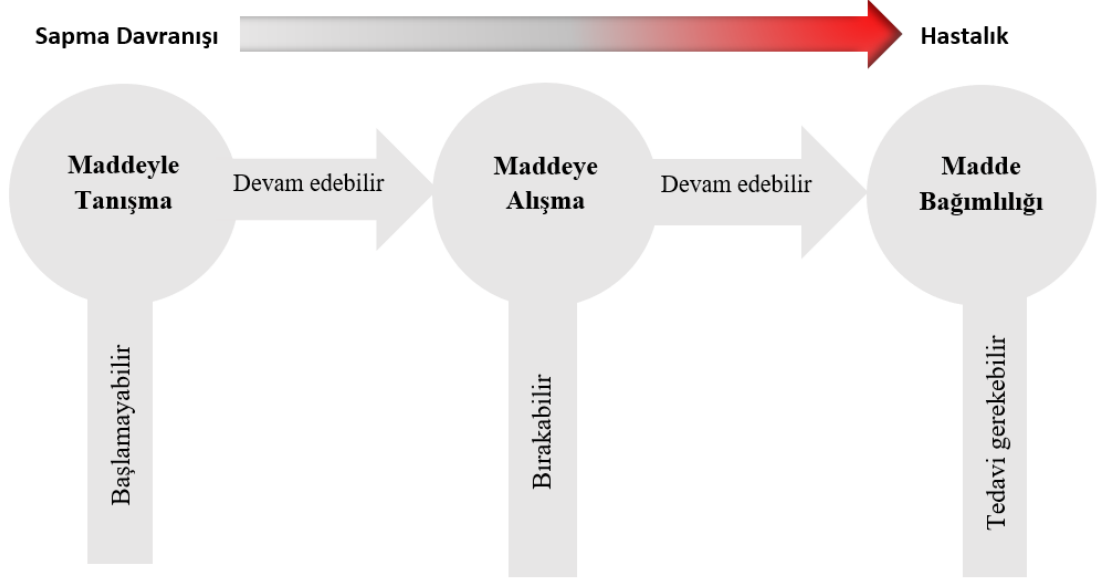
¹⁰⁴ Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, s. 29.

¹⁰⁵ Uzbay, “mised”, ss. 34-36.

¹⁰⁶ Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, s. 29.

geçiş gözlenebilir.¹⁰⁷ Bağımlılığın gelişme hızı maddenin ve kullanıcının özelliğine ilaveten kullanım şekli ve sıklığına göre değişmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Madde Bağımlılığı Süreci

5. Madde Bağımlılığının Sosyolojik Nedenleri

Birey doğduğunda toplumun bir üyesi olacak yetkinlikte olmamakla birlikte toplumsallaşmaya yatkın bir fitratta dünyaya gelir. Toplum dışsallaştırma (insani üretim), nesnelleştirme (alışkanlık haline gelmiş insan faaliyeti) ve içselleştirme (bir sonraki nesle mütatlaşmış insan faaliyetleri kümesini aktarılması) uğraklarından oluşan diyalektik bir süreçtir. Toplum içinde olmak bu diyalektiğe katılmak demektir.¹⁰⁸

Madde arayışı ve maddenin verdiği hazzın bilinmesi doğuştan gelmez. Maddeyle tanışma, madde kullanmayı öğrenme, sosyal öğrenme dediğimiz bir yolla gerçekleşmektedir. Sosyal öğrenme en az iki kişi arasında eş zamanlı meydana gelen karşılıklı ve anlamlı davranışla oluşur. Sosyal öğrenme yaşayarak ve tecrübe ederek gerçekleşen bir öğrenme türüdür.¹⁰⁹ Madde bağımlılığında çevre unsuru, birçok madde bağımlısı birey için bağımlılığın diğer faktörlerine göre daha baskın olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal çevre denildiğinde bireyin kişisel özellikleri dışında kalan çevresinde

¹⁰⁷ Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, s. 29.

¹⁰⁸ Berger, Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, s. 190.

¹⁰⁹ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum/ Sosyolojiye Giriş*, s. 68.

olup biten her şey akla gelir. Ancak burada sosyal çevre ile anlatılmak istenen bireyin gündelik hayatını birlikte geçirdiği aile fertleri, akran grupları, yaşadığı sosyo-kültürel ortam, ekonomik durumu ve medya gibi faktörlerdir.¹¹⁰

a. Sorunlu Aile İlişkileri

Temelde kadın ve erkek olmak, insanın ontolojik varlığının ayrılmaz iki vechesidir diyebiliriz.¹¹¹ Her iki cinsin ontolojik özelliği, birbirini tamamlamaya yöneliktir. Kadın ve erkeğin cinsel güdülere eşlik eden beraberlik arzusu insan için hayatın en anlamlı ve en doyumlu boyutlarından birini oluşturmaktadır.¹¹² Bu beraberliğe katılan yavrunun ebeveynlerine uzun süren fizyolojik bağımlılığı, neslin karışmadan soyun devamının sağlanması arzusu, tarih öncesi toplumlardan itibaren kadın erkek beraberliğini çeşitli ritüellerle meşru bir zemine taşımış ve böylece aile kavramı ortaya çıkmıştır.

Aile topluma yeni bireyler kazandırmanın yanında toplumun kimliğini de söz konusu yeni nesillere aktarma görevini üstlenmiştir. Zira yeni doğan yavrunun, insan topluluğunun içinde gözlerini dünyaya açtığı halde topluma uyum sağlaması oldukça uzun bir sosyalizasyon sürecini gerektirmektedir.¹¹³ Dolayısıyla aile, toplumun kimliği anlamına gelen kültür birikimini başka bir deyişle değerler ve davranışlar bütününi sonraki nesillere taşıyan tüm toplumların ortak bir yapısıdır.¹¹⁴ Toplum için bu hayati görevleri üstlenmesi ailenin kurumsallaşmasını sağlamıştır.

İdeal ve mutlu aile tiplerinin beraberinde düşünülmesi gereken bir aile tipi de kuşkusuz ‘olumsuz aile’ olarak nitelendirilebilecek ailedir. Olumsuz aile; içinde kavga, her türlü şiddet ve çocuk istismarına rastlanan ailedir. Bu tip ailede büyüyen çocuklar buldukları ilk fırsatta aile ortamından uzaklaşmayı deneyeceklerdir. Gençlerin evden uzaklaşmalarına yol açan ailelerde şu özelliklere rastlamak mümkündür:

- Anne veya babanın ya da her ikisinin de alkol veya madde kullanması,

¹¹⁰ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 69.

¹¹¹ T.J. Abdülhakim Winter, Murad, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, çev. Ömer Baldık, Muhammet Şeviker, 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s. 107.

¹¹² İhsan Sezal, “Toplum ve Aile”, *Sosyoloji*, ed. İhsan Sezal, İstanbul: Beta Yayınevi, 2017, s. 223.

¹¹³ İzzet Er, *Sosyal Gelişme ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999, s. 4.

¹¹⁴ Sezal, “Toplum ve Aile”, s. 123.

- Üvey anne ya da babanın bulunduğu veya tek ebeveynli aileler,
- Evde anne ya da babadan birinin çok baskın olduğu, diğerinin ise çok silik kaldığı tek merkezli aileler,
- Zengin çevrede yaşayan düşük ya da orta gelirli aileler,
- Gence ilgi ve sevgi göstermek yerine sadece maddi doyum sağlayan, her türlü serüvenine imkân sağlayan ve göz yuman aileler,
- Günümüzde eşlerden birinin aileyi terk etme veya boşanma oranlarının artmasıyla ailelerin kolay parçalanmaları ve dağılmaları.¹¹⁵ Yaşadığımız çağda boşanma, küresel olarak gittikçe artan sosyal bir olgudur. Sosyo-ekonomik baskılar, dinî motif ve endişelerin azalması, kanuni boşanma kolaylığı boşanmayı artıran başlıca etkenler olarak değerlendirilebilir.

Madde kullanımı ve aile ilgili literatür tarandığında, ailenin kişinin madde kullanmaya başlamasındaki rolü üzerinde ağırlıklı olarak durulduğu görülmektedir. Ailede madde kullanan bir bireyin olması, tüm aileyi doğrudan ve dolaylı olarak pek çok konuda etkilemektedir. Duncan Stanton madde bağımlılığını ani ölümlerin ve travmatik ayrıkların yaşanmasıyla aile yapısındaki beklenmedik değişikliklerle; göç nedeniyle ebeveyn ve çocuk arasında oluşan kültür çatışmasına ve ebeveynler arasında sağlıklı iletişimle açıklamaktadır.¹¹⁶

Madde kullanan bireyin etrafındaki arkadaşları ondan uzaklaşabilir, eşi boşanabilir veya kendisini patronu işten çıkarabilir. Bununla birlikte bağımlının ailesi sonuna kadar onunla beraber olma eğilimindedir. Genelde bağımlı bireyin ailesi onun yanında kalmayı ve ona uyum sağlamayı tercih eder. Bu minvalde bağımlı kişi kendisi için en iyi müttefiki de bulmuş olur. Bağımlıyı korumak için madde kullanımını hoş görerek ona istediği maddeyi ailesi sağlayabilir. Böylece bağımlılıktan mustarip olan aile, aynı zamanda bağımlılığın büyümesine ve derinleşmesine neden olmaktadır. Soruna bu açıdan bakıldığında madde bağımlılığı bir aile hastalığıdır denilebilir.¹¹⁷

¹¹⁵ Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2001, s. 349.

¹¹⁶ M. Duncan Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse", *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.

¹¹⁷ Kültegin Ögel, "Aile", *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 3.

Gençleri bu tip olumsuz nitelikli ve dağılmış ailelerin iticiliği, alkol ve madde alt kültürüne sürükleyebilir. Ülkemizde gençlerin yaygın olarak kullandığı sigara ve alkolün yanı sıra esrar ve uçucu madde bağımlılığına da sıklıkla rastlanmakta; bunu kokain, eroin, uyarıcı ya da yatıştırıcı ilaç bağımlılığı izlemektedir.¹¹⁸

b. Yaş ve Cinsiyet

Maddeye başlama genellikle gençlik dönemlerinde gerçekleşmektedir. Dünya çapında madde kullanımına başlama yaşı giderek küçülme eğilimindedir. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda bağımlıların genellikle küçük yaşlarda maddeyle tanıştıkları saptanmıştır. Özellikle 14 yaştan sonra madde kullanan kişi sayısı önemli bir artış göstermekte, 18-19 yaş civarında kullanım oranı en üst noktaya ulaşmaktadır. Yapılan araştırmaların çoğunda erken ergenlik (12-14 yaş) ile geç ergenlik döneminin (15-17 yaş) madde kullanımının başlaması için kritik bir risk dönemi olduğu ileri sürülmüştür.¹¹⁹

Ergenlik, çocukluktan erişkinliğe uzanan dinamik bir geçiş dönemidir. Bu süreçte hızlı bir biyo-psikososyal gelişim ve değişim yaşanmaktadır. Başlangıç ve bitiş tarihleri kesin olmamakla birlikte 10-20 yaş aralığını kapsar.¹²⁰ Genç bireyin mikro (aile, okul ve akranlar) ve makro (sosyoekonomik ve fiziksel çevre) düzeydeki etkileşiminde onu madde kullanımına karşı savunmasız hale getirebilecek birçok faktör vardır; bu dönemde bedenlerinde yaşadıkları fiziki, hormonal ve zihinsel hızlı gelişim ve değişimden dolayı kaygı yaşayabilirler. Coşku ve karamsarlık arasında duygu dalgalanmalarına kapılabilirler. Bu duygusal dalgalanmaları çevreleri tarafından anlaşılamadıkları hissine kapılmalarına neden olabilir. Böylece ailelerinden uzaklaşma eğilimi gösterir ve kendi akran gruplarına daha bağlı olmaya yatkın hale gelirler. Akran gruplarında yaşlılarının baskısını daha fazla hisseder ve aileye karşı bireysellik mücadelesine girerler.¹²¹ İç dünyalarında anlam arayışı ve dinî şüphe yaşadıkları ergenlik dönemlerinde yetişkinlere oranla daha kolay risk alabilirler. Söz konusu gençlerin bir kısmı, psikolojik ve sosyal zorluklarla başa çıkmak için madde kullanmaktadır.

¹¹⁸ Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, s. 349.

¹¹⁹ UNODC, "World Drug Report 2018: Drugs and Age", 4, United Nations Office on Drugs and Crime, 2018, s. 15.

¹²⁰ Dilbaz v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, ss. 7-11.

¹²¹ Carolyn Meggitt, Evin Kantemir, *Çocuk Gelişimini Anlamak*, İstanbul: Optimist Yayınevi, 2013, ss. 194-97.

Yüksek gelirli ülkelerde yoğunlaşan araştırmalara göre esrar, nispeten kolay erişilebilirliği, düşük zarar riski algısıyla birleştiğinden gençler arasında sigara ve alkolden sonra kullanımı en yaygın maddedir. Tıbbi araştırmalar, beyin gelişiminin hızlandığı ergenlik döneminde özellikle 16 yaş öncesinde esrar kullananların kişilik bozuklukları da dahil olmak üzere madde bağımlılığı riski ve zihinsel sağlık sorunlarına¹²² karşı artan duyarlılık ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir.¹²³

Maddeler dünyanın her yerinde gençleri etkilemektedir; gençler madde kullanabilir, maddelerin üretiminde çalıştırılabilir veya kurye olarak kullanılabilirler. Dolayısıyla gençler yasadışı ürün yetiştiriciliğinden, madde üretiminden ve madde ticaretinden de etkilenmektedir. Bu illegal durumlara maruz kalmak, gençler ve gelecekteki beklentileri için uzun vadeli zararları beraberinde getirir.¹²⁴

Son yıllarda küresel ölçekte yaşlı popülasyonda da madde kullanımına ilişkin verilerin ciddi rakamlara ulaştığına rastlanmıştır. Yaşlı popülasyonda madde kullanımının en önemli kısmını alkol ve reçeteli ilaçlar oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yapılan epidemiyolojik taramalar¹²⁵ ve madde bağımlılık merkezlerine başvurular göz önüne alınarak yapılan çalışmalarda yaşlı popülasyonda opiat kullanımının arttığı ve önümüzde 20 yıl boyunca da artacağı gösterilmiştir. Bunun da nedeni olarak yaşlanan kesimdeki demografik değişiklikler, opioidlerin kanser ve benzeri hastalıklarda ağrı kesici etkiye sahip olması, ilaca ve tedaviye ulaşılabilirlik olarak belirlenmiştir. Madde kullanan yaşlı popülasyonda erken başlayanlar ağırlıktayken, geç başlayanlar ise %10'dan daha azını oluşturmaktadır. Her iki durumda da maddeyle ilk tanışma zamanı ciddi anlamda önem taşır. Özellikle hangi yaşlarda maddeyle tanışıldığı saptanabilirse buna yönelik önlemler geliştirilebilir.

Genel olarak kadınların madde kullanım profili erkeklerden çok farklıdır. Kadınlarda tıbbi amaçlı kullanımı dışında opioidlerin ve sakinleştiricilerin kullanımı erkeklere oranla daha yaygınken, erkeklerin esrar, kokain ve afyon kullanma olasılığı

¹²² Eda Armağan Çağlar, Tuğba Türk, "Ergenlik Döneminde Madde Kullanım Deneyimi ve Depresyon Arasındaki İlişki", *Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence*, c. 19, sy. 4 (2018), s. 105.

¹²³ UNODC, "World Drug Report 2018: Drugs and Age", s. 16.

¹²⁴ UNODC, "World Drug Report 2018: Drugs and Age", s. 40.

¹²⁵ Belirli bir toplumda sağlıkla ilgili olgu ve durumların belirlenmesi ve incelenmesi için yürütülen çalışmalardır bkz. R. Beaglehole, R. Bonita, J. Kjellström, *Temel Epidemiyoloji*, çev. Nazan Bilgel, İstanbul: Nobel&Güneş Tıp Kitabevi, 1997, s. 5.

kadınlara göre daha yüksektir. Madde kullanan kadınlar erkeklere göre hayatlarının daha geç dönemlerinde madde kullanmaya başlamaktadır. Fakat kadınlar madde kullanımına başladıktan sonra alkol, esrar, kokain ve opioid tüketim oranlarını erkeklerden daha hızlı bir şekilde artırma eğilimindedir. Diğer bir fark, kadınların madde deneme olasılığı eşleri, sevgilileri gibi duygusal ilişkilerinde daha yüksekken, erkeklerin ise erkek arkadaşlarıyla madde kullanma olasılıklarının daha yüksek olmasıdır.¹²⁶ Serbest cinsel yaşam ile madde kullanımı arasındaki mevcut ilişkiden dolayı, kadınlar ya bu ilişkileri esnasında maddeye başlamakta ya da madde bulmak amacıyla fuhuşa bulaşmaktadırlar. Maddeyle bağlantılı suçlar nedeniyle tutuklamalarda kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. Yaşlılarda cinsiyet açısından bakıldığında erkekler alkol, kadınlar reçeteli ilaç bağımlılığı risk grubunda yer almaktadır.¹²⁷

c. Eğitim Durumu

Modern ve açık toplumlarda eğitim, dikey hareketliliğe olanak sağlayan önemli unsurlardan biridir. Ancak sanayileşmeyle birlikte yaşanan kente doğru göçün neden olduğu şehir nüfusundaki hızlı artış, şehirdeki tüm çocuklar için aynı eğitim fırsatı veya kalitesine ulaşmayı zorlaştırmıştır. Ağırlaşan hayat şartlarıyla pek çok genç eğitim hayatından koparak erken yaşta çalışmak zorunda kalmıştır. Bu durumda toplumdaki dikey hareketlilikten de mahrum kalan genç birey için günlük yaşamda karşılaştığı yoksulluk, iş hayatındaki problemler gibi sarsıcı yaşam olayları zorlayıcı niteliğe ulaştığında kendisinde kaçış duygusunu tetikleyebilir. Kaygı ve stresten bir anlık kurtuluş için alkol ve madde kullanmak gibi sağlıksız kaçış yolları yeni zorlanmalara da neden olacaktır.¹²⁸

Ülkemizde Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı tarafından, 2018 yılında 81 ilde, haklarında narkotik madde suçlarından dolayı

¹²⁶ UNODC, “World Drug Report 2018: Women and Drugs”, 5, United Nations Office on Drugs and Crime, 2018, s. 6.

¹²⁷ Çağatay Çavuşoğlu, Mehmet Emin Demirkol, “Yaşlılarda Bağımlılık”, *Bağımlılık Dergisi*, c. 19, sy. 3 (2018), ss. 59-69.

¹²⁸ Özcan Köknel, *Zorlanan İnsan Kaygı Çağında Stres*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987, ss. 379-80.

işlem yapılan kişilerin genel olarak ortaokul ve dengi okul mezunu oldukları tespit edilmiştir.¹²⁹

Richard Jessor ve Shirley Jessor tarafından geliştirilen Problem Davranış Teorisi'ne göre ergenlik döneminde ergenler için okul çevresinde arkadaşları ve öğretmenleri tarafından kabul edilmek ve onaylanmak, akademik başarı sağlamak koruyucu faktörler arasında yer almaktadır.¹³⁰ Yapılan araştırmalarda ergenlerin algıladıkları akademik başarı düzeyi arttıkça madde kullanmak gibi problem davranışlar sergileme olasılığı azalmaktadır.¹³¹ Madde kullanan veya madde kullanma eğilimi olup risk grubunda yer alan öğrencilerin akademik başarısının çok düşük olduğu belirlenmiştir.¹³² Madde kullanımı eğitim hayatını olumsuz etkilemekte özellikle ortaöğretim çağında okulun terk edilmesiyle sonuçlanabilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere genel olarak maddeyle tanışma ve başlama yaşı okul çağlarına denk düşmektedir. 2009 yılında yayınlanan TBMM raporuna göre; ergenler arasında madde kullanımını önlemeye yönelik Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen 'Yaşam Becerilerinin Geliştirilmesi' ve 'Hayata Hazırlık' gibi programlar, sınırlı sayıda ergene ulaştırılabilmektedir. Yürütülen programlarda temel sorumluluk rehberlik öğretmenlerinde olup psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenleri sayıca yetersiz bulunmuştur. MEB tarafından çocuklara yönelik programlarda aileler ile iş birliği yapılması gerektiği halde, aileler çalışma temposunun yoğunluğu nedeniyle katılım sağlayamamaktadır. Bu konuda okul aile birliklerinin de yetersiz kaldıkları tespit edilmiştir.¹³³

¹²⁹ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019, s. 95.

¹³⁰ Richard Jessor, Shirley Jessor, "A Social-Psychological Framework for Studying Drug Use", *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980, s. 103.

¹³¹ Hülya Ercan v.dğr., "Ergenlerde Riskli Davranışlar ve Risk Faktörleri", XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2011.

¹³² Necdet Ünüvar (thk.), "Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Özeti, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2009, s. 21.

¹³³ Ünüvar, "Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri", s. 21.

d. Sosyal Etki ve Uyma

Ailede başlayan sosyalleşme, özellikle ergenlik döneminde kendi kişiliğini arayan gencin aileden uzaklaşmasıyla farklı gruplara ve çevrelere kaymaktadır.¹³⁴ Bu gruplar, kendine has özel norm ve değerler çevresinde oluşan insan ilişkileriyle kurulan ve aynı şekilde varlıklarını sürdüren sosyal yapılardır.¹³⁵ Bireyin söz konusu yapılara kabul edilmesi için grup üyeleri tarafından belirlenen kurallara uyması beklenir. Ne var ki bireyin ait olduğu gruplar bazen sapkın da olabilir; örneğin sokak çetesi için esrar kullanmak bir grup normu olabilir, grup kurallarına uymayan kişilerse grup tarafından dışlanacak ve yalnız bırakılacaklardır.

Söz konusu bazı grupların normları grup dışında anormal veya sapkın olarak görülmektedir. Peki bu sapkın ve anormal grup normlarını gruba girmek isteyen kişi nasıl kabul edebilir? Bu sorunun cevabı sosyal psikoloji alanında sosyal etki kavramıyla açıklanmaktadır. Sosyal etki kısaca, bireyin tutum ve davranışının başkaları tarafından etkilenmesidir. Davranış ya da tutum, bireyin kendine ait olmakla birlikte bu davranışın ortaya çıkmasında başkalarıyla olan etkileşim süreci söz konusu olmaktadır.¹³⁶ Kabul edilmek istenen grubun büyüklüğü, grubun sözbirliği içinde olması, bireyin, kişi ve grupla ilgili statü algısı, yüz yüze iletişim, gruba duyulan bağlılık grup tarafından kabul edilmek isteyen bireyin grup normlarına uymasını kolaylaştırmaktadır.

Genel kabul görsün veya sapkın olsun grup normlarına uymak, sosyal öğrenme kuramları tarafından öğrenme faaliyetinin sonucu olarak görülmektedir. Öğrenmenin birbirinden çeşitli yolları vardır, bunların başında koşullanma, deneme yanılma, örnek alma, bilişsel öğrenme ilk sırada gelir. Madde kullanma davranışı bu yolların biri veya birkaçıyla öğrenilir. Anne veya babanın ya da her ikisinin birden madde kullanması, gencin madde kullanan akran çevresi edinmesi, genç için sadece örnek olmakla kalmaz; onlarla özdeşleşen gencin madde kullanma davranışını benlik yapısı içine almasına, özümsemesine ve benimsemesine neden olur.¹³⁷

¹³⁴ Meggitt, Kantemir, *Çocuk Gelişimini Anlamak*, s. 195.

¹³⁵ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 20. bs., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018, s. 147.

¹³⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, 20. bs., İstanbul: Evrim Yayınevi, 2017, ss. 67-68.

¹³⁷ Köknel, *Bağımlılık*, s. 218.

Edwin Sutherland'ın Ayırt Edici Birleşimler Kuramı ve Delbert Elliott'un Tümüleşik Suçluluk Kuramı sapkınlığı sosyal etkileşim kalıplarıyla açıklamaktadır.¹³⁸ Gençlerin aile ve okul aracılığı ile toplumla kurdukları bağın zayıflığı, onların suçlu akran gruplarına olan bağlılık düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Söz konusu akran gruplarına olan güçlü bağlılık ise, gençlerin riskli davranışlar sergilemesinde önemli ölçüde etkili olmaktadır.¹³⁹ Madde bağımlılığının sosyolojik nedenlerini araştırmak üzere dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalarda, gençlerin madde kullanmaya başlama nedenleri arasında ilk sırada akran gruplarında maruz kaldıkları arkadaş baskısı ve merak duygusu yer almaktadır.¹⁴⁰

e. Göç ve Kentleşme

Sanayi Devriminden sonra dünya nüfusu hızla kentlerde yoğunlaşmaktadır. Bu dönüşüm, dünya çapında şehir hayatına yönelik yargıların da değişmesine yol açmıştır. İlk şehirleşme yıllarında şehirler, ticaretin, kültürün, yüksek hayat standartlarının, eğitimin ve daha sağlıklı koşullarda yaşamının sembolü olarak görülürken, şehirlerin hızla ve plansız büyümesi sonucunda özellikle altyapı yetersiz kalmış, yoksulluk artmış, toplumsal tabakalaşma ve dışlanma,¹⁴¹ suç, şiddet, cinsel yolla bulaşan hastalık oranları kırsala oranla çok daha yüksek hale gelmiştir.¹⁴² Görüldüğü üzere, göç ve şehirleşme bireyin davranışını etkileyen önemli sosyal fenomenler arasında yer almaktadır.

Madde bağımlılığını aile kurumuyla açıklayan Stanton'a göre kırsaldan kente göç eden aileler, geride bıraktıkları kültürden ani bir kopuş yaşamaktadırlar.¹⁴³ Göçmen aileler şehirde geçimlerini sürdürebilmek için iş hayatlarını alışık oldukları durumun dışında ev dışı sanayi bölgelerine ve çarşılar taşımak zorunda kalmış, hane ve iş yeri mesafesi birbirinden uzaklaşmıştır. Buna ilaveten şehir kültüründe sanayileşmenin doğurduğu yeni bir ekonomik yapı olan kapitalizmin köksüz değerlerinden beslenen yeni ihtiyaçlar¹⁴⁴ ailede ebeveynlerin her ikisine hatta ailenin büyük çocuklarına da çalışma

¹³⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

¹³⁹ Zahir Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünüleşik (Integrated) Suç Kuramları-I", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 15, sy. 2 (2005), ss. 352-54.

¹⁴⁰ Kültegin Ögel, "Etyoloji", *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 35.

¹⁴¹ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 224.

¹⁴² Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 560.

¹⁴³ Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse".

¹⁴⁴ Vejdi Bilgin, *Sosyal Çözüm ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997, s. 51.

zorunluluğunu dayatmıştır. Ailenin çalışmayan ve sahipsiz kalan küçük çocukları vakitlerini ebeveynlerinin gözetiminden uzak güvensiz ortamlarda akran gruplarıyla geçirmeye mecbur bırakılmıştır. Yaşanan ekonomik zorluklara çocuklar ve ebeveynler arasında yaşanan kültür çatışması da eklenir.¹⁴⁵ Dolayısıyla, şehrin kaotik ortamı, aile bağlarından uzaklaşma ve göçün sorunlarıyla baş edememe gibi birçok faktörün madde bağımlılığını teşvik ettiği söylenebilir.

Şehir yaşamında madde bağımlılığı sadece sosyo-ekonomik düzeyi düşük göçmen ailelerin çocukları arasında rastlanan bir durum değildir. Yapılan araştırmalar sosyo-ekonomik düzeyler arasında madde bağımlılığının, yalnızca kullanılan maddeler bakımından farklılaştığını göstermiştir. Ülkemizde tiner, çakmak gazı gibi ucuz maddelerin kullanımına yoksul semtlerde oturanlar arasında rastlanırken; varlıklı bireylerde kokain bağımlılığı daha yaygındır.¹⁴⁶ Dolayısıyla hem genç nüfusun hem de ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu kentler madde tacirlerinin hedefindedir.

Şehir hayatının çok kültürlü yapısı farklı yaşam tarzlarına hoşgörülü bir kent kültürü oluşmasına neden olur. Geleneksel toplumlardaki sosyal kontrol mekanizmaları kent yaşamında etkisini kaybetmiştir.¹⁴⁷ Şehirlerde pahalı eğlence kültürü ve gece hayatı, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireylerin haz arayışlarını çeşitli narkotik maddeleri deneyerek tatmin ettikleri zemini oluşturur. Şehir yaşamının bireyi yozlaştıran yönüne dikkat çeken Müslüman tarih felsefecisi ve medeniyet kuramcısı İbn Haldun,⁽¹³³²⁻¹⁴⁰⁶⁾ tarih kitabı *el-İber*'e önsöz niteliğinde yazdığı *Mukaddime* isimli eserinde yerleşik ve şehirli bir yaşam tarzına sahip 'hadarî'lerin şehirdeki bolluk ve refah ortamında dünyevi arzularla daha fazla muhatap oldukları için çeşitli zevklere dalmaktan kurtulmadıklarını böylece hazza yönelik birçok kötü ve çirkin huy edinerek nefislerinin kirlendiğini söyler.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse".

¹⁴⁶ Ögel, "Etyoloji", s. 27.

¹⁴⁷ E. Park Park, Ernest W. Burgess, *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, çev. Pınar Karababa Kayalığıl, Ankara: Heretik Yayınları, 2015, s. 70.

¹⁴⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, 10. bs., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, c. 1, s. 327.

f. Sekülerleşme ve Dindarlığın Zayıflaması

Bugün yaşadığımız dünyada ‘zamanın ruhu’ da diyebileceğimiz bugünkü kültürü etkileyen ekonomik şartlar, siyasi gerçekler, sosyal eğilimler, yaşanan dünya olayları toplumların hayata bakış açılarını ve davranış örüntülerini etkilemektedir. Geleneksel kültürde toplum olmanın en kuvvetli çimentosu olan dinî normlar, sekülerizmin etkisiyle aşınmış; popüler kültür, tüm dünya gençliğine bir önceki kuşaktan aktarılacak olan geleneğin yolunu rasyonalizm ve pozitivizm karışımıyla tıkayarak,¹⁴⁹ onların boş kalmış bedenlerine dostça bireysellik ruhunu üflemiştir.¹⁵⁰

İlk kullanımı çok eski tarihlere ve farklı amaçlara dayanan maddeler; günümüzde bir değer olarak maddiyatın öne çıkmasıyla yüksek gelir sağlamaları ve dinî kuralların aşınmasıyla kendine zarar verme noktasına kadar uzanmış özgürlük ve bireysellik anlayışının yaygınlaşması nedeniyle tüm toplumlar için son derece ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Sekülerleşmenin etkisiyle manevi değerlerin aşıldığı, bireyselleşme nedeniyle aile içi bağların koptuğu toplumlarda gençler, kimlik veya kişilik zafiyetlerine karşı savunmasız kalmakta ve kolaylıkla madde bağımlılığının potansiyel kurbanları haline gelebilmektedir.¹⁵¹

İnsan davranışının denetimi ve bu denetimle ilintili kurumsal süreç ve unsurlar üzerinde odaklanan sosyal kontrol kuramlarına göre; din, belirgin olduğu toplumlarda etkili bir sosyal kontrol unsurudur. Modernleşme süreci ile birlikte seküler değerlerin benimsenmesi, dinî yapının toplumsal alandaki görünümünün zayıflaması veya dinî kurumlara olan bağlılığın gevşemesi, bireylerin sapma davranışlarına yönelmelerini kolaylaştırmaktadır.¹⁵²

Çeşitli demografik gruplarla yapılan çok sayıda araştırmada, madde kullanımı ve dindarlık arasında negatif bir ilişki elde edilmiştir. Çoğu bulgu, alkol ve narkotik madde kullanımını yasaklayan veya kısıtlayan normlara sahip dinlere mensup kişilerin madde kullanımına başlama ve madde kullanma oranlarının daha düşük düzeyde olduğu

¹⁴⁹ M. Nakib El-Attas, *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, çev. Mahmut Erol Kılıç, 4. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 25.

¹⁵⁰ Jean M. Twenge, *“Ben” Nesli*, çev. Esra Öztürk, 4. bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013, s. 13.

¹⁵¹ Vatandaş v.dğr., “Türkiye’de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu”, s. 119.

¹⁵² Zahir Kızmaz, “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 15, sy. 1 (2005), ss. 94-95.

düşüncesini desteklemektedir.¹⁵³ Ayrıca madde bağımlısı olan bireylerin, dindar arkadaş grubu içinde bulunmaları bağımlılıktan kurtulma süreçlerinde destekleyici bir rolü yerine getirebilmektedir; çünkü birey, sahip olduğu akran grubunun niteliğine göre uyarıcılar alır.¹⁵⁴ Düzenli periyotlarda yerine getirilmesi gereken dinî ritüeller, madde kullanma isteğine karşı bireyde İslam tasavvuf terminolojide ‘nefis terbiyesi’ olarak ifade edilen otokontrol geliştirmesini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Madde kullanımını bırakma sürecinde dinî gruplardan destek alan bağımlılar, dinî bir kimlik kazanarak toplum tarafından kendilerine vurulan damganın izinden daha kolay kurtulmaktadır.

g. Küreselleşme ve Kitle İletişim Araçları

Dünya; ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerle her alanda giderek bütünleşmektedir. Narkotik madde tacirleri dünyanın herhangi bir noktasında elde edilen narkotik bitkiler ve laboratuvar ortamında üretilen sentetik maddeleri gelişen ulaşım ve iletişim imkanlarını kullanarak dünyanın çeşitli noktalarına pazarlayabilmektedirler. Yapılan araştırmalar, kullanılan maddeler ile o maddenin o bölgede kolay ulaşılabilirliği arasında ilişki olduğunu göstermektedir; maddenin olmadığı yerde, madde bağımlılığı da yoktur.¹⁵⁵

Gençler tarafından iletişim ve bilgiye hızlı erişimi sağladığı için tercih edilen internet, dünyada madde arzında ve pazarlamasında giderek artan bir rol oynamaktadır. Hem yeni psikoaktif maddeler hem yerleşmiş maddeler internet üzerinden satışa sunulmaktadır. Yasa dışı maddeler ‘kripto pazarlar’ ya da ‘derin web’ (karanlık ağ) pazar alanları yoluyla satılmaktadır. Genellikle Bitcoin gibi kripto para birimleri kullanılıp tarafların isimlerinin gizli kalması sağlanarak ürün ve hizmet değişimi yapılmaktadır.¹⁵⁶

Kitle iletişim araçlarının yanı sıra son yıllarda internet aracılığıyla yaygınlaşan sosyal medya platformları; sosyal, kültürel, ekonomik değişim ve dönüşümleri daha kontrolsüz bir şekilde belirlemektedir.¹⁵⁷ Sosyal medya küresel ölçekte çeşitli sapkın

¹⁵³ Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Din Psikolojisi*, 2. bs., İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, ss. 145-46.

¹⁵⁴ Kızmaz, Çevik, “Madde Bağımlılığıyla Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği”, s. 316.

¹⁵⁵ Ögel, “Etyoloji”, s. 25.

¹⁵⁶ EMCDDA, “2015 Avrupa Uyuşturucu Raporu-20 Yıllık İzleme”, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, 2015.

¹⁵⁷ Abdurrahman Kurt, “Televizyonda Misyonerlik”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, c. 18, sy. 1 (2009), s. 4.

grupların ortak buluşma platformu olarak da kullanılmaktadır. Bu platformlar illegal pek çok eylemin kolayca gerçekleşmesine yol açmaktadır. Narkotik madde tacirleri doğrudan madde alım satımı veya dolaylı olarak pazarlama, görüş oluşturma ve deneyim paylaşımı için sosyal medyayı etkin olarak kullanmaktadırlar.¹⁵⁸

Dünya genelinde kitle iletişim araçları arasında boş zaman değerlendirme biçimi olarak tercih edilen televizyon, toplumları olumlu ve olumsuz yönden etkilemektedir. RTÜK'ün araştırmasına göre Türkiye'de ekran karşısında geçirilen süre kişi başı beş saat olarak belirlenmiştir. Madde kullanımı açısından risk grubunda yer alan okul çağı çocuklarının %70'i dizi izlemektedir.¹⁵⁹ Ülkemizde on üç yıl boyunca her hafta prime time¹⁶⁰'da; eski bölümleri hafta içi her gün off prime time¹⁶¹'da yayımlanan ve okul çağındaki çocuklar tarafından da sıkı takip edilen bir polisiye dizinin hemen hemen her bölümünde torbacı, uyuşturucu baronu, maddeye başlayan genç figürlerine sıkça rastlanmaktadır. İlk bakışta olumlu mesajlar veriliyor gibi görünse de izleyici kitlesi arasında olan risk grubu çocukların merak duygusunu tetikleyebilir.¹⁶² Böylece gösterilen amaçlanmış davranışın niyetlenmemiş sonucu olarak madde kullanımı çocuk izleyiciye tanıtılmakta ve tekrarlanan göstergelerden dolayı normalleşmesine neden olmaktadır. Bu yaş grubunun eyleme geçmeden önce durup düşünme ve durumu kendisi lehinde analiz etme yetisi henüz tam gelişmediği için içten denetimli değil, dıştan denetimlidir. Kendi iç denetimlerini geliştirecek olgunluğa gelinceye kadar ebeveynlerinin ve büyüklerinin onlara yol göstermesine muhtaçtırlar.¹⁶³

Geçtiğimiz satırlarda bahsettiğimiz göç, düzensiz kentleşme, sekülerleşme ve teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde çözdüğü geleneksel toplum dokusu ve aile

¹⁵⁸ Çalışkan, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, s. 73.

¹⁵⁹ Ahmet Pek, *Madde ve Madde Kullanımında Görsel ve İşitsel Medyanın Rolü (Etik Kitapçık)*, Ankara: RTÜK-EGM Ortak Yayını, 2007, s. 8.

¹⁶⁰ Reklam maliyetlerini çıkarmak için kanallar reyting ölçümü yapmaktadırlar. Bu ölçümlere göre televizyon kanalları izlenme oranları bakımından üç kuşağa ayrılmıştır. 1-Prime Time (PT): saat 20.00-22.00 arasındaki zaman dilimidir. Bu saatler televizyonların en çok açık kaldığı ve izlendiği saatlerdir. Dolayısıyla bu zaman diliminde diziler, filmler, reality showlar, eğlence programları ve maçlar yayınlanır.

¹⁶¹ 2-Off Prime Time (OPT): 07.00-19.59 arası kuşaktır. Ev hanımları ve evde vakit geçirenlere göre programlar yayınlanır. Nispeten kısıtlı profile ulaşıldığı için reklam maliyetleri prime time göre daha düşüktür. 3-Late Prime Time (PT Late): prime time ve off prime time dışında kalan gece kuşağıdır. Gece programları ve tekrarlar yayınlanır.

¹⁶² İ. Tayfun Uzbay, "Ülkemizde Temel Sorunlar ve Madde Bağımlılığı ile Mücadele", *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), s. 76.

¹⁶³ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2002, s. 217.

bağlarının zayıflamasıyla bazı genç bireyler için aileye alternatif boş zaman geçirme ve eğlenme imkânı sağlayan özellikle aile denetiminden uzak alt kültür ve tüketim grupları cazip hale gelmektedir.¹⁶⁴

h. Alt Kültür Grupları ve Tüketim

Antropologlar ve sosyologlar genellikle kültürü bir toplumun en temel özelliği olarak tanımlarlar. Fakat toplumda ortak kültürden ayrı, toplumun çok daha küçük birimlerinde de kendine has bir kültür vardır. Bu durumu ‘alt kültür’ kavramıyla anlatabiliriz.

Alt kültür; bir topluluk içindeki bir grubun, hâkim kültürle kuvvetli ortak bağları olmasına karşın onu, hâkim kültürden farklılaştıran değerler, davranışlar ve fiziki nesnelere sahip olması şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan toplum içinde insanların belli alt kültür kategorilerine ayrıştırıldığı anlaşılmamalıdır. Bu tablo ‘kültür içinde kültürler’ olarak da yorumlanabilir. Toplum içindeki herkes çok bağlanmaksızın hâkim kültür dışında pek çok alt kültürde yer almaktadır.¹⁶⁵ Belli coğrafi bölgeler, ırksal ve etnik gruplar, yaş grupları, dinî gruplar, futbol takımlarının taraftarları birer alt kültür oluşturabilirler.¹⁶⁶

Dick Hebdige, A. Cohen, S. J. Hall ve J. Clarke gibi Chicago Okulu teorisyenlerinin işlevselci ‘anomi’ kavramına dayanan teorilerinde genelde sapkınlık olarak nitelenen alt kültür, yapısal sorunları sevk edecek alternatif çözüm yolları üreten bir yapıdır. Onlara göre alt kültürleşme, insanların modernleşme sürecinde yaşadıkları ağır hayal kırıklıklarından, artan yoksulluk probleminden, toplumda dezavantajlı bir konumda yer alanların ve sosyal yaşamda bireysel başarısızlık yaşayanların çaresizliklerinden kurtulmak için hâkim kültürden uzaklaşarak alternatif kültürlerle sığınma sürecidir. Toplumda olumsuz bir sürecin mağduru olan siyasi, etnik, dinî vb.

¹⁶⁴ Araştırmamızda perspektifimiz sadece geleneği ve yerel kültürü yüceltip kutsallaştırarak modernizme, teknolojik gelişmelere ve küreselleşmeye bütünüyle olumsuz anlam yüklemek değil, yerel kültürlerin kendi çağlarının küresel trendlerinin bilincine varıp konum almadıkları ayrıca çağın teknoloji ve araçlarıyla doğru bir şekilde uzlaşmadıkları için kaybettikleri değerlere odaklanmıştır. Bilakis küreselleşme hem iç hem dış kültürel süreçlerin etkileşimi sonucu yerel kültürün dönüşümünü de zımnen ifade eder. Şiddetli bir muhafazakarlıkla geleneği savunmak geleneğin donmasına ve işlevsizleşmesine yol açacaktır. Yaşayan bir gelenekten mahrum kalmak radikallik ve marjinalliğin, karşısında kendini konumlandığı manevi çöküntü riskine daha hızlı götürebilir.

¹⁶⁵ Macionis, *Sosyoloji*, s. 70.

¹⁶⁶ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 51.

grupların kendileri için kolektif bir çözüm arayışına yönelmeleri kaçınılmazdır. Bu zorunlu birliktelik sosyal aktiviteden bağımsız olmasına karşın aslında hâkim kültüre yönelik kendini anlatma çabasıdır.¹⁶⁷

Bizim araştırmamız gençlik alt kültürüyle yakından ilişkili olduğunu için gençlik alt kültürüne yer vermek gerektiğini düşünmekteyiz. Alt kültürde çeşitli gençlik gruplarına¹⁶⁸ rastlamak mümkündür. Alkol ve madde alt kültürü de bunlardan biridir. Bir gençlik alt kültür grubundan bahsedebilmek için şu üç özelliğin grupta aynı anda bulunması gerekir. İlk olarak gençlik alt kültürü bir boş zaman kültürüdür. Modern dönemlere gelindiğinde eğitim süresinin uzamasına paralel gençler için boş zaman kültürü ortaya çıkmıştır. Eğitim sürecini ister tamamlasın ister tamamlamadan ayrılınsın gençler okuldan artan veya okul bittikten sonra uzun süren işsizlik dönemlerinde oldukça fazla boş zaman bulabilmektedirler. Bu durum bazen ‘başıboş gençlik’ fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisi, sosyalleşme sürecinde asıl belirleyici etken akran ilişkileridir. Son olarak gençlik alt kültür grupları gündelik yaşamda dili kullanma tarzından giyim kuşama, yeme içmeden eğlenmeye, müzik tercihinden bedeni görünür kılma şekline kadar tüm yaşam alanını kapsayan özenle kurgulanmış ortak bir stili paylaşırlar.¹⁶⁹

Sosyalleşme sürecinde gencin alkol ve madde alt kültürünü tercih etmesinde kendi döneminin psiko-sosyal özellikleri de etkili olmaktadır. Bunlar arkadaş etkisi, merak, taklit, teşvik, özentî, özdeşleşme, özerklik, sorumsuzluk, başkaldırma, bağımlılık, güvensizlik, güçsüzlük, yetersizlik, iletişim kuramamak, toplumdandan kaçmak, deneme olarak sıralanabilir. Grup içinde kendini güvende hisseden genç, çeşitli öğrenme yollarıyla farkında olarak veya olmaksızın alkol ve madde alt kültürünün etkisi altına girer. Genç, gruptan dışlanmamak, grup içindeki yerini koruyabilmek için özdeşleşme, özümseme, inanma, boyun eğme süreçlerinden biri veya birkaçını kullanarak grubun ilkelerini, amaçlarını, kurallarını benimsemeye başlar. Gençte, grubun içinde kaldığı

¹⁶⁷ M. Brake, *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures*, London: Routledge&Kegan Paul Ltd., 1980, s. 10 Akt. Ömer Miraç Yaman, *Apaçi Gençlik*, 2. bs., İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

¹⁶⁸ Grup karşılıklı etkileşim ve iletişim içinde olan, birden fazla insanın bulunduğu en küçük toplumsal birimdir.

¹⁶⁹ Nicholas Abercrombie, Hill Stephen, Bryan S. Turner, “Gençlik Altkültürü”, *The Penguin Dictionary of Sociology*, England: Penguin Boks, 2006, s. 435 Akt. Ömer Miraç Yaman, *Apaçi Gençlik*.

müddetçe hem kendi hem de sosyal çevresini etkileyebilecek risk alma davranışı da gelişir.¹⁷⁰

Madde kullanımını özendirilen bazı toplumsal etmenlerden biri de özellikle tüketim toplumlarında yaygınlaşan günlük stresten ilaç yoluyla kurtulma davranışıdır. Bu davranışı özellikle ilaç firmaları da desteklemektedir. İlaç olarak sistemin getirdiği yüklerden kurtulmaya çalışmak, insanın kendisini yaşamasına hiçbir fırsat vermeden kendisini tanımasını ve varlığının farkına varmasını önleyici bir çabadır.¹⁷¹ Kontrolsüz ilaç kullanımı zamanla yerini yasal olmayan maddelere bırakabilmektedir.

Madde kullanımına yol açan sosyal etkenler kuşkusuz herkes için aynı riski oluşturmaktadır, fakat çevresel faktörlerin biri veya birkaçıyla karşılaşan kişinin sonuçta eylemini kendi iradesiyle gerçekleştirdiğini unutmamak gerekir. Kemal Ataman'ın da söylediği gibi toplum hem nesnel hem öznel iki boyutu olan bir gerçekliktir. Çevre ve bireyin karşılıklı olarak sürekli birbirini etkilediği sosyalleşme sürecinde bireyin çevresel ortamı, içine doğduğu kültür, gelenek ve göreneğin bireyde nesnelleşmesi ve bu etkileşimin sonucunda her bireyin toplumsal gerçekliği kendine has bir şekilde içselleştirmesi 'bireyleşme' olarak kişilik özelliklerine göre farklılaşır. Böylece birey toplumun salt bir ürünü olmak yerine tercihlerinin ve davranışlarının sorumluluğunu üstlenmek durumundadır.

B. SOSYOLOJİK SAPMA KURAMLARI

Toplumsal sapma, kültürel normların gözle görülür şekilde ihlal edilmesidir. Normlar ise gücünü toplumda kabul görmüş değerlerden alarak insan faaliyetlerini yönlendiren olgulardır. Sapma kavramını anlama noktasında kavramın sınırları çizilecek olursa sapma oldukça geniş bir anlam zeminine sahip görünmektedir.¹⁷² Bu açıdan bakıldığında sapmanın bir ucunda, bir toplumun resmi olarak belirlediği cezai yasayı ihlal eden suçlu kategorisinden diğer ucunda hak sahibi olmalarına rağmen farklılık gösteren bireyler sapkın olarak görülebilir.¹⁷³ En kısa tanımıyla 'sapma' toplumsal ortak kabul

¹⁷⁰ Köknel, *Bağımlılık*, ss. 223-25.

¹⁷¹ Ögel, "Etyoloji", ss. 26-27.

¹⁷² Macionis, *Sosyoloji*, s. 216.

¹⁷³ Caner Çakmak, "Suçun Belirleyicileri Olarak Başlıca Ekonomik Risk Faktörleri", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, sy. 4 (2015), s. 60.

edilmeyen davranış veya toplum tarafından üzerinde uzlaşa sağlanmış normların ihlali olarak tanımlanabilir.¹⁷⁴ Diğer bir perspektiften, olumlu ya da olumsuz sapkın davranış ya da tutumların ortak yönünün karşımızdakini ‘dışarıdan’ birisi olarak düşünmemize neden olan bir takım farklılıklardır denebilir.¹⁷⁵

Sapma, normların ihlali olarak tanımlandığında birçok sapkın davranış önemsiz gibi gözükebilir. Hangi davranışların normal hangilerinin de sapma olduğunu tayin etmek son derece karmaşık bir durumdur.¹⁷⁶ Sosyologlar belli bir davranışın sapkın olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı konusunda genellikle hüküm vermek istemezler. Bunun yerine onlar, böylesi davranışlara yol açan sebeplerin neler olduğu ve toplum açısından ne anlam ifade ettiğini incelemeyi tercih ederler. Sapmanın kaynağı ve nedenleri oldukça karmaşık olduğu için sapmaya dair kapsamlı ve tümüyle geçerli bir teorik açıklama sunmak neredeyse imkansızdır.¹⁷⁷ Sapkınlık sosyolojisinde hiçbir kuram baskın bir biçimde ortaya çıkmamıştır. Çeşitli kuramsal perspektifler konuyla ilişkili ve faydalı olmayı sürdürmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte üç geniş sosyolojik yaklaşım suç ve sapkınlık sosyolojisinde etkili olmuştur: İşlevselci kuramlar, çatışma kuramları ve sembolik etkileşimci kuramlar.

Toplum kişilerin düşünce ve davranışlarını düzenleme girişimi olarak tanımlayabileceğimiz bir ‘sosyal kontrol’e tabidir. Genellikle bu kontrol, normlara uymayan davranışın toplum tarafından kınanması, dışlanması, hor görülmesi gibi gayri resmidir.¹⁷⁹ Bununla birlikte ciddi sapkınlık durumlarında yasaların olası ihlaline karşı oluşturulan ceza sistemi ve adalet kurumları mevcuttur. Bu boyuttaki sapmalar ‘suç’ olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁰ Sapma kültürel normlara göre değişiklik gösterebilir. Bir toplumda yasak veya norm dışı olan bir davranış başka bir toplumda normal ve yasal olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla toplumların norm tespiti ve kural ihlalini tanımlamaları sosyal iktidarı da içinde barındıran bir durumdur.¹⁸¹

¹⁷⁴ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 113.

¹⁷⁵ Macionis, *Sosyoloji*, s. 216.

¹⁷⁶ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 113.

¹⁷⁷ Fuat Güllüpmar, *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, t.y.

¹⁷⁸ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 945.

¹⁷⁹ Osman Dolu, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010, s. 31.

¹⁸⁰ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 944.

¹⁸¹ Macionis, *Sosyoloji*, s. 219.

Modern dünyada metafizik ve dine referansla yapılan sapma ve suç açıklamalarının yerine çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramları esasen iki ana gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta yer alan kuramlar suçluya odaklanmakta, suç ve sapma olgusunu kişisel özelliklerden hareketle ‘mutlakıyetçi’ bir tavırla açıklamayı önermektedir. Bunlardan fizyolojik,¹⁸² biyolojik¹⁸³ yaklaşımlar fiziki ve kalıtsal özellikler üzerine odaklanırken, psikolojik¹⁸⁴ yaklaşımlar kişilik tipleri üzerine yoğunlaşmıştır. Her iki yaklaşım da sapkınlığı bireye özgü bir durum olarak algılar ve birey merkezli açıklama yapmak üzere araştırmalarını yürütür. Söz konusu yaklaşımlar sapmanın toplumsal yapı ile olan ilişkisini açıklamada sınırlı kalmaktadır.

Mutlakıyetçi yaklaşımda iki temel insan davranışı vardır: İlki özünde iyi ve güzel olan davranış; ikincisi yanlış, ahlaksız, şeytani ve kötü olan davranış. Onlara göre davranışın iyi ya da kötü olduğu açık bir şekilde kolayca tanımlanabilen bir durumdur.¹⁸⁵ Bir davranışın yanlışlığı ya da doğruluğu, bireylerin öznel değerlendirmelerinden bağımsız, toplumun mevcut gelenek, göreneklerine ve toplumsal kurallara ve normlara bakılarak kolayca belirlenir. Sapmanın mutlak tanımı, sapkın olarak tanımlanan bireyin toplum ile ilişkilerini de etkiler. Sapkın davranış ya da özellik, bireyin genel değeri üzerinde belirleyici olacaktır. Bir insan sapkın olarak tanımladığında toplum onun için mutlak sapkın imajını güçlü bir şekilde devam ettireceğinden artık sıradan bir birey olarak

¹⁸² İtalyan bilim insanı Cesare Lombroso 1876’da kaleme aldığı *L’uomo delinquente* (Suçlu Adam) adlı kitabında suçlu tiplerinin onların görünür anatomik özellikleriyle belirlenebileceğini öne sürmüştür. Lombroso’nun ardından William Sheldon (1949) “somato tipler” kuramında birinin suçla bağlantılı olduğunu düşündüğü üç ana insan fiziği tipolojisi geliştirmiştir. Bkz. Macionis, *Sosyoloji*, s. 217; Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 943.

¹⁸³ Hans Eysenck (1964) bireyi suça yatkın yapan ya da sosyalleşme sürecinde sorunlar yaratan anormal akli durumların soya çekimle geldiğini ileri sürmüştür. Bkz. Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 943.

¹⁸⁴ Walter Reckless ve Simon Dinitz, “kısıtlama kuramı” adını verdikleri kuramlarının temeli sayılan araştırmalarında on iki yaşındaki erkek çocuklar ve aileleriyle yaptıkları görüşmelerin analizinde Freud’un deyimiyle süper egoları gelişmiş olan “iyi çocukların” güçlü bir vicdana sahip olduklarını, hayal kırıklığı ile baş edebildiklerini, kültürel norm ve değerlerle özdeşleştiklerini tespit ettiler. “Kötü Çocuklar” aksine, daha zayıf bir vicdana sahip, hayal kırıklığına daha az toleranslı ve yaygın kültüre ayak uydurmakta güçlük çeken kişilerdi. İyi çocuklar polis ile kötü çocuklara nazaran daha az muhatap olurlar. Araştırmacılar tüm çocukların, suçun yaygın olduğu bir bölgede yaşamasından dolayı sapkın güdülerini kontrol eden kişilerin sorundan uzak kalacağını varsaymaktadırlar. Bkz. Macionis, *Sosyoloji*, s. 217.

¹⁸⁵ Randall Collins, *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015, s. 192.

hayatını sürdürmesi mümkün olmayacaktır.¹⁸⁶ Söz konusu durumlarda kişinin hata yapma hürriyeti dahi elinden alınmaktadır.

Sapmanın mutlakıyetçi ve sınırlı tanımı, birçok önemli toplumsal problemin çözümünü de zorlaştırır. Bu durum sapmanın, ‘görelî’ (rölatif)¹⁸⁷ tanımıyla bir ölçüde giderilmeye çalışılır. Görelî tanımlarda sapmanın rastgele bir durum, inanç ya da davranış olmadığı; aksine insanların ortak fikir ve yargılarının ürünü olarak toplum tarafından inşa edildiği vurgulanır. Hiçbir davranış evrensel ve doğal olarak sapma diye nitelenemez. Sapmanın belirlenmesinde ötekinin hayatına dair açıklamalar objektif olamaz, insanlar olayları kendi gerçekleri temelinde tanımlar. Bu durumda bireysel ve toplumsal etkileri tam olarak anlayabilmek için bu tanımlamanın nasıl yapıldığına ve ifade edildiğine bakmak gerekir. Sapmanın tanımlanmasında hangi kültürde kim tarafından yapıldığı, zaman, mekân, görelî bir durum, beklenti ve dönemin şartları belirleyici olacaktır. Bu bağlamda görelî yaklaşımın sapmayı tanımlamada üzerinde durduğu temel husus neyin sapma olduğu değil, sapma davranışının kim tarafından gerçekleştirildiği, bunu kimin etiketlediği, bu olayın nerede ve nasıl meydana geldiğidir. Bu tanımlar da büyük ölçüde toplumdaki bireyler üzerinde etkili olan ve toplumun üyeleri arasındaki ortak kanaatleri yansıtan hâkim kültür tarafından belirlenmektedir.¹⁸⁸

Her iki bakış açısını da kapsayacak bir sapma tanımı yapılacak olursa “insanların tutumlarının, fikirlerinin, davranışlarının, toplumdaki yanlış, hatalı, ahlak dışı, ilginç, şeytanca ya da saldırganca bulunması durumudur” denilebilir. Bu tanımda üç önemli unsur dikkat çekmektedir:

- Beklenti: Bazı davranış beklentileri, herhangi bir normun uygun ve olumlu gördüğü özellikleri, fikirleri ve davranışları içerebilir. Bu beklenti açık ya da üstü kapalı bir şekilde olabileceği gibi formel ya da enformel, yaygın ya da sınırlı bir düzeyde de olabilir.
- İhlal: Sapma normatif beklentilere uygun olmayan bir durumu içerir.

¹⁸⁶ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, ss. 113-14.

¹⁸⁷ Objektif ve Rölatif yaklaşımlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Richard J. Benstein, *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenoytik ve Praxis*, ed. Sabahattin Yıldız, çev. Feridun Yılmaz, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009, ss. 11-22.

¹⁸⁸ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 116.

- Reaksiyon: Bir birey, grup ya da toplumun bu sapkın davranışa yönelik tepkide bulunması gerekir. Bu tepki basit bir kınama olabileceği gibi cezalandırma şeklinde de olabilir.¹⁸⁹

Literatürde madde kullanımını açıklayan kırk üç teori Lettieri, Sayers ve Pearson'un editörlüğünde hazırlanan çok kapsamlı bir çalışmada derlenmiştir. Genel olarak teorilerin, madde kullanma davranışını biyolojik açıdan hastalık, psikolojik açıdan bağımlılık, sosyolojik açıdan bir sapma davranışı olarak ele aldıkları görülmektedir. Sosyolojik açıklamalar getiren teorilerden Stanton'un Aile Teorisi, madde kullanımını aile sorunu olarak ele alır. Ona göre madde kullanımı aile yapısındaki problemlerle ilişkilidir.¹⁹⁰ Chein, Yıkıcı Çevre Teorisi'nde yaşanan bölgenin sosyoekonomik fırsatlara ulaşmada kısıtlayıcı, tahrip edici niteliğiyle madde kullanım ilişkisi üzerinde durmaktadır.¹⁹¹ Johnson'un Madde Alt Kültürü Teorisi, gençlik alt kültürlerinin madde alt kültürünü ürettiklerini iddia eder.¹⁹² Hill'in Sosyal Sapma Teorisi'ne göre madde bağımlıları aslında sosyal olarak sapma davranışı sergilemeye yatkın bireylerdir.¹⁹³ Jessor ve Jessor ise madde kullanımını Problem Davranış Teorisi'nde kişilik ve çevreyle bağlantılı bir davranış problemi olarak ele almıştır.¹⁹⁴

1. Sapmanın İşlevleri (Yapısal İşlevsel Analiz)

Yapısal işlevselci kuramlar suçun ve sapkınlığın toplum içindeki etik düzenlemenin aşınmasından¹⁹⁵ ve yapısal gerilimlerden¹⁹⁶ kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Eğer bireylerin ve grupların istekleri toplumun mevcut ödülleriyle karşılanmıyorsa, bu durumda istekler ve onların gerçekleştirilmesindeki uyumsuzluk,

¹⁸⁹ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 117.

¹⁹⁰ Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse".

¹⁹¹ Isidor Chein, "Psychological, Social, and Epidemiological Factors in Juvenile Drug Use", *Theories On Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.

¹⁹² Bruce D. Johnson, "Toward a Theory of Drug Subcultures", *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.

¹⁹³ Harris E. Hill, "The Social Deviant and Initial Addiction to Narcotics and Alcohol", *Drug Abuse From the Family Perspective*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.

¹⁹⁴ Jessor, Jessor, "A Social-Psychological Framework for Studying Drug Use".

¹⁹⁵ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, 8. bs., İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010, s. 234.

¹⁹⁶ Ritzer, Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, s. 259.

bazı toplum üyelerini sapkın motivasyonlara sürüklemektedir.¹⁹⁷ Ayrıca yapısal işlevsel yaklaşımın temel varsayımı sapkınlığın sosyal dokunun gerekli bir parçası olduğu yönündedir.¹⁹⁸

a. Durkheim’a Göre Anominin Toplumsal İşlevi

Emile Durkheim modern toplumlarda geleneksel kuralların ve standartların tahribatını normsuzluk, kuralsızlık anlamına gelen ‘anomi’ kavramıyla açıklamıştır.¹⁹⁹ Anomi, toplumsal yaşamın belirli bir alanında davranışlara yol gösterecek standartların olmadığı veya standartların işlevini yitirdiği durumlardır.²⁰⁰ Bu gibi durumlarda insanlar kendilerini derin bir şaşkınlık ve kaygı içinde hissedebilirler. Ayrıca modern toplumlarda bireysel tercih için çok daha fazla seçenek vardır, böylece genel kabul gören normlara ‘uymama’ veya onlardan ‘sapma’ olasılığı yüksektir. Buna ilaveten herhangi bir toplumda normlar ve onları yöneten değerler üzerinde tam bir uzlaşma imkânı yok gibidir.

Durkheim, sapmayla ilgili öncü çalışmalarında sapmanın toplumda birçok önemli işleve hizmet ettiği için gerekli bir olgu olduğunu, belli bir düzeye kadar sapmanın anormal bir durum olmadığını öne sürmüştür.²⁰¹ Onun bakış açısından sapma iki temel işleve sahiptir:

1. Sapma, kültürel normlara uyan ve aykırı davranışlar arasındaki sınırı belirleme ve koruma işlevi görmektedir. Erdemin herhangi bir tanımına bakıldığında kötünün karşıtı diyalektik bir konumda yer alır. Dolayısıyla kötü olmadan iyiden bahsetmek mümkün olmadığı gibi suç olmadan adaletten söz edilmez. Sapma ahlakılığı tanımlamak ve desteklemek için gereklidir. Ayrıca bir sapkın davranış ya da suç eylemi grup dayanışmasını güçlendiren ve toplumsal kuralları netleştiren ortak bir tepkiyi tetikleyebilmektedir.²⁰²

¹⁹⁷ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 945.

¹⁹⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 219.

¹⁹⁹ Anomi, Durkheim’in bu iki eserinde anahtar kavramlarından biridir bkz. Emile Durkheim, *Toplumsal İş Bölümü*, çev. Özer Ozankaya, 2. bs., İstanbul: Cem Yayınevi, 2014; Emile Durkheim, *İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, çev. Özer Ozankaya, 3. bs., İstanbul: Cem Yayınevi, 2014.

²⁰⁰ Gordon Marshall, “Anomi”, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

²⁰¹ Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, ss. 153-54.

²⁰² Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 946.

2. Sapma toplumsal değişmeyi teşvik eder. Sapkın olarak tanımlanan kişiler durağanlığa alternatif durumlar önermek ve değişime öncülük etmek yoluyla toplumun ahlaki sınırlarını genişletebilirler. Durkheim'a göre bir dönemin tepki gösterilen sapkınlığı bir müddet sonra toplumda kabullenilmesi ve içselleştirilmesiyle geleceğin ahlaki bir değeri haline gelebilir.²⁰³

Kısaca Durkheim'ın yaklaşımında toplumsal bir olgu olan sapma ve suç tümünden yok edilemez. Sapma kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı sürece toplumsal dayanışma ve normların netleşmesi işlevini görür.

Moynihan *Sapkınlığı Azalmış olarak Belirleme* adlı eserinde ABD'de sapkınlığın toplumun kaldırabileceği ya da kabul edilebileceği noktanın ötesine geçtiğini ileri sürmüştür. Moynihan'a göre ABD'de toplumsal kontrol kuruluşlarını güçlendirmek ve sapkınlık düzeylerini azaltmaya çalışmak yerine, sapkınlık yeniden tanımlanmış ve daha önce kabul edilemez davranışlar 'normalleşmiş'tir.²⁰⁴

b. Merton'un Gerilim Kuramı

Robert K. Merton,⁽¹⁹¹⁰⁻²⁰⁰³⁾ Durkheim'ın 'anomi' kavramını yaygın olarak kabul edilen kültürel değerlerin insanların yaşadığı toplumsal gerçeklikle çatıştığı zaman oluşan gerilimi açıklamak için kullanmıştır.²⁰⁵ Merton sapmayı açıklamak için toplumu farklı kombinasyonlarda betimlemeyi denemiştir. Ona göre kişilerin sapkınlığını, kültürel hedeflere ulaşmak için kullanacakları toplumsal araçlara erişme durumları belirler.²⁰⁶

Merton, kültürel hedefleri onaylanmış araçlarla elde edenleri 'uyumlular' (conformity) olarak nitelendirir. Nüfusun büyük çoğunluğu bu kategori içinde yer almaktadır. 'Yenilikçiler' (innovation) toplumsal olarak kabul edilen değerleri kabul etmekle birlikte meşru yolların kendilerine kapalı olduğunu görmekte ve sonuca gitmek için meşru olmayana yönelmektedir. Kültürel hedeflere hiçbir şekilde ulaşamama

²⁰³ Macionis, *Sosyoloji*, s. 221.

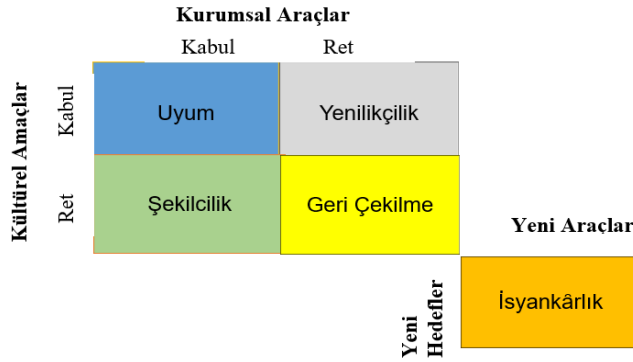
²⁰⁴ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 949.

²⁰⁵ Ruth A. Wallace, Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, çev. M. Rami Ayas, Leyla Elburuz, 6. bs., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 93; Robert Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968, s. 198.

²⁰⁶ Amerikalı sosyolog Robert Merton Amerikan toplumunda suçun kaynaklarını belirlediği kuramında toplumda kabul gören değerler; maddi başarı, öz disiplinle başarı elde edilmesi, eğitim ve çok çalışma olarak vurgulanmaktadır bkz. Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 974.

Merton'un 'şekilcilik' (ritualism) adını verdiği başka bir tür sapmayı teşvik eder. Başarısızlığa karşı bir başka cevap, hem kültürel hedeflerin hem de bunlara ulaşmak için genel kabul gören araçların reddedilmesidir. Bu tip sapmayı Merton 'geri çekilme' (retreatism) olarak adlandırır. Geri çekilenlerin sapkınlığı genel kabul görmeyen yaşam biçimlerinde ve bu şekilde yaşama isteklerinde kendini gösterir. Başarısızlığa karşı bir başka yanıt ise isyandır. 'İsyancılar' (rebellion) geri çekilenler gibi kültürel hedefleri ve genel kabul gören araçları reddetmekle beraber var olan sosyal düzene karşı alternatifleri destekleyen karşıt bir kültür oluştururlar²⁰⁷ (Şekil 4).

Şekil 4: Merton'ın Gerilim Kuramı²⁰⁸

Merton'un şeması toplumsal yapı içindeki farklı konumlarına göre toplumsal grupların bazı önemli tepkilerini kavramak için önemlidir. Ancak Merton bireysel tepkiler üzerine odaklanarak sapkın davranışları sürdürmede alt kültürlerin önemini yeterince takdir etmemekle eleştirilmiştir.²⁰⁹

c. Sapma Alt kültürleri

Richard Cloward ve Lloyd Ohlin, Merton'un kuramını suçun meşru, yasal fırsatlara ulaşamamaktan ziyade hâlihazırda ulaşılabilir yasadışı fırsatlar sonucu gerçekleşebileceği yönünde genişletmişlerdir. Onlara göre sapma bir kişinin yaşamını çevreleyen 'aykırı fırsat yapısı' sonucu ortaya çıkmaktadır. Cloward ve Ohlin fırsat yapısının suçu teşvik ettiği bir ortamda suçlu alt kültürlerin gelişeceğini

²⁰⁷ Merton, *Social Theory and Social Structure*, ss. 194-211; Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 948; Macionis, *Sosyoloji*, s. 220.

²⁰⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 220.

²⁰⁹ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, ss. 225-27.

düşünmektedirler.²¹⁰ Yasal veya yasadışı fırsatlara ulaşamayanlar için sapkınlık genel olarak iki şekilde baş gösterir. Bunlardan biri hayal kırıklığından kaynaklanan şiddet eylemlerinde bulunan ve saygınlık arayan silahlı sokak çeteleri gibi ‘çatışma alt kültürü’dür. Bir diğer muhtemel sonuç ise sapkınların hem kültürel hedeflerden hem de meşru amaçlardan aynı anda vazgeçerek içki veya uyuşturucuyla kendilerini unuttukları ‘geri çekilme alt kültürleri’dir.²¹¹

Albert K. Cohen, *Delinquent Boys: The Culcure of the Gang*²¹² isimli çalışmasında suçun daha çok toplumda benimsenen başarıya ulaşmak için en az fırsata sahip olan alt sınıf gençleri arasında yaygınlaştığını öne sürmüştür. Bu gençler, toplumdan yabancılaştıkları için sahip oldukları özelliklere değer verilecek bir suçlu alt kültürü yaratarak öz saygınlıklarını kazanmayı amaçlarlar. Sokakta korku salarak toplumun bütününden dışlansalar da yerel mahallelerinde ‘saygınlık’ beklentilerini tatmin edebilirler.²¹³

Walter Miller suçlu alt kültürlerinin öğretmen ve polis gibi otoritelerle yaşanan sık çatışmalara bağlı olarak ‘belayla’, özellikle erkekler arasında fiziksel güce atfedilen değer üzerinden ‘şiddetle’, sokaklarda başarılı olmak, düşman ötekileri aldatmak, faydalanılmaktan korunmak anlamında ‘uyanıklıkla’, heyecan, risk ve tehlike arayışı yüzünden ‘eğlence ihtiyacıyla’, insanların kendi hayatlarını kontrol edemeyeceklerine dair ‘kadercilikle’, sık sık otorite figürlerine karşı gösterilen öfke ile ifade edilen ‘özgürlük isteğiyle’ nitelendirilebileceğini söyler.²¹⁴

Elijah Anderson, şehrin yoksul mahallelerindeki birçok insanın genel kabul gören ve ‘insana yakışır’ değerlere uyum sağlamayı başardığını ifade etmiştir. Buna karşın ebeveynleri tarafından dışlanan bazı genç erkeklerin mahalle şiddeti ve suçla, polis

²¹⁰ Richard Cloward, Lyloyd Ohlin, *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*, USA: The Free Press, 1960.

²¹¹ Macionis, *Sosyoloji*, ss. 220-21.

²¹² Albert K. Cohen, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, New York: The Free Press, 1971 Orig.1955.

²¹³ Macionis, *Sosyoloji*, s. 221.

²¹⁴ Macionis, *Sosyoloji*, s. 221.

tarafından umursamazlık ve hatta nefretle karşılaştıklarında ‘sokak kuralları’ ile yaşamaya karar verdiklerini²¹⁵ söylemiştir.

Cloward, Ohlin, Cohen, Miller ve Anderson’ın sapmanın toplumun genel fırsatlar yapısından kaynaklandığına dair genel varsayımları daha sonraki araştırmalarda da ispatlanmıştır. Bununla birlikte bu kuramlar herkesin doğru ve yanlış hakkında aynı kültürel standartları paylaştığını varsaymalarından dolayı yetersizdirler. Ek olarak suçun kapsamı yalnızca yankesicilik, oto hırsızlığı ve madde kullanımı ile sınırlı tutulmayıp, yolsuzluk, işbirlikçi örgütler, madde ticareti ve beyaz yakalı suçlar da dahil edilirse yüksek gelirli kişiler de suçlu sayılacaktır. Tüm sosyal kökenlerden ve sınıflardan kişilerin kuralları ihlal etmeye giderek daha meyilli olduğuna dair deliller de mevcuttur.²¹⁶

d. Hirschi’nin Sosyal Kontrol Kuramı

Sosyal kontrol bireyin davranışlarını kültürün norm ve değerlerine uygun davranış örüntülerine göre şekillendiren mekanizmalardır. Bireyin bu kontrol mekanizmalarını aşma çabası sapma olarak tanımlanabilir.²¹⁷ Durkheim’in düşüncelerinden etkilenen kontrol kuramları merceklerini yapıdan faile çevirerek işlevselcilikten ayrılmaktadır. Onlara göre her birey sapma dürtüsüyle dünyaya gelir. Sosyalleşme sürecinde bireye ahlak, hukuk, din gibi kontrol mekanizmaları telkin, tehdit veya zorlama yoluyla etki eder. Bu etkinin kırıldığı veya zayıfladığı noktalarda birey sapma davranışını tercih edebilir.²¹⁸

Kontrol kuramcılarının öncü isimlerden Travis Hirschi⁽¹⁹³⁶⁻²⁰¹⁷⁾ sosyal kontrolün davranışlarının sonuçlarını tahmin edebilen insanlara bağlı olduğunu söyler. Hirschi’ye göre herkes en azından bir kez sapkınlığa meyyleder. İnsanların toplumdaki maddi ve

²¹⁵ *Elijah Anderson - Code of the Street*, (03.05.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=nTZovf0DuQE>.

²¹⁶ Emilie Andersen Allan, Darrel Steffensmeier, “Youth, Underemployment, and Property Crime: Differential Effects of Job Availability and Job Quality on Juvenile and Young Adult Arrest Rates”, *American Sociological Review*, c. 54, sy. 1 (1989), s. 107; Christopher Uggen, “Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Crime”, *Social Problems*, c. 46, sy. 1 (t.y.), ss. 127-51.

²¹⁷ Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, 2. bs., Ankara: Anı Yayıncılık, 2015, s. 219.

²¹⁸ Ahmet Eker, “Kontrol Teorileri”, *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayıncıları, 2016, s. 131.

manevi kaybına dair düşünceleri onları kuralları ihlal etmekten alıkoyar. Bazıları için sadece ailelerinin ya da arkadaşlarının tepkileri bile yeterlidir. Diğer taraftan, kaybedecek pek bir şeyi olmayan kişiler kuralları ihlal etmeye daha fazla eğilimlidirler.²¹⁹ Hirschi bireyin toplumla kurduğu bağ oranında uyumlu davrandığını düşünür. Bireyin aile, eğitim, kariyer, ahlak, hukuk din gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleşecek olan topluma bağlanma noktasındaki başarısızlığı veya kurduğu bağın zayıflaması bireyin sapma eylemlerine yönelmesine neden olmaktadır.²²⁰ Hirschi'e göre bireyi topluma bağlayan dört temel faktör vardır:

- **Bağlılık:** Sosyal bağların güçlü olması uyumu teşvik eder. Zayıf aile, arkadaşlık ve okul ilişkileri insanları sapma konusunda daha fazla cesur davranmaya iter. Toplumla kurduğu bağ ne kadar güçlü olursa sosyal hassasiyeti o nispette yüksek olacaktır. Diğer insanlarla bağı olmayan veya zayıf olan bireyler ise bu hassasiyete, toplumun beklentisine veya sosyal normlara aykırı davranmakta tereddüt etmezler. Sapma davranışının sonunda vicdani bir sarsıntı hissetmezler.²²¹
- **Fırsatlar:** Kişinin eğitim ve meslek kariyerleri gibi meşru fırsatlara erişimi arttıkça uyum sağlamaktan kazanacağı avantaj artar. Aksine, gelecekteki olası başarıya güven azaldıkça, sapkınlığa kayma ihtimali artar.²²² Çoğu insan örgütlü bir toplumda yer almak için zaman ve efor sarf ederek çeşitli harcamalar yapar. Bu yatırımlar onların toplumun normlarına uymalarını garantiler. Sapma davranışı sonucunda kaybedeceklerinin maliyetini ve geleneksel davranışa yaptığı yatırımı kaybetme riskini göz önünde bulunduran insanların rasyonel bir tercihle sapmadan cayma ihtimali yüksektir.²²³
- **Katılım:** Okula devam etmek, sporla uğraşmak, iş sahibi olmak gibi meşru etkinliklere düzenli katılım topluma uyma eğilimini artırır. Aksine, bir şeylerin olmasını beklerken kaybedilen zaman ve enerji sapkın davranış sergileme riskini artırır. Kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getiren birey, suç işleme fırsatı bulamaz. Çoğu insan

²¹⁹ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²²⁰ Travis Hirschi, *Causes of Delinquency*, London: University of California Press, 1969, s. 16.

²²¹ Hirschi, *Causes of Delinquency*, ss. 16-18; Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²²² Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²²³ Hirschi, *Causes of Delinquency*, ss. 20-21.

yaşadığı meşru hayatı, riskli durumlarla karşılaşmaması ve sapkın davranışlar sergileme fırsatına sahip olmamasına borçludur.²²⁴

- İnanç: Toplumun değerlerine güçlü inanç ve toplumsal otorite figürlerine duyulan saygı sapkınlığa doğru eğilimleri azaltacaktır. Toplumsal vicdanı daha zayıf olan ahlaki, dinî değerlere daha az saygı besleyen kişiler günah işlemeye daha fazla eğilimlidirler.²²⁵ Genel olarak dinler, özelde de İslam bireye bir inanç öğretisi ve değerler seti sunmasının yanı sıra onu da davranışlarından sorumlu tutmaktadır. Dolayısıyla dinler bireysel ve toplumsal eylemlerin önemli bir motivasyon kaynağıdır. Böylece bireylerin davranışları üzerinde belirli düzeylerde etkili olabilmektedirler.²²⁶ Burada ifade etmek gerekir ki dinin bireyin davranışları üzerindeki etkisi söz konusu bireyin dindarlık düzeyine göre değişkenlik arz eder. Başka bir deyişle dinin, sapkın davranışa karşı caydırıcılığı, dinsel inancın bireyin yaşamındaki derinliği ile ilişkilidir.²²⁷

Hirschi'nin Sosyal Kontrol Kuramı, sapkınlığın anlaşılmasına önemli katkıları olmakla birlikte topluma ait yasaların ve bazı kuralların birtakım eylemleri neden sapkın olarak tanımladıkları konusuna açıklık getirmemektedir.

2. Sapma ve Eşitsizlik (Sosyal Çatışma Kuramı)

Sosyal çatışma yaklaşımı sapma olgusunu sosyal eşitsizlikle ilişkili olarak açıklamayı dener.²²⁸ Bu yaklaşım Marksist kuramdan yararlanarak insanların kapitalist sistemin doğurduğu eşitsizliklere bir tepki olarak sapkın davranışları aktif olarak seçtiği düşüncesinden hareket eder.²²⁹ Onlara göre kimin veya neyin sapkın olarak nitelendirildiği toplumda güç sahibi insanlara bağlıdır.

Marksist gelenekten beslenen Alexander Liazos, toplumun bireyi, topluma dokunan zararı oranında değil güçsüzlüğü nispetinde sapkınlıkla nitelendirme eğiliminde olduğuna dikkat çeker. Ona göre normlar zenginler içindir, zenginleri tehdit edenler sapkınlıkla etiketlenir.²³⁰ Güçlü olanlar sapkın etiketlerinin kaynağına sahiptir,

²²⁴ Hirschi, *Causes of Delinquency*, ss. 23-26; Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²²⁵ Hirschi, *Causes of Delinquency*, ss. 23-26; Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²²⁶ Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 28.

²²⁷ Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 30.

²²⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 225.

²²⁹ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 952.

²³⁰ Macionis, *Sosyoloji*, s. 225.

davranışları sorgulansa da sapkınlıkla etiketlenmezler.²³¹ Kanunlar siyasi karakterlerin maskesidir, yasalara uymayanlar sorgulansa da yasalar sorgulanmaz.²³²

Modern toplumdaki sapkınlık üretimine Marksist teorinin bakış açısıyla bir yaklaşım öneren Stewen Spitzer'a göre kapitalizmin işleyişine müdahale eden kişilere sapkınlık etiketleri uygulanmaktadır. Bu süreç şöyle gerçekleşir; öncelikle kapitalizm bireysel mülkiyet üzerine temellendiğinden, mülkiyeti tehdit eden kişiler sapkın olarak etiketlenilmeye öncelikli adaydır, yoksullardan faydalanan zenginlerin sapkın olarak etiketlenilmesi daha düşük olasılıktadır. İkincisi, kapitalizm üretkenliğe ve emeğe dayandığından çalışmayan ya da çalışma imkânı olmayan kişiler de sapkın olarak etiketlenilme riskini taşımaktadır. Üçüncüsü, kapitalist sistemler otorite figürlerine saygı üzerinden devamlılık gösterir, dolayısıyla insanların otoriteye karşı çıkması sapkınlık olacaktır. Kısacası kapitalist statükoya karşı çıkan herhangi birinin sapkın olarak nitelendirilmesi olasıdır.²³³

Spitzer, kapitalist sistemin, iktisadi bakımdan üretken olmayan insanları sapkın olarak etiketleyerek kolayca kontrol altına aldığını ifade eder. Yaşlılar, fiziksel ya da ruhsal hastalığı olanlar, Merton'un geri çekilenleri (madde bağımlıları ve alkolikler) topluma faydası dokunmayan ve masraflı yığınlardır. Bu tür insanlar sosyal yardım kuruluşları tarafından kontrol altında tutulur. Kentsel sınıf altı yoksullar ve Merton'un yenilikçileri ile devrimcileri gibi kapitalist sisteme açıkça karşı çıkanlar ceza adaleti sistemi tarafından kontrol altına alınırlar.²³⁴ Neticede sistemden kaynaklanan toplumsal problemler sosyal yardım ve ceza sistemi aracılığıyla bireyleri suçlayarak veya kontrol altına alarak sistemin devamı sağlanır. Ayrıca sistemin sahibi olan güçlü kesimler suç ve medikalizasyon aracılığıyla büyük ekonomik kazanımlar da sağlar.²³⁵

3. Sapmanın Etiketlendirilmesi (Sembolik Etkileşim Analizi)

Sembolik etkileşim yaklaşımı, insanların sapmayı günlük yaşamda nasıl tanımladıklarını açıklamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında sapma ve uyuma ait tanımlamalar oldukça esnektir. Hovard S. Becker'in^(d.1928-) tanımına göre "toplumsal

²³¹ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 954.

²³² Macionis, *Sosyoloji*, s. 225.

²³³ Macionis, *Sosyoloji*, s. 226.

²³⁴ Macionis, *Sosyoloji*, s. 226.

²³⁵ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 120.

gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar.” Kurgulanan bu normlar belli kişilere uygulanır, normlara uymayanlar da sapkınlık olarak etiketlenir. Bu açıdan bakıldığında sapkınlık, kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik değil, daha ziyade kuralların ve yasakların başkaları tarafından bir sapkına uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Sapkın, bu etiketin kendisine başarıyla uygulandığı kişi; sapkın davranış da normların sapkın olarak nitelendirdikleri davranıştır.²³⁶

a. Etiketleme Kuramı

Sapma ve suç tartışmalarına sembolik etkileşim analizinin esas katkısı etiketleme kuramıdır. Etiketleme kuramları sapkınlığı, sapkınlık ve uyumlular arasındaki etkileşim sürecinin bir ürünü olarak kabul eder. Ayrıca sapma ve uyumun kişinin eylemlerinden ziyade diğerlerinin verdiği tepkilerden doğduğunu savunur.²³⁷ Etiketleme kuramı sapmanın görece olduğunu altını çizer; yani insanlar aynı davranışı çok farklı şekillerde tanımlayabilir. Etiketleme kuramlarına göre gerçekliğin sosyal inşası davranışa yönelik tanım ve tepkiden oluşan değişken bir süreçtir.²³⁸

Edvin Lemert, sapkınlığın bireyin kimliğinin bir özelliği olma sürecini anlamak için bir model geliştirmiştir. O bu süreci birincil ve ikincil sapma süreçleri olarak değerlendirmektedir. Lemert, pek dikkat çekmeyen norm ihlallerinin kişinin benlik tanımına daha az etkiye bulunduğunu söyler. Bu tür sapmayı ‘birincil sapma’ olarak adlandırmaktadır. Kişi, Lemert’in birincil sapma olarak nitelendirdiği davranışından sonra eleştirileri reddedip kuralları ihlal etmeye devam ederse artık sapkın bir kimliğe bürünerek değişmeye başlar. Lemert kimliğe etki eden bu değişimi ‘ikincil sapma’ olarak tanımlar. O, ikincil sapkınlık etiketini daha çok bireylerin kendileri için bu etiketi kabul ettiği durumları açıklamak için tercih eder. Ona göre ikincil etiketlenme sürecinde bu etiket kişinin öz kimlik duygusu için temel statü haline gelebilir, bu durumda sapkın davranışın sürmesi ve yoğunlaşması söz konusudur.²³⁹

²³⁶ Howard S. Becker, *Hariciler Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, 2. bs., Ankara: Heretik Yayınları, 2015, s. 29.

²³⁷ Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 950.

²³⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 222.

²³⁹ Macionis, *Sosyoloji*, ss. 222-23; Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 950; Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 118.

Lemert'in ikincil sapma tanımı Ervin Goffman'a göre sapma kariyerinin başlangıcıdır. Ona göre bir kişinin varsayılan toplumsal kimliği ile gerçek toplumsal kimliğinin arası açıldıkça kişi damgalanmaktan²⁴⁰ kurtulamaz. Bir damga diğer sosyal kimlikler üzerinde bir güce ulaşıncaya bu yönde bir statü geliştirerek kişinin diğerlerinin gözünde kredisini düşürür ve damgalanan kişi için sosyal izolasyona yol açar.²⁴¹

İnsanlar birini damgaladıklarında kişinin şimdiki sapkınlığı ışığında geriye dönük etiketlendirme yapabilirler. Kişinin özgeçmişini seçici olmak suretiyle bozan geriye dönük etiketleme sapmayı tipik olarak daha da derinleştirir. Benzer şekilde, insanlar damgalanan kişi hakkında sapkın kimliğini kullanarak gelecek davranışları hakkında ileriye yönelik etiketleme de yapabilir.²⁴²

Psikiyatrist Thomas Szasz, insanların hoşlarına gitmeyen basit bir farklılığa akıl hastalığı etiketi yapıştırma konusunda aceleci olduğunu iddia etmektedir. Szasz'a göre bu tür etiketlendirmeler, nispeten güçlü olan kişilerin kendi isteklerini diğerlerine dayatma uğruna standartlarına uyumu arttırmaktan öteye geçmeyen eylemlerdir.²⁴³

b. Sapmanın Tıbbileştirilmesi

Son elli ya da altmış yılda psikiyatri ve tıbbın dünyada artan etkileri sapma olgusuna tıbbi merceklerle bakılmasına, ahlaki ve yasal sapma davranışının tıbbi bir duruma dönüştürülmesine yol açmıştır. Sosyologların tabiriyle medikalizasyon ya da tıbbileştirme, aslında bir etiketin diğeriyle yer değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Ahlaki bakımdan insanların davranışları 'kötü' veya 'iyi' olarak tanımlanır. Bununla birlikte tıbbın bilimsel tarafsızlığı hiçbir ahlakî yargıyı içermez, onun yerine 'hasta' ya da 'sağlıklı' gibi klinik teşhisleri kullanır.²⁴⁴ Sapkınlık yerine bu tarz tıbbi açıklamaların kabul görme nedeni karmaşık toplumsal problemlere basit çözümler üretme arayışı olabilir. Önceleri mutlak surette ahlakla ilişki olarak nitelenen alkolizm, madde bağımlılığı, sekse düşkünlük ve benzeri sapma davranışlarını günümüzde insanların

²⁴⁰ Damga, kişinin benlik tanımını ve sosyal kimliğini büyük ölçüde değiştiren olumsuz etiket. Macionis, *Sosyoloji*, s. 223.

²⁴¹ Ritzer, Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, ss. 366-67; Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, s. 223.

²⁴² Macionis, *Sosyoloji*, s. 223.

²⁴³ Macionis, *Sosyoloji*, s. 223.

²⁴⁴ Macionis, *Sosyoloji*, s. 223.

cezadan ziyade yardım görmesini gerektiren hastalıklar olarak tanımlama eğilimi yaygınlaşmaktadır.²⁴⁵

Sapmayı ahlaki ya da tıbbi olarak tanımlamak kabaca üç boyutta farklı sonuçlar doğurur: Birincisi, sapkınlığa cevap verecek kesim farklılaşır. Yaygın ahlak değerlerine karşıt bir hareket topluluk üyelerinin ve polislin tepkisi ile karşılaşırken tıbbi bir teşhis, durumu bir danışman, psikiyatrist ve doktor gibi klinik uzmanların kontrolüne sokar.²⁴⁶

İkincisi insanların sapkınlığa verdikleri tepkinin niteliği değişir. Ahlaki yaklaşım sapkınlığı, cezaya tabi olması gereken topluma karşı bir saldırı davranışı olarak tanımlar ve ceza, suça uygun olarak tasarlanmak zorundadır; fakat sağaltım programları hastaya göre hazırlanır ve uzmanların gelecekteki sapkınlığı önleyeceğini düşündükleri herhangi bir tedaviyi de kapsar.²⁴⁷

Üçüncü konu bu iki tür etiketin (sapkın ya da hasta) bireyin kişisel yeterliliğine göre değişiklik göstermesidir. Ahlaki bakımdan haklı ya da haksız olma halinde davranışın sorumluluğu bireye aittir. Birey hasta olarak nitelendirildiğinde ise, davranışını kontrol kabiliyetinin olmadığı düşünülür. Yetersiz olarak tanımlanan kişilerse, sık sık kendi iradelerinin dışında bile olsa tedaviye zorlanırlar.²⁴⁸

Toplumun rahatsız eden bir davranış bireysel bir hastalık konumuna indirildiğinde tıbbi çözümler toplumun düzeni ve değerleri için en etkin araç haline dönüşmektedir. Toplumsal çözümlerin bireyselleştirilmesi sapkın davranışın rolünü çalmakta ve toplumun işlevlerini yerine getirmeyen unsurlarına bir mesaj gönderememektedir. Sadece bu sebepten bile sapkınlığın tıbbi açıdan tanımlanması azami dikkatle yapılmalıdır.²⁴⁹

C. DİN VE SAĞLIK İLİŞKİSİ

²⁴⁵ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 126.

²⁴⁶ Macionis, *Sosyoloji*, ss. 223-24.

²⁴⁷ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²⁴⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²⁴⁹ Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, s. 128; Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

Çalışmamızda bahsettiğimiz maddelerin pek çoğunun ham maddesi olan doğal bitkilerin, ilk çağlardan itibaren²⁵⁰ insanlar tarafından hem acı ve ağrı dindirmek için şifa bulma, hem de dinî ritüellerinde inandıkları tabiatüstü güçlerle iletişime geçme aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde de bu bitkiler ecza ve tıp alanında yoğun olarak kullanılmaktadır.²⁵¹ Aslında doğa ve sağlık arasında ironik bir durum söz konusudur. Aynı bitki kullanımına göre hem şifa hem de zehir kaynağı olabilir.²⁵² Tarih boyunca dinî geleneklerin bu ironik durumda denge unsuru olarak yer aldığı söylenebilir.

İnsanlık tarihine bakıldığında din, sağlık ve tıp ilişkisinin izlerini antik dönemlere kadar sürmek mümkündür. Genellikle dinlerin beden ve ruh sağlığına bir bütün olarak değer vermeleri, din adamlarının tıp ve sağlıkla ilgilenmelerini gerektirmiştir.²⁵³ Din adamları dinî eğitimlerinin yanı sıra sağlık ve tıpla da meşgul olmuşlar, her iki işi tapınaklarda yürütmüşlerdir. Orta çağın sonuna dek pek çok toplumda sağlık hizmetleri din adamları tarafından yürütülmüştür. Batı’da tıp eğitimi üniversiteler kurulmadan önce hastalara bakım hizmetlerinin yürütüldüğü manastırlarda²⁵⁴ verilmiştir.²⁵⁵

9. ve 13. yüzyıllar arasında İslam dünyasında ilmi faaliyetlerin en parlak olduğu dönemde etkileri yeni çağa dek uzanan ilim ve fikir adamları, filozof hekimler yetişmiştir. Bunların başında İbn Sina⁽⁹⁸⁰⁻¹⁰³⁷⁾ ve Ebu Bekir Râzî⁽⁸⁵⁴⁻⁹²⁵⁾ gibi büyük tıp otoriteleri gelmektedir.²⁵⁶ İslam medeniyetinde ön plana çıkan ilim/sanat dallarının başında gelen tıp, Müslümanlar arasın en çok değer verilen ve başarı gösterilen alanlardan biri olmuştur.²⁵⁷ Bunun temelinde hiç şüphesiz dinî metinlerin sağlığın korunması ve güçlendirilmesine yönelik teşvik edici rolü yer almaktadır. İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an’da sağlıkla ilişkili ayetler mevcuttur:

“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir” (el-Yunus 10/57); “Ve rabbin

²⁵⁰ “10,000-year History of Marijuana use in the World”,

<http://www.advancedholistichealth.org/history.html>, 2015, s. 00. (30. 06.2020)

²⁵¹ Uzbay, “Ülkemizde Temel Sorunlar ve Madde Bağımlılığı ile Mücadele”, ss. 5-6.

²⁵² Tülin İçli, “Uyuşturucu Madde Bağımlıları ile Sosyolojik Bir Çalışma”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2 (1984), s. 77.

²⁵³ Şahin Efil, *Din-Sağlık İlişkisinin İmkânı Sorunu*, Bursa: Emin Yayınları, 2016, ss. 29-30.

²⁵⁴ Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 155.

²⁵⁵ Efil, *Din-Sağlık İlişkisinin İmkânı Sorunu*, s. 35.

²⁵⁶ Efil, *Din-Sağlık İlişkisinin İmkânı Sorunu*, ss. 39-41; Aygün Akyol, “Ebû Bekir Râzî ve Felsefi Düşünce Sistemi”, *Journal of Islamic Research*, c. 30, sy. 1 (2019), ss. 43-51.

²⁵⁷ Mochacreative, “İslâm ve tıp”, *Dergi/991/İslm-ve-tip.aspx*, (30.06.2020), <http://www.sdplatform.com/Dergi/991/İslm-ve-tip.aspx>.

bal arısına şöyle ilham etti: ‘Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin. Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!’ Onların karınlarından farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamından bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır” (en-Nahl 16/69); “O, hastalandığım zaman bana şifa verendir” (eş- Şuara 26/80); “De ki: O, inananlar için bir rehber ve şifadır” (el-Fussilet 41/44).

Görüldüğü üzere Kur’an’da ‘şifa ayetleri’ olarak da isimlendirilen bu ayetler doğrudan sağlıkla ilgilidir. Kurân, her dönemde geçerli olabilecek sağlık prensipleri üzerine genel hükümler ortaya koymuş; beden, ruh, elbise ve çevrenin temiz tutulmasını önemle vurgulamıştır. Kur’an ayrıca kan, ölü hayvan ve domuz eti yenmesini, pek çok hastalığın bulaşmasına neden olabilecek evlilik dışı serbest cinsel ilişkileri, alışkanlık sonrasında bağımlılık yaparak ruh, beden ve sosyal hayatı tahrip eden içkiyi yasaklamış; bebeklerin ana sütüyle beslenmesini, yeme-içmede aşırıya gitmemeyi, genetik bozuklukların ortaya çıkabilme riskini arttırdığı için birinci derecede yakınlar arasında evlenmemeyi tavsiye etmiştir.²⁵⁸

Müslümanlar için İslam peygamberi Hz. Muhammed’in sağlık ve tıba ilişkin koruyucu hekimlik niteliğinde tavsiyeleri ve yaşadığı dönemde sağlıkla ilgili uygulamaları “Tıbbu’n-Nebevî” adı altında dinî sağlık literatürünün başında gelmektedir. Tıbbu’n-Nebevî konusunda ilki 738’de Abdülmelik bin Habîb tarafından olmak üzere, Arapça, Farsça ve Türkçe yüzlerce kitap yazılmıştır.²⁵⁹

1. İslam Hukuku’nda Madde Kullanımıyla İlgili Görüşler

İslam alimleri “Hüküm sadece Allah’a aittir” (el-Yusuf 12/40) ayetinin de ifade ettiği üzere hükmün kaynağının Allah olduğu, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in de onun izni dahilinde hükmü belirleme yetkisine sahip olduğu konusunda fikir birliği içindedirler.²⁶⁰

²⁵⁸ Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 198.

²⁵⁹ Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 201 Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 201. Alanında bir klasik olarak kabul edilen es-Suyutî’nin *Tıbbu’n-Nebevî* adlı eseri bu alanın en çok itibar gören eseri olmuş, Fransızca ve İngilizceye de çevrilmiştir. Bkz. Jalalu’d-Din Abdu’r-Rahman as-Suyuti, *as-Suyuti’s Medicine of the Prophet*, trans. Cyril Elgood, Ta-Ha Publishers, London 1994. Ayrıca İbnü’l Kayyim el-Cevziyye’nin *Tıbb’un Nebivî* isimli eseri Türkçe ve İngilizceye çevrilmiştir. Bkz. *Tıbb-ı Nebevî: Peygamberimizin Sağlık Öğütleri*, çev. Yusuf Ertuğrul, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2004., *The Prophetic Medicine By Ibn Qay’em El-Jozeyah*, trans. Abd el-Qader the son of Abd el-Azeez, al-Mansoura-Egypt: Dar al-L-Ghadd al-Gadeed, 2003.

²⁶⁰ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 3. bs., İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013, s. 90.

İslam Hukuku'nda sorumluluk konusu hükümler, hakkın sahibine, mahiyetine ve sağladığı yararın özel ve genel oluşuna göre; sırf Allah hakları, sırf kul hakları, karma haklar olarak kategorize edilmiştir.²⁶¹ Allah'a kulluk ve ibadetin yanı sıra kamu yararı ve düzenini ilgilendiren haklar da sırf Allah hakları kapsamında değerlendirilmiştir. İslam Hukuku'na göre bağımlılık yapıcı, uyuşturucu/uyarıcı vb. madde kullanmak, kişinin Allah'ın emaneti olan bedenine zarar vermesi, akıl ve iradesini kendi tercihiyle bozması²⁶² nedeniyle Allah'a karşı; bireyin üzerinde en çok hak sahibi olan ana-babası, kardeşi, eşi ve çocuğuna maddi ve manevi sıkıntılar yaşatması nedeniyle ailesine karşı; yaşadığı çevrenin düzenini tehdit etmesi, içinde bulunduğu toplumda işgücü kaybına neden olması ve milli gelirin maddeyle mücadele çalışmalarına aktarılması gibi nedenlerle kamuya karşı sorumluluk ve hak ihlaline neden olmaktadır.

İslam'a göre kişinin mükellef (dinî vecibelerden ve davranışlarından sorumlu) olması akıl sağlığına bağlıdır.²⁶³ Bu nedenle aklın gücünü geçici olarak ortadan kaldıran bir takım yiyecek ve içecekleri yemenin, içmenin veya herhangi bir yolla vücuda almanın Kuran'ı Kerim'de sırayla Bakara Suresi 219.²⁶⁴ ve Nisa Suresi 43.²⁶⁵ ayetlerde büyük günah olduğu belirtilmiş ve son olarak Maide Suresi 90, 91 ayetleriyle²⁶⁶ kesin olarak men edilmiş böylece tedricen yasaklanmıştır.²⁶⁷

İslam'ın ikinci aslı kaynağı olan hadislere bakıldığında, Hz. Muhammed "Her sarhoşluk veren şey hamırdır, her hamır da haramdır."²⁶⁸ "Çoğu haram olan şeyin azı da

²⁶¹ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 96.

²⁶² İslam Hukuku'na göre haram yolla meydana gelen sarhoşluk, mükellefiyeti düşürmez. İşlenen suçların cezasında hafifletici sebep kabul edilmez. Çünkü kendi tercihiyle sarhoş olmak suçtur, suçtan sahibi faydalanamaz. Kişinin susuzluktan ölmek üzereyken içki içmesi veya tedavi için bazı ilaçları alması gibi haram olmayan yoldan oluşan sarhoşluk şer'an sorumluluk gerektirmez bkz. Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, s. 301.

²⁶³ Halit Çalış, "Kişiler Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, ss. 264-65.

²⁶⁴ "Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür." Bkz. El-Bakara, 2/219.

²⁶⁵ "Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın." Bkz. En-Nisa, 4/43.

²⁶⁶ "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" Bkz. El-Maide, 5/90,91.

²⁶⁷ *İlmihal, İslam ve Toplum*, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 2, ss. 60-61.

²⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (Cidde: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Edeb", s.80; Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.), "Eşribe", s.73.

haramdır.”²⁶⁹ buyurmuştur. Bir başka hadisi şerifte ise, içkiyi (içkinin sarhoş edici illetine kıyasla benzer özellikteki maddeleri) imal eden, içen, nakleden, naklettiren, satan, satın alan ve sunan herkese lanet etmiştir.²⁷⁰ Sonuç olarak, Hz. Muhammed her ‘müskir’ (sarhoş edici) ve ‘müfettir’²⁷¹ (uyuşturucu, keyif verici) şeyi yasaklamıştır.²⁷²

İslam Hukuku’nda fakihler Kur’an ve hadislerden yola çıkarak afyon vb. maddelerin akli giderdikleri için Kur’an’da açıkça yasaklanan hamra (şaraba) kıyasen haram olduğu hükmüne varmışlardır. Esrar kullanımının haram olduğuna yönelik fetvalar 12. yy.dan itibaren fıkıh kitaplarına girmiştir. Yine bu literatürde afyon (beng-ü bade) üzerinde de durulduğu görülür.²⁷³ Tedavi amaçlı kullanımını Hz. Peygamberin uygulamasına²⁷⁴ dayanarak uygun görmemişler ancak başka bir ilaç bulunmadığı takdirde kullanımına ruhsat vermişlerdir.²⁷⁵

2. Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Dinî/ Manevi Danışmanlık Uygulaması

Dinî/manevi danışmanlık, yaşamlarının herhangi bir döneminde zor durumda kalan veya anlam krizi yaşayan bireylerin kaybettikleri anlamı bulma ve yaşam kontrolünü kazanma süreçlerinde dinî/manevi referanslarla desteklenmesidir.²⁷⁶ Dünyanın farklı bölgelerinde dinî/manevi danışmanlık özellikle sermaye merkezli modern üretim biçimlerinin yabancılaştırdığı insanlar için büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir.²⁷⁷ Daha özelden hastalık, engellilik, ihtiyarlık, bağımlılık, yakınların kaybı,

²⁶⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Eşribe”, s. 3; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), “Eşribe”, s. 5.

²⁷⁰ Ebû Abdullah İbn Mâce Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “Eşribe”, s. 6.

²⁷¹ Ebû Davud’un Ümmü Seleme’den (r.h.) naklettiği bir ha-diste geçen “müfettir” kelimesi, uyuşturucu anlamını içeren önemli bir delildir. Müfettir, kişiyi rehâvete sevkeden, gevşetici, mayıştırmacı madde anlamına gelmektedir Erdiç Ahatlı, “Uyuşturucu ve Bağımlılık Yapan Maddeler Konusunda İslam’ın Bakışı”, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=16197>, t.y.

²⁷² Ebu Dâvûd, “Eşribe”, s. 5.

²⁷³ *İlmihal*, c. 2, s. 69.

²⁷⁴ Tarık b. Süveyd el-Cûfi, Hz. Muhammed’e şarabın hükmünü sormuş; o da onu şaraptan men etmişti. Bunun üzerine Tarık; şarabı sadece ilaç için kullandığını söyleyince, Hz. Muhammed “O ilaç değil derttir” buyurmuştur bkz. Müslim, “Eşribe”, s. 3.

²⁷⁵ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, 15. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 361.

²⁷⁶ Ayten, Koç, Tınaz, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, c. 2, s. 8.

²⁷⁷ Merve Reyhan Baygeldi, “Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması”, *Analiz*, sy. 234 (2018), s. 7.

hükümlülük, doğal bir afete uğrama, yoksulluk içerisinde bulunma gibi sebeplerle anlam bunalımı yaşayan bireylere yönelik dinî/manevi odaklı destek hizmetidir.

Maneviyat olgusu, insana yaşamı boyunca cesaret ve güven veren içkin ve özgün bir güçtür.²⁷⁸ Bu bağlamda bireyin doğasında var olan yüce/aşkın değerler, aynı zamanda keşfedilebilir bir özellik taşımaktadır. Bireyde en genel anlamıyla Maslow'un sözünü ettiği 'kendini gerçekleştirme'²⁷⁹ olgusu şeklinde özetlenebilecek, gelişim eğilimine işaret eden çok sayıda anlamlı, kuramsal ve deneysel veri bulmak mümkündür. Bu kapsamda manevi danışmanlık uygulaması da bireyde var olan potansiyel gücü aşkın alana ilişkin referansları kullanarak fonksiyonel duruma getirmek için ortaya çıkarılmış bir yaklaşımdır.²⁸⁰ Ayrıca modern yaşamın beraberinde getirdiği girift sorunlar da insanların stres, kaygı gibi ruhsal bunalımlarla başa çıkma, bütüncül ve anlamlı bir hayat görüşü inşa etme imkanını zayıflatmaktadır. Gün geçtikçe mevcut koşul ve sorunlarla başa çıkma noktasında insanların profesyonel desteğe duydukları ihtiyaç artma eğilimindedir.²⁸¹

Dünyada madde bağımlısı bireylere yönelik, ağırlıklı olarak Hıristiyan inancı olmak üzere farklı inançları temsil eden sistemler tarafından manevi perspektifle rehabilitasyon uygulamalarını temel alan danışmanlık, terapi ve tedaviye yönlendirme hizmetleri sunulmaktadır. Manevi bir rehabilitasyon metodu benimseyen Adsız Alkoliklerin 12 Adım Modeli²⁸² de Hıristiyan inancına dayanmaktadır.

²⁷⁸ Suat Cebeci, *Dinî Danışma ve Rehberlik*, 2. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 60.

²⁷⁹ Bkz. C. George Boeree, "Abraham Maslow Personality Theories", <https://webpace.ship.edu/cgboer/maslow.html>, 17.07.2020.

²⁸⁰ Mustafa Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Din Psikolojisi Özel Sayısı*, c. 12, sy. 2 (2012), s. 202.

²⁸¹ Baygeldi, "Türkiye'de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması", s. 9.

²⁸² 1.Alkole karşı zaafımızı kabullendik, 2.Sadece bizden üstün bir gücün akıl sağlığımızı geri getirebileceğine inandık. 3.İrademizi ve hayatımızı algıladığımız anlamdaki Tanrı'ya teslim etmeye karar verdik. 4.Geçmişimizin ahlaki bir dökümünü araştırmacı ve korkusuz bir bakışla yaptık. 5.Tanrı'ya, kendimize ve başka bir kimseye kusurlarımızın gerçek yüzünü itiraf ettik. 6.Artık Tanrı'nın bütün karakter bozukluklarımızı düzeltmesi için tüm benliğimizle hazırдық. 7.Tanrı'dan eksikliklerimizi gidermesini alçakgönüllülükle diledik. 8. Zarar verdiğimiz kimselerin bir listesini yapıp, onlardan özür dilemeye istekli hale geldik. 9.Daha önce zararımız dokunan kişilerden, onları ya da başkalarını rahatsız etmeyeceğimizden emin olduktan sonra, doğrudan özür diledik. 10.Kişisel dökümümüzü yapmaya devam ettik ve hatalı olduğumuz zamanlar bunu derhal itiraf ettik. 11. Dua ve meditasyon yoluyla algıladığımız anlamdaki Tanrı ile bilinçli bağlantımızı geliştirmeye devam ettik. Onun bizlere uygun

Türkiye’de 1950’lerden itibaren tartışılan dinî/manevi rehberlik, 2003’te Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından 633 sayılı Kanun hükmü gereğince Aile ve Dinî Rehberlik Büroları aracılığıyla hizmete sunulmuştur.²⁸³ 2011 yılında ise DİB ile Adalet Bakanlığı arasında iş birliği protokolleri imzalanarak görev tanımları belirlenmiş; AFAD, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Yeşilay ile dinî/manevi rehberliğin kurumsal alanı genişletilmiştir. Dolayısıyla günümüzde DİB manevi rehberlik personel eğitimini organize etme, personel atama ve süreci takip etmekten sorumludur.²⁸⁴

Diğer yandan Türkiye genelinde madde bağımlılığı ile inanç odaklı mücadele faaliyetlerinde tasavvufi oluşumların ön plana çıktığı görülmektedir. Tasavvufa bireyin maddi dünyadan uzaklaşarak manevi boyutunun gelişimi ve mânâ alemindeki subjektif tecrübeler bağlamında şekillenen bir olgu olarak bakılabilir. Tasavvufi eğilimli manevi destek uygulamalarında dinî kaynaklar belirleyici olmaktadır. Manevi yöntemi benimseyen programlar madde bağımlısı olan üyelerini grup görüşmeleri aracılığıyla bir araya getirerek duygu ve deneyimlerini paylaşmalarına zemin oluşturur. Maddeyi bıraktıktan sonraki süreçte yaşama tekrar adaptasyon noktasında sosyal destek sağlanır. Gençlerin düzenli olarak ibadethanelere gitmeleri dinî bir sosyal çevre edinmelerine neden olur. Dinî vecibelerin gerçekleştirildiği bu ortamlar dinen yasaklı maddelerin kullanımını da kısıtlayan bir atmosfere sahiptir.²⁸⁵

Ayrıca bazı madde satıcıları ve kullanıcıları tarafından, Kur’ an-ı Kerim’ de bu maddelere yönelik doğrudan bir hüküm bulunmadığı için söz konusu zararlı maddelerin haram değil mekruh, yani ‘kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda yapılmaması istenen fiil’ statüsünde kabul edilmesi gerektiğine yönelik yayılan yanlış bir algı mevcuttur.²⁸⁶

gördüğü şeyleri anlamak ve bunları yerine getirebilmek için, bizlere gerekli gücü vermesi adına dua ettik. 12. Bu basamakların sonucu olarak ruhsal bir uyanışla bu mesajı alkoliklere taşımaya ve bu ilkeleri bütün işlerimizde uygulamaya çalıştık. “Adsız Alkolikler”, <https://aamoda.org/12-basamak-1-3-teslimiyet-ve-kabullenme>, 25.07.2020.

²⁸³ “Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi Yayınlandı.”, <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr>, 25.07.2020.

²⁸⁴ DİB, “T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü İşbirliği Protokolleri”, <https://www2.diyamet.gov.tr>, 25.07.2020.

²⁸⁵ Akıncı, *Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek*, s. 75.

²⁸⁶ Melih Çoban, “Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ile Mücadelede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarının Yeri ve Önemi: İstanbul Örneği”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, İstanbul: Dem Yayınları, 2016, c. 2, s. 135.

Dolayısıyla genç bireylerin madde kullanımı ve diğer kötü alışkanlıklardan kaçınmasında dinî rehberlerin bilgilendirici rolü de oldukça önemlidir.

D. KÜRESEL ÇAPTA MADDE TRAFİĞİ

1. Küresel Üretim Bölgeleri

Dünyada toplam yasadışı afyon üretimi 2016'dan 2017'ye %65 oranında artarak 10.500 tona çıkmıştır. Bu rakam Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)'nin yirminci yüzyılın başlarından bu yana takip ettiği dünya afyon üretimi tarihinde karşılaşılan en yüksek orandır.²⁸⁷ Dünyada yasadışı afyon üretiminin %82'si Afganistan kaynaklıdır.²⁸⁸ Günümüzde yasadışı afyon ekimi büyük ölçüde Güneydoğu Asya 'Burma-Laos-Tayland' (Altın üçgen) ve Güneybatı Asya 'Afganistan-Pakistan-İran' (Altın hilal) ülkelerinde sürdürülmektedir.²⁸⁹

Kokainin ham maddesi olan koka bitkisi ise Güney Amerika kıtasının kuzey ve kuzeybatısı boyunca uzanan yüksek And dağlarının ılıman ikliminde yetişmektedir. Kolombiya, Bolivya ve Peru'da koka ekimi yapılmakta ve dünya piyasasına buradan pazarlanmaktadır. Sözü edilen üç ülkenin dışında Venezuela, Panama, Brezilya, Arjantin ve Ekvatorda da az miktarda kokain üretimi oluşu bilinmektedir. Koka bitkisinin sözü edilen ülkeler dışında yetiştirildiğine dair bir bulguya rastlanmamıştır. Bu bakımdan Güney Amerika ülkelerinin bir kısmı kokain üretim alanı olarak görülmektedir.²⁹⁰

Esrarın hammaddesi olan kenevir dünyanın tüm coğrafi bölgelerinde yetişebilmektedir. Kuzey Afrika, Mısır, Senegal, Nijerya, Çat ve Kongo esrarın en çok talep gördüğü ülkelerdir. ABD, Hindistan, Afganistan, Pakistan, Lübnan, İran ve Türkiye esrarın eskiden beri tanındığı ve kullanıldığı ülkeler arasındadır. Fas'ın Rif Vadisi'ndeki

²⁸⁷ Çetinöz, "Türkiye'de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele", s. 15.

²⁸⁸ UNODC, "World Drug Report 2019: Depressants", 3, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, s. 30.

²⁸⁹ EGM, "Uyuşturucu Olayları Genel Değerlendirmesi", s. 6.

²⁹⁰ "World Durg Report 2019: Stimulants", 4, United Nations Office on Drugs and Crime 2019, s. 13.

esrar üretiminin Avrupa esrar piyasasına yöneldiği ve halen bu piyasada önemli bir paya sahip olduğu bilinmektedir.²⁹¹

Sentetik maddeler doğal olan maddelere alternatif olarak çeşitli kimyasal yöntemlerle üretilmiş yapay uyuşturuculardır. Sentetik maddeler dünyanın her yerinde üretilebildiği için doğal maddelere göre daha karmaşık bir kaçakçılık trafiğine sahiptir.²⁹² Birleşmiş milletler Uluslararası Narkotik Kontrol Kurulunun (INCB) bir raporunda 1990'lı yılların başında sentetik madde üretiminin büyük bölümünü Avrupa ülkelerinde özellikle Belçika ve Hollanda'da yapıldığı bildirilmiştir.²⁹³ Genel olarak üretim merkezi Avrupa olarak kabul edilen sentetik uyuşturucuların diğer ülkelere bu merkezden dağılımı söz konusudur.²⁹⁴

2. Küresel Tüketim Bölgeleri

2017 yılında dünyada yaklaşık olarak 15-64 yaş arası nüfusun %5,5'ini oluşturan 271 milyon kişinin yaşamlarında en az bir kez madde kullandığı tahmin edilmektedir.²⁹⁵ Madde kullanımı nedeniyle dünya genelinde her yıl 200 bin kişi hayatını kaybetmektedir. En çok ölüm vakası ABD ve Rusya'da kaydedilmiştir. Birçok araştırma ergenlerin (12-17 yaş grubu) maddeye başlama noktasında en riskli grup olduğunu ve en yoğun kullanımın 18-25 yaşları arasında gerçekleştiğine işaret etmektedir.²⁹⁶

UNODC'e göre 2017'de en çok ele geçirilen kenevir bitkisi, ilk olarak Paraguay, ardından ABD ve Meksika tarafından rapor edilmiştir. En çok ele geçirilen kenevir reçinesini İspanya, sonrasında Pakistan ve Fas bildirmiştir.²⁹⁷ Doğu ve Güneydoğu Asya'da madde kullanımı sentetik ilaçlara, özellikle metamfetamine doğru

²⁹¹ UNODC, "World Drug Report 2019: Cannabis and Hallucinogens", 5, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, s. 10.

²⁹² Nadir Koçak, "Uyuşturucu Maddeler Alkol ve Suç", *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 328.

²⁹³ Nadir Koçak, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2014, s. 91.

²⁹⁴ Çetinöz, "Türkiye'de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele", s. 9; Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, s. 47.

²⁹⁵ UNODC, "World Drug Report 2019: Cannabis and Hallucinogens", s. 7.

²⁹⁶ UNODC, "World Drug Report 2018: Drugs and Age", s. 11.

²⁹⁷ UNODC, "World Drug Report 2019: Global Overview of Drug Demand and Supply", 2, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, s. 46.

kaydırıldığından bu durum afyon talebinin azalmasıyla sonuçlanmıştır. Azalan afyon fiyatları afyona alternatif geliştirme çabalarının yoğunlaşmasına neden olmuştur.²⁹⁸

Dünya genelinde her türlü sentetik madde yakalanma vakası 2015'ten bu yana artış göstermiştir. Metamfetamin, ele geçirilen küresel sentetik madde miktarlarının en büyük payını oluşturmaya devam etmektedir. Avrupa'da 2013 yılında 83 yeni psikoaktif madde ilk kez tespit edilirken 2014'te bu sayı 101'e yükselmiştir; en çok sentetik kannabinoidler, uyarıcılar, halüsinojenler, opioidler olmak üzere pazara yeni giren maddeler yerleşik maddeleri taklit ederek piyasaya sürülmektedir. Sentetik maddelerin moleküler dizilimiyle oynanarak farklı türevler elde edilirken emniyet güçlerine de yakalanmamak amaçlanmaktadır.²⁹⁹

2014 yılında dünya çapındaki uluslararası organize suç gruplarının gelirlerinin üçte biri ile beşte biri arasındaki miktarı madde satışlarından elde ettikleri tahmin edilmektedir. Yeni iletişim araçları kaçakçılar için yeni imkanlar sunarken, 'derin web' kullanıcıları bitcoin gibi kripto para birimiyle anonim olarak madde satın almalarını sağlamaktadır. Derin web üzerinden madde satış oranı küresel olarak giderek artmaktadır. 2013-2016 yılları arasında bu alandaki satışta %50 artış olduğu tespit edilmiştir. Derin web üzerinden madde elde edenler genellikle esrar, ecstasy, kokain, halüsinojen ve yeni psikoaktif madde kullanıcılarıdır.³⁰⁰

Psikotrop maddelerin insan üzerindeki güçlü etkileri, risk grubu oluşturan gençlerin merak, özentisi ve heyecan arama gibi psiko-sosyal durumlarına yasadışı ticaretinden elde edilen yüksek kâr eklenince çeşitli çıkar gruplarınca suistimal edilmesine zemin oluşturmuştur. Tüm bu unsurlar birleşince ciddi bir tüketici kitle oluşmuştur. Madde tüketimi incelendiğinde esrar, eroin ve kokain talebinin ekonomik anlamda gelişmiş batılı toplumlarda, henüz tam olarak dışa açılmamış Rusya'da ve üretimin yapıldığı bölgelerde erişilebilirliğin etkisiyle yoğunlaştığı görülmektedir. Bu oldukça karmaşık küresel sorunda; dünya çapında pazar giderek genişlemekte, gelişen teknoloji ile maddeye ulaşım kolaylaşmakta, madde çeşitliliği ve risk boyutu sürekli

²⁹⁸ UNODC, "World Drug Report 2019: Global Overview of Drug Demand and Supply", s. 43.

²⁹⁹ EMCDDA, "2015 Avrupa Uyuşturucu Raporu-20 Yıllık İzleme".

³⁰⁰ UNODC, "World Drug Report 2019: Executive Summary Conclusions and Policy Implications", 1, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, s. 13; Çetinöz, "Türkiye'de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele", s. 43.

artmakta, organize suç örgütleri ve terör örgütleri birlikte hareket etmekte ve kullanım yaşı giderek düşmektedir.³⁰¹

3. Madde Ticaretinde Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Türkiye Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki stratejik konumu gereği yasal ve yasadışı ticareti yapılan ürünlerin yoğun akışına maruz kalmaktadır. Afganistan kaynaklı afyon ve türevlerinin (eroin, morfin), Avrupa-İran kaynaklı sentetik maddelerin ve bunların üretiminde kullanılan asetik anhidrit başta olmak üzere ara kimyasalların çift yönlü trafiği Avrupa-Asya arasındaki en kısa kara yol olan Balkan rotasından akmaktadır. Ayrıca Güney Amerika'dan gelen kokain maddesi ile İran ve Suriye'de üretilen esrar maddesinin kaçakçılığına maruz kalmaktadır. Avrupa ve Rusya üzerinden gelen kimyasal maddelerin hedefi Güneybatı Asya'da bulunan yasadışı madde imalathaneleri, sentetik psikotrop maddelerin hedefi ise Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye'dir.³⁰² Coğrafi konumundan dolayı seksenli yıllara kadar transit ülke olan Türkiye, genç nüfusunun yoğun olması ve gelişen ekonomisiyle uyuşturucu tacirleri tarafından verimli bir pazar olarak değerlendirilmiş ve taşınan yasadışı madde ülke içine pazarlanmaya başlamıştır.³⁰³

Türkiye ve çevresini etkileyen başlıca üç uyuşturucu rotasından söz edebiliriz. Bunlar; Balkan Rotası, Kuzey Karadeniz Rotası ve Doğu Akdeniz Rotasıdır. Türkiye'yi etkileyen maddeler bakımından Balkan Rotası, Güneybatı Asya afyon ekim bölgelerinden başlayarak, İran ve Türkiye topraklarını geçip, Balkan Yarımadası üzerinde iki kola ayrılmakta, bir kolu Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya üzerinden Almanya'ya (Kuzey Kolu), diğeri ise Türkiye ve Yunanistan üzerinden çoğu kez deniz yolu ile Batı Avrupa'ya (Güney Kolu) ulaşmaktadır.³⁰⁴ (Harita 1)

*Harita 1: Madde Ticaretinde Türkiye'nin Coğrafi Konumu*³⁰⁵

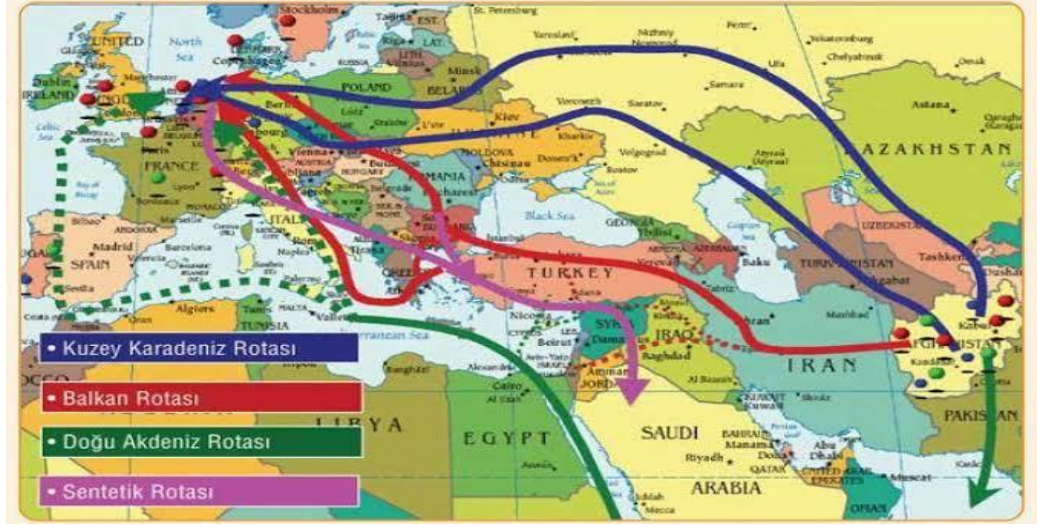
³⁰¹ Yılmaz, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*; Çetinöz, "Türkiye'de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele", s. 13.

³⁰² Koçak, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, s. 91.

³⁰³ Coşkunol, *Alkol ve Madde Bağımlılığı*, s. 11.

³⁰⁴ EMCDDA, TUBİM, "Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 2006 Yıllık Raporu Reitox Ulusal Temas Noktası", Türkiye: TUBİM, EMCDDA, 2006, s. 54.

³⁰⁵ EMCDDA, TUBİM, "Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 2006 Yıllık Raporu Reitox Ulusal Temas Noktası", s. 55.

Türkiye'nin söz konusu güzergâh üzerinde bulunması, ülkenin yoğun madde akışına maruz kalması anlamına gelmektedir. Şöyle ki; 2014-2016 yılları arasında Avrupa Birliğinde ele geçirilen eroin miktarı yıllık ortalama 4,3 ton olarak kaydedilirken sadece Türkiye'de ele geçirilen eroin miktarı 2015 yılında 8,3 tondur. Dünyada en fazla eroin yakalaması İran'la birlikte Türkiye tarafından gerçekleştirilmektedir. Yakalanan madde ve miktarının büyüklüğü aynı zamanda ulaşılabilirlik anlamında bir riski de beraberinde getirmektedir. Bir şekilde yurtdışına çıkamayan veya hedefine ulaşamayan maddelerin iç tüketime yönelme tehlikesi bulunmaktadır. Ülke üzerinde coğrafi olarak kaçakçılığı yapılan madde ile o coğrafya üzerinde bağımlılık düzeyine ulaşan madde arasında bir ilişki olduğu öne sürülmektedir.³⁰⁶

Türkiye, uzun kıyı şeridine sahip yarımada olma özelliğinin beraberinde getirdiği eğlence kültüründen de etkilenmektedir. Turizm ile beraber gelen gece hayatı, psikotrop maddelerin kullanımına zemin oluşturabilmektedir. Coğrafi olarak liman ve limana yakın şehirlerde bazı maddelerin kullanımı daha yüksek olmaktadır.

Türkiye genelinde 2017 yılında toplam 118.482 narkotik olayı görülmüşken, 2018 yılında %22 oranında artışla 144.819 olay meydana gelmiştir. Madde kullanan her bin kişiden 6,44'ü madde kullanımına bağlı hayatını kaybetmektedir.³⁰⁷ 2018 yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı tarafından 26 ilde 42.754 kişi ile gerçekleştirilen araştırmaya göre; katılımcıların %3,1'i

³⁰⁶ Çetinöz, "Türkiye'de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele", s. 24.

³⁰⁷ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", ss. 30-33.

hayatında en az bir kere madde kullanmıştır. Cinsiyete göre bakıldığında %94'ü erkek, %6'sı kadındır. En yoğun yaş grubu 15-34 yaş aralığındadır (%65). Maddeyi ilk kullanım yaş ortalaması 19'dur.³⁰⁸

Türkiye'de madde kaçakçılığı ve madde bağımlılığı ile mücadele iki temel koldan yürütülmektedir. Bunlardan ilki, illegal maddelerin kaçakçılığı ile mücadeleyi ifade eden arz ile mücadele; diğeri, madde kullanımını önleyici tedbirleri, madde bağımlılığı tedavisi ve rehabilitasyonunu içine alan talep azaltımına yönelik çalışmalardır.³⁰⁹ Maddeyle mücadele bağlantılı kamu harcamaları 2018 yılında, bir önceki yıla oranla yaklaşık %45,6 artış ile 1 milyar 362 milyon 728 bin Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir.³¹⁰

a. Türkiye'de Madde Arzı ile Mücadele

'Arz' kelimesiyle yasadışı bağımlılık yapıcı maddelerinin bulundurulması, depolanması, nakledilmesi, satışı gibi eylemleri kapsayan madde kaçakçılığı kastedilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'na göre bu görev çeşitli kurumlar tarafından yürütülür (Ek 8). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 'Gençlik ve Spor' başlığının 'Gençliği Koruma' alt başlığı altında 58. Maddesi "...Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır"³¹¹ hükmü gereğince ilgili tüm kurum ve kuruluşlar yasal düzenlemelerini 58. Maddede geçen tedbirleri alacak şekilde hazırlamak zorundadır.

Türkiye'de madde ile ilgili çeşitli eylemler suç kabul edilmekte ve cezai işleme tabi tutulmaktadır. Bu cezalar, şahsın yakalanma biçimine, üzerinde bulunan maddenin türünden miktarına kadar farklılık arz etmektedir.³¹² Türk Ceza Yasası'nda uyuşturucu kullanma fiiline öngörülen 1-2 yıl arası hapis cezası madde kullanan kişi asgari bir yıl

³⁰⁸ EGM, "Türkiye'de Genel Nüfusta Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Raporu", Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2018.

³⁰⁹ Koçak, *Türkiye'de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, s. 94.

³¹⁰ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 17.

³¹¹ "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", (1982).

³¹² Narkotik maddelerle ilgili cezai hükümler 26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun üçüncü bölümünde yer alan 'Kamu Sağlığına Karşı Suçlar' başlığı altında 188, 189, 190, 191, 192 maddelerinde belirtilmiştir. TCK, "Türk Ceza Kanunu", 5237 (2004), böl. böl. 3.

boyunca tabi tutulduğu denetimli serbestlik tedbirinin gereklerine uygun davrandığında infaz edilmiş sayılır. Aksi takdirde cezası derhal infaz edilir.³¹³

b. Türkiye’de Madde Talebi ile Mücadele

Türkiye’de madde bağımlılığıyla mücadelede önleyici ve koruyucu tedbirler bağlamında talep azaltımı; maddeler ve madde bağımlılığı konusunda farkındalık düzeyini artırma amaçlı eğitim, bağımlı ve ailesine yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, sosyal dayanışmayı canlandırma ve toplumsal değerleri güçlendirme gibi faaliyetler çeşitli kurumlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir (Ek 9).

2014 yılında imzalanan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti arasındaki işbirliği protokolünden³¹⁴ sonra DİB maddeyle mücadelede eğitici önleyici çalışmalara vaaz, konferans, seminer, panel, radyo-televizyon programı, ücretsiz dağıtılan yayın, gençlere yönelik faaliyet, din görevlilerine yönelik eğitim-seminer, Kur’an kursları, öğrenci yurtları ve okullarda yapılan faaliyetler³¹⁵ aracılığıyla katılmıştır. Hikmet Gönül Erleri Derneği (HİGED) Rehabilitasyon Merkezi, Semerkand Vakfı-Kardelen Rehabilitasyon Merkezi, Kevser Eğitim Vakfı, Eyvan Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Bısr-i Hafî Gençlik ve Dayanışma Derneği, 180 Derece Bağımlılık ile Mücadele Derneği, Bağımsız Yaşam Derneği (BAYDER) madde kullanmaya yönelik taleple mücadelede inanç odaklı yaklaşımı benimseyen STK’lardan bazılarıdır.

4. Madde Ticaretinde Bursa’nın Konumu

Bursa, 40° boylam ve 28-30° enlem daireleri arasında Marmara Denizi’nin güneydoğusunda denizden 155 metre yükseklikte yer alır. Doğuda Bilecik, Adapazarı, kuzeyde Kocaeli, Yalova, İstanbul ve Marmara Denizi, güneyde Kütahya, batıda Balıkesir illeriyle çevrilidir.³¹⁶ Bursa, toplam yüzölçümü 10.882 km² ile Türkiye’deki iller arasında 27. sıradadır. Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım merkez ilçeleri, Büyükşehir

³¹³ TCK, Türk Ceza Kanunu, böl. 3.

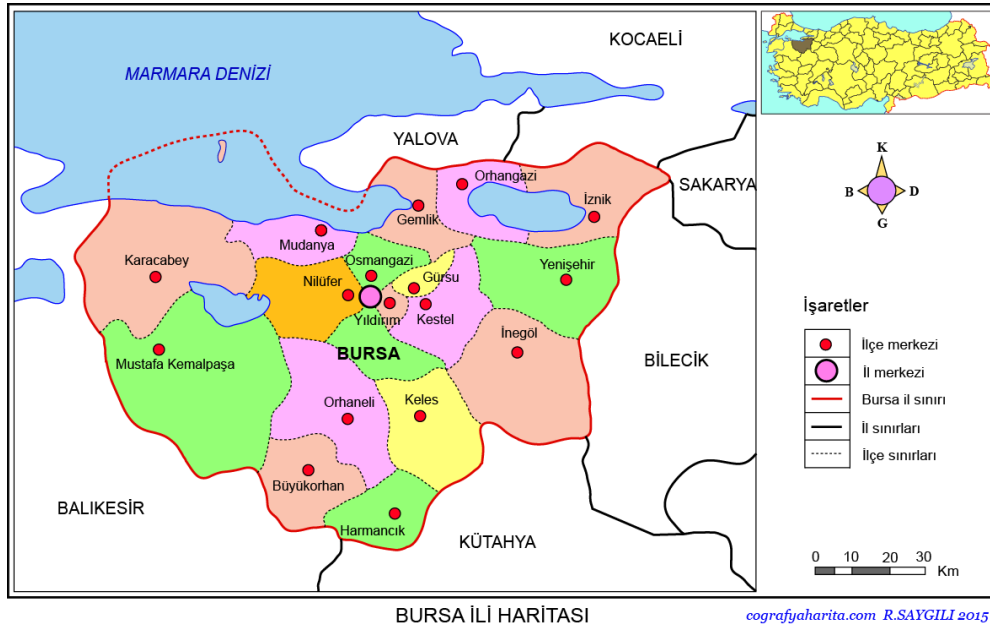
³¹⁴ Türkiye Yeşilay Cemiyeti, Diyanet İşleri Başkanlığı, “Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti Arasında İşbirliği Protokolü”, 18.09.2014.

³¹⁵ TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019”, s. 53.

³¹⁶ “Şehrimiz”, (17.05.2020), <http://www.bursa.gov.tr/sehrimiz>.

Gemlik, Gursu, Harmancık, İnegöl, İznik, Karacabey, Keles, Kestel, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhaneli, Orhangazi, Yenişehir, olmak üzere 17 ilçe ve 18 belediyeye sahiptir.³¹⁷

Harita 2: Bursa İlinin Coğrafi Konumu ³¹⁸

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Aralık 2019 tarihli verilerine göre 2018 yılı Türkiye'nin toplam nüfusu 82 milyon 3 bin 882 iken, Bursa'nın toplam nüfusu %50,1'i erkek, %49,9'u kadın olmak üzere 2 milyon 994 bin 521'dir (Tablo 2). Bursa'nın kadın ve erkek nüfus oranı Türkiye ile uyumludur. Bursa nüfus bakımından İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra Türkiye'nin 4. büyük ilidir. ³¹⁹

Tablo 2: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Nüfus Dağılımı ³²⁰

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
-----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

³¹⁷ “İlçelerimiz”, (30.10.2020), <http://www.bursa.gov.tr/ilcelerimiz>.

³¹⁸ “Bursa İli Haritası png (1182×742)”, (01.04.2020), http://cografyaharita.com/haritalarim/41_bursa_ili_haritasi.png.

³¹⁹ “T.C. Bursa Valiliği”, (17.05.2020), <http://www.bursa.gov.tr/>.

³²⁰ “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi”, Türkiye İstatistik Kurumu, 2019.

Nüfus	2550645	2605495	2652126	2688171	2740970	2787539	2842547	2901396	2939803	2994521
--------------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

TÜİK'in Aralık 2019 tarihli verilerine göre Bursa, km² başına düşen kişi sayısı 2009 yılında 245 kişi iken bu sayı dokuz yılda 287'ye yükselmiştir (Tablo 3). Bu oran 2018'de Türkiye'de 107'dir.³²¹ Bursa'da hane halkı sayısı ortalaması 3,3 kişidir. Nüfusun 0,04'ü evsiz olarak kaydedilmiştir.³²²

Tablo 3: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Nüfus Yoğunluğu ³²³

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Km² başına düşen nüfus	245	250	254	258	263	267	273	278	282	287

TÜİK'in Aralık 2019 tarihli verilerine göre her yıl Bursa'ya göç eden nüfus, Bursa'dan göçen nüfusa oranla daha yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla Bursa'nın nüfus artışı doğum hızına ek olarak göçle de beslenmektedir (Ek 10). Bursa'da nüfus artış hızı binde 19,5 iken Türkiye'de bu oran 14,7'dir.³²⁴

2018 yılı Bursa'daki 15-64 yaş arası nüfus, genel nüfusun %78'ini oluştururken bu oran Türkiye genelinde %67'dir. Bursa nüfusunun 15-34 yaş grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Maddeye başlama konusunda en riskli grubu oluşturan 14-19 yaş arası ergen nüfus, Bursa'nın genel nüfusunun yaklaşık %21,5'ini oluşturmaktadır. Bursa çalışan genç nüfusa sahip olması bakımından Türkiye ortalamasının üzerindedir.³²⁵ Aynı yıl kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla değeri 11 bin 95 dolar ile Bursa, kişi başına düşen GSYH değeri 9 bin 693 dolar olan Türkiye genelinin üstündedir. Türkiye'de işsizlik %11 iken, Bursa'da bu oran %9,2'dir.³²⁶

Bursa'da ikisi kamu biri vakıf olmak üzere üç üniversite bulunmaktadır.³²⁷ 2018-2019 eğitim öğretim yılında Bursa'da üniversite öğrenci sayısı 84.111'dir. Aynı yıl

³²¹ TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları", (16.10.2020), <https://www.tuik.gov.tr/tr/>.

³²² TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları".

³²³ TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları".

³²⁴ TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları".

³²⁵ TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları".

³²⁶ TÜİK, "Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları".

³²⁷ Uludağ Üniversitesi, Bursa Teknik Üniversitesi, Faruk Saraç Tasarım MYO.

öğrencilerin 7.744'ü kamu yurtlarında, 5.926'sı özel yurtlarda olmak üzere toplam 13.673'ü yurtlarda ikamet etmiştir.³²⁸

Bursa'da alkol ve madde bağımlılığı tedavi ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumlar:

- Kamu Hastaneler Birliğine bağlı Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)
- Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM)
- Yeşilay danışmanlık merkezi (YEDAM)
- Bursa Büyükşehir Belediyesinin sosyal rehabilitasyon hizmeti veren Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM)
- Sağlıklı Hayat Merkezleri'dir.

Bursa'da 2011 Kasım ayında tüm 10. Sınıf öğrencilerini içine alan Emniyet Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü ve Uludağ Üniversitesi iş birliğince yapılan araştırmada 10. Sınıf öğrencileri arasında sigara kullanım oranı %19,8; alkol kullanım oranı %16; madde kullanım oranı %2,7'dir. Araştırmaya göre şehirde en riskli yaş grubu 13 ila 15 yaş arasındır.³²⁹

Çift yönlü madde kaçakçılığının gerçekleştiği Balkan rotası üzerinde bulunan ülkemizin kuzeybatısında kaçakçılık trafiğinin en çok yoğunlaştığı bölgede yer alan Bursa, transit geçiş güzergahı üzerinde olmasının yanı sıra sanayileşmenin yaygınlığı nedeniyle sürekli göç alarak alt kültürün oluşması, genç nüfusun yoğunlaşması, Türkiye ortalamasının üzerinde ekonomik gelire sahip olması, şehirde kış turizmi ve eğlence kültürünün bulunması gibi faktörlerle de hedef haline gelmektedir.

5. Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM)

Madde bağımlılığı birey ve aileyi olumsuz yönde etkilemesinin yanı sıra, şehrin düzen ve huzurunu tehdit eden, gençlerde eğitim ve işgücü kaybına ek olarak uzun süreli

³²⁸ "T.C. Bursa Valiliği".

³²⁹ *Bursa Uyuşturucu ile Mücadele İl Aksiyon Planı 2016-2018*, TC. Sağlık Bakanlığı Bursa Halk Sağlığı Müdürlüğü, 2018, ss. 16-18. 2011 Kasım tarihinde Bursa ili 10. sınıfta öğrenim gören öğrenci sayısı; 31.139; anketi yanıtlayan öğrenci sayısı 25.625'tir. (%82,3).

ve pahalı bir tedavi-rehabilitasyon süreciyle ülke ekonomisine yük getiren bir halk sağlığı problemidir.³³⁰ Bağımlılığa karşı bireysel olduğu kadar yerel, ulusal ve uluslararası mücadele son derece önemlidir. Bu ihtiyaca binaen kentte maddeyle yerel mücadelenin bir örneği olarak Gençlik ve Aile Destek Merkezi açılmıştır.³³¹

a. GADEM'in Açılışı

Şehirde son yıllarda artan narkotik olayları ve tedavi taleplerinin ardından 2014 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi Alt komisyonu Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu, Sağlıklı Kentler Birliği³³² ve Emniyet Müdürlüğü tarafından altı ay boyunca yürütülen saha araştırmaları ve çalışma gezileri sonunda Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı Sağlık İşleri Şube Müdürlüğü'nün yönetiminde Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM) 27 Ağustos 2015 tarihinde Bursa'da bağımlılıkla mücadeleye fiilen başlamıştır.³³³ AMATEM, ÇEMATEM, Emniyet Müdürlüğü (TUBİM), Yeşilay Cemiyeti, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, Medikal Park Hastanesiyle koordineli bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Açıldığı günden araştırmamızı tamamladığımız 1 Mayıs 2019 tarihine kadar 1175 kişi kuruma müracaat etmiştir.

b. GADEM'in Fiziki Yapısı, Personel Durumu ve İşleyişi

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan standartlara uygun, tercihen alan deneyimi olan meslek elemanları;³³⁴ sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, psikolog, mobil ekip ile şoför, temizlik ve güvenlik elemanları istihdam edilmiştir.³³⁵ Mobil ekip, Bursa'nın çeşitli bölgelerinde

³³⁰ Coşkunol, *Alkol ve Madde Bağımlılığı*, s. 10.

³³¹ *GADEM Bursa Hayat*, (19.05.2020), https://www.youtube.com/watch?v=F_mP4MFvc18.

³³² Sağlıklı Şehirler Hareketi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından kentlerin sağlık göstergelerini belirlemek ve bu göstergeleri olumsuz etkileyen faktörlere çözüm üretmek amacıyla 1988 yılında başlatılan bir projedir. Sağlıklı Kentler Birliği, Sağlıklı Şehirler Hareketinin Türkiye'de gelişebilmesi, benimsenmesi, uygulanabilmesi amacıyla 10 kurucu belediyenin girişimiyle (Bursa, Yalova, Van, Kadıköy, Afyonkarahisar, Tepebaşı, Çankaya, Ürgüp, Ordu, Kırıkkale) 2 Aralık 2004 tarih ve 2004/8226 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu kapsamında kurulmuştur. 22.12.2004 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır. "Birlik Hakkında", *Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği - Şehirlere sağlıklı dokunuş*, (18.05.2020), <http://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/birlik-hakkinda/>.

³³³ Gökhan Öztürk v.dğr., "Gadem Dergisi", (2017); "Bursa'nın Kalbine Gençlik Merkezi | Haberler", (19.05.2020), <https://www.bursa.bel.tr/bursanin-kalbine-genclik-merkezi/haber/20315>.

³³⁴ GADEM danışmanları Mart ve Kasım 2016 tarihinde Antalya ve Bursa'da gerçekleştirilen eğitimci Prof. Dr. Kültegin ÖGEL öncülüğünde SAMBA (Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı) eğitimine katılmış olup, bu programın uygulayıcısı olmaya hak kazanmışlardır.

³³⁵ Öztürk v.dğr., "Gadem Dergisi".

özellikle madde bağımlılarının tercih ettiği yer ve mekanlarda araştırma ve çalışma yapan eski madde bağımlılarından (ex-user)³³⁶ oluşan saha çalışanlarıdır. Madde bağımlısı olan çocuk, genç ve yetişkinlerle iletişime geçerek motive edici görüşmeler gerçekleştirmekte ve gönüllülük esasına dayalı olarak GADEM ile iletişimlerini sağlamaktadır.³³⁷ Mobil ekip merkeze yeni danışan akışının önemli bir ayağını oluşturmakta; tedavi öncesinde, esnasında ve sonrasında bireylerin durumlarıyla yakından ilgilenmektedir.

Ayakta destek ve rehabilitasyon hizmeti sunan GADEM'in merkez binası Bursa Osmangazi ilçesinde yer almaktadır. Binada sosyal servis, bireysel görüşme odaları, grup görüşme odası, kütüphane, idari oda ve hizmetin gerektirdiği diğer bölümler bulunmaktadır. Merkez, randevu sistemiyle çalışmakta, görüşme saatlerine titizlikle uyulmaktadır. Bu şekilde bağımlı bireylerin bağımlılık düzeyleri ve durumları arasındaki farklılık gözetilerek kendi aralarında olumsuz yönde sosyalleşmelerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

c. GADEM'in Bireye Yönelik Faaliyetleri

GADEM açıldığı günden itibaren çocuk, genç, yetişkin tüm alkol ve madde problemi olan bireylerin müracaatını kabul etmektedir. Merkez binasında meslek elemanı (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog) tarafından gerçekleştirilen ilk görüşmeden sonra bireyin durumu değerlendirilerek en yakın zamana (örneğin aynı gün veya ertesi gün) psikologla bireysel görüşme için randevu düzenlenir, danışanın kendisine verilen randevulara düzenli katılımı beklenir ve kurum tarafından takibi yapılır. Bireysel görüşmenin ardından danışanın yaşına ve durumuna göre destek ve rehabilitasyon süreci şekillenir.

Gadem'e yapılan başvurularda gizlilik esastır, mahkeme kararı vb. gibi resmi bir talep olmadıkça danışanların bilgileri diğer kurum ve kuruluşlarla paylaşılmamaktadır. Bununla maddeye bir şekilde alışmış ve kendi iradesiyle bırakamayan bireylerin takip edilme endişesiyle kurumlardan yardım almaması durumunun önüne geçmek istenmektedir. Uzman psikolog eşliğinde gerçekleşen görüşmelerde 18 yaşını dolduran

³³⁶ Eski kullanıcı (ex-user) mobil ekip uygulamasını yürüten, önceki yaşamında yasadışı bağımlılık yapıcı madde kullanmış olup kullanımı tamamen terk etmiş kişiyi ifade etmektedir.

³³⁷ Öztürk v.dğr., "Gadem Dergisi".

danışanın kendi rızasıyla AMATEM'e; 18 yaş altı olması durumunda velisiyle görüşülerek ÇEMATEM'e yönlendirilir. Eğer kişinin ulaşım imkânı yoksa merkezde bulunan servis aracı ile hastaneye ulaşımı sağlanır.

Özellikle tıbbi tedavi sonrasındaki ilk bir yıl içinde maddeye geri dönme riski yüksek olduğundan bu dönemde danışanın rehabilitasyonu ve takibi daha yoğun olarak gerçekleştirilir. Kişinin ailesi de sürece dahil edilerek düzenli eğitim hizmetiyle maddelerin etkileri ve bağımlılıkla ilgili bilgilendirilir. Böylece bağımlının rehabilitasyon ve sosyal adaptasyonuna ailesinin de etkin şekilde katılımı amaçlanır. Bağımlı olan bireyin kişisel ilgi, beceri ve beklentilerine uygun olarak Büyükşehir Belediyesi bünyesinde eğitim veren çeşitli kurslara spor ve sosyal tesislere yönlendirilerek kişisel gelişimi desteklenir. Böylece sağlıklı bir sosyal çevreye yeniden entegrasyon şansı sağlanır.³³⁸ Programda ilk üç ve altı aylık süreyi temiz olarak geçiren danışanlara aileleriyle birlikte Bursa Büyükşehir Belediyesinin sosyal tesislerinde yemek ödülü verilerek bireyin ve ailesinin bu zorlu süreci devam ettirme motivasyonlarının güçlenmesi amaçlanır (Şekil 5).

Ayrıca maddeyi bırakma aşamasındaki gençlerden talep edenlerle, gönüllü din adamları haftada bir gün sohbet ortamında buluşmaktadır. Bu toplantılar aracılığıyla gençlerin manevi dünyaları zenginleşmekte ve dinî ibadetlerle ilgili soruları cevaplandırılmaktadır.

³³⁸ Katılımcıların GADEM'e geliş şekillerine bakıldığında %38'i (57kişi) aile tavsiyeyle, %48'i (72 kişi) tanıdığı bir bağımlı tavsiyesiyle %4,4'ü (7 kişi) basın, sosyal medya ve tanıtımlar aracılığıyla haberdar olarak, %9,3'ü (14 kişi) çeşitli şekillerde geldikleri görülmüştür.

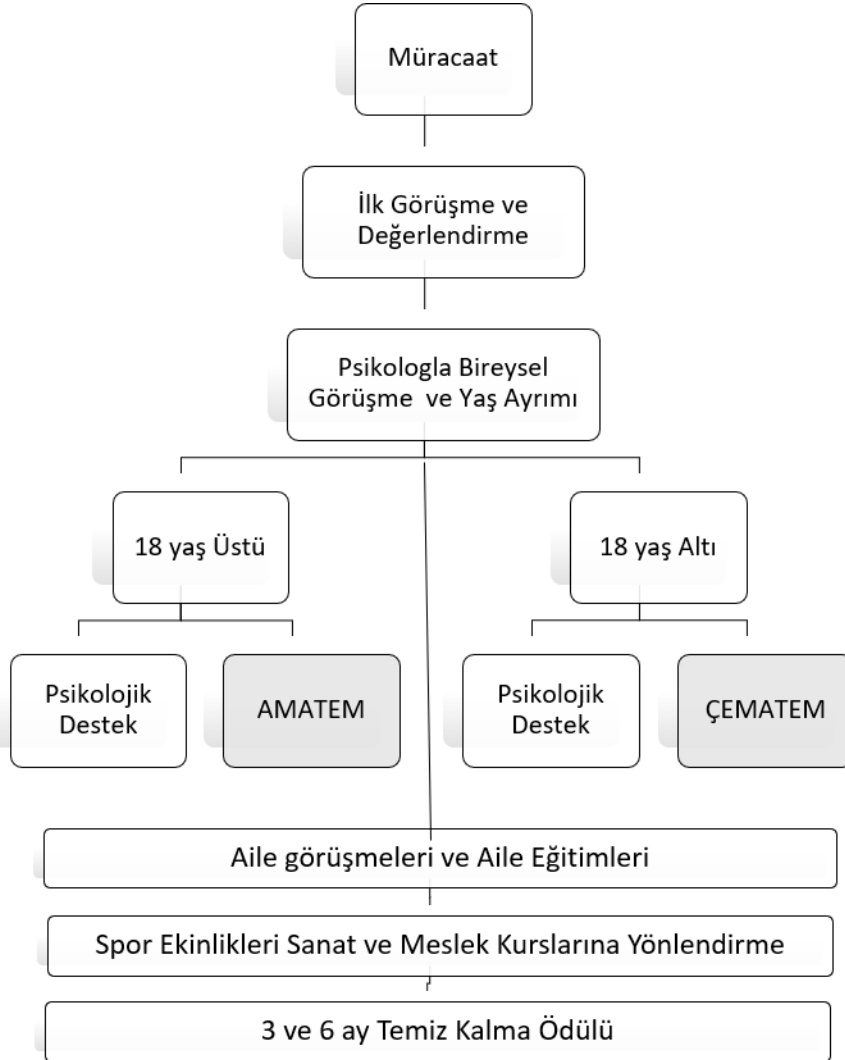
Araştırmamızda katılımcıların memnuniyet düzeylerine baktığımızda %60'ı (90 kişi) GADEM'den aldıkları hizmetten "çok memnun olduğunu", %35'i (51 kişi) "memnun olduğunu" ifade etmişlerdir. %5,3'ü (8 kişi) "kararsız" kalırken %0,7'si (1 kişi) hiç memnun olmadığını söylemiştir.

Katılımcılar, %93,3 oranında (140 kişi) danışmanlarının kendilerini doğru yönlendirdiğini düşünmektedir. %1,8'i (2 kişi) kararsız olduğunu, %0,7'si (1 kişi) doğru yönlendirilmediğini ifade etmiştir.

Katılımcılar, GADEM'i tanıdıkları başka bağımlılara tavsiye edip etmeyecekleri sorusuna %67,3'ü (101 kişi) "kesinlikle tavsiye ederim" %24,7'si (37 kişi) "tavsiye ederim", %4'ü (6 kişi) "tavsiye etmem" %1,3'ü kesinlikle "kesinlikle tavsiye etmem" şeklinde yanıtlamışlardır.

Katılımcılara GADEM'den aldıkları hizmetlerden memnun kaldıkları hizmetler sorulduğunda verilen cevaplar %42,1 (93 kişi) "psikolojik destek" %14,5 (32 kişi) "bilgilendirme" %8,6 (19 kişi) "sosyal destek" %7,2 (16 kişi) "aile terapisi" %5 (11 kişi) "tıbbi yönlendirme" %2,7 (6 kişi) "boş zaman yapılandırma" ve %17,6 (39 kişi) "hepsi" şeklindedir.

Şekil 5: GADEM'in İşleyiş Süreci

d. GADEM'in Aileye Yönelik Faaliyetleri

GADEM'in bir diğere önemli hizmeti de bağımlıların ailelerine yönelik çalışmalarıdır.³³⁹ Bağımlı yakını olan kişiler, madde bağımlısı olan eşi, çocuğı, kardeşi vb. yakınının böyle bir durumun içinde olduğunu ilk öğrendiklerinde ağır bir şok yaşamaktadır. Durumu bilen bağımlı yakınlarıysa bağımlı bireyin gözleri önünde gün gün eridiğıne şahit olmakta, onun anlam veremedikleri davranışlarıyla her geçen gün yıpranmaktadır. Bağımlı yakınları, genellikle bağımlıyı çevreleri tarafından damgalanmaktan korumak amacıyla uzun yıllar kendi yöntemleriyle maddeden kurtarmak için mücadele etmekte, sürecin sonunda maddi ve manevi yönden tükenme aşamasına gelmektedir. Bağımlıların aileleri de en az bağımlı birey kadar acı çekmektedir.

Bağımlılıktan korunma ve kurtulma noktasında aile bireylerinin desteğı ve aile içindeki dayanışma son derece önemlidir. Bu amaçla bağımlı yakınlarına sunulan danışma hizmeti ve eğitimler, bağımlı birey ve yakınları arasındaki yıpranmış ilişkiyi düzeltmeye, kopma noktasına gelmiş iletişimi yeniden kurmaya yöneliktir. Bu eğitimlerle bağımlı bireyin tedavi sonrasında aile ortamına döndüğünde tekrar maddeye başlamasına neden olabilecek olumsuz tutum ve davranışlara yönelik farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Aileye yönelik destek hizmeti kapsamında aileye motivasyon sağlamak amacıyla ev ziyaretleri düzenlenmekte, bağımlılıkla mücadelede başarı kaydeden ailelere Büyükşehir Belediyesinin sosyal tesislerinden istedikleri herhangi bir kuruluştta yemek verilmektedir.

e. GADEM'in Şehre Yönelik Faaliyetleri

GADEM, birey ve aileye yönelik çalışmalarını bir adım daha ileriye taşıyarak şehrin maddeyle mücadelesinde özellikle koruyucu önleyici nitelikte pek çok çalışma gerçekleştirmektedir. Alkol ve madde bağımlılığıyla mücadelede toplumsal bir bakış açısı ortaya koymaya çalışan GADEM, 'Bütün şehir sistemi' projesiyle farkındalık çalışmaları yaparak toplumsal bilincin artırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda her hafta kentteki çeşitli kurumlarda eğitici seminerler verilmektedir.³⁴⁰

³³⁹ "Bursa'da yüzlerce bağımlı ve yakınına rehberlik yaptık", <https://www.bursa.com>, (01.04.2020), <https://www.bursa.com/bursada-yuzlerce-bagimli-ve-yakinina-rehberlik-yaptik-n301401/>.

³⁴⁰ "GADEM'den madde bağımlılığı semineri", *Haberler.com*, (01.04.2020), <https://www.haberler.com/gadem-den-madde-bagimligi-seminer-12949252-haberi/>; "Bursa GADEM,

GADEM tarafından Bursa il ve ilçe belediye personeline, halk eğitim personeline, Çekirge Devlet Hastanesi personeline, Aile Sağlığı Merkezlerinde görevli doktorlara, Jandarma Komutanlığı erlerine, Yenişehir Havalimanı personeline, İl ve İlçe Müftülüklerinde din görevlilerine, Kur'an kurslarında Kur'an kursu öğreticilerine ve yetişkin kursiyerlere, okullardaki psikolojik danışman ve rehber öğretmenlere, okul aile birliği üyelerine, öğrenci velilerine, üniversite öğrencilerine, futbol kulüplerinde antrenör ve oyunculara, bazı fabrika ve işletmelerde idari amirler ve personele, mülteci ailelere, Bursa Cezaevi mahkumlarına, denetimli serbestlik tedbiri kapsamındaki madde kullanmış bireylere, mahalle muhtarları³⁴¹ ve mahalle sakinlerine Adsız Alkoliklere, bazı STK ve derneklerde yetişkinlere madde bağımlılığı ile ilgili seminerler düzenlenmiştir. Kaymakamlıklar aracılığıyla talep edildikçe yeni seminerler de düzenlenmektedir. Yurtiçi ve yurtdışında³⁴² eğitim ve araştırma gezileri gerçekleştirilmiştir. Yurtiçi ve yurtdışından GADEM'in çalışmalarıyla ilgili inceleme yapmak isteyen heyetler kurumda ağırlanmıştır.³⁴³

Alkol ve madde bağımlılığına yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar kapsamında öğretmenlerin alkol ve madde bağımlılığıyla ilgili farkındalık seviyelerinin artırılması, alkol ve madde kullanma riski taşıyan öğrencilere psikolojik destek sağlanması, kullananların tespiti ve yardım almaya yönlendirilmesi amacıyla gönüllü öğretmenlerin de katılımıyla "Öğretmenim Canım Benim" projesi ve "Başkası Olma Kendin Ol" projesi GADEM tarafından gerçekleştirilmiştir.

Davutdede Mahallesi sakinleriyle bir araya geldi", *Bursada Bugün*, (01.04.2020), <http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-gadem-davutdede-mahallesi-sakinleriyle-bir-araya-geldi-1158611.html>.

³⁴¹ "Bursa'da uyuşturucuyla mücadele hız kesmiyor", *Bursada Bugün*, (20.05.2020),

<http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-uyusturucuyla-mucadele-hiz-kesmiyor-1198956.html>.

³⁴² GADEM ekibi Büyükşehir Belediye Meclis üyelerinin de katılımıyla oluşan 29 kişilik bir heyetle, Finlandiya'daki bağımlılık çalışmalarını gözlemleme amacıyla teknik bir inceleme gezisi düzenlemiştir.

³⁴³ 23/01/2017 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan C4 Recovery Solutions Vakfı'nın Türkiye temsilcisi ve İstanbul Toplumsal Gelişim Derneği Başkanı Çiğdem Sönmez ve ekibi Bursa'ya gelerek, inceleme amaçlı GADEM'i ziyaret etmiştir. "Uyuşturucuyla mücadele için kurulan GADEM, ABD'ye örnek oluyor", *Timeturk.com*, (01.04.2020), <https://www.timeturk.com/uyusturucuyla-mucadele-icin-kurulan-gadem-abd-ye-ornek-oluyor/haber-463364>.

Bursa'nın tüm ilçeleri³⁴⁴ hizmet kapsamında olan GADEM, Bursa'da madde bağımlılığı ile mücadele eden diğer kamu kurum ve kuruluşları ve STK'larla gerektiğinde iş birliği içinde çalışmakta, sahadaki bilgi birikimi ve tecrübelerini paylaşmaktadır.

³⁴⁴ “GADEM Bağımlılık Mücadeleyi Sürdürüyor”, / *Haberso*, (01.04.2020),
<https://www.haberso.com/haber/3392663/gadem-bagimlilik-mucadeleyi-surduruyor>.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU

Araştırmamızın ana hipotezi; “madde bağımlılığı tanısı almış bireylerin maddeyi bırakma motivasyonları ve dinî tutumları arasında pozitif yönde bir ilişki vardır” şeklindedir. Motivasyon organizmayı etkileyerek bir amaç için harekete geçmeye sevk eden istekleri, arzuları, ihtiyaçları, dürtüleri ve ilgileri kapsayan genel bir kavramdır.¹ Maddeyi bırakma aşamasında motivasyon; kişinin spesifik değişim stratejilerine girme, sürdürme ve bunlara sıkı sıkıya yapışma durumudur. Motivasyon dış faktörlerden etkilenen içsel bir süreçtir.² Çalışmamızda madde kullanmaksızın sosyal hayata uyum sağlamaya çalışan bireylerin maddeden uzak durma motivasyonu üzerinde dinî tutumlarının etkisi araştırılmıştır.

Araştırma için tercih edilen karma desenin birinci ayağında 150 katılımcıdan toplanan nicel verilerin frekans dağılımları verilmiş tabloların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz yerlerde pasta grafiklerinden faydalanılmıştır. Katılımcılara ait çeşitli değişkenlerin BAPİ-T’den aldıkları puanlarla karşılaştırılması için uygulanacak testlere, BAPİ-T’den aldıkları ortalama puanlarla normallik dağılımına göre karar verilmiştir. BAPİ-T’den aldıkları puanların normal dağılım gösterip göstermediği Shapiro Wilks normallik testi ile değerlendirilmiştir. Shapiro Wilks normallik testi sonucunda BAPİ-T’den alınan toplam puanların normal dağılım gösterdiği ancak BAPİ-T alt ölçeklerinden alınan puanların normal dağılım göstermediği, çarpıklık basıklık değerlerinin de normal dağılım ölçütlerini büyük oranda karşılayamadığı gözlenmiştir. Bu nedenle araştırmada non-parametrik istatistiksel analizler yürütülmüştür. Gruplar arası karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi, korelasyon analizlerinde ise Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Normal dağılım sağlanmadığından regresyon analizi kullanılmamıştır. Gruplar arası karşılaştırmalarda anlamlılık değeri $p < .05$ alınırken, korelasyon analizlerinde anlamlılık

¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan Davranışı-Psikolojinin Temel Kavramları*, 17. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008, ss. 229-30.

² Kültegin Ögel, “Bağımlılık Tedavisinde Temel Bilgiler”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 58.

değeri $p < .01$ ve $p < .05$ olarak alınmıştır. Verilerin analizlerinde ayrıca ortalama, standart sapma, frekans dağılımı ve yüzdelik hesaplamaları kullanılmıştır.

Tablo 4: Örneklemin BAPİ-T Puan Ortalaması

BAPİ-T ve alt ölçekleri	N	ORTALAMA
BAPİ-T toplam puan ortalaması	150	1,09
Madde kullanım sıklığı puanı ortalaması	150	0,74
Bağımlılık tanısı puanı ortalaması	150	1,42
Yaşam üstüne etki puanı ortalaması	150	1,56
Maddeye karşı şiddetli istek puanı ortalaması	150	1,29
Maddeyi bırakma motivasyon puanı ortalaması	150	1,59

Örneklemin oluşturulan katılımcıların BAPİ-T toplam puan ortalaması 1,09; madde kullanım sıklığı toplam puan ortalaması 0,74; bağımlılık tanısı toplam puan ortalaması 1,42; yaşam üstüne etkileri toplam puan ortalaması 1,56; şiddetli istek toplam puan ortalaması 1,29; maddeyi bırakma motivasyonu toplam puan ortalaması 1,59 olarak bulunmuştur. BAPİ-T ve alt ölçeklerinden alınacak en yüksek puan 2,00; en düşük puan 0,00'dır.

Nicel verilerin yorumlanmasına derinlik katmak ve olguların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yapılan odak grup görüşmesinden ve araştırma sırasında tutulan günlük notlardan sağlanan nitel verilere gerek duyuldukça yer verilmiştir. Araştırmamızın nitel ayağı olan odak grup görüşmesinde araştırma probleminin anlaşılmasına katkı sağlama gayesiyle iki yıldan daha uzun süre temiz kalmayı başarmış bireylerin motivasyonlarında dinî tutumlarının etkisine odaklanılmıştır. Elde edilen bulgular yerli geldikçe ilgili başlıklar altında sunulacaktır (bkz. Ek 6).

A. MADDEYİ BIRAKMA AŞAMASINDAKİ BİREYLERİN SOSYO DEMOGRAFİK YAPISI

1. Yaşa Göre Dağılım

Madde kullanımına dair yapılan araştırmalarda madde kullananların mevcut yaşı, başlama yaşı, tedavi için ilk kez sağlık kuruluşlarına başvurma yaşı gibi değişkenler; madde kullanımının hangi yaş aralığında yoğunlaştığının ve ortalama kullanım sürelerinin tespiti açısından gerekli olan temel parametrelerdir. Madde kullanımı daha çok genç bireyler arasında yaygınlık göstermektedir. Başlama yaşı ve kullanım

süreleriyle ilgili verilere madde bağımlılığının sosyal süreçlerini ele aldığımız bölümde yer vereceğiz. Araştırmaya katılan bireylerin yaş aralıkları tablo 5’de verilmiştir:

Tablo 5: Yaşa Göre Dağılım

Yaş	N	%
18-20 yaş aralığında	18	12,0
21-25 yaş aralığında	36	24,0
26-30 yaş aralığında	36	24,0
31-35 yaş aralığında	33	22,0
36-40 yaş aralığında	14	9,3
41-45 yaş aralığında	8	5,3
46 yaş ve üstü	5	3,3
Toplam	150	100,0

Araştırmaya katılan 150 kişi, yaş bağımsız değişkeni açısından incelendiğinde 18-49 yaş aralığında değişmektedir (yaş ort=29.27; ss=7.333). Belirli kategorilere ayırıp frekans dağılımına bakıldığında katılımcıların %12’sinin (18 kişi) 18-20 yaş; %24’ünün (36 kişi) 21-25 yaş; yine %24’ünün (36 kişi) 26-30 yaş; %22’sinin (33 kişi) 31-35 yaş; %9,3’ünün (14 kişi) 36-40 yaş; %5,3’ünün (8 kişi) 41-45 yaş ve %3,3’ünün (5 kişi) 46-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 150 katılımcı cinsiyet ve yaş değişkenine göre %94’ünü yaşları 18-49 arasında değişen 141 erkek (yaş ort=29.54; ss=7.143) ve yaşları 18-46 arasında değişen 9 kadından (yaş ort=25.11; ss=9.373) oluşmaktadır.

Yaş değişkeniyle ilgili bulgularımız, Sancı’nın 2015 yılında İstanbul Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde 16-56 yaş aralığındaki madde kullanan ve denetimli serbestlik tedbiri kararı almış 400 katılımcıyla yürütülen çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Sancı’nın çalışmasına katılan bireylerin yaş ortalaması 29,4’tür.³

Bulgularımızda maddeyi bırakmak üzere GADEM’den destek alan katılımcıların en çok 21-30 yaş aralığında yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu durum TUBİM 2019 raporuyla da uyusmaktadır. Rapora göre maddeyi bırakmak üzere sağlık hizmetlerine başvuranlar 20-29 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır (6.638 kişi). Bu sayı toplam başvuru sayısının %58,6’sıdır.⁴

³ Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açısından İncelenmesi*, s. 52.

⁴ TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019”, s. 66.

Araştırmamız 18 yaşını doldurmuş yetişkin bireyleri kapsamaktadır. Araştırmamıza katılan bireylerin ortak özelliği büyük oranda madde ile ilgili bağımlılık tanısı almış, uzunca bir süre madde kullanmış, kendi çabasıyla bırakma teşebbüsü birçok kez başarısız olmuş ve GADEM’in kimlik bilgilerini başka kurumlarla paylaşmayacağını taahhüt ettiği gizlilik esasına dayanan ücretsiz danışma hizmetini alıyor olmalarıdır.

İki yıldan fazla süre temiz kalmayı başarmış, yaş ortalaması 35 olan odak grup katılımcısı 6 kişiden 5’inin maddeyi bıraktıkları yaş ortalamaları 29.6’dır.⁵ Dolayısıyla nitel bulgular nicel verilerle örtüşmektedir.

Biyopsikolojik teorilere göre ergenlik ve gençlik dönemlerinde madde kullanmak bağımlılık riskini daha da artırmaktadır. Kullanıcıların yaşları ve BAPİ-T’den aldıkları puanların istatistiksel analizine baktığımızda bu teorilere uygun olarak yaş küçüldükçe bağımlılık düzeyi artış göstermektedir (Tablo 6). Buna karşın 16-25 yaş aralığındaki gençlerdeki madde kullanma davranışını; yoksulluk, toplumsal dışlanma, düşük ekonomik düzey, fırsatlardan yoksun çevre etkisi, sosyal öğrenme, aile ilişkilerindeki bozukluk gibi sosyolojik perspektiften açıklayan teoriler de mevcuttur.⁶

Tablo 6: Yaş değişkeni ile BAPİ-T ve alt ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları

		Yaş
Bapi Toplam	r	-.171*
	p	.036
Madde Kullanım Sıklığı	r	-.147
	p	.072
Tanı	r	-.100
	p	.223
Yaşam Üstüne Etkileri	r	-.121
	p	.142
Şiddetli İstek	r	-.007
	p	.936
Motivasyon	r	.070
	p	.397

*p<.05; **p<.01

⁵ Odak grup görüşmesinin 6. katılımcısı olan İbrahim, 41 yaşındadır, 18 yaşında esrarla maddeye başlamıştır. Diğer katılımcılara nispeten çok daha geç yaşta maddeyle tanışmış, nispeten daha kısa süre madde kullanmış ve 22 yıldır temiz kalmayı başarmıştır. Dolayısıyla ortalama hesaplamasına dahil edilmemesi istatistiksel açıdan uygun bulunmuştur.

⁶ Chein, “Psychological, Social, and Epidemiological Factors in Juvenile Drug Use”, ss. 76-82.

Yaş değişkeni ile Bağımlılık Profil İndeksinden alınan toplam puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.171$; $p=.036$). Yaş küçüldükçe bağımlılık düzeyi artmaktadır. Elde edilen verilere göre “H¹ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin yaşlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.” hipotezi doğrulanmıştır. Yaş değişkeni ile Bağımlılık Profil İndeksi alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

2. Cinsiyete Göre Dağılım

Madde bağımlılığında merak uyandıran bir başka araştırma konusu da kullanıcıların cinsiyetleridir. Cinsiyet değişkeni temelinde yapılan araştırmaların kadın kullanıcıların özellikleri hakkında yeterli bilgi düzeyine ulaşamadığı kanaatindeyiz.

Tablo 7: Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	9	6,0
Erkek	141	94,0
Toplam	150	100,0

Cinsiyeti temel alarak yapılan betimsel analiz sonucu 150 katılımcının %94’ünü yaşları 18-49 arasında değişen 141 erkek ve yaşları 18-46 arasında değişen 9 kadın oluşturmaktadır. Kadınların oranı Sancı’nın çalışmasında %8,7’dir (35 kişi).⁷ Ateş’in 2017 yılında GADEM’de yürüttüğü çalışmada yer alan 140 katılımcının %9,3’ünü (13 kişi) kadınlar oluşturmaktadır.⁸

Dünyada ve ülkemizde maddeyle ilgili yürütülen araştırmalarda madde kullanan erkeklerin oranının kadınlardan yüksek olduğunu görüyoruz. TUBİM 2019 verilerine göre 2018 yılında yatarak tedavi görenlerin cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde, %5,5’inin (514) kadın; %95,5’inin (10.815) erkek olduğu görülmektedir. Bu dağılım önceki yıllarla da benzerlik göstermektedir. Bu durumun madde bağımlılığının cinsiyete

⁷ Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi*, s. 51.

⁸ Ateş, *Madde Bağımlılarının Sosyal Rehabilitasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü-Bursa İli Örneği*, s. 92.

göre farklılık gösterdiğinden mi, yoksa kadınların tedavi başvurularının daha az oluşundan mı kaynaklandığı henüz tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir.⁹

GADEM'e başvuran kadınların sayısı da erkeklere nispeten düşüktür. Dolayısıyla araştırmada daha az kadın bağımlıya ulaşılmıştır. Fakat bu durumu kadın kullanıcıların azlığıyla yorumlanmadan önce, onların tedavi ve destek alma konusunda çevrelerine ifşa olma endişesi taşıdıkları göz önünde tutulmalıdır. Kadın bağımlıların erkeklere oranla araştırmada yer alma noktasında daha tedirgin olmaları bu durumu kanıtlar niteliktedir. Madde kullanımında bağımlılık yaşayan kadınlar, hem fizyolojik ve psikik boyutlarıyla bireysel olarak; hem de sosyal çevrelerinde ayıplanma, dışlanma şeklinde bir çeşit damgalanma korkusuyla toplumsal olarak daha çok yıprandıkları gözlenmiştir.¹⁰ Danışmanlarıyla görüşmek için gelen kadın bağımlıların bir kısmı benzer kaygılarla araştırmaya katılmayı kabul etmediler, araştırmamıza katılan 9 madde bağımlısı kadının ise görüşme sırasında erkeklere nispeten bunalımlı ve sıkıntılı bir ruh hali içinde oldukları gözlenmiştir.

Ayrıca GADEM personeli arasında madde bağımlılarını danışma merkezine yönlendirmek amacıyla sahada görev yapan exuserların¹¹ tamamı erkeklerden oluştuğu için¹² gece geç saatlerde sokaklarda ve eğlence mekanlarında erkek bağımlılara daha kolay ulaşabilmekte ve danışma merkezlerine yönlendirmektedirler. Ayrıca erkekler arkadaş çevrelerinde madde kullanımına başlarken kadınların erkek arkadaşları veya eşleri aracılığıyla alıştırıldığını söyleyebiliriz. Bu da kadın bağımlıların iletişime geçmeyi güçleştiren bir başka boyut olarak tespit edilmiştir.

3. Göç Durumuna Göre Dağılım

Günümüzde metropollerin önemli sorunlarından biri olarak kabul edilen madde bağımlılığı problemi; düzensiz göç, çarpık kentleşme, entegrasyon sorunları ve yoksulluk gibi olguların sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımıyla;

⁹ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 66.

¹⁰ Toplum tarafından sapkın olarak ötekileştirilen kişilerin geri çekilme ve içe kapanma davranışları için bkz Erving Goffman, *Damga*, çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, 3. bs., Ankara: Heretik Yayınları, 2018, ss. 196-203.

¹¹ Eski madde kullanıcısı, detaylı bilgi için bkz "Mobil Ekip Uygulaması" s. 301.

¹² Belirli bir damgaya sahip olan kişinin bir profesyonele dönüşmesi ve kendisiyle aynı damgayı taşıyan kategorinin bir temsilcisi olması bkz Goffman, *Damga*, ss. 56-60.

göçle birlikte ebeveyn-çocuk arasında oluşan kültürel eşitsizliğin önemli derecede ilişkisi vardır.¹³ Araştırmalar göçmenlerin çocuklarının bağımlılık oranının diğerlerine nispeten daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yapılan başka bir araştırma ise göç deneyimi bulunan ailelerin bağımlıya karşı daha yüksek düzeyde kızgınlık duyduklarını saptamıştır.¹⁴ Göç ve kentleşme bağlamında katılımcıların doğum yerleri ve merkez-çevre ilçelere göre ikamet ettikleri ilçelerin dağılımlarını inceledik.

Tablo 8: Doğum Yerine Göre Dağılım (Göç Durumuna Göre)

Doğum yeri	N	%
Bursa doğumlu	121	80,7
Bursa dışı doğumlu	29	19,3
Toplam	150	100,0

Göç değişkeni temelinde değerlendirildiğinde katılımcıların %80,7'sinin (121 kişi) Bursa İlinde doğduğu; %19,3'ünün (29 kişi) Bursa'ya göç ettiği tespit edilmiştir. Bursa, Türkiye'nin önemli sanayi kentlerinden biri olması nedeniyle iç ve dış göç alan kentler arasında yer alır. Bursa'da doğanların büyük bir kısmı (121 kişi) bir ya da iki kuşak öncesinde Balkan göçmenlerinin çocukları olduğu gözlenmiştir. Onları Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göçen ailelerin çocukları takip etmektedir.

Bir yandan yeni bir şehirde, asgari düzeyde yaşam kurmak için gereken maddi ve sosyal sermayeden büyük oranda yoksun olan aileler, diğer yandan modern zamanların kapitalist tüketim kültürünün etkisi altına girmektedir. Farklı yaşam standartlarının görünür olduğu kentlerde ebeveynler en iyi standartlarda yaşam elde edebilmek için genellikle uzun saatler dışarıda kalmalarını gerektiren iş hayatına katılmaktadır. Ebeveynlerinden, hatta çalışabilecek durumda olan büyük kardeşlerinden uzun saatler boyunca uzak kalan çocuklar için sokaklarda sosyalleşme süreci başlamaktadır. Böylece kentte yaşayan fakat kentlileşemeyen öfkeli bir jenerasyon ortaya çıkmıştır. Öfke, kızgınlık, kırgınlık gibi duygular, gençleri şehrin arka sokaklarında onları bekleyen madde tuzağına itmektir. Buradan maddenin yalnızca düşük gelirli ailelerin sorunu olduğu anlaşılmamalıdır, zira sosyo-ekonomik gelir düzeyi görece daha iyi olan ailelerde

¹³ Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse", s. 149.

¹⁴ Ögel, *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, böl. Aile.

büyüyen çocukların boş zaman, eğlence ve tatil kültürü aracılığıyla bağımlılık yapan maddelerle karşılaşmaları söz konusudur. Ekonomik sınıflar arasında ayırıcı özelliğin kullanılan maddelerin türleri olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 9: İkamet Edilen İlçelere Göre Dağılım

İlçe	N	%
Osmangazi	76	50,0
Yıldırım	39	26,0
Nilüfer	18	12,0
Kestel	6	4,0
Mudanya	3	2,0
Gemlik	1	0,7
Gürsu	1	0,7
İnegöl	1	0,7
İznik	1	0,7
Karacabey	1	0,7
Orhangazi	1	0,7
Yenişehir	1	0,7
Toplam	150	100,0

Araştırmaya katılan bireyler ikamet ettikleri ilçeye göre değerlendirildiğinde yoğunluk sırasına göre %50'si (76 kişi) Osmangazi; %26'sı (39 kişi) Yıldırım; %12'si (18 kişi) Nilüfer; %4'ü (6 kişi) Kestel; %2'si (3 kişi) Mudanya; %4,9'u (7 kişi) Gemlik, Gürsu, İnegöl, İznik, Karacabey, Orhangazi ve Yenişehir İlçelerinde ikamet etmektedir.

Modern zamanlarda sanayileşme temelinde göç nedeniyle nüfusun şehirlere doğru akışıyla şehirlerde nüfusun yığılması anlamına gelen kentleşme belli bir doyum noktasına ulaşmıştır. Son zamanlarda özellikle büyük kentlerde şehirden çevreye doğru tersine bir akışla 'kentsel desentralizasyon'¹⁵ olarak adlandırılan yeni bir tür dönüşüm ortaya çıkmıştır. Şehir sakinleri, şehir sınırlarında kalarak sahip oldukları imkanlar nispetinde çevre bölgelere taşındı. Şehrin merkezleri suç, madde ticareti, işsizlik ve yoksulluk olgularının yeni mekanları oldu. GADEM, Bursa'nın tüm ilçelerinden telefonla hizmet talep eden şehir sakinlerine araç göndererek buldukları yerden alıp merkez binaya getirmektedir. Tıbbi tedavi gerektiren vakaların hastaneye ulaşımı kurum tarafından sağlanmaktadır. Buna rağmen kuruma başvurular merkez ilçelerden yapılmakta,

¹⁵ Macionis, *Sosyoloji*, s. 578.

dolayısıyla madde kullanımının merkez ilçelerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca GADEM binasının içinde yer aldığı Bursa'nın en merkezi yerleşim alanlarından birinde bulunan Doğanbey TOKİ' den yoğun bir şekilde başvuru gerçekleşmektedir.

4. Medeni Duruma Göre Dağılım

Gençler arasında giderek yaygınlaşan madde kullanımı, toplumun sosyalizasyon araçlarından biri olan aile kurumunun oluşmasına zarar vermektedir. Nitekim madde kullanımı gençlerin evlenmelerini çeşitli nedenlerle zorlaştırmakta, evli olanlardaysa aile birliğini tehlikeye düşürmektedir. Elde edilen bulgular bu kanımızı doğrular niteliktedir.

Tablo 10: Medeni Duruma Göre Dağılım

	N	%
Bekâr	80	53,3
Nişanlı/Sözlü	5	3,3
Kız/erkek arkadaşıyla birlikte yaşıyor	1	0,7
Evli	42	28,0
Evli, eşinden ayrı yaşıyor	8	5,3
Boşanmış	14	9,3
Toplam	150	100,0

Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde %53,3'ünün (80 kişi) bekâr; %3,3'ünün (5 kişi) nişanlı veya sözlü olduğu; %0,7'sinin (1 kişi) kız ya da erkek arkadaşıyla birlikte yaşadığı; %28'inin (42 kişi) evli olduğu; %5,3'ünün (8 kişi) evli olduğu halde eşinden ayrı yaşadığı; %9'unun (14 kişi) boşandığı tespit edilmiştir. Katılımcılar arasında eşi vefat eden/dul bulunmamaktadır.

TÜİK 2018 verilerine göre Türkiye nüfusunun %64'ü evlidir. Türkiye genelinde ilk evlilik yaş ortalaması erkeklerde 27, kadınlarda 24'tür.¹⁶ Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması erkeklerde 29, kadınlarda 25 olmasına karşın evli bireylerin oranı %28'dir. Madde kullananların çoğunlukla bekar olmaları maddeyle ergenlik ve öncesinde tanışmalarıyla ilişkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim katılımcıların %92,6'sı 10-25 yaş aralığında maddeye başladıkları tespit edilmiştir. Bu durum madde kullandıkları için evlenmedikleri ya da yaptıkları evlilikleri yürütmekte zorlandıkları

¹⁶ "TÜİK".

şeklinde yorumlanabilir. Evli olan bağımlılarla yaptığımız görüşmelerde madde kullanımına bağlı olarak aile içinde şiddetli geçimsizlik yaşandığına, evliliğin birden çok defa bitme noktasından döndüğüne, zaman zaman eşlerin ayrı evlerde kaldıklarına rastlanmıştır. Ayrı evlerde yaşayan bazı katılımcılar eşinden resmen boşanmadığı, dolayısıyla barışma ümidi taşıdığı ve ayrılık düşüncesinden rahatsız oldukları için kendilerini evli kategorisinde değerlendirdikleri gözlenmiştir. Madde kullanan bireyin kendisinden sonra en çok zarar verdiği insanlar birinci derecede yakınları olmaktadır. İş hayatının aksamasına bağlı olarak kendi kaynaklarını tüketen bağımlılar madde bulma, tedavi olma gibi giderler için borçlanma yoluna gitmekte, kendilerinin yanı sıra ailelerinin de ekonomilerini dara düşürmektedirler.

5. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Psikolojik bir sorunun yanı sıra toplumsal bir yönü de olan madde probleminin önüne geçilmesinde bireyi ve toplumu yönlendiren eğitim kurumlarının önemli görevleri olduğu yadsınamaz. Bulgularımız eğitim seviyesi yükseldikçe maddeyi bırakma eğiliminin arttığını göstermektedir.

Tablo 11: Eğitim Durumuna Göre Dağılım (en son mezun olduğu okul)

Eğitim Durumu	N	%
İlkokul	16	10,7
Ortaokul	52	34,7
Lise	69	46,0
Ön lisans	10	6,7
Lisans	3	2,0
Toplam	150	100,0

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %10,7'sinin (16 kişi) ilkokul; %34,7'sinin (52 kişi) ortaokul; %46'sının (69 kişi) lise; %6,7'sinin (10 kişi) ön lisans; %2'sinin (3 kişi) lisans mezunu oldukları görülmektedir. Araştırmamızda en son mezun olunan okul sorulmuş, terk edilen okullara nicel araştırmada yer verilmemiştir. Araştırmamıza göre madde kullanımının orta öğretim mezunları arasında yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Görüşmelerimizde lise mezunlarının çoğunlukla açık lise mezunu olduğunu görmekteyiz. Katılımcılar yaş ortalamaları itibarıyla orta okul çağlarında sekiz yıl kesintisiz eğitim dönemine rastlamaktadır. Ortaokuldan sonra liseye devam eden

katılımcıların çoğu lise eğitimlerini yarıda bırakmıştır. Yaşamlarının sonraki dönemlerinde yarım bıraktıkları eğitimlerini açık lisede tamamlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Maddeyle mücadelede eğitim kurumlarına da önemli görevler düşmektedir. Ortaokul ve lise çağındaki gençlerin aileleriyle iş birliği yapılarak gençlerin biyopsikososyal gelişimleri yakından takip edilmeli, sağlıklı gelişim alanları oluşturularak gençlerin her yönden gelişimi desteklenmelidir.¹⁷

Odak grup görüşmemize katılan 34 yaşındaki Abdullah çalışmak zorunda kaldığı için ortaokuldan sonra eğitimine devam edemediğini söylüyor. Ergenlik döneminde, önce babasını ardından da annesini kaybettikten sonra iki yıl boyunca sokakta yaşayan 30 yaşındaki Selim, liseyi bitiremedi. 39 yaşındaki Ercan, 32 yaşındaki Mehmet ve 41 yaşındaki İbrahim açık lisede eğitimlerini tamamlamaya çalışıyor. Odak grup görüşmemizde sadece 34 yaşındaki Tarık Meslek Yüksek Okulu mezunuydu. Katılımcıların yarım kalan eğitim hayatlarına uzaktan eğitimle de olsa devam etmelerinin maddenin yaşamları üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiyi azaltması bakımından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Bulgularımız Sancı'nın araştırmasından bu noktada ayrılmaktadır. Sancı'nın çalışmasında denetimli serbestlik tedbiri kararı almış madde bağımlılarının %24'ü lise mezunuyken¹⁸ bizde bu oran %46'dır. Bu farkın GADEM'den hizmet alanların maddeyi bırakmak için kendi isteğiyle gelen bağımlılar olmasına karşın Denetimli Serbestlik Müdürlüğüne, kullanmak için madde bulundurma suçundan polis tarafından zorunlu olarak getirilenlerin motivasyon farkıyla uyumlu olduğunu düşünmekteyiz. GADEM'den destek alan bireylerin maddeyi bırakma motivasyonu denetimli serbestlik tedbiri kararı alanlardan yüksek olacağı açıktır. 2018 yılında Bursa Denetimli Serbestlik Müdürlüğüne yaptığımız ziyarette, kullanmak için madde bulundurmaktan denetimli serbestlik tedbiri kararı almış bireylere, madde bağımlılığıyla ilgili verilen seminer sırasında toplantı

¹⁷ Cengiz Özbesler, Veli Duyan, "Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet", *Eğitim ve Bilim / Education and Science; Cilt 34, Sayı 154 (2009); 17-25, 2009, s. 17.*

¹⁸ Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açısından İncelenmesi*, s. 57.

salonunda bulunması zorunlu olan yüze yakın kişinin son derece sabırsız ve isteksiz tavırlar sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Nitekim Tablo 12’de maddeyi bırakma aşamasındaki bireylerin eğitim durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir. Katılımcıların eğitim durumları istatistiksel karşılaştırma için ‘lise altı’ ve ‘lise ve üstü’ olmak üzere yeniden kategorize edilmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların eğitim durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Eğitim Durumu	N	ORT	SS	z	p
Bapi Toplam	Lise altı	68	28.26	7.451	-2.074	.038*
	Lise ve üstü	82	25.10	8.792		
Madde Kullanım Sıklığı	Lise altı	68	.79	.413	-1.528	.127
	Lise ve üstü	82	.70	.423		
Tanı	Lise altı	68	1.50	.496	-1.161	.246
	Lise ve üstü	82	1.37	.582		
Yaşam Üstüne Etkileri	Lise altı	68	1.66	.415	-2.157	.031*
	Lise ve üstü	82	1.48	.532		
Şiddetli İstek	Lise altı	68	1.44	.699	-2.405	.016*
	Lise ve üstü	82	1.17	.717		
Motivasyon	Lise altı	68	1.60	.672	-.152	.879
	Lise ve üstü	82	1.59	.684		

*p<.05

Katılımcıların eğitim durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.074$; $p=.038$). Eğitim durumu lise altı olanların bağımlılık ortalamaları ($ort=28.26$) eğitim düzeyi lise ve üstü olanların bağımlılık ortalamalarından anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre “ H^2 Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin eğitim durumlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Eğitim durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksi yaşam üstüne etkileri alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.157$; $p=.031$). Eğitim durumu lise altı olanların yaşam üstüne etkileri ortalamaları ($ort=1.66$) eğitim durumu lise ve üstü olanların ortalamalarından ($ort=1.48$) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Eğitim durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksi Şiddetli istek alt leğinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.405$; $p=.016$). Eğitim durumu lise altı olanların Şiddetli istek ortalamaları ($ort=1.44$) eğitim durumu lise ve üstü olanların ortalamalarından ($ort=117$) anlamlı Şekilde yüksek bulunmuştur. Eğitim durumu ve Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Yapılan testten anlaşılacağı üzere eğitim durumu lise altına olan katılımcılar; bağımlılık durumları, maddenin yaşamları üzerindeki etkisi ve maddeye karşı Şiddetli istek duyma noktasında lise üstü olanlardan ayrılmaktadır. Bu durum madde bağımlılığı problemi yaşayan kişinin nefsiyle mücadelesinde hayattan kopmamaya gayret etmesinin önemine işaret etmektedir.

6. Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Çalışmamızda maddeyi bırakma aşamasındaki katılımcılarımızın hangi meslek gruplarında yođunlaŐtıklarına, bağımlılık özellikleriyle aylık kişisel gelirleri veya harçlık durumları arasında bağlantının araŐtırılmasına yer verilmiştir.

Tablo 13: Çalışma Durumları ve Meslek Türlerine Göre Dağılım

Çalışma Durumu	N	%
alıŐıyor	78	52,0
Çalışmıyor	60	40,0
Öğrenci	12	8,0
Toplam	150	100,0

Araştırmanın yürütüldüğü sırada katılımcılar çalışma durumlarına göre incelendiğinde %52'si (78 kişi) herhangi bir işte çalıŐtıđını; %40'ı (60 kişi) herhangi bir işte çalıŐmadıđını; %8'i (12 kişi) ğrenci olduğunu ifade etmiştir. Madde kullanımı düzenli çalışma hayatını olumsuz etkilemektedir. Ateş'in araştırmasında son bir yıl içinde iş deđiŐtirme oranı %63 oranındadır.¹⁹ TUBİM 2019 verilerine göre düzenli çalışma hayatına sahip olanlar %34,2'dir.²⁰ Bulgularımız bu noktada diğer çalışmalardan

¹⁹ Ateş, *Madde Bağımlularının Sosyal Rehabilitasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü-Bursa İli rneği*, s. 131.

²⁰ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 67.

ayrılmış, çalışma hayatında olanlar nispeten yüksek oranda çıkmıştır. Bu duruma GADEM'in İŞ-KUR'la koordineli çalışmaları ve danışanlarını Büyükşehir Belediyesinin Halk Eğitim Merkezlerine yönlendirmesinin etkisi olduğu kanaatindeyiz.

Tablo 14: Mesleklere Göre Dağılım

Meslek	S	%
Mesleği/Uzmanlığı Yok	10	6,7
Öğrenci	12	8,0
Özel sektörde işçi	44	29,3
Özel sektörde nitelikli işçi	38	25,3
Kamuda memur	1	0,7
Kamuda işçi	3	2,0
Serbest meslek	17	11,3
Esnaf	23	15,3
Sanatçı	1	0,7
Çiftçi	1	0,7
Toplam	150	100,0

Katılımcılara sahip oldukları meslekler veya uzmanlık alanları sorulduğunda, %6,7'si (10 kişi) mesleğinin veya uzmanlık alanının olmadığını; %8'i (12 kişi) öğrenci olduğunu, %29,3'ü özel sektörde işçi; %25,3'ü (38 kişi) özel sektörde nitelikli işçi; %0,7'si (1 kişi) kamuda memur; %2'si (3 kişi) kamuda işçi; %11,3'ü (17 kişi) serbest meslek sahibi; %15,3'ü (23 kişi) esnaf; %0,7'si (1 kişi) sanatçı; %0,7'si (1 kişi) çiftçi olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %56,6'ı (85 kişi) ağırlıklı olarak özel sektörde işçi statüsünde çalışmaktadır. Nitelikli mesleklerden ve yüksek gelir grubundan bireylere rastlamayışımızın temelinde GADEM'in danışmanlık hizmetini ücretsiz sağlaması olabilir. Rastladığımız meslekler arasında katılımcıların oto tamirciliği, boyacılık gibi bazı meslek gruplarında daha fazla kümelenildiğini söyleyebiliriz. Bu durum kimi mesleklerdeki habitusun²¹ ve bazı kimyasalların kullanıldığı meslek gruplarının madde kullanım kültürüne taşıyıcılık ettiğini düşündürmüştür.

Tablo 15'te maddeyi bırakma aşamasındaki bireylerin çalışma durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir. Katılımcıların çalışma durumları

²¹ Habitus, toplumsal yapıların içselleştirilmesinden kaynaklanan pratik oluşum kalıpları bkz. Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995, ss. 160-62.

istatistiksel karşılaştırma için ‘çalışıyor’ ve ‘çalışmıyor ya da öğrenci’ olmak üzere yeniden kategorize edilmiştir.

Tablo 15: Katılımcıların çalışma durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Çalışma Durumu	N	OR T	SS	z	P
Bapi Toplam	Çalışıyor	78	25.15	9.195	-	.027*
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	28.03	7.055	2.208	
Madde Kullanım Sıklığı	Çalışıyor	78	.72	.461	-	.271
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	.76	.372	1.102	
Tanı	Çalışıyor	78	1.31	.588	-	.008*
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	1.56	.466	2.645	
Yaşam Üstüne Etkileri	Çalışıyor	78	1.46	.527	-	.011*
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	1.67	.425	2.547	
Şiddetli İstek	Çalışıyor	78	1.22	.714	-	.151
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	1.38	.721	1.436	
Motivasyon	Çalışıyor	78	1.63	.626	-	.712
	Çalışmıyor ya da öğrenci	72	1.56	.729	-.369	

*p<.05

Çalışma durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.208$; $p=.027$). Çalışmayan ya da öğrenci olanların bağımlılık ortalamaları ($ort=28.03$) çalışanların ortalamalarından ($ort=25.15$) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre “H³ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin çalışma durumlarına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Çalışma durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksi tanı alt ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.645$; $p=.008$). Çalışmayan ya da öğrenci olanların tanı ortalamaları ($ort=1.56$) çalışanların ortalamalarından ($ort=1.31$) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Çalışma durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksi yaşam üstüne etkileri alt ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.547$; $p=.011$). Çalışmayan ya da öğrenci olanların yaşam üstüne etki ortalamaları ($ort=1.67$)

çalışanların ortalamalarından (ort=1.46) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Çalışma durumlarına göre Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden alınan ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Analizlerin sonuçlarına göre bireyin iş yaşamında oluşu veya kişisel geliri sayesinde sosyal hayattaki imkanlara ulaşabilmesi maddeye karşı psikolojik bağımlılığını azaltmaktadır. Bulguların Hirschi'un Kontrol Kuramı'na uygun olduğunu görmekteyiz. Hirschi'e göre birey, sosyal hayata katılarak kazandıklarını kaybetme riski arttıkça sapma davranışından uzaklaşmaktadır.²² Diğer taraftan başka bir araştırmada gelir düzeyi ortalamadan yüksek olanlarla geliri olmayanların ortalama geliri olanlara göre maddeye daha fazla yöneldiği olgusuyla karşılaşılmıştır. İlkinde maddi imkanların sağladığı rahatlıkla merak, ikincisinde ise yaşanan ekonomik bunalımdan kaçınma duygusunun madde kullanımında etkili olduğu düşünülebilir.²³

Tablo 16: Aylık Kişisel Kazanca Göre Dağılım

Aylık Gelir	N	%
₺500.00-1,000.00 aralığı	4	2,7
₺1,001.00-2,000.00 aralığı	34	22,7
₺2,001.00-3,000.00 aralığı	37	24,7
₺3,001.00-4,000.00 aralığı	9	9,5
₺4,001.00-5,000.00 aralığı	8	5,3
₺5,001.00-10,000.00 aralığı	3	3,2
Toplam	95	63,3

Aylık kişisel gelir durumu incelendiğinde katılımcıların %2,7'si (4 kişi) 500-1,000 TL; %22,7'si (34 kişi) 1,001-2,000 TL; %24,7'si (37 kişi) 2,001-3,000 TL; %9,5'i (9 kişi) 3,001-4000 TL; %5,3'ü (8 kişi) 4,001-5000 TL ve %3,2'si (3 kişi) 5,001-10,000 TL aralığında kişisel kazanca sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Kişisel gelirlere sahip 95 kişinin 78'i araştırmamıza katıldığında çalışmaktadır. Çalışanların %25,4'ünün (38 kişi) aylık kişisel geliri 2018 yılı aylık asgari ücretin²⁴ altındadır.

²² Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

²³ Vatandaş v.dğr., "Türkiye'de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu", s. 59.

²⁴ Asgari ücret: 2.029,50₺, Net asgari ücret: 1.603,12₺. "Asgari Ücret", (16.10.2020), <http://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/asgari-ucret/>.

Bazı katılımcılara bu soruyu yönelttiğimizde “*legal mi, illegal mi*” sorusuyla karşılaştık. Araştırmamızı yürütürken nezaket kuralları çerçevesinde sadece legal gelirleriyle ilgilendiğimizi beyan ettik. Bu durum bize maddenin başka bir karanlık noktasını işaret etmekteydi. Görüşmelerimizde; bozulan sağlıklarıyla birlikte işlerinden de olduklarını dolayısıyla zamanla kullandıkları maddeye para yetiremediklerini, yaşadıkları yoksunluk krizlerinden²⁵ kurtulmak için önce aile bireylerine yönelik gasp ve hırsızlık gibi suçlara yeltendiklerini ifade eden katılımcılarla karşılaştık. Katılımcılar arasında sadece kendi içeceği kadarını temin edebilmek için torbacılara aracılık ettiklerini söyleyenler oldu. Örneğin katılımcılardan on dokuz yaşındaki metamfetamin bağımlısı Murat bu durumu bize şu cümlelerle izah etti:

“...ben kimseyi alıştırmadım, hiç kullanmayan birine madde sağlamadım. O konuda vicdanım rahat benim. Ben kendi içeceğimi parasız çıkarmak için kullananlara buluyordum... satmadım diyen yalan söyler...içiciysen satıcı da oluyosun mecburen...”

Maddenin ekonomik anlamda çıkmaza sürüklediği gençlerin madde kullanımı dışında hırsızlık, gasp ve fuhuş gibi suçlara da zaman zaman bulaştıkları görülmektedir.

Öğrenci veya işsiz olduğu için ailesinin yardımı dışında kişisel kazancı ya da herhangi bir geliri olmayan katılımcılar geçimlerini ailelerinin desteğiyle sağlamaktadırlar.

Tablo 17: Aylık Harçlıklara Göre Dağılım

Aylık Harçlık	N	%
₺500.00-1,000.00 aralığı	28	18,7
₺1,001.00-2,000.00 aralığı	11	7,3
₺2,001.00-3,000.00 aralığı	8	5,3
Toplam	47	31,3

Kişisel geliri olmayan katılımcıların ailelerinden aldıkları aylık harçlık miktarı sorulduğunda katılımcıların %18,7’si (28 kişi) 500-1,000 TL; %7,3’ü (11 kişi) 1,001-2,000tl TL ve %5,3 (8 kişi) 2,001-3,000 TL aralığında aylık harçlık aldıklarını beyan

²⁵ Bağımlı olunan maddenin kesilmesiyle biyopsikolojik etkilerin ortaya çıkma durumu. Fiziksel bağımlılığın tek gerçek kanıtıdır. Hilal-Dandan, Brunton, Goodman ve Gilman’ın *Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, s. 390.

etmişlerdir. Kişisel gelir veya harçlık sorusuna katılımcıların %5,3'ü (8 kişi) yanıt vermemeyi tercih etmiştir.

Tablo 18'de maddeyi bırakma aşamasındaki bireylerin tamamının toplam aylık gelirleri, kişisel kazancı olanların ortalama kişisel kazançları ve kişisel kazancı olmayanların ortalama harçlıkları ile Bağımlılık Profil İndeksi ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları verilmiştir.

Tablo 18: Katılımcıların toplam aylık gelirleri, kişisel kazancı olanların ortalama kişisel kazançları ve kişisel kazancı olmayanların ortalama harçlıkları ile BAPİ-T ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları

		Aylık Gelir N=141	Aylık ortalama kişisel kazancı N=95	Aylık ortalama harçlığı N=46
Bapı Toplam	r	-.085	-.077	.040
	p	.314	.460	.790
Madde Kullanım Sıklığı	r	.015	-.006	.075
	p	.860	.955	.621
Tanı	r	-.165*	-.175	.151
	p	.049	.089	.315
Yaşam Üstüne Etkileri	r	-.167*	-.121	-.071
	p	.047	.245	.639
Şiddetli İstek	r	-.022	-.037	.008
	p	.799	.725	.956
Motivasyon	r	-.015	-.108	.249
	p	.864	.299	.095

*p<.05; **p<.01

Maddeyi bırakma aşamasındaki bireylerin tamamının aylık gelirleri ile Bağımlılık Profil İndeksi alt ölçeği tanı puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.165$; $p=.049$).

Katılımcıların tamamının aylık gelirleri ile Bağımlılık Profil İndeksi alt ölçeği yaşam üstüne etki puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.167$; $p=.047$). Katılımcıların tamamının aylık gelirleri azaldıkça maddenin yaşam üstüne etkileri artmaktadır. Aylık gelirler ile Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Katılımcılar kişisel kazancı olanlar ve harçlığı olanlar şeklinde ayrılarak bakıldığında Bağımlılık Profil İndeksi ve alt ölçekleri ile kazanç düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

B. MADDE BAĞIMLILIĞINDA AİLENİN ETKİSİ

Aile, sosyoloji kuramlarında uzun zaman modernleşmeci paradigmanın yansıması olarak sosyal hayattaki işlevlerine binaen toplumsal yapının belkemiği gibi düşünülmüştür. İşlevselcilere göre aile, bireyleri belli başlı formlarda bir araya getiren, görev dağılımlarını belirleyen, çocukların yetiştiği böylece, kan bağı ve evlilik akdine dayalı akrabalık ilişkilerini üreten en temel toplumsal kurumlardan biri olarak kabul edildi. Farklı sosyolojik yaklaşımlardan çatışmacı kuramlara göre aile, mülkiyet ve mirası koruyarak mevcut sınıfsal güç ilişkilerini devam ettiren bir üstyapı kurumu olarak algılandı. Feminist yaklaşım aileye kadın erkek eşitsizliği sorununu merkeze alarak ataerkil rejimin üretildiği bir sosyal mekân gözüyle baktı. Mikro sosyolojik yaklaşıma göre aile, sürekli 'oluş' halinde olan, bireylerin eylemleriyle yeniden anlam verdikleri, gerçekliği üreten bir pratikler bütünü olarak telakki edildi.²⁶

Gelişimsel yaşam döngüsü açısından çoğu aile bir dizi benzer aşamalardan geçer; bir çocuğun doğumu, okula gidişi, ebeveynlerden birinin ölümü, ebeveynlerin ayrılığı bazen aşması zor olan kriz noktalarıdır. Öte yandan kimi ailelerde bireyler, yeni duruma uyum sağlanamadığı için sorunlar baş gösterir. Kriz noktalarında bozuk bir plak gibi takılıp bir sonraki aşamaya geçemezler. Madde kullanımı riski bu gibi kriz durumlarında artar.²⁷ Bu bölümde madde bağımlılığı sürecinde aile özelliklerinin etkisine odaklanılmıştır. Boşanma, terk ya da ölüm nedeniyle parçalanmış aile, aile içinde üvey bireylerin varlığı, aile bireylerinde kötü alışkanlıklar, aile içi yaşanan şiddet ve baskı, maddeyi bırakma konusunda bağımlıya ailenin destek ve ilgisi değerlendirilmiştir.

1. Katılımcıların Aile Yapısı ve Özellikleri

Bu bölümde maddeyi bırakma aşamasında olan katılımcıların aynı hanede günlük hayatlarını birlikte geçirdikleri kişiler mercek altına alınmış, ebeveynlerin medeni durumları, dinî tutumları, aile içinde kayıp ve üvey aile fertleri, aile bireylerinin kötü alışkanlıklarıyla madde bağımlılığı ve bırakma motivasyonu arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

²⁶ Macionis, *Sosyoloji*, ss. 466-68; Giddens, Sutton, *Sosyoloji*, ss. 432-34; Newman, *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, ss. 96-98.

²⁷ Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse", ss. 148-49.

Tablo 19: Katılımcıların Aynı Hanede Birlikte Yaşadıkları Bireylere Göre Dağılımı

Yaşam Şekli	N	%
Anne ve babayla	57	38,0
Anne, baba ve kardeşe	22	14,7
Anneyle yalnız	14	9,3
Babayla yalnız	3	2,0
Eş ve çocuklarla	37	24,7
Kız/erkek arkadaşıyla	1	0,7
Kendi evinde yalnız	10	6,7
Sokakta	3	2,0
Diğer	3	2,0
Toplam	150	100,0

Katılımcıların aynı hanede yaşadıkları aile bireyelerine baktığımızda %38'inin (57 kişi) anne ve babasıyla; %14,7'si (22 kişi) anne, baba ve kardeşiyle birlikte; %9,3'ü (14 kişi) annesiyle yalnız; %2'si (3 kişi) babasıyla yalnız; %24,7'si (37 kişi) eşi ve çocuklarıyla; %0,7'si (1 kişi) kız ya da erkek arkadaşıyla birlikte; %6,7'si (10 kişi) kendi evinde yalnız; %2'si (3 kişi) sokakta; %2'si (3 kişi) diğer şikkını işaretlemiş ve akrabalarının yanında yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %52,7'sinin anne, baba ve çocuklardan oluşan aile bütünlüğü içinde yaşadığı; %24,7'sinin kendi ailesini kurduğu; %11,3'ünün tek ebeveynle yaşadığını görmekteyiz. Geriye kalan %11,4'ü farklı ortamlarda yalnız yaşamaktadır. Görüşmelerimizde aile ortamında yaşamayanların %7'si boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerin çocukları olduğu anlaşılmıştır.

“Sağlık Bakanlığı tarafından 2005 yılında ülkemizde on iki ilde liseli gençler arasında yapılan bir anket çalışmasında hayatında en az bir kez madde deneyenlerin aile özellikleriyle ilgili bazı önemli ipuçları elde edilmiştir. Ailesiyle beraber yaşamayıp akrabalarıyla yaşayan veya yurtlarda kalan gençlerde madde kullanımına daha sık rastlanmıştır.”²⁸ Bulgularımızı Hirschi'un Kontrol Kuramı bağlamında değerlendirecek

²⁸ Akt. Ögel, “Aile”.

olursak zayıf aile bağlarının, bireyleri sapma konusunda daha özgür davranmaya ittiğini²⁹ söyleyebiliriz.

Diğer yandan ülkemizde ailelerin madde kullanan çocuklarıyla veya eşleriyle bağlarını tamamen koparmadıkları, sürecin olumsuzluğuna rağmen birlikte yaşadıkları tespit edilmiştir. Maddeyle mücadele kapsamında yürütülen projelere, bağımlıların birlikte yaşadığı aile bireylerinin dahil edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Araştırma boyunca GADEM'deki gözlemlerimize göre, maddeyle mücadelede ailenin eğitimi ve bilinçlendirilmesi hem aile üyeleri hem de bağımlı birey açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Çocuğun aile içinde tek çocuk, ortanca veya büyük çocuk olması ailenin bütünlüğü ve büyüklüğü, ailenin katıldığı sosyal deneyimler çocuğun toplumsallaşmasını etkileyen temel faktörlerdendir. Bu minvalde katılımcıların anne, babadan sonra çekirdek ailenin diğer fertleri olan kardeşlere sahip olmalarıyla ilgili dağılımı şu şekildedir.

Tablo 20: Kardeş Sayılarına Göre Dağılım

Kardeş Sayısı	N	%
Kardeş yok	11	7,3
Bir kardeşi var	50	33,3
İki kardeşi var	48	32,0
Üç ve daha fazla kardeşi var	41	27,3
Toplam	150	100,0

Katılımcıların aile içinde tek çocuk olup olmadıklarına göre kardeş durumlarına bakıldığında %7,3'ünün (11 kişi) tek çocuk; %33,3'ünün (50 kişi) bir kardeşi; %32'sinin (48 kişi) iki kardeşi; %27,3'ünün (41 kişi) üç ve daha fazla kardeşi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %93,7'si en az bir kardeşe sahiptir. Bu durum ailelerin sahip olduğu tüm çocukların biyopsikososyal gelişimleriyle yeterince ilgilenemediklerini düşündürmektedir. Diğer taraftan bağımlının kardeşi/leri madde kullanımı açısından riskli bir ortamda bulunmaktadır. Katılımcılar ebeveyn rolü ve sahip oldukları çocuk sayısı açısından değerlendirildiğinde elde edilen bulgular tablo 21'de verilmiştir:

²⁹ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

Tablo 21: Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Dağılım

Çocuk Sayısı	N	%
Çocuğu yok	96	64,0
Bir çocuğu var	24	16,0
İki çocuğu var	25	16,7
Üç ve daha fazla çocuğu var	5	3,5
Toplam	150	100,0

Katılımcılar çocuk sahibi olup olmadıklarına göre sınıflandırıldığında %64'ünün (96 kişi) çocuk sahibi olmadığı, %16'sının (24 kişi) bir çocuğu, %16,7'sinin (25 kişi) iki çocuğu, %3,5'inin (5 kişi) üç ve daha fazla çocuk sahibi olduğu görülmüştür. Ancak çocuk sahibi olanlar %36 oranındayken eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşayanların oranı %24,7'dir. Katılımcıların çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu göz önüne alındığında en az %11 oranında çocuğun babasından ayrı yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle madde kullanımı için risk taşıyan yeni bir kuşaktan söz etmek mümkündür. Araştırmamız, bu noktada Sancı'nın araştırma sonuçlarından farklılık göstermektedir; Sancı'nın araştırmasında denetimli serbestlik kararı almış bağımlıların %75,8'i çocuk sahibi değildir.³⁰ Bizim çalışmamızda bu oranın yüksek çıkmasını, çocuk sahibi olmanın getirdiği sorunluluğun maddeyi bırakma motivasyonu üzerinde etkisi olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Ailelerin dindarlık durumlarına bakmadan önce belirtmeliyiz ki, dindarlık olgusu çeşitli din tanımlarından bağımsız düşünülemeden çok boyutlu ve göreceli bir kavramdır. Tüm dinleri kapsayacak bir dindarlık tanımı yapacak olursak hayatını büyük oranda aşkın olana referansla düzenleyen kişidir diyebiliriz. O halde dindarlık, kişinin inanç, ibadet ve iyilik türünden tüm davranışlarını kapsayan bir olgudur.³¹ Biz çalışmamızda İslam müntesiplerinden beklenen dindarlık düzeyini kast ediyoruz; buna göre İslam'ın emir ve yasaklarına göre yaşama noktasından hareketle bir dindarlık değerlendirmesinde bulunuyoruz. Katılımcıların ailelerini dindarlıklarına göre değerlendirmelerini istediğimizde verilen yanıtlar tablo 22'de görülmektedir.

³⁰ Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi*, s. 63.

³¹ Abdurrahman Kurt, "Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme", *Dindarlık Olgusu Sempozyumu*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Kuran Araştırmaları Vakfı (KURAV), 2004, s. 267.

Tablo 22: Katılımcıların Ailelerini Dindar Olarak Tanımlama Durumlarına Göre Dağılımı

Ailenin Dindarlık Durumu	N	%
Tüm ailem dindardır	79	52,7
Anne, baba ve bazı aile fertleri	1	0,7
Annem ve babam dindardır	6	4,0
Sadece annem dindardır	32	21,3
Sadece babam dindardır	1	0,7
Sadece yaşlı aile fertleri	14	9,3
Sadece kardeşler veya kuzenler	2	1,3
Ailem dindar değildir	10	6,7
Diğer	1	0,7
Toplam	146	97,3

Katılımcılara ailelerinin dindarlık durumları sorulduğunda %52,7'si (79 kişi) tüm ailesinin; %0,7'si (1 kişi) anne babası ve bazı aile fertlerinin; %4'ü (6 kişi) anne ve babasının; %21,3'ü (32 kişi) sadece annesinin; %0,7'si (1 kişi) sadece babasının; %9,3'ü (14 kişi) dede, büyükanne gibi sadece yaşlı aile üyelerinin; %1,3'ü (2 kişi) sadece kardeş veya kuzenlerinin dindar olduğunu; %6,7'si (10 kişi) ailesinin dindar olmadığını söylemiş; %0,7'si (1 kişi) ise diğer şıkkını işaretleyerek herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu soruya katılımcıların %2,8'i (4 kişi) yanıt vermemiştir.

Burada katılımcıların, ailelerini dindar olarak tanımlamaları izaha muhtaç bir durumdur. Ailenin dinî şuurdan yoksun baskıcı tavrı dindarlık olarak algılanıyor olabilir. Ayrıca dindarlık tanımıyla ilgili ortak bir kanının olmadığı göze çarpmaktadır. Çoğunlukla geleneksel aile yapısından geldiğini düşündüğümüz katılımcıların gözünde anne daha dindar bir profil çizerken babanın dinî hassasiyetlerinin anneye oranla zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin odak grup görüşmemizde kırk bir yaşındaki İbrahim'in annesi, o daha çocukken kendisini İsmail ağa cemaatine yönlendirmiş dindar bir kadındır. Babasının ramazanda alkol aldığını hatırlayan İbrahim, ailedeki bu iki kutuplu yapıyı şu şekilde aktarmıştır:

“...yirmi yaşına kadar ben televizyon nedir bilmiyordum, çünkü bizim evimizde televizyon yoktu. Askere gidene kadar televizyon görmedim böyle bir evde büyüdüm yani ben. Şimdi burada eksik bir şey var ben onu burada söyleyeyim; şimdi annem cemaatten (İsmail ağa grubu) babam alkol alıyordu, biraz da bizim sıkıntımız buydu. Annem hep benim üstüme düşüyor ama babam benimle ilgilenmiyordu. Durumumuz da çok iyiydi. Çok da güzel paralar kazanıyordu babam, rahattı, içiyordu. Ben yeni yeni bir şeyleri

öğrenmeye başladığımda hatırlıyorum; ramazan'da bile içiyordu. Sonradan ramazanlarda içmeyi bıraktı.”

Dolu dolu on iki yıl madde kullandıktan sonra beş yıldır temiz kalmayı başaran otuz iki yaşındaki Mehmet, annesinin kendisini küçükken camiye gönderdiğini anlattığı sırada annesiyle babasının bu noktadaki tutumlarının farkına işaret ediyor: “...Annemin maşallahı vardır, yıllardır namazını kılan bir kadın. Babam öyle değil tabi, içerdi rahmetli... Annemin sayesinde bir şeyler öğrendim, ama hatim edemedim bu yaramazlıklarımızdan dolayı.”

İbrahim ve Mehmet'in sözlerinden, anneleri din eğitimi almaları için gayret göstermesine rağmen babalarından aynı tutarlı tavrı görmedikleri için olsa gerek eğitimlerini yetişkinlik dönemlerinde içselleştiremediklerini söyleyebiliriz.

Maddeye başlamadan önce çocukluk çağlarında mahalle camisindeki müezzinle arkadaşlık yaptığı zamanları büyük bir özlemle anlatan yüksek okul mezunu otuz dört yaşındaki Tarık (beş yıldır temiz) babasının bu durumundan etkilenerek namaza başladığını anlatıyor:

“...mesela o müezzin arkadaşın yanında namazları beş vakit kılmaya başlamıştık, ufak yaşta camide olmam cemaatin beni el üstünde tutmasını sağlıyordu. Çocukken herkesin sevgisini kazanıyorduk bu da babama yansıyor, *'senin çocuğun camide'* diyorlardı, babam o zamanlar camiye gelmiyordu. Babam bana hala söyler *'senin sayende, utancımınla başladım namaza, o zamanlar senin camiye gitmeden dolayı ben arkadaşlarıma mahcup oluyordum, senin sayende başladım'* der. Daha hala söyler bunu... O dönemde gidiyorduk ama bunu süreklilik haline getiremedik. Sonrasında zaten maddeyle dinî vecibeleri nasıl yerine getireceksin?”

Namaz kılmaya oğlu sayesinde başlayan baba, Tarık'ın henüz çocuk denilecek yaşlarda dindar bir çevreye girmesini onaylamasına rağmen, onun ergenlik döneminde on beş yıl sürecek olan bağımlılık hayatına adım atmasına engel olamamıştır.

Ailede dinî tutum ve davranışların tutarsız oluşunun diğer ucunda konumlandırabileceğimiz bir durum da bu konuda uygulanan baskıdır. Katılımcılara ailede dinî vecibeler konusunda baskı görüp görmedikleri sorulmuştur:

Tablo 23: Dinî İbadetler Konusunda Ailenin Baskısına Göre Dağılım

Ailenin İbadetler Konusunda Baskısı	N	%
Her zaman	11	7,3
Çoğu zaman	12	8,0
Bazen	25	16,7
Nadiren	17	11,3
Hiçbir zaman	85	56,7
Toplam	150	100,0

Katılımcıların dinî ibadetler konusunda aile içinde baskı yaşama düzeylerine bakıldığında %55,7'si (85 kişi) baskı görmediğini; %43,3'ü (65 kişi) baskı yaşadıklarını söylemişlerdir. Baskı gördüğünü ifade edenlerin cevapları %7,3 oranında (11 kişi) her zaman; %8 oranında (12 kişi) çoğu zaman; %16,7 oranında (25 kişi) bazen; %11,3 oranında (17 kişi) nadiren baskı yaşadıkları şeklinde dağılmaktadır. Tablo 23'te de görüldüğü üzere nadiren de olsa ailesinde dinî baskı gördüğünü söyleyenler %43,3 oranında azımsanmayacak düzeydedir.

Yapılan gözlemlere göre dinî baskı aile dışında herhangi bir kurum veya kişilerden geldiğinde sonuçlarının daha olumsuz olduğunu belirtmek gerekir. Görüşmelerimizde çocuklukken ailesi tarafından gönderildiği yatılı Kur'an kursunda baskı ve zorlama yaşadığını söyleyen bazı bireylerin yetişkinlik çağında dinî kurumlara karşı mesafe geliştirdikleri, Allah'a inanmaya ve dua etmeye devam ettikleri halde dinî vecibelerini tamamen bıraktıkları görülmüştür. Sonuç olarak ailenin gevşek ve tutarsız tavırları kadar baskıcı ve zorlayıcı tutumları da istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır.

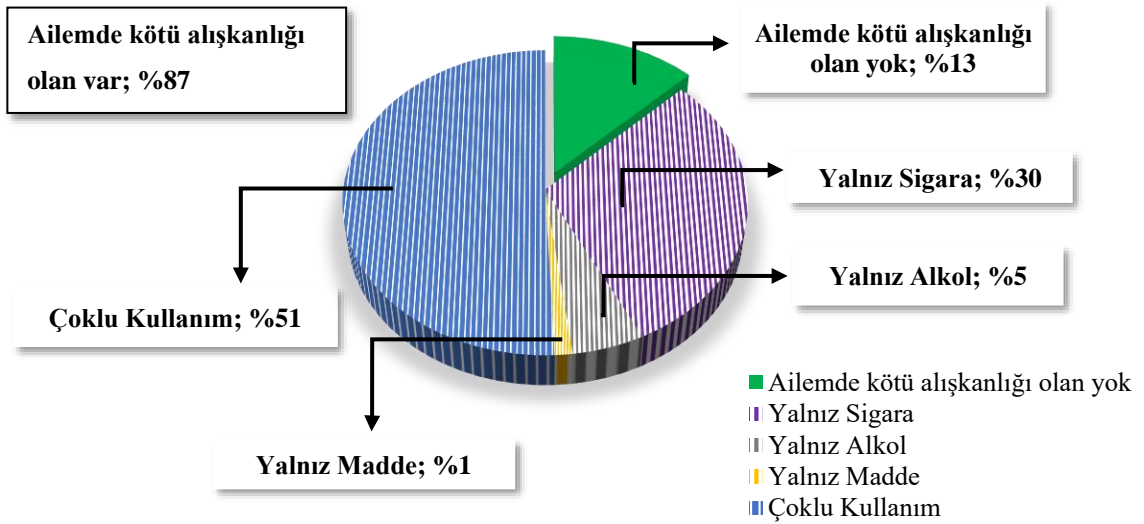
Ebeveynler arasında dinî tutum ve davranışların farklılık arz etmesi, aile içinde özellikle babaların alkol alıyor olması çocukların ergenlik çağlarında alkol ve madde deneme gibi riskli davranışlara karşı otokontrollerini zayıflattığını söyleyebiliriz. Nitekim tablo 24'te katılımcıların ailelerinde büyük oranda kötü alışkanlıkların bulunduğu görülmektedir.

Tablo 24: Ailede Kötü Alışkanlıkların Bulunma Durumuna Göre Dağılım

Ailedeki Kötü Alışkanlıklar	N	%
Var	131	87,0
Yok	19	13,0
Toplam	150	100,0

Kendileri dışında ailesinde sigara, alkol ve madde kullanılıp kullanılmadığı sorulan ve çoklu cevap hakkı tanınan katılımcıların %13'ünün ailesinde sigara, alkol ve madde kullanılmadığı; %87'sinin ailesinde sigara, alkol ve madde kullanıldığı şeklindedir. Ailesinde yalnız sigara kullanılanların oranı %30; yalnız alkol kullanılanların oranı %5; yalnız madde kullanılanların oranı %1 olduğu saptanmıştır. %51 oranında sigara alkol ve maddenin birlikte kullanıldığı görülmüştür (Grafik1).

Grafik 1: Ailede Alkol ve Sigara Kullanımına Göre Dağılım

Katılımcıların ailelerinde en çok sigara, ardında alkol az da olsa madde kullanıldığını görüyoruz. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, %51 oranında aile içinde birden çok kötü alışkanlığa tanık olunduğunu söyleyebiliriz. Sigara alkol ve madde kullanımı olan ailelerde büyüyen çocukların sosyal öğrenme yoluyla söz konusu kötü alışkanlıkları edinmeleri kaçınılmazdır. Buna ilaveten Schuckit'in Genetik Bakış Teorisi'ne göre alkol ve madde bağımlılığına yatkınlık bir nesilden bir sonraki nesle genetik kodlarla aktarılabilir. Yapılan araştırmalarda alkolik ailelerden alınıp evlat edinilen erkek çocuklarında alkol probleminin orijinal ailelerinde büyüyen kardeşlerine

yakın olduğu görülmüştür.³² Söz konusu farkın erkeklerin bağımlılık yapıcı maddelerle tanışma ve kullanma fırsatlarının daha fazla olmasından kaynaklandığını dolayısıyla cinsiyetin biyolojik etkisinden çok sosyal rollerle bağlantılı olduğunu düşünenler de vardır.³³

2. Parçalanmış Ailenin Madde Bağımlılığıyla İlişkisi

Hiç şüphesiz çocuğun sağlıklı gelişimi için en temel ortam olan ailenin ebeveynlerden birinin vefatı veya boşanma nedeniyle dağılması, çocuk ve gençlerin psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Tek ebeveynli ailelerde, anne ve baba olmak üzere iki kişiye ait olan sorumluluklar bir kişi üzerinde toplanmakta, özellikle çocuğun sorumluluğunu üstlenen tek ebeveyn sosyal, ekonomik ve duygusal zorluklarla yalnız başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Tüm bunlar, çocuğa muhtaç olduğu sevgi ve ilgiyi vermek için gereken yeterli zaman ve imkanları kısıtlamaktadır.³⁴ Aile dağılmamış olsa bile aile içindeki ilgisizlik, gençlerin kabul edileceklerini düşündükleri çeşitli çevrelere düşünmeden girmelerine neden olmaktadır. Bu durum bize, konunun katılımcıların ailesinde boşanma, vefat veya üveylik durumu bakımından incelenmesi gerektiğini düşündürmüştür.

Tablo 25: Vefat Eden Aile Bireylerine Göre Dağılım

Vefat Eden Aile Bireyi	Yanıt N	%
Yok	96	60,0
Anne	11	6,9
Baba	43	26,9
Kardeş	9	5,6
Çocuk	1	0,6
Toplam	160	100,0

Araştırmamıza katılan bireylerin birinci derece yakınları arasında kayıp (vefat) durumu incelendiğinde aldığımız cevapların %60'ının birinci derece yakınlarından

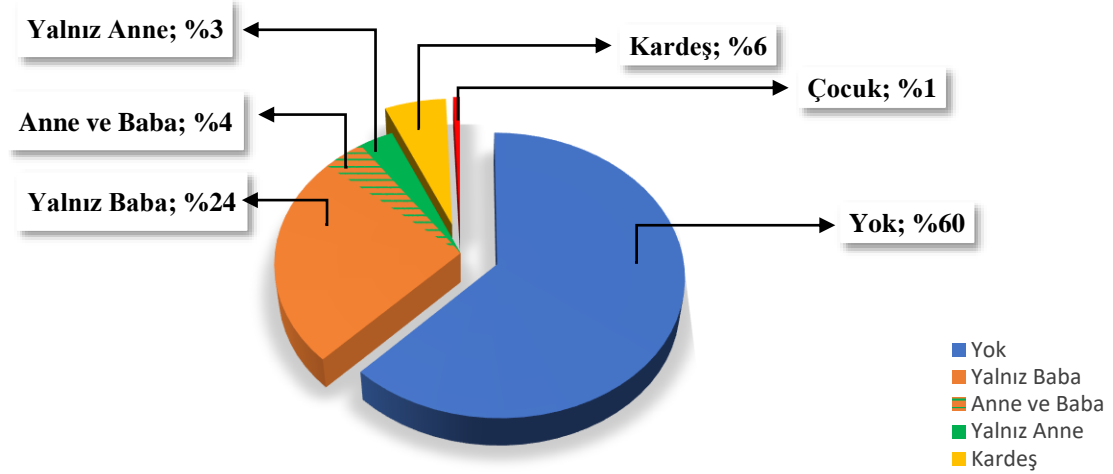
³² Marc A. Schuckit, "A Brief History of Research on the Genetics of Alcohol and Other Drug Use Disorders", *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, c. Supplement No: 17 (2014), ss. 60-61.

³³ Bülent Tansel, "Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, sy. 2 (2017), ss. 1460-61.

³⁴ Bkz. Sabiha Örünğ, Semiha Feyzioğlu (ed.), *Tek Ebeveynli Aileler*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011.

herhangi birini kaybetmediği; %6,9'unun annesini; %26,9'unun babasını; %5,6'sının kardeşini; %0,6'sının çocuğunu kaybettiği görülmektedir. Yalnız annesini kaybedenlerin oranı %3, yalnız babasını kaybedenlerin oranı %24, hem anne hem babasını kaybedenlerin oranı %4 olarak tespit edilmiştir (Grafik 2).

Grafik 2: Grafik Ailede Kayıp Durumu

Bulgularımız Sancı'nın çalışmasıyla³⁵ baba vefat oranının anneden daha yüksek olması noktasında benzerlik göstermektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından ülkemizde on iki ilde liseli gençler arasında yapılan anket çalışmasına göre anne, babası sağ olanlarda madde kullanımını %3,4 iken, eğer baba ölü ise bu oran %5,9'a hem anne hem baba ölü ise %15,8'e kadar çıkmaktadır.³⁶ Başka bir araştırmada madde kullananlar babaları tarafından yeterince sevilmediklerini düşünmektedirler.³⁷

On yedi sene aralıksız madde kullandıktan sonra iki yıldır temiz olan Selim babasını kaybetmesinin ardından düştüğü boşluğu maddeyle doldurduğunu anlatıyor:

“On bir yaşında babamı kaybettim ve bir hafta içinde uyuşturucuya başladım... O zamanlar annem biraz daha peşimden koşsa, biraz daha üstüme titrese böyle olmayabilirdim ben. Şimdi ben burada Allah rahmet eylesin babamı suçlamak gibi olmasın. Burda ailenin de çok büyük etkisi var. On bir, on iki yaşlarında çocuğuz, yani yetişkin bir insan değiliz. Amca, dayı gibi ailenin erkek

³⁵ Sancı'nın çalışmasında baba vefat oranı%6,8 iken anne vefat oranı %1,3'tür. Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi*, ss. 63-64.

³⁶ Akt. Ögel, “Aile”.

³⁷ Akt. Ögel, “Aile”.

akrabalarından da askerden gelene kadar sakladım kendimi. Askerden geldikten sonra hat safhalara çıktı...Yirmi yedi yaşında annemi de kaybedince sokak hayatım başladı... Keşke o zamanlar bize yol yordam gösteren, çekip kollayan biri olsaydı, başımızda bir erkek olsaydı, hani bir kadın ne kadar yapabilir bunu (annesini kast ediyor)? Bizde aile içinde kopuklukta vardı (akrabalarını kast ediyor).”

Yirmi yıl boyunca çoklu madde kullanan, yedi yıldır temiz, 39 yaşındaki Ercan; ilkokul üçüncü sınıftayken babasını kaybediyor. Ercan’ın anlatımlarındaysa babasının vefatından sonra ailede oluşan otorite boşluğu dikkat çekiyor: “Babam ben dokuz yaşında rahmetli olduğu için zaten beni evde fazla tutamıyorlardı. Sokaklardaydım genelde.” Kırk bir yaşındaki İbrahim’in ise ergenlik döneminde babası hayatta olmasına rağmen aralarında sağlıklı bir baba-oğul ilişkisinin kurulamadığı anlaşılıyor: “...ailede kaçınılmaz olarak zaten, ‘*baban seni arıyor*’ dedi mi arkadaşlar, o gün eve gitmiyorduk.”

Anlaşılacağı üzere babanın ailedeki varlığı ve ilgisi çocuklar için önem arz etmektedir. Geleneksel Türk aile yapısında aile içi otorite babanın rolüdür. Babanın vefatı veya terk etmesiyle ailede yaşanan çözülme, oluşan otorite boşluğu ve güven duygusundan yoksun kalma gibi faktörlerin bireyi madde kullanmaya sevk ettiği düşünülebilir.³⁸ Çözülme deneyimiyle sarsılan aileye üvey üyelerin katılımı açısından baktığımızda tablo 26’deki sonuçlarla karşılaşmaktayız:

Tablo 26: Ailede Üveylik Durumuna Göre Dağılımı

Üvey Aile Bireyi	Yanıt N	%
Yok	135	88,2
Üvey anne	3	2,0
Üvey baba	8	5,2
Üvey kardeş	7	4,7
Toplam	153	100,0

Araştırmamız sırasında katılımcılara ailelerinde üveylik durumu olup olmadığı sorulduğunda yanıtların %88,2’sinin ailesinde üveylik durumu olmadığı; %2’sinin üvey annesi; %5,2’sinin üvey babası; %4,7’sinin üvey kardeşi olduğu şeklindedir. Araştırmamıza katılanların %11,8’inin ailesinde üvey üye bulunmaktadır. Ailedeki

³⁸ Katılımcılar arasında kadınların az oluşu (%6; 9 kişi) kız çocuklarının anne ya da baba vefatından erkekler kadar etkilenmediği anlamına gelmemelidir. Bu durumu madde kullanan kızlara ulaşmanın zorluğuyla açıklamanın daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

üveylik her durumda bireyi olumsuz etkiler anlamına gelmemelidir. Tablo 27’de katılımcıların ailede kayıp durumlarının bulunup bulunmamasına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 27: Katılımcıların ailede kayıp durumlarına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Ailede Kayıp	N	ORT	SS	z	p
Bapi Toplam	Var	54	25.55	8.018	-1.306	.191
	Yok	96	27.07	8.497		
Madde Kullanım Sıklığı	Var	54	.69	.401	-.883	.377
	Yok	96	.77	.429		
Tanı	Var	54	1.41	.568	-.328	.743
	Yok	96	1.44	.537		
Yaşam Üstüne Etkileri	Var	54	1.55	.499	-.107	.914
	Yok	96	1.56	.488		
Şiddetli İstek	Var	54	1.21	.769	-.965	.334
	Yok	96	1.34	.691		
Motivasyon	Var	54	1.60	.660	-.039	.969
	Yok	96	1.59	.688		

*p<.05

Katılımcıların ailede kayıp durumlarının bulunup bulunmamasına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Böylece “H⁴ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin ailede kayıp durumları ve bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.” hipotezi reddedilmiştir. Katılımcıların ailevi durumlarını bütünlüklü olarak değerlendirdiğimizde elde edilen bu veriyi, boşanma sebebiyle ailenin parçalanmasının, sağ ve birlikte olan ebeveynlerinse ilgisizliğinin, en az ebeveynin ölümü kadar çocuklar ve gençler üzerinde olumsuz etkisi olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

3. Aile İçi Şiddetin Madde Bağımlılığına Etkisi

Şiddet; kızgınlık, öfke, kin, nefret, düşmanlık gibi duygu durumlarının etkinlik kazandığı, beden gücünün kötüye kullanıldığı, saldırgan, kaba ve sert tavırlarla bireye ve topluma zarar veren davranış biçimi olarak tanımlanabilir.³⁹ Daha geniş bir çerçevede ikili ilişkilerde diğerine göre avantajlı konuma sahip olanın; fiziksel, sözlü, davranışsal,

³⁹ Özcan Köknel, *Duygusal ve Fiziksel Şiddet*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1996, s. 20.

duygusal olarak ötekinin kişilik haklarını, insanlık onurunu çiğneyen tüm tutum ve davranışları anlaşılmalıdır. Bu davranış türünün insan için en güvenli ortam sayılan aile içinde yaşanması hiç şüphesiz şiddete maruz kalan ve şahit olan aile bireylerinin üzerinde derin izler bırakacaktır.

İslam açısından konuyu ele aldığımızda Kur'an'da en çok kınanan ve yasaklanan davranışlardan biri hem itikadi hem de sosyal anlam boyutuyla 'zulüm' kavramıdır.⁴⁰ Allah, İslam peygamberi Hz. Muhammed aracılığıyla sosyal hayatta kulları arasında her türlü zulüm ve haksızlığı yasaklamıştır (el-Hûd 11/112,113). Hz. Muhammed de ebeveynleri çocuğa karşı sorumlulukları konusunda uyarmış, anne-baba ve evlatlar arasındaki hukuka riayet etmenin bir vecibe olduğunu beyan etmiştir.⁴¹ İnsanlığa son seslenişi Veda Hutbesinde eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını belirlemiştir.⁴²

Bazı durumlarda aile içi şiddet yaşantısının oluşturduğu mutsuzluk, stres ve bunalımdan kaçış yolu olarak alkol ve madde kullanımına başvurulduğuna rastlanmaktadır. Bu ihtimale binaen katılımcılara ailede şiddet mağduru olup olmadıklarını sorduk. Aldığımız cevapların dağılımı tablo 28'de verilmiştir:

Tablo 28: Katılımcıların Yaşadıkları Aile İçi Şiddete Göre Dağılımı

Aile İçi Şiddet	Yanıt N	%
Şiddet yaşadım	56	37,0
Şiddet yaşamadım	94	63,0
Toplam	150	100,0

Araştırmamıza katılan bireylerin aile içi şiddete maruz kalıp kalmadıklarına yönelik durumları incelendiğinde 150 katılımcının %63'ü (94 kişi) aile içinde herhangi bir şiddete maruz kalmadığını, %37'si (56 kişi) aile içi şiddet yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcılar sorumuza çoklu yanıt vermeleri hususunda serbest bırakılmış, gördükleri şiddetin çeşidi hakkında veri sağlanmak amaçlanmıştır. Grafik 3'te görüldüğü üzere şiddet gördüğünü söyleyenlerden alınan cevapların %56'sı psikolojik şiddet (aşağılama,

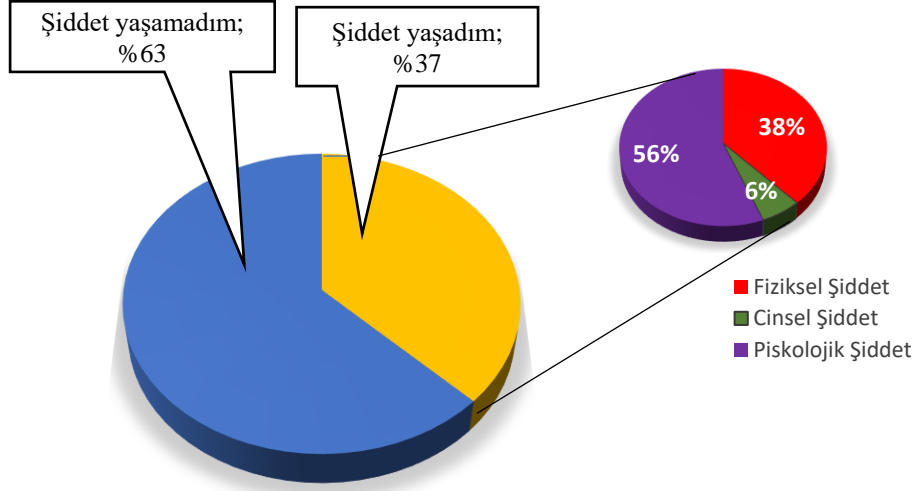
⁴⁰ Osman Güner, "Zulüm Nedir? Zalim Kime Denir?", <https://www.researchgate.net/publication/333082722>, 20.10.2020.

⁴¹ Ebû Dâvud, "Büyû" s. 83.

⁴² Buhârî, "Hac" s. 132.

küfür, hakaret, kişilik haklarından mahrum edilme vb), %38'i fiziksel şiddet, %6'sı cinsel şiddet yaşadıkları yönündedir (Grafik 3).

Grafik 3: Grafik Aile İçi Şiddet Durumu

Aile içi şiddet olgusu bizde katılımcıların mahrem alanına girdiğinden olsa gerek, özellikle aile içi cinsel saldırı mağdurlarının⁴³ kendilerini gizlemeye çalıştıkları kanaatini oluşturmuştur. Aile içi cinsel istismar, danışmanlarıyla ilk görüşmede danışanların neredeyse hiç değinmedikleri, ancak danışmanlarına karşı güven duygusu geliştikten sonra anlatabildikleri konular arsındadır. Görüşmeler sırasında konuşmakta en çok zorlandıkları konuların başında gelmektedir.

Hovard B. Kaplan'ın Benliğin Aşağılanması Kuramı'na göre ergenler başta olmak üzere bireyin aile ve sosyal çevrelerinde benliğinin yaralanarak rencide edilmiş bir nitelikte gelişmesi, toplumsal denetim mekanizmasının birey üzerindeki etkisini kıracaktır. Böylece, ergenlerin sapkın davranışlara eğilimli hale gelmelerinin yolu açılacaktır.⁴⁴ Kaplan'ın teorisiyle uyumlu olan bulgularımıza dayanarak sonuçları madde kullanımına kadar varan aile içi şiddet, ensest ve istismar olgularının bu bağlamda ayrıca araştırılması gerektiğini söyleyebiliriz.

⁴³ Bkz. Nilüfer Keser, Fadime Yüksel, "Ensest Mağduru Bir Çocuk ve Ensest Sonrası Tekrar Eden Mağduriyetler", *Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2012.

⁴⁴ Zahir Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 16, sy. 1 (2006), s. 307.

Görüşmelerimiz sırasında madde söz konusu olduğunda kimi zaman şiddetin yönünün bağımlıdan anne babaya yöneldiği durumlar da söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Maddenin etkisi atındayken kendilerinden beklenmedik şekilde ailesine zarar veren, bu durumu üzüntü ve pişmanlık içinde dile getiren katılımcılara rastlanılmıştır. Aile içi şiddet yaşantısı ve Bapi-T puanlarının analizinde şiddet mağdurlarının bağımlılık tanısı ve maddenin yaşamları üzerine etkisi daha yüksek çıkmaktadır.

Tablo 29: Katılımcıların ailede herhangi bir türde şiddet yaşayanlarla şiddet yaşamayanların BAPİ-T'den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whintey U testi bulguları

	Ailede herhangi bir tür şiddete maruz kalma	N	ORT	SS	z	p
Bapi Toplam	Var	56	28.54	6.270	-2.195	.028*
	Yok	94	25.34	9.178		
Madde Kullanım Sıklığı	Var	56	.78	.362	-1.504	.132
	Yok	94	.72	.450		
Tanı	Var	56	1.56	.469	-2.059	.039*
	Yok	94	1.35	.576		
Yaşam Üstüne Etkileri	Var	56	1.71	.337	-2.363	.018*
	Yok	94	1.47	.545		
Şiddetli İstek	Var	56	1.41	.654	-1.432	.152
	Yok	94	1.22	.750		
Motivasyon	Var	56	1.71	.530	-1.336	.181
	Yok	94	1.52	.744		

*p<.05

Katılımcıların aile içinde şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur (z=-2.195; p=.028). Ailede şiddet görmüş olanların bağımlılık ortalamaları (ort=28.54) şiddet görmemiş olanların ortalamalarından (ort=25.34) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Elde edilen verilere göre “H⁵ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin aile içi herhangi bir türde şiddete maruz kalma yaşantısının bulunup bulunmamasına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Katılımcıların aile içinde şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre Bağımlılık Profil İndeksi tanı alt ölçeğinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmuştur (z=-

2.059; $p=.039$). Ailede şiddet görmüş olanların tanı ortalamaları ($ort=1.56$) şiddet görmemiş olanların ortalamalarından ($ort=1.34$) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların aile içinde şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre Bağımlılık Profil İndeksi yaşam üstüne etkileri alt ölçeğinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($z=-2.363$; $p=.018$). Ailede şiddet görmüş olanların maddenin yaşam üstüne etkileri alt ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ($ort=1.71$) şiddet görmemiş olanların ortalamalarından ($ort=1.47$) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların aile içinde şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

4. Ailenin İlgi ve Desteğinin Madde Bağımlılığı Tedavisine Katkısı

Madde bağımlılığı tedavisinde aile/evlilik terapileriyle aile dışı yaklaşımları karşılaştırmalı olarak inceleyen Stanton, kronik madde bağımlılığında aile ortamının önemi üzerinde durmakta ve madde kullanımını önleme eğitimlerinin okul sistemlerine kıyasla doğrudan ebeveynlere ve ailelere yönelik verildiğinde daha başarılı sonuçlar elde edileceğini savunmaktadır.⁴⁵ Ailenin madde kullanımını öğrenmesi, bağımlılığa giden yolda önemli bir kırılma noktasıdır.

Tablo 30: Ailelerinin Madde Kullanımını Öğrenme Süresine Göre Dağılım

Ailenin Madde Kullanımını Öğrenme Süresi	N	%
Başladığı anda	13	8,7
1 ay-1 yıl aralığı	19	12,7
2 yıl-5 yıl aralığı	65	43,3
6 yıl-10 yıl aralığı	29	19,7
11 yıl-15 yıl aralığı	7	4,7
16 yıl ve üzeri	1	0,7
Bilmiyorlar	16	10,7
Toplam	150	100,0

Ailelerin madde kullanımından haberdar olma süresine göre dağılım şu şekildedir: 150 katılımcının %8,7'si (13 kişi) başladığında, %12,7'si (19 kişi) 1ay-1 yıl; %43,3'ü (65

⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Stanton, "A Family Theory of Drug Abuse", ss. 1-17.

kişi) 2-5 yıl; %19,7'si (29 kişi) 6-10 yıl; %4,7'si (7 kişi) 11-15 yıl aralığında; %0,7'si ise (1 kişi) 16 yıl ve üzerindedir. Katılımcıların %10,7'sinin (16 kişi) ailesi madde kullandıklarından haberdar değildir.

Elde edilen verilerden anlaşılacağı gibi aileler çocuklarının madde kullandığını çoğunlukla ilk yıl dolduktan sonra fark etmektedir. Yapılan görüşmelerde gençlerin, madde alt kültüründe madde kullanımına bağlı belirtileri gizlemenin yollarını öğrendikleri anlaşılmıştır. Bu yöntemlerle yakın çevrelerinde bir müddet madde kullandıklarını saklamayı başaran gençlerin bağımlılığa giden yolda daha savunmasız kaldıkları aşikardır.

Gençlik ve Aile Destek Merkezinde yürüttüğümüz araştırma sırasında maddeyi bırakma mücadelesi veren bireylerin büyük bir kısmının yanında en az bağımlı birey kadar acı ve ıstırap çeken aile fertlerinin bulunduğu şahit olduk. Maddeyi bırakma mücadelesinde bağımlıya azami destek göstermeleri dikkatimizi çekti. Kişinin kendi motivasyonundan sonra maddeyle mücadelenin en önemli ayağının ailesinin desteği olduğu kanaatine vardık. Bu hususta katılımcılardan aldığımız cevap dağılımı tablo 31'de görülmektedir.

Tablo 31: Katılımcıların Sorunlarına Ailelerinin Destek Olma Durumlarına Göre Dağılımı

Aile Desteği	N	%
Her zaman	77	51,3
Çoğu zaman	27	18,0
Bazen	27	18,0
Nadiren	8	5,3
Hiçbir zaman	11	7,3
Toplam	150	100,0

Maddeyi bırakmak için aileden destek alma durumu incelendiğinde 150 katılımcının %7,3'ü (11 kişi) ailelerinde hiçbir zaman destek alamadıklarını söylerken; destek alanların cevapları %51,3'ü (77 kişi) her zaman; %18'i (27 kişi) çoğu zaman; %18'i (27 kişi) bazen; %5,3'ü (8 kişi) nadiren şeklinde dağıldığı görülmektedir. Nadir de olsa aileden destek görenlerin oranı %92,7 gibi oldukça yüksektir.

Ergenlik çağındaki bağımlı gençler için ailelerin desteği hayati önem taşımaktadır. Bağımlılığın tedavisi hem zor hem de uzun zaman almakta, aile desteğinden mahrum olan

gençlerin kurtulma ihtimali oldukça düşmektedir. Bu zorlu süreçte anne-baba ayrılmış dahi olsa çocuklarının yanında olmalı ve kararlılıkla ona destek olmayı sürdürmelidirler.⁴⁶ İstanbul'da yaşayan 6 bin 8 yüz öğrenci ile yapılan araştırmada hayatında bir kez madde kullanan gençlerle kullanmayan gençler karşılaştırılmıştır. Bulgular her iki grupta da televizyon seyretme sürelerinin aynı oranda kısıtlandığı ve akşamları sokağa çıkma izni verilmediğini saptamıştır. Çocukların hayatlarını kontrol altında tutma konusunda her iki grup arasında önemli bir fark bulunmazken madde deneyen gençlerin ailelerinin, çocuklarına daha az destek oldukları gözlemlenmiştir.⁴⁷

Ailenin çeşitli kriz zamanlarında sığınak olabilmesi, hiç şüphesiz iç dinamiklerinin işliyor ve aile içi pratiklerin aileden beklentileri karşılar nitelikte üretiliyor olmasına bağlıdır. Katılımcıların aileleri büyük oranda kendilerine destek olmaktadır. Katılımcılar açısından da durumu değerlendirebilmek için onlarla vakit geçirmekten mutlu olup olmadıkları sorulmuştur.

Tablo 32: Katılımcıların Aileleriyle Vakit Geçirmekten Mutlu Olma Durumlarına Göre Dağılım

Aileyle Vakit Geçirmekten Mutlu Olma	N	%
Her zaman	71	47,3
Çoğu zaman	33	22,0
Bazen	30	20,0
Nadiren	8	5,3
Hiçbir zaman	8	5,3
Toplam	150	100,0

Katılımcıların aileleriyle vakit geçirmekten mutlu olma düzeyleri incelendiğinde %47,3'ünün (71 kişi) her zaman; %22'sinin (33 kişi) çoğu zaman; %20'sinin (30 kişi) bazen; %5,3'ünün (8 kişi) nadiren ailesiyle vakit geçirirken mutlu olduğu; %5,3'ünün (8 kişi) ailesiyle vakit geçirmekten hiçbir zaman mutlu olmadığı saptanmıştır.

Yaptığımız görüşmelerde ailesiyle vakit geçirmekten mutlu olanların bile onlarla gün içinde çok kısa zaman dilimlerinde birlikte olabildiklerini belirtmek gerekmektedir. Zira Türk toplum yapısında erkek çocukları ilk gençlik dönemlerinden itibaren hane

⁴⁶ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, ss. 222-23.

⁴⁷ Halide Yavuz, *Ergenlik Çağında Gelişmeyi Etkileyen Güçler*, 2. bs., İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1986, s. 85-86.

dışında okul, iş ve mahalle çevrelerinde daha fazla vakit geçirmeye teşvik edilmektedir. Böylece, vakit geçirmek için haneye alternatif mekanlara sahip olan genç erkekler sigara ve alkollü içeceklerin tüketildiği ortamlara kızlara göre daha erken girebilmektedirler. Ayrıca çocuk sayılacak yaştaki erkeklerin kızlara göre sigara ve alkol konusunda toplum tarafından hoş görüyle karşılanması onlar için bağımlılık riskini artırmaktadır. Bu durumu beş yıldır temiz kalmayı başaran otuz iki yaşındaki Mehmet'in ifadelerinde görmek mümkün:

“Geceleri evdeydim, gündüz yoktum kesinlikle... Gecedan geceye evdeydik ne yalan söyleyeyim. Biz bu konuyu arkadaşlarla çok tartışmışızdır; aile ortamı iyi bile olsa hayat dışarıda başlıyor ve dışarıdaki çevren seni çok etkiliyor, ailen senin dışarıda yaşadığın hayatı bilmiyor ki...”

Küçük yaşta çalışmak zorunda kaldığı için eğitim hayatı yarım kalan otuz dört yaşındaki Abdullah'ın “...gündüz çalışıyorduk zaten, akşamda toplasan yirmi dört saatin yarım saati, bir saati ancak yanlarında oturuyordum.” sözlerinden ailesiyle vakit geçirme süresi oldukça kısıtlanmış olduğu anlaşılıyor.

Sonuç olarak; katılımcıların %94,6'sı nadiren de olsa aileleriyle vakit geçirmekten mutlu olduklarını dile getirmiştir. Burada katılımcıların bir kısmının maddenin etkisi altındayken ailelerinden utandıkları veya onlara zarar vermekten çekindikleri için ailelerinden uzaklaştıklarını, onlarla birlikte olmamayı tercih ettiklerini belirtmek gerekir.

C. MADDE BAĞIMLILIĞINDA SOSYAL SÜREÇLER

Madde bağımlılığı, maddeyle tanışma ve merak duygusunu risk alarak tatmin etmek amacıyla deneme ile başlayıp zamanla haz alma ve acılardan uzaklaşmak için tercih edilen bir alışkanlığa dönüşmektedir. Bağımlılığa giden yolda alışkanlığın bir sonraki aşaması kişinin artık normal hissedebilmek için madde kullanmaya yönelik fizyolojik zorlanma yaşadığı dönemdir. Madde bağımlılığı uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu başlık altında bağımlılığa giden yolda kullanılan maddeler, başlama yaşı, kullanım süresi, alkol ve sigara kullanımı gibi faktörler sosyolojik bağlamda ele alınacaktır.

1. Bağımlılık Sürecinde Kullanılan Maddeler

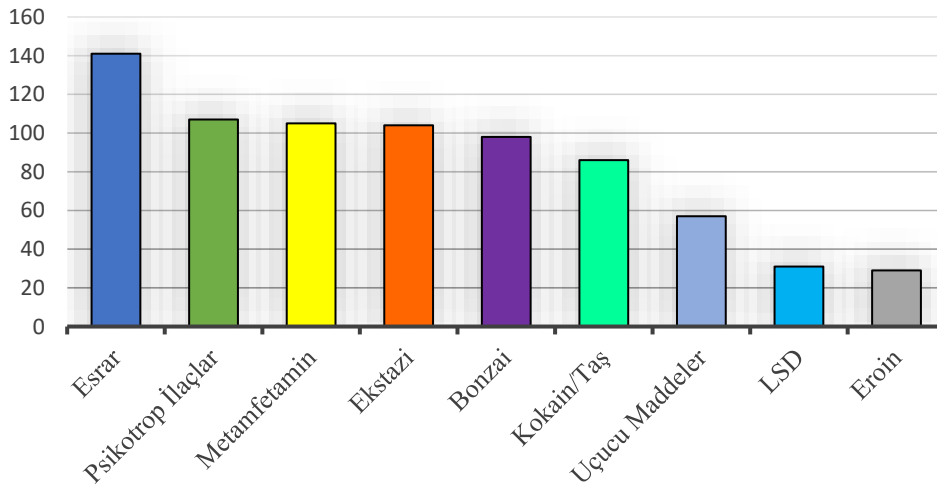
Araştırmamıza katılan 150 katılımcıdan kendilerine çoklu cevap hakkı tanınarak kullandıkları maddeleri işaretlemeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre maddeler, katılımcıların en çok kullandıkları maddeden aşağıya doğru sıralanmıştır.

Tablo 33: Katılımcıların Kullandığı Maddelerin Sıralaması

Kullanılan Maddeler	Yanıt N	%
Esrar	141	94,0
Psikotrop İlaçlar	107	71,3
Metamfetamin	105	70,0
Ectasy (Ekstazi)	104	69,7
Bonzai (Sentetik Kannabinoid)	98	65,3
Kokain/Taş	86	57,3
Uçucu maddeler (Tiner, Bali, Gaz)	57	38,0
LSD	31	20,7
Eroin	29	19,3

Katılımcıların %94'ü (141kişi) esrar kullanmıştır. Esrarı %71,3'le (107) kişi çeşitli psikotrop ilaçlar; %70'le (105 kişi) metamfetamin; %69,7'yle (104 kişi) ekstazi; %65,3'le (98 kişi) bonzai; %57,3'le kokain ve taş; %38'le (57 kişi) uçucu maddeler; %20,7'yle LSD; %19,3'le (29 kişi) eroin takip etmiştir (Grafik 4).

Grafik 4: Katılımcıların En Çok Kullandıkları Maddeler

Grafik 4'te görüldüğü gibi en çok rastladığımız madde esrardır. Esrardan sonra en çok rastlanan ilk dört maddenin sentetik nitelikte oluşu dikkat çekicidir. Bulgularımızdaki maddeler ve sıralaması TUBİM 2019 raporuyla eroin ve kokainin sıralamadaki yeri

dışında örtüşmektedir. Eroin bağımlılığı ayakta tedavi ve rehabilitasyonla çözülemeyecek kadar ağır seyretmektedir.⁴⁸ Bizim çalışmamızda katılımcılar daha çok psikolojik ve sosyal rehabilitasyon aşamasındaki bireyler olduğu için eroin kullanım oranı düşük çıkmıştır. TUBİM raporunda eroin esrarın hemen ardında yer almaktadır. Kokainin ise bizim araştırmamızda TUBİM raporunda verilen sıralamadaki yerinden daha yukarıda çıkmasını, katılımcıların gelir düzeyiyle açıklayabiliriz. Kokain ülkemizde ve yakın coğrafi bölgelerde yetiştirilmemesi nedeniyle diğer maddelere nispeten daha pahalıdır.

TUBİM 2019 raporuna göre 2018 yılında ülkemizde 612'si T.C. uyruklu 657 doğrudan madde kullanımına bağlı ölüm meydana gelmiştir. 25-34 yaş aralığında yoğunlaşan ölümlerin %45,8'inde (301 kişi) sentetik kannabinoid kullanımı mevcuttur. Uyuşturucu ve hayal gösterici etkiye sahip olan sentetik kannabinoid, yeni nesil uyuşturucular kategorisinde yer alan tamamen sentetik bir maddedir. Üç yüze yakın kimyasal çeşidi bilinen bu tür maddelerin çoğaltılması için profesyonel laboratuvar gerekmemektedir. Çoğaltılmasında haşere ve tarım ilacı gibi zehirli maddeler eklenmekte; çoğu kullanıcı bu katkıların neden olduğu zehirlenme bulgularını, kullandıkları maddenin etkisi sanmaktadır. Sentetik maddeler, bitkisel ürünlere ve bazen de esrar üzerine spreyle emdirilmektedir. Bu da kullanıcılarda sentetik madde kullanmadıkları yönünde güçlü ve fakat yanlış bir kanaat oluşturmaktadır.⁴⁹

Yasal olan alkol ve sigara kullanımının illegal madde kullanımına geçiş sağladığı bilinmektedir. Sigara ve alkol kullanımı madde kullanımına doğru atılan ilk adımdır diyebiliriz. Madde kullanımından önce tütün mamullerinin alkolden iki kat fazla kullanılması ve kullanıcılar arasında 'dolu sigara' olarak adlandırılan esrarın en çok kullanılan narkotik madde oluşu, sigarayla mücadelenin önemini bir kez daha göstermektedir.

Diyanet İşleri Yüksek Kurulu, fetva platformunda sigara kullanımıyla ilgili "bir Müslümanın, kendi sağlığına ve çevresine zarar verdiği bilimsel olarak kanıtlanan, ölümcül hastalıklara neden olabilen sigarayı içmesi caiz değildir" şeklinde açıklama

⁴⁸ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 96.

⁴⁹ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 77.

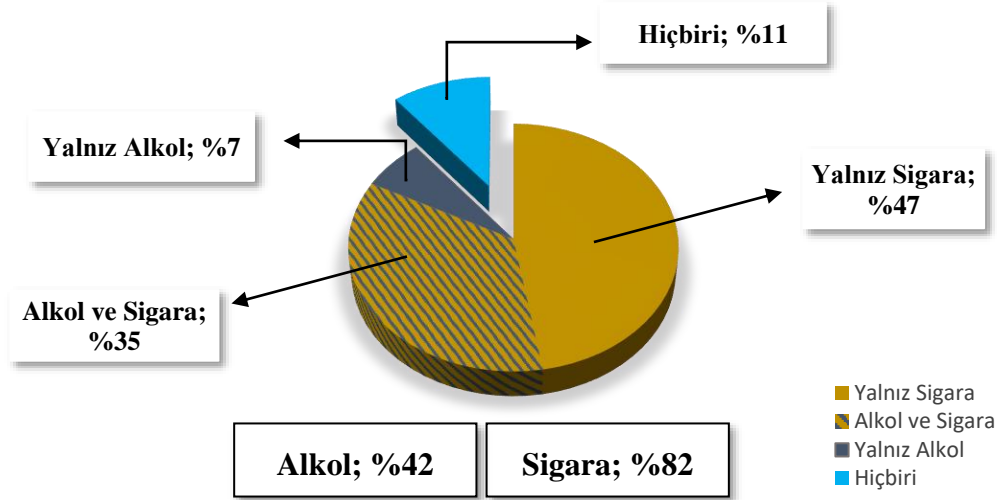
yapmıştır.⁵⁰ İslam'da alkol tüketmekse, Kur'an'da Maide süresi 90. ayetle kesin olarak yasaklanan şaraba kıyasen haramdır.⁵¹

Tablo 34: Maddeye başlamadan Önce Sigara ve Alkol Kullanımına Göre Dağılım

Yasal Maddeler	N	%
Yalnız sigara	71	47,3
Yalnız alkol	10	6,7
Hem sigara hem alkol	53	35,3
Hiçbiri	16	10,7
Toplam	150	100,0

Katılımcılara maddeye başlamadan önce sigara veya alkol kullanımları sorulmuş verilen cevaplara göre 150 katılımcının %10,7'si (16 kişi) maddeye başlamadan önce alkol ve sigara kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %47,3'ü yalnız sigara içtiklerini, %6,7'si (10 kişi) yalnız alkol aldıklarını, %35,3'ü (53 kişi) hem sigara hem alkol kullandıklarını söylemişlerdir. TUBİM 2019 raporuna göre madde kullanmadan önce tütün kullanımı %86,8 alkol kullanımı %44,4 oranındadır.⁵² Elde ettiğimiz bulgular bu oranlarla örtüşmektedir (Grafik 5).

Grafik 5: Maddeye Başlamadan Önce Alkol ve Sigara Kullanımı

⁵⁰ “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı: Dini Bilgilendirme Platformu”, (22.10.2020), <https://kurul.diyenet.gov.tr/Dini-Soru-Cevap..>

⁵¹ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, c. 2, ss. 335-39.

⁵² TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019”.

Sigaranın esrar kullanımına esrarın da diğer maddelere kapı araladığı nitel verilerimizle de netleşmektedir:

On beş yıl madde kullanan Tarık, "...esrar sigara gibi içiliyordu, sigara içer gibi esrar içerek başladı uyuşturucu..." (son beş yılı temiz)

On sekiz yıl madde kullanan Abdullah, "...sigara hep vardı da uyuşturucuya herkeste olduğu gibi ilk olarak esrarla başladım zamanla esrar kesmediği için kademe kademe artarak başka şeylere doğru gidiyor." (son üç yılı temiz)

Beş, altı ay esrar içen İbrahim, "O zaman sigara gibi geliyordu, mekruh gibi yani..." (yirmi iki yıldır temiz)

Yaş ortalaması 29 olan katılımcıların maddeyi ilk denedikleri yaş sorulduğunda, son çocukluk ve ilk gençlik çağlarında maddeyi denedikleri anlaşılmıştır. İlk deneme yaş ortalaması 17 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş değişkeni büyüdükçe maddeyi deneme oranının azaldığını görmekteyiz (Tablo 35). Bu durum bize özellikle ergenlik döneminin sağlıklı bir şekilde geçilemediğini düşündürmektedir. Ergen risk davranışlarını büyük oranda Problem Davranış Teorisi'yle açıklayan Richard Jessor göre bireyin güçlü aile ilişkileri, başarılı eğitim veya iş hayatı, onaylandığı sosyal bir çevreye sahip olması gibi koruyucu faktörlerin bireyi etkileme oranı ile problemleri davranış sergileme oranı arasında ters bir ilişki söz konusudur. Jessor ve arkadaşlarının ergenler üzerinde yürüttüğü bir araştırmada, koruyucu faktörler arttıkça problem davranış sergileme eğiliminin azaldığı, koruyucu faktörlerin tam tersi olan risk faktörleri arttıkça problem davranış sergileme eğiliminin de arttığı saptanmıştır. Bu bakımdan erken yaşlardan itibaren çocukların çevrelerinde koruyucu faktörlerin çoğaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir.⁵³

Tablo 35: Maddeye Başlama Yaşına Göre Dağılım

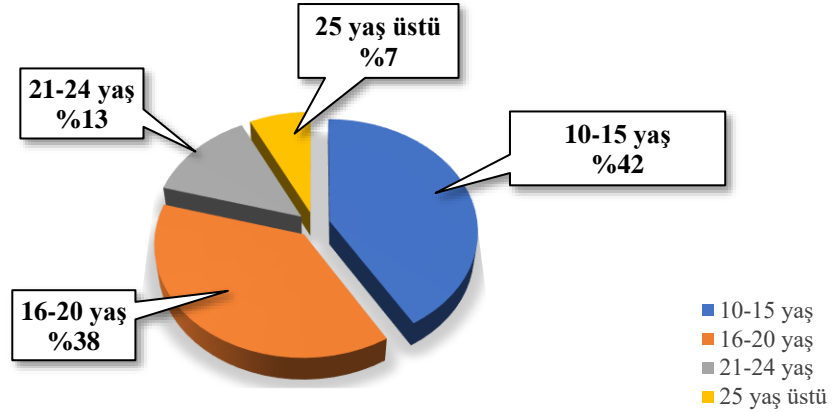
Başlama Yaşı	N	%
10-15 yaş aralığı	62	41,3
16-20 yaş aralığı	57	38,0
21-24 yaş aralığı	20	13,3
25-30 yaş aralığı	7	4,7
31-45 yaş aralığı	4	2,7
Toplam	150	100,0

⁵³ Detaylı bilgi için bkz. Richard Jessor, "Problem Behavior Theory: A Half-Century of Research", *The Developmental Science of Adolescence*, New York: Psychology Press, 2014.

Araştırmaya katılan bireylerin maddeye başlama yaşlarına bakıldığında %41,3'ünün (62 kişi) 10-15 yaş; %38'inin (57 kişi) 16-20 yaş; %13,3'ünün (20 kişi) 21-24 yaş; %4,7'sinin (7 kişi) 25-30 yaş; %2,7'sinin (4 kişi) 31-45 yaş aralığında maddeye başladıkları tespit edilmiştir.

Ülkemizde yapılan araştırmalara göre narkotik maddeleri ilk deneme yaşının 9-10 yaşa kadar düştüğü görülmektedir. TUBİM 2019 verilerine göre yatarak tedavi gören madde bağımlılarının başlama yaşı 15-24 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır.⁵⁴ Araştırmamızda başlama yaşı ise 10-20 yaş aralığında toplanmaktadır (Grafik 6).

Grafik 6: Maddeye Başlama Yaşı Pasta Grafiği

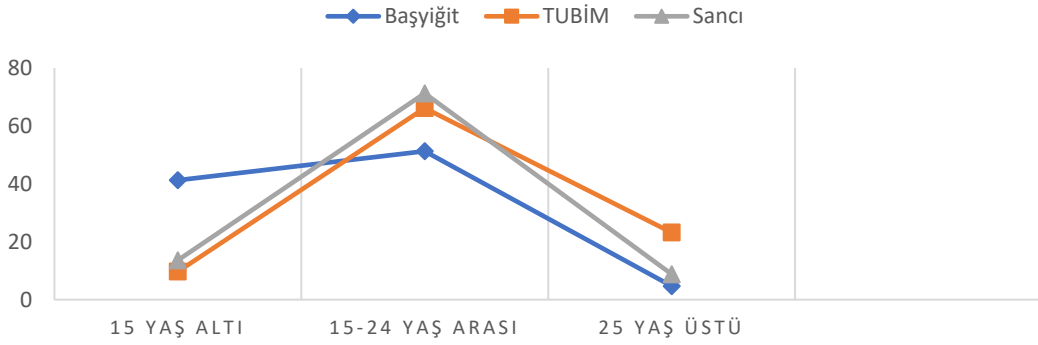
Konuyu İslam Hukuku çerçevesinden ele aldığımızda Hanefi mezhebi kurucusu Ebu Hanife'ye⁽⁶⁹⁹⁻⁷⁶⁷⁾ göre tam ehliyet için yaş ile buluş 18 yaşın dolmasıdır. Söz konusu çocuklar mümeyyiz küçük kategorisine girmektedir.⁵⁵ Hukuken reşit olmayan bu çocukların yaptıkları fiillerin sorumluluğunda velilerinin de payı vardır. Bahsi geçen yaş grubundaki çocuk ve ergenlerde maddeyi deneme kendilerinden büyük çocuklar veya yetişkinler tarafından kandırılma, özendirilme gibi eylemler sonucu olabilmektedir. Küçük yaşlarda maddeye başlayan çocukların çoğu, vaziyeti ailesiyle paylaşmaya çekinmekte ve bağımlılığa giden yolda dönülmez noktalara varabilmektedirler. Araştırmamızda maddeye başlama yaşının 25 yaş civarında kırılma göstermesi TUBİM

⁵⁴ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 66.

⁵⁵ Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, s. 298.

2019 raporu ve Sancının çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. TUBİM raporunda başlama yaşı 20-24 yaş aralığında %30 oranından 25 yaş üstünde %13'e gerilemektedir.⁵⁶ Sancı'nın çalışmasında başlama yaşı 20-24 yaş aralığında %29 iken 25 yaş üstü %8'e düşmektedir⁵⁷ (Grafik 7).

Grafik 7: Maddeye Başlama Yaşı Çizgi Grafiği

Elde edilen sonuçların yer aldığı tablo 36'da görüleceği üzere katılımcıların %82'lik oranla çoğunun (123 kişi) küçük yaşlarda başladıkları maddeye 2 ila 15 yıla kadar uzayan sürelerde devam ettikleri anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde ilk kullanımda denedikleri maddelerin türüne göre kusma, baş ağrısı gibi çeşitli semptomlar yaşayan katılımcılar denedikleri maddelere bağımlı olamayacaklarını düşünerek arkadaş ortamlarında saygınlıklarını kaybetmemek için kullanmaya devam etmektedirler. Kullandıkları maddelerin illegal olması nedeniyle ailelerinden gizlemeleri, erken teşhisin önündeki en büyük engeldir. Zamanla fiziksel ve ruhsal sağlıklarından olmaları ve maruz kaldıkları vicdani ve sosyal rahatsızlıkların etkisiyle bireysel olarak maddeyi bırakma teşebbüsünde bulunsalar da yaşadıkları yoksunluk krizlerinin ve içinde buldukları madde alt kültüründen gelen baskının hem fiziksel hem sosyal açıdan onları tekrar madde kullanmaya zorladığı anlaşılmaktadır.

⁵⁶ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 66.

⁵⁷ Sancı, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açıdan İncelenmesi*, s. 79.

Tablo 36: Madde Kullanım Süresine Göre Dağılım

Yaş Aralığı	N	%
1 ay-1 yıl aralığı	7	4,7
2 yıl-5 yıl aralığı	37	24,7
6 yıl-10 yıl aralığı	48	32,0
11 yıl-15 yıl aralığı	38	25,3
16 yıl-20 yıl aralığı	12	8,0
21 yıl-30 yıl aralığı	8	5,3
Toplam	150	100,0

Katılımcılar madde kullanım sürelerine göre %4,7'si (7 kişi) 1 ay-1 yıl; %24,7'si (37 kişi) 2-5 yıl; %32'si (48 kişi) 6-10 yıl; %25,3'ü (38 kişi) 11-15 yıl; %8'i (12 kişi) 16-20 yıl ve %5,3'ü (8 kişi) 21-30 yıl aralığındadır. Madde bağımlılarının eğer hayatta kalabilirlerse on beş yıla varan uzun süreli kullanımları söz konusudur. Başta eğlence amaçlı heyecanlı bir risk alma davranışı olan madde deneyimleri, kullanıcıların hayatlarında eğitim çağlarını ve en verimli iş gücü dönemlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Alışkanlıktan bağımlılığa giden süreci kullanıcıların biyolojik özelliği, karakteri, bireysel geçmişi, çevresel faktörlerden etkilenme derecesi, kullandığı maddenin türü, kullanım sıklığı gibi etkenlerin farklılığı belirlemektedir.

Tablo 37: Temiz Kalma Süresine Göre Dağılım

Temiz Kalma Süresi	N	%
1 saat-23 saat aralığı	5	3,3
1 gün-29 gün aralığı	33	22,0
1 ay-11 ay aralığı	62	41,3
1 yıl-2yıl aralığı	21	14,0
2 yıl-3 yıl aralığı	19	12,7
3 yıl-4 yıl aralığı	8	5,3
4 yıl ve üzeri	2	1,3
Toplam	150	100,0

Maddeyi bırakma aşamasındaki katılımcıların temiz kalma sürelerine baktığımızda %3,3'ünün (5 kişi) ilk günün; %22'sinin (33kişi) ilk ayın; %41,3'ünün (62 kişi) ilk yılın içinde olduğu; %14'ünün (21 kişi) bir yılı; %12,7'sinin (19 kişi) iki yılı; %5,3'ünün (8 kişi) üç yılı; %1,3'ünün (2 kişi) ise dört yılı aştığını görmekteyiz.

Tablo 38’de katılımcıların madde kullanmaya başladıkları yaş, madde kullanım süreleri ve temiz kalma süresi ile Bağımlılık Profili İndeksinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları verilmiştir.

Tablo 38: Maddeyi ilk denedikleri yaş, madde kullanım süresi ve temiz kalma süresi ile BAP-T’den aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları

		Madde kullanmayı ilk denediği yaş	Madde Kullanım Süresi	Temiz Kalma Süresi
Bapı Toplam	r	-.368**	.099	-.274**
	p	.000	.226	.001
Madde Kullanım Sıklığı	r	-.441**	.172*	-.115
	p	.000	.035	.161
Tanı	r	-.120	-.026	-.243**
	p	.145	.756	.003
Yaşam Üstüne Etkileri	r	-.165*	.024	-.316**
	p	.044	.771	.000
Şiddetli İstek	r	-.037	.003	-.177*
	p	.657	.972	.030
Motivasyon	r	-.013	.117	-.110
	p	.876	.153	.182

*p<.05; **p<.01

Katılımcıların maddeyi ilk denediklerindeki yaş ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları toplam puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.368$; $p=.000$). Katılımcıların madde kullanmaya başlama yaşları düştükçe bağımlılık düzeyleri artmaktadır. Elde edilen verilere göre “H⁶ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin madde kullanmayı ilk denediği yaş ile bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Maddenin ilk denendiği yaş ile Bağımlılık Profil İndeksi madde kullanım sıklığı alt ölçeği puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.441$; $p=.000$). Madde kullanmaya başlama yaşı düştükçe madde kullanım sıklığı artmaktadır.

Maddenin ilk denendiği yaş ile Bağımlılık Profil İndeksi yaşam üstüne etkileri alt ölçeği puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.165$; $p=.044$). Madde kullanmaya başlama yaşı düştükçe maddenin bireyin yaşamı üstüne olumsuz etkileri artmaktadır.

Madde kullanım süresi ile Bağımlılık Profil İndeksi madde kullanım sıklığı alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.172$; $p=.035$). Madde kullanım süresi arttıkça madde kullanım sıklığı artmaktadır.

Temiz kalma süresi ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları toplam puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.274$; $p=.001$). Temiz kalma süresi arttıkça bağımlılık düzeyi azalmaktadır. Böylece “H⁷ Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin temiz kalma süresi ile bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Temiz kalma süresi ile Bağımlılık Profil İndeksi tanı alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.243$; $p=.003$). Temiz kalma süresi arttıkça bağımlılık tanı düzeyi azalmaktadır.

Temiz kalma süresi ile Bağımlılık Profil İndeksi maddenin yaşam üstüne etkileri alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.316$; $p=.000$). Temiz kalma süresi arttıkça maddenin yaşam üstüne olumsuz etkisi azalmaktadır.

Temiz kalma süresi ile Bağımlılık Profil İndeksi şiddetli istek alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.177$; $p=.030$). Temiz kalma süresi arttıkça madde kullanmaya yönelik şiddetli istek düzeyi azalmaktadır.

Katılımcıların temiz kalma süreleri ile Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

2. Madde Kullanmaya İten Faktörler

Toplum tarafından onaylanan ya da sapkın olarak etiketlenen herhangi bir davranışsal örüntü, üyesi olduğumuz gruplar içinde öğrendiğimiz bir süreçtir.⁵⁸ Madde kullanımı da bir davranış biçimi olduğundan bireyin maddeyi ne zaman ve nasıl kullanacağını hangi yoldan elde edeceğini görüp öğreneceği sosyal bir çevre söz

⁵⁸ Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

konusudur. Başlama yaşı ortalama 17 olan katılımcılara kendilerini madde kullanmaya sevk eden nedenleri sorduğumuzda aldığımız cevapların dağılımı tablo 39’da verilmiştir:

Tablo 39: Katılımcıları Madde Kullanmaya Sevk Eden Nedenler

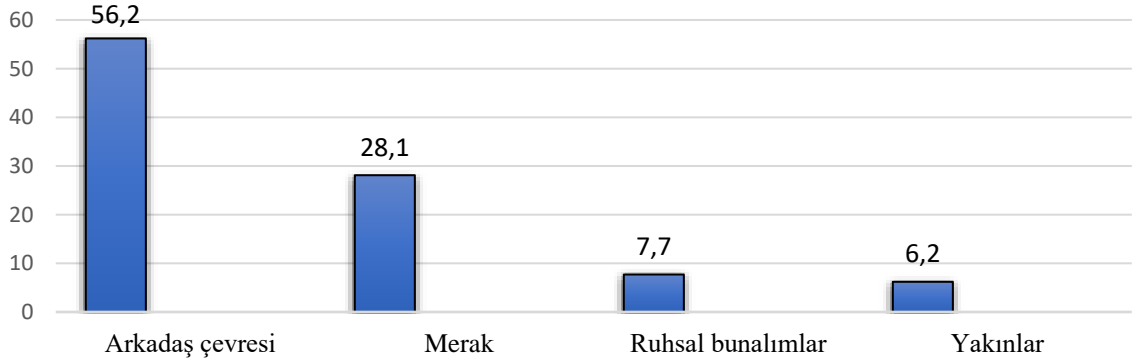
Madde Kullanmaya Sevk Eden Nedenler	Yanıt N	%
Mahalledeki arkadaşlarım	97	37,3
Kız/erkek arkadaşım	26	10,0
Okul arkadaşım	20	7,7
Eşim	3	1,2
Sanal ortamda tanıştığım kişiler	3	1,2
Akrabalarım	5	1,9
Ailem	8	3,1
Hayatı anlamsız bulmaya başladım	8	3,1
Merak	73	28,1
Yaşadığım travmayı atlatabilmek	12	4,6
Diğer	5	1,9
Toplam	260	100,0

Katılımcıların çoklu cevap haklarını kullanarak verdikleri yanıtların 37,3’ü (97 kişi) mahalledeki arkadaşlarının, %10’u (26 kişi) kız ya da erkek arkadaşının, %7,7’si (20 kişi) okul arkadaşlarının, %1,2’si (3 kişi) eşinin, %1,2’si (3 kişi) sanal ortamda tanıştığı kişilerin, %1,9’u (5 kişi) akrabalarının %3,1’i (8 kişi) ailesinin etkisinin olduğunu yönündedir. %3,1’i (8 kişi) hayatı anlamsız bulmaya başladığı için, %28,1’i (73 kişi) merak dürtüsünü tatmin etmek için, %4,6’sı (12 kişi) yaşadığı travmayı atlatabilmek için maddeye başladığını, %1,9’u (5 kişi) diğer sebeplerin (eğlence, heyecan arayışı) maddeye başlamasında etkili olduğunu dile getirmiştir.

Elde edilen bulguları ‘arkadaş’, ‘merak’, ‘yakınlar’ ve ‘ruhsal bunalımlar’ olarak tekrar kategorize ettiğimizde %56,2 oranla (149 kişi) en çok akran çevresinin, ikinci olarak %28,1 oranla (73 kişi) merak faktörünün etkili olduğu görülmüştür. %6,2 oranında (16 kişi) aile, akrabalar ve eşler neden olarak gösterilirken, %7,7 oranında (20 kişi) ruhsal bunalımların etkili olduğu şeklinde anlaşılabilir (Grafik 8). Tüm bunlar arasında arkadaş çevresi ilk sırada yer almaktadır. Merak faktörünün akran çevresini takip ettiğini görüyoruz. Bireyde merak duygusunun oluşması öncelikle madde kültürüyle bir şekilde tanışmasıyla söz konusu olabilir. Dolayısıyla gençlerin madde kültürüyle tanışmaları kişisel meraklarını uyarmaktadır. Benzer şekilde Backer *Hariciler* isimli çalışmasında esrar kullanımının psikolojik tahlillerden ziyade sosyolojik analizlerle daha iyi

anlaşılacağını savunur.⁵⁹ Bulgularımız da madde kullanımının bunalım ve kaçış gibi psikolojik faktörlerden ziyade çevresel faktörlerle daha yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Grafik 8: Madde Kullanmaya İten Faktörler Sütun Grafiği

Yirmi yıl madde kullandıktan sonra son yedi yılında temiz olan otuz dokuz yaşındaki Ercan ve on iki yıl kesintisiz madde kullandıktan sonra beş yıldır temiz olan otuz iki yaşındaki Mehmet'in sözlerinden, madde kullanarak aslında hâkim kültürden saparken bir alt kültür fenomeni olan mahalle ortamına uyma eğilimi sergilediklerini anlıyoruz:

Ercan: "O zamanlar beni madde kullanmaya iten mahalle ortamı, arkadaş çevresiydi. O zaman nerden bilicen, esrarla başladık ama esrarla kalmadık; bali, tiner çekmeye de başladık. O zamanki ortam mahalledeki arkadaşlar onu yapıyordu, yaptık. Aslında canımız istediğinden değil yani... Arkadaş grubuna ayak uydurmak istiyorsun sonradan alışıyorsun, bağımlılık başlıyor. Arkadaş çevrem farklı olsaydı belki maddeyi görmeyecektim tanışmayacaktım bile..."

Mehmet: "Benim de mahallede başladı, sosyal çevrem yani. Bir de o zamanlar mahalle ortamında yapabileceğimiz çok fazla bir şey yoktu. Mahalle ortamında yapılacak şeyler bellidir: ya içki içmektir ya da esrar kullanmaktır. O dönemlerde bunlar çok popülerdi, eğlence amaçlı başladık bir anlık heves karanlığa adım adım götürdü. Nasıl bağımlılık geliştiğini anlayamadık. Bir dönemden sonra da alışkanlık haline geldi, nasıl normal bir sigara içiyormuşsun gibi bir moda soktu. Onsuz yapamıyormuş gibi... Arkadaş ortamları seni belli bir bölgeden alıp başka yere taşıdığı zaman bu da insanı başka bir havaya sokuyor, yeni insanları tanıyorsunuz. Başka insanlarla farklı ortamlarda bulunuyorsunuz, sizin abi dediğiniz yaştaki insanlarla birlikte oluyorsunuz. Yani sizin kendi kategoriniz değil, bir üst levele atlamış oluyorsunuz...O rüzgâra kapılıp farkında olmadan sürükleniyorsun."

⁵⁹ Becker, *Hariciler*, ss. 72-78.

Mehmet'in son cümlelerinde ve on beş yıllık kullanımdan sonra beş yıldır temiz olan Tarık'ın anlatımında hâkim kültürün bir parçası olmasına rağmen hâkim kültüre karşı bir tavır geliştiren özellikle gençlik alt kültür gruplarında madde kullanımı, aykırı tarzı benimsemenin ispatı niteliğini taşıdığı, ayrıca gruba giriş veya gruba aidiyetin belirgin bir sembolü olduğu görülüyor:

Tarık "...burda biraz da şey etkeni var, yani cebinde bu malzemeyi, uyuşturucuyu bulundurduğun zaman kendini o ortama daha yakın hissettiriyordun yani aidiyet duygusu... Yani kendine bir özgüven gelmiş oluyor, o ortamın içinde bu malzemeyi çıkarttığında abi dediğin kişiler: 'Oooo bu artık bizden birisi'... derler."

Mehmet "...bizim dönemlerimiz şu an ki döneme göre çok farklıydı, Bazı gruplara ya da ortamlara girebilmek için cebinizdeki esrar çok kolay, basit bir anahtardı."

Sutherland'ın Ayırt Edici Birleşimler Kuramı'na göre kişinin genel kabul gören normlara uyumu ya da sapmaya eğilimi, söz konusu davranışları teşvik eden ya da reddeden diğerleriyle ilişkilerinin boyutuna göre şekillenir. Ülkemizde 2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre genel nüfusun %93,7'si madde bağımlısını ya suçlu ya hasta ya da hem suçlu hem hasta olarak görmektedir.⁶⁰ Odak grup görüşmemizde Abdullah, Ercan, İbrahim, Tarık ve Mehmet'in karşılıklı diyalogunda hâkim, üst ve genel kabul gören kültürel normlardan sapanların genel kabul gören normlara uyanları dışladığını ve böylece karşılıklı dışlama diyalektiğinde madde kültürünün şekillendiğini anlıyoruz:

Abdullah: "Siz o ortamlardayken başka arkadaş çevreleri de size yanaşmıyor, çekimserlik oluyor. Giderek uzaklaşma oluyor."

İbrahim söz aldı: "Hangi ortamda kabul gördüysen orda kalıyorsun. Orda kalmak için uğraşıyorsun yani."

Ercan söz aldı: "O ortamlardayken başka arkadaş ortamı da aramıyorsun ki orası yeterli geliyor. Ötekileri (madde kullanmayanları) sündük gibi görüyorsun, 'bunlar hiçbir şey yapmayan ot gibi adamlar' diyon. Bunlarla ne işin olur. Selam bile vermiyon adamlara..."

Tarık söz aldı: "Bunlarda ne eğlence ne aktivite var, bunlar monoton yaşayan insanlar diyorsun. Ben istediğim saatte içiyorum, çıkıyorum, geziyorum diyorsun."

Mehmet söz aldı: "Diğerlerine baktığımızda (madde kullanmayanlar) pasif olarak görünüyordu bize o zamanlar."

⁶⁰ EGM, "Türkiye'de Genel Nüfusta Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Raporu", s. 11.

Lukoff'un sosyolojik perspektifinden madde kullanımı herhangi bir maddenin gelişi güzel tercih edilmesi ve tekrarlanan kullanımından çok daha öte bir durumdur. Madde kültürü belirli değerleri ve amaçları olan belirli kurallar çerçevesinde şekillenen ilişki örüntülerini içeren bir yaşam tarzıdır.⁶¹ Yirmi iki yıldır temiz olan İbrahim, madde kullandığı dönemleri anlatırken, zaman içinde sentetik maddelerin yaygınlaşmasıyla kendine has bir raconu, belirli zaman ve mekanları olan keyif ve eğlence odaklı madde kültürünün dönüştüğünü vurguluyor:

İbrahim: “Ben maçlarda alıştım, otobüslerde deplasmana giderken otobüste arkada kullanıyorduk, eğlencesine... on, on beş sene öncesinde bu tarz (metamfetamin, bonzai gibi sentetik maddeleri kast ediyor) maddeler yoktu, O zamanki maddeler (esrar) haftadan haftaya, düğünlerden düğünlere içiliyordu... Her gün böyle aramıyordun, böyle peşinden koşmuyordun şimdiki gibi. Mesela ben bi diskoya gidiyordum bir şeker (extazi) atıyordum. Maçlara giderken esrar döndürüyorduk arkada. O zaman bu kadar bağımlılık yapmıyordu.”

Maddeyle tanışmaları yalnızlık, özenme gibi psikolojik etkenlerle sosyal faktörlerin kesişim noktasında yer alan Tarık ve Abdullah'ın maddeye başlamamak için aile ve arkadaş çevresine vurgu yapmaları sosyal faktörlerin bir adım daha ileride olduğunu kanıtlamaktadır:

Tarık: “Duruma göre değişiyordu, bazen bir kavgadan sonra psikolojim kötüyken kullanıyordum rahatlamak için. Yeri geliyordu sosyalleşmek için bar, disko eğlence zamanı veya maç varsa o zamanlarda eğlenmek için kullanırdım. Yani beni içinde bulunduğum sosyal çevre bunu kullanmaya sevk etti. Aslında çoğu zaman kendimi yalnız hissettiğim zamanlarda kullandım. Aile bağlarında da bir gevşeme vardı. Bu bağlar daha sağlam olsaydı belki de kulüplerde kafa dağıtma ihtiyacı hissetmeyecektim.”

Abdullah: “İlk başta hevesle başlıyor, O heves devam ettiği zaman ben kendi şahsımda söylüyorum içerken, çalışırken bile onsuz işimi yapmam zannediyordum. Çalışırken bile başlıyorduk, içiyorduk sabahtan akşama kadar. Arkadaş doğru bir yere değindi ilk başladığında herkes büyüğünü örnek alır, önündeki insanı örnek alır. Şimdi iyi örnek olan insanlarla oturup kalkarsa insan zaten bu işlere bulaşmamış olur. Maalesef çoğu mahallede önde olan abi dediğimiz insanlar bu işleri yaptığından dolayı, alttan gelen nesilde her zaman önündekini örnek alıyor kendine... Böyle böyle zaten yayılıyor.”

Abdullah'ın sözlerinden; birey ve çevrenin etkileşimiyle ortaya çıkan davranışı sosyal öğrenme zemininde açıklayan Bandura'nın bakış açısından hareketle mekanlarda yatay

⁶¹ Irving F. Lukoff, “Toward a Sociology of Drug Use”, *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.

olarak öğrenilen madde kültürünün önceki jenerasyondan sonrakine dikey olarak da aktarıldığı, böylece iki boyutlu bir yayılma gösterdiğini anlamak mümkündür. Ayrıca Hawkins ve Weis'in geliştirdiği Sosyal Gelişimsel Teori'ye göre birey, okul ve aile etkinliklerinde doyurucu nitelikte bir katılım yaşayamıyor ve bu kurumlar tarafından ödüllendirilmiyorsa, bireyin normların dışında davranış sergileyen akran gruplarıyla ilişki kurmaya yönelmesi ve yeni ödül arayışlarını bu çerçevede karşılamaya çalışması muhtemeldir.⁶²

Çeşitli sebeplerle madde kullanmaya başlayan bireyde fizyolojik bağımlılığın gelişmesine ek olarak psikolojik bunalımlar da eklenmektedir. Madde kullanımına bağlı olarak sosyal hayatta olumsuz yaşantılar sonucu hissedilen utanma ve pişmanlık duygusu rahatsız edici boyutlara ulaşmaktadır. Genellikle bu stresi bastırmak için tercih edilen en kolay yol tekrar madde kullanma olabilmekte ve bu durum kısır bir döngü haline gelmektedir. Odak grup görüşmesinde katılımcıların tamamının söylemleri bu döngünün bir ifadesi niteliğindedir:

Tarık: "...parasız kaldığın, üstün başın kirlendiği zamanlar, sabahlamışsın, yerlerde yuvarlanmışsın, kavga etmişsin tekrar toplumun içine çıkarken kafan açılmaya başladığında '*şu üstüne başına bak ne hallerdesin, millet ne yapıyor sen ne hallerdesin*', böyle kendinden nefret ettiğim pozisyonlara düşüyorduk, oluyordu bunlar. Ondan sonra bu duygunun vermiş olduğu ağırlıkla yine içiyordun bir an önce o suçluluk halinden uzaklaşmak istiyordun. Kendini kötü hissetme duygusundan çıkmak istiyordun ve uyuşturucu kullanıyordun tekrar. Yani bu suçluluk duygusu güçlü bir duyguydu ve rahatsız ediyordu ama elinden bir şey gelmiyor, o an biri elinden tutup çıkaramıyor, kötüye tekrar gidiyorsun..." (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan: "Utandığım dönemler oluyordu tabi ama hemen alkol veya başka bir şey alınca utanma astarı kalkıyor kafa biraz olmaya başlayınca zaten. Akşam çok rezalet yaptıysam ertesi gün utanıyordum. Akşam birilerine bir şey yaptıysan birkaç gün görünmüyorsunuz, utanıyorsunuz. Ama başka türlü olmuyordu. Aslında bu duygu bizi tamamen terk etmedi. En müptezel adamda bile vardır bu utanma hissi. '*Ben bu işleri nasıl yaptım*' diyon, '*vay anasını*' diyon, millete de bi şey diyemiyon, bir iki gün kayboluyon ortalıktan sarhoşken gene çıkıyon sonra." (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Mehmet: "Pişmanlık duygusu son dönemlerde çok ağır olmuştu böyle utandırıcı, aşağılık bi insan gibi hissetme duygusu çok ağır bir duygu bu duygunun içindeyken teselli için yakıyorduk bi sigara (esrar) ya da bir ortama giriyorduk unutuluyordu zaten, bir şey kalmıyordu. O hissiyatı normalde bu madde öldürüyor. Fakat bırakanlara Allah nasip ediyor bırakmasına vesile oluyor, başka bir şey oluyor belki ama bu hissiyatın tamamen kaybolmaması

⁶² Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II", s. 329.

çok önemli bir etken.” (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: “...27 yaşında annem de öldükten sonra benim sokak hayatım başladı, o zamana kadar hep çarşının içinde olduğum için o kadar kötü hissetmedim. Sokak hayatı başladıktan sonra tabi daha rezil bir hal alıyor, üstünü başını yıkayan yok. Kirlenme hissini üst baş olarak yaşadım. Gönül, ruh olarak rahattım ama son zamanlar artık dank etti. Maneviyat olarak değil de bu rezil durumdan kendimi kurtarmam gerektiğini fark ettim gerçekten.” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: “İçtiğim zaman yok, ayıldığımız zaman ara ara pişmanlıklar oluyor. Sosyal aktiviten zaten olmuyor, Meclis içine giremiyorsun, girdiğin zaman hepsi sana bi itici geliyor, farklı geliyor. O yüzden pişmanlık elbette oluyor belli bir zaman sonra, ama içtiğin zaman olmuyor çünkü onun keyfinde oluyorsun o zaman.” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: “Çok şey olduğu zaman ben eve gitmiyordum. Evdekilerden utanıyordum, anne babadan utanıyorduk yani... benim o zamanki ortamı düşünürsek ben çok iyi sıyırdım kendimi o ortamdan, çok kötü bir ortam vardı.” (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

3. Gelecek Kaygısı ve Bağımlılık ilişkisi

Madde kullanmaya bağlı olarak eğitim, iş ve aile yaşantıları darbe alan bireylerin sosyal adaptasyon noktasında kaygıları, yeni bir düzen kurma, yeni bir iş/arkadaş çevresine girip giremeyecekleri yönündeki endişeleri, onların psikososyal açıdan kendilerini madde alt kültürüne mahkûm hissetmelerine neden olduğu kanaatindeyiz. Katılımcılara bu tip bir kaygı yaşayıp yaşamadıkları sorusu sorulduğunda %73,3'ünün kaygı yaşadığı tablo 40'ta görülmektedir.

Tablo 40: Katılımcıların Gelecekleriyle İlgili Kaygı Durumu

Kaygı Durumu	N	%
Her zaman	39	26,0
Bazen	60	40,0
Hiçbir zaman	50	33,3
Toplam	149	99,3

Araştırmaya katılan 150 katılımcıya gelecek kaygısı yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda %99,3'ü (149 kişi) soruyu yanıtlamış; %0,7'si (1 kişi) soruyu yanıtlamamayı tercih etmiştir. %33,3'ü (50 kişi) hiçbir zaman kaygılı olmadığını söylerken; %26'sı (39 kişi) gelecekle ilgili her zaman kaygılı olduğunu; %40'ı (60 kişi) ise bazen kaygı duyduklarını ifade etmiştir. Gelecekle ilgili kaygısı olan katılımcıların

madde bağımlılığı tanıları ve maddeye karşı istek durumlarının diğerlerinden yüksek olduğu tablo 41’de görülmektedir. Bu durum maddeyi bıraktıktan sonra tekrar maddeye dönüşün engellenmesinde sosyal adaptasyon projelerinin önemini göstermektedir. Aksi takdirde madde kullanımı kısır bir döngüye dönüşmekte, her defasında maddeyi bırakmak için verilen psikososyal çabalar ve maddi harcamalar boşa gitmektedir.

Tablo 41: Katılımcıların gelecek kaygılarının bulunup bulunmamasına göre BAPİ-T’den aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ile Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları

	Gelecek Kaygısı	N	ORT	SS	χ^2	p	z-p
Bapi Toplam	Her zaman	39	29.59	7.789	7.258	.027*	Her > Bazen z=-2.531; p=.011 Her > Hiç z=-2.235; p=.025
	Bazen	60	25.45	7.473			
	Hiçbir zaman	50	25.42	9.318			
Madde Kullanım Sıklığı	Her zaman	39	.84	.446	4.251	.119	
	Bazen	60	.70	.359			
	Hiçbir zaman	50	.71	.462			
Tanı	Her zaman	39	1.63	.473	9.255	.010*	Her > Bazen z=-3.119; p=.002
	Bazen	60	1.34	.475			
	Hiçbir zaman	50	1.37	.645			
Yaşam Üstüne Etkileri	Her zaman	39	1.68	.432	3.895	.143	
	Bazen	60	1.51	.474			
	Hiçbir zaman	50	1.52	.545			
Şiddetli İstek	Her zaman	39	1.51	.644	6.312	.043*	Her > Hiç z=-2.335; p=.020
	Bazen	60	1.30	.619			
	Hiçbir zaman	50	1.10	.839			
Motivasyon	Her zaman	39	1.62	.747	.596	.742	
	Bazen	60	1.60	.616			
	Hiçbir zaman	50	1.56	.705			
	Bazen	60	4.18	.948			
	Hiçbir zaman	50	4.57	.886			

*p<.05

Katılımcıların gelecek kaygılarına göre Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}=7.258$; p=.027]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda her zaman gelecek kaygısı duyanların bağımlılık ortalamaları (ort=29.59) bazen gelecek kaygısı duyanların ortalamalarından (ort=25.45) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (z=-2.531; p=.011). Yine her zaman gelecek kaygısı duyanların bağımlılık ortalamaları (ort=29.59) hiçbir zaman gelecek kaygısı duymayanların ortalamalarından (ort=25.42) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (z=-2.235; p=.025). Elde edilen verilere göre “H⁸

Araştırmaya katılan madde bağımlısı bireylerin gelecek kaygılarının bulunup bulunmamasına göre bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.” Hipotezi kabul edilmiştir.

Gelecek kaygısı ve Bağımlılık Profil İndeksi tanı alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2(2)=9.255$; $p=.010$]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda her zaman gelecek kaygısı duyanların tanı ortalamaları (ort=1.63) bazen gelecek kaygısı duyanların ortalamalarından (ort=1.34) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-3.119$; $p=.002$).

Gelecek kaygısı ve Bağımlılık Profil İndeksi şiddetli istek alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2(2)=6.312$; $p=.043$]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda her zaman gelecek kaygısı duyanların şiddetli istek ortalamaları (ort=1.51) hiçbir zaman gelecek kaygısı duymayanların ortalamalarından (ort=1.10) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.335$; $p=.020$). Katılımcıların gelecek kaygılarına göre diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Yaşadıkları kaygının madde kullanmadan önceki yaşamlarında kendilerinde var olan psikolojik yatkınlıkla veya bozukluklarla ilişkisi⁶³ olabileceğinden hareketle katılımcılara madde kullanmadan önce herhangi bir psikiyatrik tanılarının olup olmadığı sorulmuştur. Zira madde bağımlılığının psikolojik yatkınlık veya hastalıklardan kaynaklandığını söyleyen araştırmalar mevcuttur. Aldığımız yanıtlara göre katılımcıların büyük bölümü daha önce herhangi bir psikiyatrik tanı ve tedavi almamıştır. Bu durum katılımcıların kaygılarının içinde buldukları durumu atlattıktan sonra sosyal hayata tekrar adaptasyon sorunundan kaynaklandığı anlamına gelmektedir.

Tablo 42: Katılımcıların Madde Kullanmadan Önce Psikiyatrik Tanı ve Tedavi Durumlarına Dağılımı

Tanı/Tedavi Durumu	N	%
Var	16	10,7
Yok	133	88,7
Toplam	149	99,3

⁶³ Armağan Çağlar, Türk, “Ergenlik Döneminde Madde Kullanım Deneyimi ve Depresyon Arasındaki İlişki”, ss. 99-106.

Katılımcıların maddeye başlamadan önce kendilerine herhangi bir psikolojik tanı konulma durumlarına bakıldığında; %10,7'sine (16 kişi) psikolojik tanı kondu; %88,7'sinin (133 kişi) psikolojik tanı ve tedavi durumunun olmadığı görülmüştür. %0,7'si (1 kişi) soruyu yanıtlamamayı tercih etmiştir.

4. Madde Kullanımıyla İlgili Dinî Bilgi Düzeyi

Tutum ve davranışlar bilişsel birikimler zemininde yükselmektedir. Çeşitli kaynaklardan dolaylı ya da dolaysız yoldan edinilen bilgiler zihinsel süreçlerde işlenerek tutum ve davranışlara kaynaklık etmektedir.⁶⁴ Madde kullanan bireyler aslında madde kullanmaktan hukuken ve dinen kaçınmaları gerektiğini büyük oranda bilmektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken nokta maddeye bağımlı olduktan ve zararlarını bizzat tecrübe ettikten sonraki süreçlerde madde hakkında edindikleri bilginin söz konusu davranıştan alıkoyamayışıdır. Katılımcılara madde kullanmanın dinî hükmünü sorduğumuzda aldığımız cevapların dağılımı tablo 43'te verilmiştir.

Tablo 43: Kullandıkları Maddenin İslam'a Göre Hükmü Konusunda Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımı

Kullanılan Maddenin Hükmü	N	%
Haram	132	88,0
Bilmiyorum	14	9,3
Haram değil	2	1,3
Fark etmez	2	1,3
Toplam	150	100,0

Araştırmaya katılan maddeyi bırakma aşamasındaki bireylere kullandıkları maddenin dinen hükmü sorulduğunda %88'i (132 kişi) haram olduğunu, %1,3'ü (2 kişi) haram olmadığını söylerken; %9,3'ü (14 kişi) kullandığı maddenin dinen hükmünü bilmediğini, %1,3'ü (2 kişi) fark etmeyeceğini dile getirmiştir. Genel olarak maddenin dinî, hukuki açıdan haram/suç olduğunu bilen katılımcıların yaptığımız görüşmelerde ve odak grup görüşmesinde küçük yaşlarda maddeye başladıkları ve ilk denemelerinde madde hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları buna ilaveten çevreleri tarafından yanlış yönlendirildikleri tespit edilmiştir. Odak grup görüşmesinde ergenlik çağına maddeyle tanışan Tarık ve Mehmet'le, esrara on sekiz yaşında başlayan İbrahim'in,

⁶⁴ Kağıtçıbaşı, Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, ss. 129-31.

çevrelerinin de etkisiyle esrar maddesinin doğal olduğundan dolayı ancak sigara kadar zararlı olabileceği kanısını taşıdıkları, dinen de mekruh hükmünde algıladıkları anlaşılmaktadır.

Tarık: “Maddeyi ilk dendiğimde İslam’a göre hükmünü bilmiyordum. Yani kötü bir şey yaptığının farkında değildim. Ot dediğimiz esrarla başladık ‘*ottur, günahı yoktur*’ gibi cümleler duyuyorduk büyüklerimizden (arkadaş grubundaki büyük ağabeyleri kast ediyor.) Esrar sigara gibi içiliyordu, sigara içer gibi esrar içerek başladı uyuşturucu...”

İbrahim: “O zaman sigara gibi geliyordu, mekruh gibi yani...”

Mehmet: “Benim de öyle yani aslında kandırıldık diyebilirim.”

On iki yaşında madde kullanmaya başlayan Selim, aynı yaşlarda esrarla tanışan Ercan ve Abdullah’ın anlatımında, kötü bir şey yaptıklarının farkında oldukları halde dinî bilgilerinin de yeterli seviyede olmayışından çevrelerindeki kendilerine karşı özellikle “*ottur günahı yoktur.*” algısıyla dinî meşrulaştırma yolunu kullandıkları anlaşılmaktadır.⁶⁵ Özellikle esrar kullanılan gruplarda bu gibi söylemlerin sıkça tekrarlanmasıyla sapma davranışı içindeyken kendilerini ve çevrelerindeki insanları yanıltma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır:

Selim: “Ben de eğlence için denedim. Günah olduğunu biliyordum ama ciddiye almak istemiyordum. ‘*Ottur, günahı yoktur*’ gibi düşüncelerle hareket ettik.”

Ercan: “Benim için eğlenceydi, kötü bir şey olduğunu biliyorduk da öyle İslam’a göre hükmünü falan bilmiyorduk.”

Abdullah: “Günah olduğunu biliyordum, bilmiyordum değil yani... Herkeste olduğu gibi ilk olarak esrarla başladım zamanla esrar kesmediği için kademe kademe artarak başka şeylere doğru gidiyor.”

Kişiler madde kullanmaya başladıktan ve bu onlarda alışkanlık haline geldikten sonra dinî ve hukuki olarak suç olduğunu öğrenmeleri veya farkına varmaları maddeden uzaklaşabilmek için tek başına yeterli bir etken olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bireyler sağlıklarını kaybetmelerine ve psikososyal açıdan açıkça zarar görmelerine rağmen madde kullanmayı sürdürmektedirler. Günümüzde madde tacirlerinin hedefinde ergenlik ve öncesi yaş grupları yer almaktadır. Dolayısıyla gençlere maddeyle ilgili gerçekçi mesajların birden fazla kaynaktan yaşamları boyunca kesintisiz olarak aktarılması onların

⁶⁵ Mehmet Seyman Önder, Bekir Koç, *Uyuşturucunun Dinde Meşrulaştırılması Çabası “Ottur Günahı Yoktur”*, Ankara: Gece Akademi, 2019, s. 108.

maddeye karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine ve bu tutumu korumalarına katkıda bulunacaktır.

D. KATILIMCILARIN DİNİ TUTUM VE DAVRANIşLARI

Din, müntesiplerinin anlam arayışına cevap vererek, varoluşsal belirsizlikle başa çıkmalarına yardım ederek sunduğu bireysel işlevinin⁶⁶ yanı sıra toplumsal hayatta düzenleyici⁶⁷ kontrol mekanizmalarından biri olarak sosyal işlevi de söz konusu olan bir olgudur.⁶⁸

Farklı demografik gruplarda dindarlık ve madde kullanımına ilişkin çeşitli ölçme araçları kullanılarak yapılan araştırmalara, dindarlığa ilişkin ölçümlerin ve tanımların çeşitliliği dikkate alınmaksızın bakıldığında genelde dindarlık ve madde kullanımı arasında negatif bir ilişki saptandığı görülür.⁶⁹ Çalışmalar dindarlık düzeyi ile madde kullanmaya başlama ve madde kullanımı arasında negatif yönde; dindarlık düzeyi ve madde kullanmayı bırakma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki⁷⁰ olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte az da olsa dindarlık ve madde kullanımı arasında pozitif ilişki bulan çalışmalara rastlanmıştır.⁷¹ Söz konusu çalışmalarda kullanılan dindarlık ölçeklerinin dindarlığın olumsuz biçimini (baskıcı, kısıtlayıcı, yasaklayıcı vb.) ya da dinî şüpheciliği ölçtüğu görülmüştür.⁷²

Bir şekilde madde kullanmaya başlamış ve bağımlı hale gelmiş bireylerin maddeyi bırakma teşebbüslerinde sağlıklarının bozulması, eğitim veya iş hayatlarının kötü etkilenmesi, sosyal hayatta dışlanma gibi çeşitli fiziksel ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu biliyoruz. Bunların yanı sıra kişilerin etik değerleri, ahlaki gelişimleri ve

⁶⁶ Gürsu, *Bağımlılık ve Din: Nöropsikolojik Bir Yaklaşım*, s. 92.

⁶⁷ Dinin kuramsal analizi ve dinin işlevi için bkz. Macionis, *Sosyoloji*, s. 489.

⁶⁸ Hirschi'nin Kontrol Kuramı için bkz. Macionis, *Sosyoloji*, s. 224.

⁶⁹ Peter L. Benson, "Religion and Substance Use", *Religion and Mental Health*, New York: Oxford University Press, 1992, ss. 211-20; J. Califano, "Religion, Science and Substance Abuse", *America*, c. 186, sy. 4 (2002), ss. 8-11; Michael J. Donahue, Peter L. Benson, "Religion and the Well-being of Adolescents", *Journal of Social Issues*, c. 51 (1995), ss. 154-60; Richard L. Gorsuch, "Religious Aspects of Substance Abuse and Recovery", *Journal of Social Issues*, c. 51, sy. 2 (1995), ss. 65-83.

⁷⁰ Alan Richard, David Bell, Jerry W. Carlson, "Individual Religiosity, Moral Community, and Drug User Treatment", *Journal for the Scientific Study of Religion*, c. 39, sy. 2 (2000), ss. 240-46.

⁷¹ John E. Forliti, Peter L. Benson, "Young Adolescents: A National Study", *Religious Education*, c. 81, sy. 2 (1986), ss. 199-224.

⁷² Cirhinlioğlu, *Din Psikolojisi*, ss. 145-51.

davranışlarını şekillendiren⁷³ dinî tutumları gibi içsel dinamiklerinin madde bağımlılığının tıbbi tedavi, rehabilitasyon ve sosyal entegrasyon gibi sağaltım çalışmalarına olumlu katkısı olduğu kanaatindeyiz.

Araştırmanın temel varsayımı maddeyi bırakmak isteyen bağımlıların oldukça uzun ve zorlu rehabilitasyon süreçlerinde dinî tutumları yüksek olanların maddeyi bırakma motivasyonlarının daha yüksek olduğu ve dinî ritüellere yönelerek maddeye karşı daha güçlü bir direnç gösterebildikleri yönündedir. Bu bağlamda katılımcılara kendilerini dindar olarak değerlendirip değerlendirmedikleri, maddeyi bırakmak için aşkın bir güçten yardım isteyip istemedikleri, dinî vecibeleri hangi düzeyde gerçekleştirdikleri, aldıkları din eğitimleri ve dinî bir çevre edinip edinmedikleri sorulmuştur. Aldığımız cevaplar ve gözlemlerimiz üzerinden katılımcıların maddeyi bırakma motivasyonu ve dinî yönelimleri arasındaki bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır.

1. Maddeyi Bırakma Aşamasındaki Bireylerin Öznel Dindarlık Düzeyleri

Dindarlık, bazılarına göre belirli inanç ve eylemlerin bütünleşmesi anlamına gelirken diğerleri içinse dinî inançları, uygulamaları, bilgiyi, duyguları ve dinin yaşam üstüne etkisini temsil eder.⁷⁴ Görüldüğü gibi dindarlığın kompleks yapısı nedeniyle tanımlanması ve ölçülmesi oldukça tartışmalı bir konudur. “Dindarlık, bireyin hem formel ibadetlerinde hem de bütün davranışlarında sergilediği öznel bir kulluk göstergesidir. Dolayısıyla dindarlığın öznelliği bu kulluk derecesinin empirik ölçütlerle tespit edilmesini zorlaştırmaktadır”⁷⁵

Kimi madde kullanan bireylerin maddeyi bırakmaya karar verdiklerinde tövbe etme, dua etme, umreye gitme gibi dinî ritüellere yönelimleri gözlemlenmiştir. Maddesiz yaşama alışma aşamasındaki katılımcıların, kendi dindarlıklarını değerlendirmelerini istediğimizde aldığımız cevapların dağılımı tablo 44’te verilmiştir.

⁷³ Kağıtçıbaşı, Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, ss. 129-31.

⁷⁴ Cihriñoğlu, *Din Psikolojisi*, s. 60.

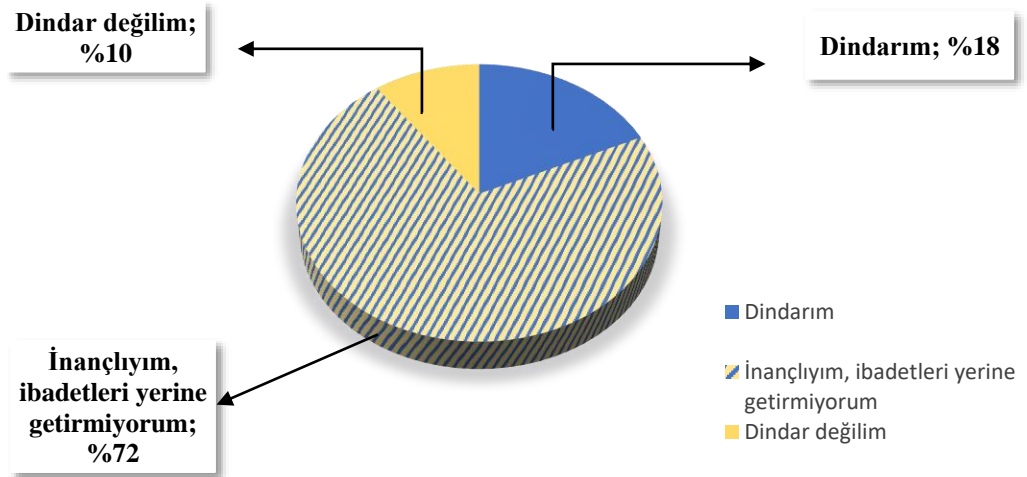
⁷⁵ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, sy. 2 (2009), ss. 2-3.

Tablo 44: Katılımcıların Kendilerini Dindar Olarak Görme Durumlarına Göre Dağılımı

Öznel Dindarlık Düzeyi	N	%
Kesinlikle dindar olduğumu düşünüyorum	27	18,0
İnançlıyım ama ibadetleri yerine getirmiyorum	107	71,3
Kesinlikle dindar olmadığımı düşünüyorum	10	6,7
Dinle ilgili şüphelerim var	5	3,3
Toplam	149	99,3

Dinî inancı yoksa dinle ilgili soruları atlayabileceğini söylediğimiz 150 katılımcının 0,7'si (1 kişi) dışında geri kalanı soruyu yanıtlamıştır. Katılımcıların %3,3'ü (5 kişi) dinle ilgili şüpheleri olduğunu ifade ederken; %6,7'si (10 kişi) kesinlikle dindar olmadıklarını söylemişlerdir. %18'i (27 kişi) kendisini kesinlikle dindar olarak tanımlarken; %71,3'ü (107 kişi) inançlı olduğu halde dinî vecibeleri yerine getirmediğini ifade etmiştir (Grafik 9).

Grafik 9: Öznel Dindarlık Durumu

Ülkemizde 2015 yılında Celalettin Vatandaş'ın yürüttüğü "Türkiye'de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu" isimli araştırmada dinin, gençlerin tutum/davranışını etkileme düzeyi zayıfladıkça uyuşturucu kullanımına olan eğilimin artma gösterdiği saptanmıştır.⁷⁶ Bizim araştırmamızda da katılımcıların dindarlıklarının çoğunlukla inanç boyutunda kaldığı ve dinî vecibeleri düzenli olarak yerine getirmediği görülmektedir. Görüşmelerimizde kendilerini tamamen dindar olarak tanımlayanlar maddeyi bırakma

⁷⁶ Vatandaş v.dğr., "Türkiye'de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu", s. 176.

sürecinde dinî yaşam tarzını benimsedikleri anlaşılmaktadır. Odak grup görüşmesindeki katılımcıların da ifadesiyle madde kullanılan dönemlerde dinî ibadetlerin ifasının mümkün olmadığı aşikardır:

Ercan: “Yok, sıfır. Ramazan’da oruç tutmayı bırak Ramazan da ayılamıyorduk ki...” (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Mehmet: “Benim sadece Cuma namazı dışında hiçbir faaliyetim yoktu o konuda, Ramazan’da ilk günler tutuyordum sonrası hiç yoktu.” (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: “Benim hep kaçamaktı...” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: “Dönem dönem değişiyordu; bazen bir ay kıldığım oluyordu, bi terk ediyorduk, sonra tekrar başlıyorduk, o şekilde geçti.” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: “Beş vakit namaz yoktu, bir gün kılıyorsam bir gün kılmıyordum, Cuma namazları, Bayram namazları, Ramazan’da oruç.” (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz)

Maddeyi bırakma kararında önemli bir kırılma noktası olduğunu düşündüğümüz dua olgusu, William James’e göre kutsal olanla konuşarak iletişim kurmak anlamına gelmektedir.⁷⁷ İslam kültürüne göre dua kulun, kendi acziyetini itiraf edip Allah’ın sonsuz kudretini ifade etmesidir.⁷⁸ Bakara suresinde Allah kullarının dua ederek kendisiyle iletişime geçebileceğini bildirmiştir.⁷⁹ Katılımcıların büyük oranda dua ederek Allah’tan yardım istedikleri tablo 45’te görülmektedir.

Tablo 45: Katılımcıların Maddeyi Bırakmak İçin Allah’a Dua Etme Durumlarına Göre Dağılımı

Dua	N	%
Her zaman	86	57,3
Çoğu zaman	29	19,3
Bazen	19	12,7
Nadiren	8	5,3
Hiçbir zaman	8	5,3
Toplam	150	100,0

⁷⁷ Cırhinlioğlu, *Din Psikolojisi*, s. 171.

⁷⁸ Nurettin Başyığıt, *Kur’an ve Sünnetten Dualar*, Bursa: Emin Yayınları, 2017, s. 13.

⁷⁹ “Kullarım sana beni sorduğunda (onlara şöyle söyle): Ben çok yakınlım, bana dua ettiği vakit dua edenin duasına karşılık veririm. O halde benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yola ulaşsınlar.” Bkz. Bakara,2/186

Katılımcıların kullandıkları maddeyi bırakabilmek için Allah'a dua etme durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında %94,7'sinin (92 kişi) kullandıkları maddeyi bırakmak için dua ettikleri görülmektedir. %57,3'ü (86 kişi) her zaman; %19,3'ü (29 kişi) çoğu zaman; %12,7 (19 kişi) bazen; %5,3'ü (8 kişi) nadiren dua ettiğini ifade etmiştir. Katılımcıların %5,3'ü (8 kişi) maddeyi bırakmak için hiçbir zaman dua etmediğini söylemiştir. Yaptığımız görüşmelerde gece boyunca süren maddenin sahte iyilik ve zevk halini pişmanlık ve yorgunluk gibi gerçek duygu ve durumlara bıraktığı anların saba makamında icra edilen sabah ezanı zamanına denk gelişi çoğu bağımlı üzerinde sarsıcı bir etki bıraktığı anlaşılmıştır.

Tarık: "...içtiğim dönemde sabaha karşı mahalleye giderken sabah namazına giden biriyle karşılaştım, O da eski kulağı kesiklerdendi içerdi zamanında. İşte onun bana seslenmesini hatırlıyorum *'Tarık napıyon oğlum bu saatte'* ben kendimde değilim, o camiye gitti ben eve yöneldim. Ben eve gidene kadar *'ben nasıl bir âlemdeyim, o şimdi camiye gidiyor, ben ne haldeyim'* diye düşündüm bu olay benim komple fikrimi değiştirdi, beni sarstı, benim bırakmamda çok büyük etkidir. Ondandır sonra dua etmeye başladım, tövbe etmeye başladım." (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Mehmet: "Benim sabah namazı vakti özellikle ezan okunurken çok içim burkulurdu, içim parçalanırdı... Ara ara dua ediyordum ama anlık bir şeydi bu Cuma namazlarında genelde oluyordu... Bırakmaya yakın dönemlerde daha çok dua etmişimdir, adak adamak gibi şeyler oluyordu. (Arkadaşlarına hitaben) öyle olmuyor muydu?" (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

İbrahim ekliyor; "Sabah ezanı bi başka oluyordu..." (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz)

Tarık söz alıyor; "Genelde hep o saatlere kadar takıldığımız için sabah ezanını duyduk mu genelde kötü olurduk, *'Ulan bu saate kadar içmişiz'* diye..."

Maddeyi bırakma sürecinde herhangi bir tıbbi tedavi ve psikolojik destek almayan Abdullah, tövbe edip beş vakit namaza başlayarak maddeden uzak kalabildiğini söylüyor. Maddeden kurtulamayacağını düşünen Abdullah, ilk zamanlar gün içinde yaşadığı yoksunluğu yatsı namazından sonra bağımlısı olduğu maddeye⁸⁰ nispeten daha hafif olan

⁸⁰ Abdullah da diğer pek çok madde bağımlısı gibi birden çok madde kullanmış, bırakmakta zorlandığı madde sentetik kannabinoid grubundan bonzaiydi. Buradan esrarın zararlı olmadığı şeklinde yaygın ama yanlış bir algı çıkmamalıdır. "Esrar tehlikeli bir uyuşturucu maddedir. Alındıktan sonra bedende yağ dokusunda birikir (özellikle beyin ve üreme organlarında). Otuz gün boyunca bu dokularda kalır. Bu nedenle zarar verici etkileri daha yüksektir. Bellekte kayıp, öğrenme bozukluğu, solunum sistemi bozukluklarına neden olabilir. Esrar sigaradan çok daha yüksek oranda kanser yapıcı madde içermektedir." Bkz. Kültegin Ögel, "Tartışmalar", *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010, s. 31.

esrar içerek hafifletmiş, sonraki aşamada esrarı da bırakan Abdullah'ın mücadelesinde dua etmenin önemli bir içsel motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Abdullah: “Ben çok dua ettim. Bırakacağıma dair umudum yoktu, bırakamam sanıyordum. Ben çalışırken bile çok yoğunluklu içtiğimden dolayı bırakamayacağımdan çok korkuyordum. ‘Allah’ım bana yardım et’ diyordum, bana yardım edecek kimse de yoktu çevremde. Ben hastane tedavisi falan da almadım hiçbir şekilde. Ben sadece Allah diyerekten bıraktım yani... Umutsuzluğa düştüğüm zamanlar çok oldu ama kurban olduğum ya rabbim ummadık yerden ummadık tevafuklar yaşattı, bi şekilde kurtardı. Rabbimiz kurtardı başka kimse değil.” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

Tıbbi tedavi sürecinde de tedavinin devamlılığının sağlanması ve tedaviye yönelik motivasyon düzeyinin artması açısından manevi desteğin rolünü bize gösteren Selim, AMATEM’de yatarak tedavi olduğu sırada manevi danışmanlık hizmetinden yararlandığını anlatıyor:

Selim: “Benim bir hocam vardı diyordu ki, ‘oğlum secdeye bi kafanı koy gerekirse saatlerce kaldırma kafanı ordan.’ Ben hep öyle istedim, namaz kılıyordum bazen iki rekâtlık namazım yarım saat, kırk dakika sürüyordu. Ben orda iyice Allah’a inandım, bağlandım. Allah isteyince gerçekten veriyor. Son zamanlar çok fazla dua ettim ben. AMATEM’de yattığım zamanlar kendimi namaza vermişim. Bu duaların bana faydası olduğunu düşünüyorum, AMATEM’de bir bayan hocamız vardı, sağ olsun bana bir dua öğretmişti, okumamı söylemişti, o dua da benim çok işime yaradı.”

Araştırmacı: “O duayı bizimle paylaşır mısınız?”

Selim: “Fetih suresinin girişi, ‘inna fetehna leke fetham mübina’⁸¹ diye kısa bir dua vardı. Bu duayı dilimden hiç düşürmedim, çok şükür baya yeni kapılar açıldı bana.” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz. Selim bu cümleyi kurarken oldukça memnun bir şekilde gülümsedi.)

Dua ve tövbe etmenin Allah’a verilmiş bir söz olduğunu düşünen Ercan kendisini Allah’a verdiği bu söze sadık kalma duygusuyla koruyabildiğini aktarıyor:

Ercan: “Ben aniden ansızın bıraktım, ansızın bir gün tövbe ettim hiç hesapta yokken. Zaten ben o tövbeyi etmeseydim, tövbe korkusu olmasa duramazdım. Yedi sene oldu bu sene... Duramazdım Allah’tan korktuk, çok niyeti bozduk ama ‘ya içerken sarhoş ölürsem’ hep o ölüm geliyordu aklıma, tövbeyi bozmuş olarak ölmekten korkuyorum. Bu zamana kadar çoktan her şey patlardı Allah korusun. Bıraktıktan sonra sohbetlere alıştım. Haftada bir iki gün gidiyorum.” (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

⁸¹ “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih (zafer ve başarı yolu) açtık.” Bkz. Fetih, 48/1

Ercan'ın ifadelerini bireysel davranış seçiminin rasyonel bir mantık süreci içerisinde gerçekleştiği varsayımına dayanan Rasyonel Tercih Kuramı'yla da açıklamak mümkündür. Kuram, bireyin doğal yapısına uygun olarak rasyonel bir zeminde kendisine acı veren eylemlerden kaçması, haz ve mutluluk veren eylemlere yönelmesine gönderme yapmaktadır. Bu kuram açısından dinle sapkınlık ilişkisi, dinin öngördüğü ceza ve ödül kavramları üzerinden şekillenmektedir.⁸² Ercan özelinde katılımcıların aslında tövbe ederek, umreye giderek Allah'a verdikleri sözü bozmanın manevi cezası ve maddenin hazzı arasında Allah'la ilişkileri lehinde tercih yaptıkları görülmektedir.

İslam en yalın haliyle Allah, insan ve diğer yaratılmışlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar manzumesidir; temelinde yer alan inanç sistemine bağlı olarak bir ibadet ve ahlak sistemini de içermektedir. İbadetler biçimsel olarak basit görülseler de Allah'ın buyruğu ve tasarımı olduğu için onların gücü ve gizemi bu dünyanın ötesine uzanır. Her bir ibadet Allah ile bağlantının değişik biçim ve boyutlarda gerçekleşmesine hizmet edecek niteliktedir.⁸³ Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu ilan eden Müslümanlar, belirli şartlara bağlı birtakım ibadetlerle yükümlüdür. Müslümanların sorumlu tutulduğu bu ibadetler günlük, haftalık ve yıllık periyotlarda ve ömürde bir kere olmak üzere vakitleri belirlenmiştir. Taabbudî unsurların yanı sıra ictimaî unsurlara da sahip ibadetlerin kimi sırf bedenle, kimi sırf malla, kimi de hem beden hem malla ifâ edilmektedir.⁸⁴ Hac ibadeti dışındaki ibadetler için özel bir mekân tayin edilmemiştir. Bütün yeryüzü Müslümanın mescidi olarak kabul edilir. Kendileri için şartları ve rükunları belirlenmiş olan ibadetlerin dışında bir Müslümanın Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla ister ibadet türünden olan ister 'salih amel' olarak nitelendirilen eylemleri de ibadet kategorisinde yer alır.⁸⁵ İslam'ın beş temel şartının dördü namaz, oruç, zekât ve hac ibadetinin edasıdır. Bu açıdan bakıldığında ibadetlerin atlandığı yaşantılarda tam bir dindarlık olgusundan söz edemeyiz. Katılımcıların söz konusu ibadetlerden hangilerini yerine getirdiklerini sordüğümüzde ülkemizde cuma namazının erkekler arasında yaygınlığı nedeniyle en çok eda edilen ibadetin namaz olduğu görülmektedir.

⁸² Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", s. 198.

⁸³ Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu, Yunus Apaydın (ed.), *İlmihal, İman ve İbadetler*, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 1, ss. 15-18.

⁸⁴ Karaman, Bardakoğlu, Apaydın, *İlmihal*, c. 1, ss. 3-4.

⁸⁵ Kurt, "Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme", s. 267.

Tablo 46: Dinî İbadetlere Göre Dağılım

İbadetler	Yanıt N	%
Namaz kılmak	112	32,7
Oruç tutmak	107	31,3
Zekât vermek	54	15,8
Kur'an okumak	47	13,7
Hiçbiri	22	6,4
Toplam	342	100,0

Katılımcılardan alınan yanıtların %32,7'si (112 kişi) namaz kıldığını; %31,3'ü oruç tuttuğunu, %15,8'i zekât verdiğini; %13,7'si (47 kişi) Kur'an okuduğunu söylerken; %6,4'ü (22 kişi) hiçbir ibadet yapmadığını dile getirmiştir. İbadetlerin sürekliliğinin önemine binaen katılımcılara ibadetlerinin sıklığını sorduğumuzda ibadetleri düzenli olarak yerine getirenlerin oranı oldukça düşmektedir (Tablo 47).

Tablo 47: Dinî İbadetleri Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılım

Dinî İbadetlerin Sıklığı	N	%
Her zaman	12	8,0
Çoğu zaman	33	22,0
Bazen	48	32,0
Nadiren	40	26,7
Hiçbir zaman	14	9,3
Toplam	147	98,0

İbadetlerini ne sıklıkta eda ettikleri sorulduğunda %8'i (12 kişi) her zaman, %22'si (33 kişi) çoğu zaman, %32'si (48 kişi) bazen, %26,7'si (40 kişi) nadiren ibadet ettiklerini söylerken %9,3'ü (14 kişi) hiçbir zaman ibadet etmediklerini ifade etmişlerdir. Yaptığımız odak grup görüşmesinde elde edilen bulgular da nicel verileri doğrular niteliktedir. Katılımcıların ara sıra ibadet etseler de istikrarlı ve düzenli bir şekilde ibadet edemedikleri görülmektedir. Dinî ibadetlerin özellikle ibadete niyet edecek açık bir bilinçle yapılması gibi belirli şartları olduğundan aynı anda madde kullanımı ve ibadetlerin düzenli olarak yerine getirilmesi mümkün değildir. Bazı bağımlı bireyler maddeyi bırakma sürecinde zamanlarını düzenleme ve oto kontrollerini sağlamada ibadetlere yönelmektedir. Bu minvalde katılımcılara ibadetlerin kendilerini madde kullanma isteğinden alıkoyup koymayacağı hakkındaki düşüncelerini sorma ihtiyacı doğmuştur (Tablo 48).

Tablo 48: Dinî İbadetlerin Madde Kullanma İsteğinden Alıkoyma Durumuna Göre Dağılım

	N	%
Her zaman	57	38,0
Çoğu zaman	38	25,3
Bazen	20	13,3
Nadiren	5	3,3
Hiçbir zaman	26	17,3
Toplam	146	97,3

Katılımcıların %17,3'ü (26 kişi) dinî ibadetlerin kendilerini madde kullanmaktan hiçbir zaman alıkoymayacağını söylerken; %38'i (57 kişi) her zaman alıkoymabileceğini düşünmektedir. %25,3'ü (38 kişi) çoğu zaman; %13,3'ü bazen; %3,3'ü (5 kişi) nadiren alıkoymabileceğini ifade etmiştir. %2,7'si (4 kişi) ise bu soruyu yanıtızsız bırakmıştır. Yaptığımız görüşmelerde ibadetlerin engel olamayacağını düşünenler maddenin neden olduğu yoksunluk sendromunun kendilerini, iradeleri dışında hareket etmeye zorladığını ve bu durumun üstesinden hiçbir şekilde gelemediklerini anlatmışlardır. İbadetlerin maddeyi bırakmak isteyen kişiler üzerinde otokontrol sağlayıcı bir etkiye sahip olduğunu Tarık'ın sözlerinden de anlıyoruz:

Tarık: "...içtiğim dönemin sonlarına doğru daha önce umreye⁸⁶ gitmiş bi abimiz 'Kâbe'yi ilk gördüğünde ettiğin dua kabul oluyor' diye söylemişti, onun hazırlığını yapmışım ne isterim ne yaparım diye... İşte Kâbe'yi ilk gördüğümde ettiğim dualardan biriydi 'Allah'ım beni kötü şeylerden koru, beni onlardan uzaklaştır' diye yani bu uyuşturucudan, alkolden uzaklaşayım dedim orda. Orda ettiğim dua kabul oldu. Giderken, dua etsem de bırakmam geldiğimde başlarım diye düşünüyordum. Geldim onun kuvveti onun gücüyle bir daha hiçbir şekilde... Kendimi frenlediğim zamanlar hep 'orayı görmüş biri olarak başlamamam gerekiyor' dedim. Hep ordan güç aldım." (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Tablo 49: Katılımcıların kendilerini dindar olarak tanımlama, dinî ibadetleri yerine getirme sıklığı, ibadet etmenin madde kullanma istediğinden alıkoyması, madde kullanımı ile ilgili olarak Allah'a dua etme düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları

⁸⁶ Umre, yılın herhangi bir zaman diliminde Harem bölgesine doğru gidilirken, bölgenin çevresinde belirli noktalarda bazı eylemleri kişinin kendine yasaklaması anlamına gelen ihrama girdikten sonra Kâbe'nin çevresinde yedi kez dönerek tavaf edip, Kâbe'nin doğu tarafında bulunan Safâ ve Merve adlı iki tepe arasında yedi defa koşmak suretiyle sa'y yaparak tıraş olup ihramdan çıkmak suretiyle yapılan nafil bir ibadettir.

		Kendinizi dindar olarak tanımlama	Dinî ibadet sıklığı	Dinî ibadetlerin madde kullanma isteğinden alıkoyması	Madde kullanmayı bırakmak için Allah'a dua etme
Bağı Toplam	r	.089	-.151	-.034	-.024
	p	.282	.068	.684	.769
Madde Kullanım Sıklığı	r	.100	-.159	-.046	-.121
	p	.223	.054	.582	.139
Tanı	r	.053	-.081	-.030	.011
	p	.524	.329	.723	.890
Yaşam Üstüne Etkileri	r	.060	-.123	-.033	.076
	p	.466	.138	.693	.353
Şiddetli İstek	r	-.035	.005	.059	.123
	p	.675	.950	.483	.132
Motivasyon	r	.193*	.039	.016	.120
	p	.018	.641	.852	.143

*p<.05; **p<.01

Madde madde bağımlısı bireylerin kendini dindar olarak tanımlama düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksi motivasyon alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.193$; $p=.018$). Bağımlıların kendilerini dindar olarak tanımlama düzeyleri arttıkça motivasyonları artmaktadır. Bu duruma göre araştırmanın ana hipotezi “Madde bağımlısı bireylerin maddeyi bırakma motivasyonu ve öznel dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” kabul edilmiştir. Madde bağımlısı bireylerin kendini dindar olarak tanımlama düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Madde bağımlısı bireylerin dinî ibadetleri yerine getirme sıklıkları, dinî ibadetlerin onları madde kullanma isteğinden alıkoymabileceğini düşünme düzeyleri, maddeyi bırakmada yardım etmesi için Allah'a dua etme sıklıkları ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

2. Katılımcıların Din Eğitimi Durumları

Din eğitimi,⁸⁷ bireyin çocukluk dönemlerinden başlayarak ailede ebeveynler veya aile büyüklerindeki dinî kültürün sirayet etmesiyle, okulda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri tarafından örgün eğitimle, cami ve Kur'an kurslarında din görevlileri

⁸⁷ Burada din eğitiminden İslam dininin eğitimini kast ediyoruz.

tarafından yaygın eğitimle⁸⁸ bireyin fitratında⁸⁹ mevcut olan dinî kabiliyetin⁹⁰ şekillendirilmesidir. Katılımcıların %96'sı bir şekilde din eğitimi aldığını ifade etmektedir. Katılımcıların çoğu, yaşları itibariyle 1982 Anayasasının 24. maddesiyle din derslerinin ilk öğretim 4. ve 5. sınıflarda zorunlu hale gelmesinden sonra eğitim hayatlarına başladıkları halde, zorunlu din derslerinden din eğitimi aldığını söyleyenlerin oranı %23,5 civarında kalmıştır. Onlar için din eğitiminin kaynağının daha çok camiler ve aile ortamı olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 50).

Tablo 50: Din Eğitimi Kaynaklarına Göre Dağılım

Din Eğitimi Kaynağı	Yanıt N	%
Ailede	72	26,0
Akrabalarımından	5	1,8
Arkadaşlarımdan	8	2,9
Camide	94	33,9
İmam Hatipte	4	1,4
Zorunlu din derslerinde	65	23,5
Yatılı Kur'an kurslarında	14	5,1
Diğer	4	1,4
Almadım	11	4,0
Toplam	277	100,0

Katılımcıların aldıkları din eğitimlerinin kaynağına göre dağılımını incelediğimizde %4'ünün (11 kişi) din eğitimi almadıkları görülmüştür. Birden çok kaynaktan din eğitimi alınabileceği göz önünde tutulduğundan çoklu cevap hakkı tanınmıştır. Buna göre, ailede din eğitimi alan %26 (72 kişi); akraba ve arkadaşlarından din eğitimi alan %4,7 (13 kişi); camide yaz Kur'an kurslarında din eğitimi alan %33,9 (94 kişi); yatılı Kur'an kurslarında %5,1(14 kişi); zorunlu din derslerinde %23,5 (65 kişi); İmam Hatip ortaokulu ve liselerinde %1,4 (4 kişi); diğer kaynaklardan (koruyucu aile, komşular) %1,4 (4 kişi) oranındadır. Odak grup görüşmesinden de anlaşıldığı üzere katılımcılar din eğitimini ağırlıklı olarak çocukluk dönemlerinde ailelerin özellikle annelerin yönlendirmesiyle yaz Kur'an kurslarında almıştır.

⁸⁸ Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 449-545.

⁸⁹ "Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar." Bkz. Buhârî, "Cenâ'iz" s. 79,80,93, Müslim, "Kader", s. 22-25.

⁹⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, s. 252.

Tarik: "...evden de camiye git, Kur'an kursuna git diye bir baskı vardı. Evde ailemizin göstermiş olduğu din eğitimi ve yaz Kur'an kursları, okuldaki din derslerinde bir din eğitimi aldım ama din eğitimi için yatılıya gitmedim. Kuran okumayı biliyorum." (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan: "İlkokuldan sonra okula da gitmedim Kur'an kursuna da gitmedim. İki, üç aydır Kur'an kursuna gidiyorum Allah kabul ederse... Kuran'a geçtim." (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Mehmet: "Yaz döneminde biz hep camiye giderdik, hocadan bir şeyler almak için, evdekiler gönderirdi her sene...Caminin içinde her daim bulunduk o havayı Allah'a şükürler olsun soluduk. Yatılıya gitmedim." (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: "Okuldaki din dersleri ve camide yaz Kur'an kurslarında ders aldım. Ama Kur'an okumayı öğrenemedim. (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: "Benim de aynı şekilde okuldaki din dersleri ve yazın camide..." (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: "Ben de medreselere gittim, İstanbul'da İsmail Ağadaki medreselerde kaldım. Burada Yediyol'daki medresede yedi ay kadar, İstanbul'da da altı ay kaldım. Kur'an'ı hatim ettim. Sonradan camilere falan da gittim. Şimdi arada açamaya çalışıyoruz, bakmaya çalışıyoruz..." (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

Katılımcılardan ilk öğretim programlarında aldıkları din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini din eğitimi kaynakları arasında sayanların oranı beklenenin altında çıkmıştır. Bu durum katılımcıların dersleri yeterli görmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Zira kendilerine madde kullanımına karşı önleyici tedbirler arasında sayılan zorunlu din derslerinde yeterli bilgi verilip verilmediğine dair görüşleri sorulmuş ancak %32,7 oranında olumlu yanıt alınmıştır (Tablo 51).

Tablo 51: Katılımcıların Din Eğitimi Derslerinde Maddeyle İlgili Yeterli Bilgi Verilip Verilmediğine İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı

Din Eğitimi Dersleri Madde Kullanımına Dair Yeterli Bilgi Veriyor	N	%
Evet	27	18,0
Kısmen	22	14,7
Hayır	67	44,7
Kararsızım	33	22,7
Toplam	149	99,3

Katılımcılara aldıkları din eğitimi derslerinin maddeyi önleme ve korumaya yönelik yeterli bilgi verildiğine dair tutumlarına bakıldığında %18 oranında (27 kişi) ‘evet’ demiştir. %14,7’ oranında (22 kişi) kısmen yeterli olduğu görüşündeyken; %44,7 oranında (67 kişi) ‘hayır’ demektedir. %22,7 oranında (33 kişi) kararsız kaldığını ifade etmiştir. %0,7 oranında (1 kişi) yanıt vermemeyi tercih etmiştir. Kararsız kalan katılımcılar din eğitimi aldıkları dönemde henüz maddeyle tanışmadıklarını bu konuyu yorumlayamayacaklarını belirtmişlerdir. Son zamanlarda gençler arasında ve okul çevrelerinde madde kullanımının yayılmasına binaen Milli Eğitim Bakanlığı ve Yeşilay Cemiyeti iş birliğinde okul temelli Türkiye Bağımlılıkla Mücadele, Okulda Bağımlılığa Müdahale ve Yaşam Becerileri Eğitim Programları koruma ve önleme alanındaki ihtiyaca cevap vermek amacıyla uygulanmaktadır.⁹¹ Ayrıca dikab ders programlarında madde kullanımıyla ilgili uyarıcı ve koruyucu bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların din eğitiminin madde kullanımından alıkoyup koymayacağına dair düşünceleri tablo 52’de görülmektedir:

Tablo 52: Katılımcıların Aldıkları Din Eğitiminin Madde Kullanımını Alıkoymasına Dair Tutumlarına Göre Dağılımı

Din Eğitimi Madde Kullanımından Alıkoyar	N	%
Her zaman	30	20,0
Bazen	23	15,5
Hiçbir zaman	30	20,0
Kararsızım	82	54,7
Toplam	146	97,3

Aldıkları din eğitiminin kendilerini madde kullanmaktan alıkoyması konusunda katılımcıların %20’si (30 kişi) her zaman alıkoyduğunu düşünürken; %15,5’i (23 kişi) bazen alıkoyduğu görüşündedir. %20’si (30 kişi) aldığı din eğitiminin kendisini madde kullanmaktan hiçbir zaman alıkoymadığını ifade etmiştir. %54,7’si (82 kişi) kararsız olduğunu beyan etmiştir. Burada din eğitiminin madde kullanmayı engelleyememesinde maddenin bağımlılık yapıcı özelliğine vurgu yapılmıştır. Yapılan odak grup görüşmesinde maddeyi bırakan katılımcılar aldıkları din eğitimi ve dinî değerlerden

⁹¹ TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019”, s. 56.

dolayı sürekli bırakma isteği içinde olduklarını bu durumun bırakmalarına katkısı olduğunu dile getirmişlerdir:

Tarık: “O dönemde dinden uzaklaşmamız bizi uyuşturucuya kaydırды. Din dersleri aldığımız zaman ister istemez böyle şeylerin kötü olduğunu biliyorduk ve uzaklaşıyorduk. Ama dinden birazcık uzaklaştığında uyuşturucu, alkol kullanmak zor gelmiyordu. Dönem dönem camiye sohbetlere katıldığımızda bunların kötü olduğu bilincine varıyorduk ama uzaklaşınca tekrar uyuşturucu, alkole başlıyorduk. Dinî eğitime kendimizi tam veremeyişimiz, bizi o dönemde doğru yönlendirecek ağabeylerin, hocaların çevremizde olmayışı bizim elimizden tutup çekememiş olası en büyük etkendi.” (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Mehmet: “Alt yapısı sağlam olamayan şeyin nasıl faydası olacak ki? Aldığımız din eğitimi yeterli değildi. Bu şekilde yarım olur. Benim alt yapım olmadığından dolaydır, çünkü dinin esasları insanı kötü yola sevk etmez.” (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: “Ben o yaşlarda zaten sadece yemeyi içmeyi düşünüyordum, aklıma gelmiyordu ki, ta ki bir süre geçene kadar hani yaş ilerledikçe beyin oturmaya başlıyor, bu sefer din aklıma gelmeye başlıyor, Allah korkusu gelmeye başlıyor içine, bu seferde bağımlı olmuş oluyorsunuz tamamen. Kopamıyorsunuz o hastalıktan, işin içine iyice giriyorsunuz. Tedaviyi kabul etmek istemiyorsunuz, korkuyorsunuz, çekiniyorsunuz. Zaten ben buraya ilk tedaviye başladığım zaman gözümü karartmıştım, sokakta öleceğime vatanım milletim için öleyim dedim. En azından bi şehitlik mertebesine ulaşırdım. (Burada Selim’in sesi titredi, gözleri doldu.) Benim durumum gerçekten iyi değildi. İşte sağ olsunlar, ben bir siyasi partiye gittim. Oradaki bir abi ile dinî bir konuşma yaptık, O da sağ olsun buradan (GADEM) bi abiye yönlendirdi beni...” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: “İlki, din eğitimi temelimizin noksanlığı, ikincisi nefis, çünkü Allah her kuluna akıl vermiş, biz aklımızı doğru yönde kullanmadık biraz mesuliyet de bizde var yani...” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: “Şimdi biz bu dinî eğitimi bıraktık, aile bu sefer beni zorladı, dedi ki ‘gidicen okucan!’ Tabi bizim de bir ortamımız var dışarıda cilli oynuyoruz falan, tabi bana onlardan ayrılmak zor geldi ben tek başıma gidiyorum medreseye... Kimse yok arkadaşlarımdan tek başıma gidiyorum geliyorum, yalnız kaldım zor geldi oraya (medreseye) devam etmek. Biraz ondan olsa gerek tekrardan döndüm o gruba (maddeye alıştığı grup) O gruptan bir arkadaşım olsaydı belki giderdim medreseye... (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

Katılımcıların ifadelerinde din eğitimi aldıkları çevreyi vurgulamaları dikkate değer bir durumdur. Madde kültürüyle tanışmalarını din eğitimi aldıkları çevreyle ilişkilerinin kesilmiş olmasına bağlamaktadırlar.

Simmel'in düşüncelerinden ve Moreno'un sosyometrik analizleri ve kültürel antropoloji çalışmalarından esinlenerek, sosyal öğrenme ve sosyal bağ kuramını sentezleyerek Sosyal Ağ Kuramı'nı geliştiren Krohn'a göre kişisel bir ağ; aile, arkadaşlık, okul ve dinî gruplar gibi bireylerin çok sayıda ilişkiler dizisini içermektedir. Krohn'a göre bir sosyal ağ, yapısındaki çok katlılık ve yoğunluğuna bağlı olarak bireysel davranışı sınırlandırır.⁹² Örneğin İbrahim'in anlatımından mahalledeki akran grubuyla kurduğu sosyal ağın nispeten yeni bir mekân olan medresedeki ağından daha yoğun olduğu aşıkardır. Ona göre mahalleden sosyal ağının güçlü olduğu bir arkadaşıyla medreseye gitseydi onunla arasındaki mevcut sosyal ağ bir katman daha kazanacaktı ve medrese ortamında dinî normları daha kolay içselleştirebilecekti.

3. Katılımcıların Dinî Sosyalleşme Durumları

Dinî sosyalleşme bireyin içinde bulunduğu ya da tercih ettiği dinin değerleri, sembolleri ve kültür unsurlarıyla etkileşime girerek bireyde dinî bir kimliğin oluşma sürecidir.⁹³ İslam, cuma ve bayram namazlarının ifâ edilebilmesini cemaat şartına bağlamıştır. Cuma ve bayram namazları için haftalık ve yıllık periyotlarda İslam mimarisinde birliği simbolize eden tek kubbe altında bir araya gelen Müslümanlar, birlikte ibadet etmenin yanı sıra hutbe ve vaaz dinleyerek dinî duygu ve bilişlerini pekiştirirler. Böylece bireylerde zaman içinde Durkheim'ın da işaret ettiği bireyi de aşan kolektif bir bilinç oluşur.⁹⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı, önleme/eğitim hizmetlerini her ilde bulunan bağımlılıkla mücadele koordinatörleri⁹⁵ eliyle yürütmektedir. Koordinatörler önleyici faaliyet kapsamında; cami, Kur'an kursları, aile ve dinî rehberlik büroları, gençlik merkezleri, öğrenci yurtları gibi mekânlarda yetişkinlere, öğrencilere, çeşitli gençlik gruplarına ve halka yönelik farkındalık programları düzenlemektedir.⁹⁶ Katılımcıların %63,4'ü özellikle son zamanlarda hutbe ve vaazlarda önleyici bilgilere rastladığını ifade

⁹² Kızmaz, "Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II", s. 318.

⁹³ Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 79.

⁹⁴ Kurt, *Din Sosyolojisi*, s. 59.

⁹⁵ Bu koordinatörlere yönelik, ilk defa 23-26 Kasım 2015 tarihinde 86 personelin katılımıyla Kocaeli Darıca'da, 13-17 Mayıs 2017 tarihinde 116 personelin katılımıyla Afyonkarahisar'da, 11-14 Aralık 2018 tarihinde 108 personelin katılımıyla Antalya Manavgat'ta eğitimler gerçekleştirilmiştir. TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 53.

⁹⁶ TUBİM, "Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019", s. 53.

etmiştir. Bu durum hutbe ve vaazlar aracılığıyla verilen mesajın camiyle ilişkisini kesmemiş olan madde kullanıcılarına ulaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 53: Katılımcıların Dinledikleri Cuma Hutbeleri ve Vaazlarda Madde Kullanımıyla İlgili Uyarıcı Bilgi alıp almadıklarına İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı

Cuma Hutbeleri ve Vaazlarda Madde Kullanımına Dair Yeterli Bilgi Veriliyor	N	%
Evet	58	38,7
Bazen	37	24,7
Hayır	39	26,0
Hutbe/vaaz dinlemedim	16	10,7
Toplam	150	100,0

Katılımcılara dinledikleri cuma hutbeleri ve vaazlarda madde kullanımına dair önleyici koruyucu nitelikte yeterli bilgi alıp almadıkları sorulduğunda verilen cevapların %38,7'si (58 kişi) evet; %24,7'si (37 kişi) bazen; %26'sı (39 kişi) hayır şeklinde dağılmaktadır. Katılımcıların %10,7'si (16 kişi) hutbe veya vaaz dinlemediklerini ifade etmiştir.

Müslümanların mübarek kabul ederek hürmet gösterdikleri zamanlardan ramazan ayı, kadir gecesi olduğu düşünülen ramazan ayının yirmi yedinci gecesi, ramazan ve kurban bayramları, cuma geceleri, Hz. Muhammed'in doğum günü olan rabiülevvel ayının on ikinci gecesi, aşure günü olarak anılan muharrem ayının onuncu günü, üç aylar olarak bilinen recep şaban ve ramazan ayı ve bu aylarda yer alan regaip, miraç ve beraat kandilleri dinî sosyalleşmenin en yoğun yaşandığı günlerdir.

Yaptığımız görüşmelerde çoğu katılımcının en çok ramazan ayına hürmeten maddeden uzak kaldıkları anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların ramazan ayının tamamını temiz geçirmelerine rağmen bayramda madde kullanmaya devam etmeleri dikkat çekicidir. Ramazan ayı ve kandil geceleri cuma gecelerine nispeten daha az madde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mübarek kabul edilen gün ve gecelere yüklenen dinî ve toplumsal anlam bakımından katılımcıların dağılımı tablo 54'de görülmektedir.

Tablo 54: Katılımcıların Mübarek Sayılan Gün ve Gecelerde Madde Kullanımı Hakkındaki Tutumlarına Göre Dağılımı

Mübarek Gün/Gecede Madde Kullanmak	N	%
Günah	119	79,3
Ayıp	6	4,0
Kararsızım	9	6,0
Fark etmez	16	10,7
Toplam	150	100,0

Araştırmaya katılan maddeyi bırakma aşamasındaki bireylerin %79,3'ü (119 kişi) mübarek kabul edilen gün ve gecelerde madde kullanmaya dinî bir anlam yükleyerek günah kabul etmekte; %4'ü (6 kişi) toplumsal değerleri ön planda tutarak ayıp olduğunu düşünmektedir. %6'sı (9 kişi) kararsız kalırken %10,7'si (16 kişi) fark etmeyeceğini söylemektedir. Odak grup görüşmesinde en çok madde kullanılan zamanların bayram günleri ve cumartesi geceleri olduğu anlaşılmıştır. Ramazan ayının hemen akabinde gelen ramazan bayramına aynı dinî anlamın yüklenmediği anlaşılmıştır.

İbrahim: “Bunun zamanı cumartesileri, bayram günleri, yeri de Görükle...En büyük sıkıntı işte o cumartesi akşamları, bırakırken cumartesi geceleri çok sıkıntı yaşadık... cumartesiye bayram gibi görüyorduk.” (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

Tarık: “Normal içen biri hafta içi içmemişse işten dolayı, misafirden dolayı cumartesi patlamaya yer arar. Yani o, onun ‘*kutsal cumartesi*’sidir; ya diskoya kaçar ya dağ yoluna çıkar. Cumartesi geceleri içmeyecek olan da içer yani muhakkak.” (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan: “Ne dağı, diskosu kanalizasyon olsun hiç fark etmez...bıraktığımda ilk bir iki bayram çok sıkıntı yaşadım. ‘*ulan diyorum bayram oldu, akşam oldu hala kafam boş*’ Cumartesi akşamları boş kafa gezmek var ya ölümden beter.” (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Bireyin sosyal hayatını dinî referanslara göre düzenleme düzeyi onun dinî tutumuyla ilgili ipucu verebilir. Dinî sistemlerin çoğu insanların cinsel davranışlarına belirli sınırlamalar getirmiştir. İslam'da evlilik dışı cinsel ilişki yasaklanmış, kamusal alanda cinsler arası ilişkiler belirli kurallar çerçevesine oturtulmuştur.⁹⁷ Madde kullanımıyla cinsel olarak aktif olma genellikle bir aradadır. Yapılan araştırmalarda bu yönde bulgulara rastlanmaktadır. Maddenin etkisiyle bireyde otokontrolün zayıflaması

⁹⁷ Abdurrahman Kurt, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayınları, 2009, s. 119.

sonucu kontrolsüz serbest cinsel yaşantıya ve madde bulmak için fuhuşa yönelme her iki cinste de görülmektedir.⁹⁸ Katılımcıların %80,6'sı serbest cinsel deneyimlere açık madde kültürü içerisinde bulunmalarına rağmen evlilik öncesi cinsel ilişki yaşamayı uygun bulmamaktadır. (Tablo 55).

Tablo 55: Katılımcıların Flörtle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

Flört Etmekle ilgili Tutumlar	N	%
Flörte karşıyım, dinen yanlış olduğunu düşünüyor	49	32,6
Evlilik öncesinde cinsellik dışında karşı cinsle arkadaşlık ve karşılıklı duygusal paylaşımlar yaşanması gerektiğini düşünüyorum.	77	51,3
Flört sürecinde yaşanan olumsuz deneyimlerin toplumsal ve psikolojik bir bedelinin olduğunu düşünüyorum.	15	10,0
Evlilik öncesinde kişilerin karşı cinsi daha yakından tanımaları ve cinsel deneyim edinmeleri gerektiğini düşünüyorum.	4	2,7
Evlilik kurumunun gereksiz olduğunu düşünüyorum.	4	2,7
Toplam	149	99,3

Katılımcıların evlilik öncesi karşı cinsle ilişkileriyle ilgili tutumları incelendiğinde %32,6'sı (49 kişi) evlenmeden flört etmenin dinen yanlış olduğunu düşündüklerini ve flört etmeye karşı olduklarını söylemiştir. %51,3'ü (77 kişi) evlenmeden önce karşı cinsle cinsel ilişki dışında karşılıklı duygusal paylaşımlar olabileceği ve arkadaşlık kurulabileceği düşüncesine sahiptir. %10'u (15 kişi) evlilik öncesi flört döneminde yaşanan olumsuz deneyimlerin psikolojik ve toplumsal boyutta bedelinin olabileceği endişesini taşıırken; %2,7'si (4 kişi) evlenmeden önce karşı cinsteki bireyi daha yakından tanımak için cinsel paylaşımların da yaşanması gerektiğini düşünmektedir. %2,7'si (4 kişi) evlilik kurumunun toplum için gerekli olmadığı görüşündedir. %0,7 oranında (1 kişi) soruya cevap vermek istememiştir.

Genel olarak katılımcıların evlilik öncesi cinsel yaşantılara sahip olmalarına rağmen evlilik kurumu için cinsel ilişki yaşamadıkları kişileri tercih etmeleri bu konuda

⁹⁸ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, s. 207.

geleneksel değerlere göre tutum sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Fakat her ne kadar evlenecekleri kişiyle evlilik öncesi cinsel ilişki yaşamaya karşı olsalar da onunla flört etmenin gerekli olduğunu da düşünmektedirler. Bu durum katılımcıların tutumlarının modern değerlere doğru evrildiğini göstermektedir.

4. Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Kurum ve Grupların Katkısı

Sosyal yapıyı oluşturan unsurlar arasında kurum ve grupların önemli bir yeri vardır. Kurumlar ve gruplar belli bir amaca yönelik kendine özgü değerler ve normlar çerçevesinde şekillenen insan ilişkileri aracılığıyla kurulur. Gruplar ortak ideoloji, amaç ve duygular temelinde birleşerek aidiyet duygusu ve grup bilincine sahip insanların belirli bir süre etkileşimlerini düzenleyen sistemlerdir.⁹⁹ Ülkemizde resmi bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı,¹⁰⁰ dinî gruplara bağlı STK'lar ve bazı tarikâtlar madde kullanımına yönelik hizmet sağlayan kurum ve kuruluşlardır.

Dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, ülkemizde yeni gelişen alanlardan biridir. Dolayısıyla henüz mahiyeti, kapsamı, hedefleri, sınırları ve problem alanları tam olarak netleşmemiştir. Maddeyi bırakma aşamasındaki katılımcıların bu zor süreçte dinî destek alıp almadıkları sorusuna verdikleri cevapların dağılımı tablo 56'da görülmektedir:

Tablo 56: Katılımcıların Dinî Destek Alma Durumlarına Göre Dağılımı

Dinî Destek	Yanıt N	%
Din görevlisinden	13	8,4
İlahiyat fakültesi öğretim üyesinden	2	1,3
Din dersi öğretmeninden	5	3,2
Dinî gruplardan	13	8,4
Cinci hoca olarak tanınan kişilerden	6	3,9
Diğer	4	2,6
Almadım	89	57,4
Çekindiğim için almadım	12	7,7
Faydası olacağını düşünmüyorum	11	7,1
Toplam	155	100,0

⁹⁹ Kurt, *Din Sosyolojisi*, ss. 147-48.

¹⁰⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde teşkilatlanan din eğitimi ve irşat hizmetleri ile ilgili kurumlar; Merkezde, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Din Eğitimi Genel Müdürlüğü; taşrada ise Dinî Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü, Eğitim Merkezi Müdürlükleri ile İl ve İlçe Müftülükleridir.

Katılımcıların maddeyi bırakma sürecinde dinî destek alıp almadıkları sorulduğunda %72,2'si (112 kişi) dinî/manevi herhangi bir destek almadıklarını ifade etmişlerdir. %7,7'si (12 kişi) çekindiği için destek almadığını söylerken %7,1'i (11 kişi) dinî desteğin faydası olmayacağı kanaatindedir. %8,4'ü (13 kişi) DİB'e bağlı din görevlisinden, %1,3'ü (2 kişi) İlahiyat fakültesi öğretim üyesinden, %8,4'ü dinî gruplardan, %3,9'u cinci hoca olarak tanınan kişilerden yardım ve destek istediğini söylemiştir. Yapılan odak grup görüşmesinde din adamlarıyla kurduğu iletişimi anlatan Tarık, önceleri mahallesinde din görevlisi olan cami imamıyla cami çevresi dışında ortak mekanlarda buluşamadıkları için kuramadığı diyalogu kamusal mekanlar aracılığıyla kurabilmiştir:

Tarık: “Bursa'daki bir cemaatin temsilciliğini yapan biriyle görüştüm... Yani şimdi açık konuşmak gerekirse cami imamları genellikle cami çevresinde oluyor. Bizim çıktığımız yerler kahveler oluyor, köşe başı oluyor. O taraflarda cami imamları olmadığı için biz de camiye çok gitmiyoruz, yani ortak bir mekânda buluşamıyoruz. Ama bu hep içimizde ukde oluyordu, ‘*acaba bunu bi hocaya sorsak*’, ne bileyim bi gusül abdestini doğru mu alıyoruz yanlış mı alıyoruz bunun gibi, böyle birçok sorular hep içimizde ama soramıyorduk. Ama şimdi bunu yapıyoruz mahallemdeki caminin imamına gidiyorum, konuşuyorum, bizimle kahveye çıkıyor, birlikte halı sahada maç yapıyoruz, bu tür aktivitelerden memnunuz.” (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan destek almak için din adamlarına gitmemiştir; fakat kendisine rastlayan ve İslam'ın emri bi'l-ma'ruf, nehyi ani'l-münker (iyiliği emredip kötülükten alıkoymak)¹⁰¹ ilkesi gereğince kendisine nasihat eden kişilerden etkilenmiştir.

“Ben bırakma sürecinde özel olarak gitmedim... ama biz sağda solda otururken bazen böyle namazında niyazında ağabeyler olur ya yanımızdan geçerken birkaç nasihat verirdi, bizle beş on dakika geçirirdi, o an öyle bir şevk gelirdi elimde ne varsa o anda çöpe atardım. Ama bi daha o abiyle denk gelemiyorduk, yarın da denk gelse öbür gün de denk gelse belki kullanıcam bi daha ama o an o gazı veriyor, anlatıyor, gözlerden yaş geliyor, hep beraber üzülüyoruz, ağlıyoruz orda kalıyor. Bi devamlılık olmayınca olmuyor. Çok geldi böyle başıma, sağda solda otururken yolda yürüyen biri emri bil ma'ruf mu diyorlar, bi şeyler anlatayım mı diyor bilmiyorum gelip konuşuyor. Kim öyle bir şeyler anlatıyor o an çok pişman oluyorsun ama sonrası yok. O zamanlar bu kadar telefon falan da yok. Telefonlar olsa yarın buluşalım mı dese, o anki gazla hocam yarımı bırak bu akşam sabahlayalım diyecem yarına bile bırakıycam...

¹⁰¹ “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” Bkz. Ali İmran, 3/104

Belki de o insanlar aracılığıyla biz yoklandık hep. O olaylar içimizde birikti, birikti doldu en sonunda bıraktık.” (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Kullanılan maddelerin kimyevi niteliğine veya kullanıcıların bireysel özelliklerine bağlı olarak bazı maddeler kullanıcıların halüsinasyon görmelerine neden olmaktadır. Kontrollerinin dışında gördükleri bu gerçekdışı görüntülerden kurtulmak amacıyla toplumda cinci hoca olarak bilinen kişilere kendileri ve aileleri için maddi bedel ödeyerek birkaç seans süren görüşmelerden medet aradıkları anlaşılmıştır. Bu süreçte dinî duygu istismarına açık hale geldikleri dolayısıyla zaman, para ve umut kaybına uğradıkları gözlenmiştir. Bazı katılımcılar gördükleri halüsinasyonların kullandıkları maddeyle ilgisi olmadığını düşündükleri için bu mecralardan aldıkları yardımı anket formuna işaretlemek istemediler. Yapılan odak grup görüşmesinde madde kullandıkları dönemlerde gâipten sesler duymak, yakın arkadaşının öldüğünü görmek, uzaya çıkmak, otobüsü ağızıyla durdurmak, dilini kaybetmek, dünya dışı bir yaşantının içinde hissetmek gibi gerçeklik algısını bozan yaşantıları tecrübe ettiklerini ifade etmişlerdir.

Maddeyi bırakma aşamasındaki bireylere dinî destek, din eğitimi ve benzeri din hizmetlerini talep edip etmediklerini sorduğumuzda aldığımız cevap dağılımı tablo 57’de görülmektedir.

Tablo 57: Dinî Destek/Eğitim Alma Taleplerine Göre Dağılım

Dinî Destek/Eğitim Talebi	N	%
Çok isterim	39	26,0
İsterim	49	32,7
Fark etmez	36	24,0
İstemem	22	14,7
Hiç istemem	4	2,7
Toplam	150	100,0

Maddeyi bırakma sürecinde veya sonrasında dinî destek/eğitim alma talepleri sorulduğunda katılımcıların cevapları %26 oranında (39 kişi) çok isterim; %32,7 oranında (49 kişi) isterim; %14,7 oranında (22 kişi) istemem; %2,7 oranında (4 kişi) hiç istemem; şeklinde dağılmaktadır. %24’ü (36 kişi) dinî destek/eğitim almanın kendileri için fark etmeyeceğini dile getirdikleri görülmüştür.

DİB tarafından yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının maddeyi bırakma aşamasında kendilerine yardımcı olup olmayacağı konusunda katılımcıların cevap dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 58: Katılımcıların Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetinin Kendilerine Yardımı Olup Olmayacağına İlişkin Tutumlarına Göre Dağılımı

Manevi Rehberlik/Danışmanlık Hizmetinin Maddeyi Bırakma Sürecinde Yardımı Olur mu?	N	%
Kesinlikle olur	56	37,3
Olabilir	58	38,7
Kararsızım	21	14,0
Olmaz	14	9,3
Hiç olmaz	1	0,7
Toplam	150	100,0

Maddeyi bırakma sürecinde manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetinin kendilerine yardımcı olup olamayacağı sorulduğunda katılımcıların %37,3'ü (56 kişi) kesinlikle olur; %38,7 (58 kişi) olabilir; şeklinde olumlu yanıt verirken %9,3'ü (14 kişi) olmaz; %0,7'si hiç olmaz şeklinde olumsuz yanıt vermiştir. %14'ü (21 kişi) ise kararsız olduklarını ifade etmiştir. Elde edilen verilerle katılımcıların BAPİ-T'den aldıkları puanların istatistiksel analizi yapılmıştır:

Tablo 59: Katılımcıların maddeyi bırakma konusunda dinî destek ve eğitim almayı isteme düzeyleri ve dinî danışma-rehberlik hizmetleri almanın faydalı olacağını düşünme düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları

		Bundan sonra herhangi bir din adamından yardım, destek ve dinî eğitim almak ister misiniz?	Sizce dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma sürecinde size yardımcı olabilir mi?
Bapi Toplam	r	.019	.008
	p	.814	.927
Madde Kullanım Sıklığı	r	-.135	-.085
	p	.098	.301
Tanı	r	.031	-.017
	p	.709	.836
Yaşam Üstüne Etkileri	r	.125	.022
	p	.127	.789
Şiddetli İstek	r	.148	.093
	p	.071	.258
Motivasyon	r	.141	.247**
	p	.086	.002

*p<.05; **p<.05

Bundan sonra herhangi bir din adamından yardım, destek ve dinî eğitim almak isteme düzeyi ile Bağımlılık Profil İndeksinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Katılımcıların dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma sürecinde yardımı olabileceğini düşünme düzeyleri ile Bağımlılık Profil İndeksi motivasyon alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.247$; $p=.002$). Dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma sürecinde yardımı olabileceğini düşünme düzeyi arttıkça bırakma motivasyonu artmaktadır. Dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma sürecinde yardımı olabileceğini düşünme düzeyi ile Bağımlılık Profil İndeksinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Madde bağımlılığı sorunu ve çözüm çalışmaları genel olarak tıbbi (psikiyatrik), klinik (psikolojik) ve adli (kriminolojik) yaklaşımların hâkimiyetinde yürütülmektedir. Ancak problemin komplike yapısı ve giderek büyümesi mevcut yaklaşımlara ek çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Günümüzde sağaltım çalışmalarında ve bağımlılıkla mücadeleye inanç odaklı yaklaşım yeni bir boyut kazandırmıştır.¹⁰² Odak grup görüşmesinde katılımcıların maddeyi bırakma sürecinde görüştükları dinî gruplar arasında Adıyaman grubunun dikkat çekici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Ülkemizde önemli bir etki alanına sahip Adıyaman grubunun bağlı olduğu Nakşibendî-Halidî silsilesinin bir kolu olan Menzil Tarikâti, müntesiplerinin içki, uyuşturucu, kumar gibi kötü alışkanlıklarını terk ettiklerine dair rivayetlerle tanınmaktadır. Söz konusu dinî grup madde bağımlılığı ile mücadelede dinî (inanç/tasavvuf/tarikât geleneği) motivasyonu esas almaktadır.¹⁰³ “Sizce dinî cemaatlerin maddeyle mücadelede etkileri var mı?” sorusuna katılımcıların cevapları şu şekilde olmuştur:

Tarık: “Var, bizim gibi dini bilgisi zayıf ve maneviyatı zayıflamış kişiler kurtuluş için yol arıyorduk, çok bilgimiz de olmadığı için mesela Adıyaman oluyor, İsmail ağa cemaati oluyor İstanbul’da... İşte her yerden kendimize bir pay çıkartmaya

¹⁰² Kızmaz, Çevik, “Madde Bağımlılığıyla Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği”, s. 314.

¹⁰³ Kızmaz, Çevik, “Madde Bağımlılığıyla Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği”, s. 314.

çalışıyorduk yani çok bilgimiz yok hafızayı doldurmaya çalışıyorduk, ben kendimden örnek vereyim ben en az altı yedi tane dinî grubu gezdim. Hep şunu düşündüm ben alabildiğimi alayım, Allah rızası için gidiyorum, bir yerde zikir çekiliyordu, diğer yerde sohbet anlatılıyor, bunun gibi değişik cemaatlere gittim, hepsinden faydalandığımı düşünüyorum.” (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan: “Var tabii olmaz mı, insanlar da uğraşıyorlar Allah razı olsun. Adıyamancı, Menzilciler mahallelerde çok uğraşıyorlar gençlerle... Mahalleleri yüzde seksen bu cemaatler temizlemeye çalışıyor. Yoksa devlet mahallelere, sahaya adam göndermiyor, bıraktırmak için uğraşmıyor.” (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Mehmet: “Kesinlikle olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum, gençlerin de biraz sebat etmesi lazım.” (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: “Emin değilim.” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: “Aynı şekilde düşünüyorum (olumlu katkısı olduğunu) şahit olduğum bir hayli arkadaşım da olmuştur yani... Hele en son götürdüğümüz 25, 30 yıllık falan rahat bağımlıydı. Bir tövbeden sonra tamamen yolu değişti maşallah. Şifayı veren Allah, onlar vesile oluyor.” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: “Cemaatlerin faydası oluyor. Ben de gördüm yani arkadaşlardan...” (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

Kanaatimizce dinî grupların yardımıyla maddeyi bırakan bireylerin toplum hafızasında önemli bir yeri olan mutasavvıf Bısr’i Hafî örneğinde olduğu gibi alkolik, mübtezel damgasından kurtularak inşa ettikleri yeni kimlikleriyle toplum nezdinde daha kolay kabul görmektedirler.

Madde bırakma aşaması kullanılan maddenin niteliğine, başlama yaşına, kullanım sıklığı ve süresine ek olarak kullanıcının kişisel ve çevresel farklılıklarına göre değişmekle birlikte genelde son derece zor bir süreçtir. Bağımlılık geliştikten sonra bireysel bırakma denemeleri başarısız sonuçlanan bireylerin bırakma konusunda umutsuzluğa kapıldıkları gözlenmiştir. İki yılı aşkın bir süre temiz kalmış, maddeden uzak kalma motivasyonu güçlü olan katılımcılarla yapılan odak grup görüşmesinde bu zor süreci atlattıklarında aldıkları medikal ve psikolojik desteğin yanı sıra temiz kalabilme noktasında en çok da maneviyatlarını güçlendirerek motivasyon sağladıkları dikkat çekmektedir.

Tarık: “Gerçek anlamda tıbbi tedaviye ihtiyacı olanlar da var, psikolojik anlamda destek görmeye ihtiyacı olanlar da var. Tıbbi tedaviyi tam

reddetmemek de lazım, bazılarına, kullandıkları maddeye de bağlı olarak belli seviyeye kadar, belli yere kadar ilaç muhakkak gerekiyor. ... Benim beş yılı doldurmamda eksikte olsa yaptığım ibadetler, gittiğim sohbet ortamları, benim kendi sosyal çevrem, futbol ve sporun etkisi büyük. ... Yani şimdi benim içinde bulunduğum çevre temiz olduğu için ben de bu sürede temiz kaldım... Kendi adıma konuşayım eğer şu anda çevremde fikirlerine saygı duyduğumuz ağabeylerimiz, hocalarımız olmasa kaymaya¹⁰⁴ en meyilli kişiler biziz ... Kendimi öyle görüyorum, Birbirimizi denetleyen birileri olmasa çevremde mesela ben şehir dışına çıksam, şehir dışında yaşamaya başlasam, yalnız kaldığımda muhakkak başlarım yani kendimi biliyorum. O yüzden aman diyorum bu çevreden uzaklaşmayayım.” (Otuz dört yaşında, on beş yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Ercan: “Ben ilk bıraktığımda bir yıl içmedim, ilaç milaç kullanmadım, hastaneye gitmedim, ama o bir yılı nasıl atlattığımı bana bir sorun. Böyle hiç kimseye tahammülüm yoktu, ben hiç boş kafa gezmemişim kendimi bildim bileli... taa bir yıl sonra artık evdeki hatun ‘*git bi hastaneye, deli hastanesine mi gitcen napcan git*’ dedi. O bir yıldan sonra gittim psikiyatriye, iki üç tane ilaç yazdı doktor, iki üç ay onları kullandım, kafa sakinleşti, rahatladım... Sigarayı (esrarı) da bıraktım aynı anda. O dönem aileme daha çok vakit ayırdım, eve alıştırdım kendimi. Birde o yaptığım tövbe o zaten bir numara. O olmasa hatun matun aklıma gelmezdi yani çoluk çocuğu gözüm görmezdi... Ben mesela evde çocuklar olmadığı zaman aklıma geliyor, yapayım bir şeyler diyorum, kimse olmayacak evde sabaha kadar doya doya takılayım diyom işte o an aklıma tövbe ettiğim geliyor ‘*ulan diyom ya ölürsek o halde tövbeyi bozup gidecez*’ çok aklımdan geçiyor ama tövbe aklıma geliyor. (Otuz dokuz yaşında, yirmi yıl madde kullandı, yedi yıldır temiz.)

Mehmet: “İbadet ederek herhalde, başka bir şeyle zaten imkânsız. Allah’a inanan biri buna da inanır kesinlikle. Bir de arkadaş çevrem zamanla değişti ister istemez, böyle temiz kalabildik.” (Otuz iki yaşında, on iki yıl madde kullandı, beş yıldır temiz.)

Selim: “...hastanede (AMATEM) bi hocayla tanıştım, işte o bayan hocayla (hastaneye belirli günler görevli olarak giden manevi danışman) ... O bana biraz yol gösterdi, ‘*dua et, hep dua et*’ dedi, fetih suresinin girişini öğretti, biz de dua ettik. Yalnız Ercan’ın da dediği gibi bıraktıktan sonra bir rehberin olması lazım, Ercan bana çok yardımcı oldu. Yoksa bu süreci yalnız başına atlatamazsın...” (Otuz yaşında, on yedi sene madde kullandı, iki yıldır temiz.)

Abdullah: “Sigarayı (esrar) bırakamadım ama, hepsini bırakmak ağır olur. Ben yatsıya kadar namazımı kıldım, yatsıdan sonra sardım bi tane sigara içtim. Ondan sonra da kaldırdım hepsini terk ettim...Allah’ın yardımıyla ... o zamanlar ayırmadığım vakitleri aileme ayırmaya başladım. Biraz iş temposuna... Zaten sürekli hocamla beraberim. (Armut Köy Cami İmam Hatibi

¹⁰⁴ Bırakma sürecinde tek bir kez ya da 24 saatten kısa süre madde kullanmaya sürçme (slip), bıraktıktan sonra tekrar yoğun bir şekilde madde kullanımının başlaması nüks (relaps) olarak adlandırılmaktadır. Kayma (Laps) ise sürçmeden daha uzun alkol/madde kullanımınıdır, ancak alkol/madde kullanımı bağımlılık davranışının gelişmesine ve bırakıldığında yoksunluk bulgularının çıkmasına yol açacak kadar uzun süreli ve yoğun değildir. Bkz. Ögel v.dğr., *Hekimler İçin Alkol ve Madde Eğitim Programı Alkol ve Madde El Kitabı*, ss. 9-10.

Cemil Öztürk) ben hocamı bırakmıyordum, Allah razı olsun o da bizi bırakmadı...” (Otuz dört yaşında, on sekiz yıl madde kullandı, üç yıldır temiz.)

İbrahim: “...tehlikeli bir arkadaş çevrem vardı... Ben arkadaşları değiştirdim otomatikman bırakmak zorunda kaldım.” (Kırk bir yaşında, altı ay esrar içti, yirmi iki yıldır temiz.)

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere maddeyi bırakmak için madde kültürünü taşıyan çevreden uzaklaşmak birinci ve en önemli adımdır. Görüştüğümüz katılımcıların temiz kalmak için bireysel gayretlerinin yanı sıra aileleriyle bağlarını güçlendirdikleri, yeni bir arkadaş çevresine girdikleri ve bu insanları dindar kişilerden seçtikleri anlaşılıyor. Böylece kendileri için gerekli olduğuna inandıkları toplumsal kontrol çemberi oluşuyor. Tarık ve Ercan’ın beş ve yedi yıl gibi uzun bir süreyi madde kullanmaksızın geçirdikleri halde tam olarak kendilerine güvenemedikleri anlaşılmaktadır. Evde yalnız kalmak, başka bir şehre taşınmak, eski arkadaş çevresine girmek kendileri için en riskli olguların başında gelmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızın sonunda araştırmanın temel hipotezi maddeyi bırakma motivasyonu ile dinî tutum ve davranışlar arasında pozitif bir ilişki olduğu doğrulanmıştır. Çalışmayı yürüttüğümüz kurumun destek ve rehabilitasyon programında manevî danışman bulunmamaktadır. Ayrıca kurum; resmi din görevlileriyle birlikte çalışmaya karşı olmamakla birlikte resmi olmayan dinî gruplara karşı mesafeli bir tutum içindedir. Bu iki durumun katılımcıların etki altında kalmadan dinî tutumları hakkında daha gerçekçi bilgi edinmemiz açısından avantaj sağladığı kanaatindeyiz.

Araştırmaya katılan 18-49 yaş aralığında 150 katılımcının yaş ortalaması 29.27 (ss=7.333) olarak hesaplanmıştır. Bulgularımız TUBİM raporlarına göre madde bağımlılarının tedavi amacıyla sağlık merkezlerine başvurduğu yaşla uyumludur. Yapılan istatistiksel analizde Araştırmamıza katılan bireylerin yaşları küçüldükçe bağımlılık düzeylerinin arttığı görülmektedir (Tablo 6). Araştırmamızda katılımcıların maddeye başlama yaşı 10-15 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmüştür. Elde edilen verilerle yapılan istatistiksel analizler madde kullanmaya başlama yaşı düştükçe madde kullanma sıklığının, bağımlılık düzeyinin ve maddenin yaşam üstüne etkisinin arttığını göstermiştir (Tablo 38). Diğer araştırmalar ve ulusal raporlarla uyumlu olarak elde edilen verilere göre maddeyi ilk deneme yaşının 25 yaş civarında kırıldığı görülmüştür (Grafik 7). İlk başlama yaşı ergenlik öncesine kadar düşmüştür. Tedavi merkezlerine başvuranların yaş ortalaması 27'dir. Bu durum maddeyle tanışan bireyin 10 yılı aşkın bir süre madde kullandığını göstermektedir. Araştırmamıza katılan madde bağımlıları en çok 2 ila 15 yıla varan kullanım süresi arasında yoğunlaşmaktadır. Madde kullanan gençlerin eğitim çağları ve en verimli iş gücü dönemleri maddenin kısıracında erimektedir. Gençleri körelterek genç iş gücü potansiyelini yok eden madde bağımlılığı, ülke ekonomisine her geçen yıl ağırlaşarak yük olmaya devam etmektedir.

Genel olarak aileler bireyin madde kullandığını, başladıktan 2 yıl kadar sonra öğrenmektedir. Bu durum ailelerin ergenlik dönemindeki çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim kurmalarının önemini kanıtlamaktadır. Madde kullanım süresi, kullanıcıların madde kullandıklarını saklama yollarını madde alt kültüründe öğrendikleri ve ailelerin çocuklarına bu durumu konduramadıkları için uzayabilmektedir. Yapılan istatistiksel

analize göre madde kullanım süresi uzadıkça madde kullanma sıklığı da artmaktadır (Tablo 38). Çocuk ve ergenlerde kullanımın erken fark edilmesi bağımlılığın engellenmesinde hayati önem taşımaktadır.

Göç ve yoksulluğa bağlı olarak eğitim hayatından kopmak zorunda kalan gençlerden madde bağımlısı olanların eğitim seviyeleri düştükçe maddeye bağımlılıkları, maddenin yaşamları üzerindeki olumsuz etkisi ve maddeye aşermeleri daha şiddetli seyretmektedir (Tablo 12). Bırakma aşamasındaki bireylerin uzaktan eğitim imkanlarıyla da olsa eğitimlerine devam etmeleri maddeden uzaklaşma motivasyonlarını arttırmaktadır.

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda maddeyi bırakma aşamasındaki çalışan bireylerin çalışmayan veya öğrenci olanlardan bağımlılık ve maddenin yaşam üstüne olumsuz etkisi bakımından ayrılmaktadır. Bulgular Hirschi'nin bireyin sosyal hayata katılarak kazandıklarını kaybetme riski arttıkça sapma davranışından uzaklaştığını savunan kontrol kuramını doğrulamaktadır. Madde kullanan kişiler eğitim ve iş hayatından koptuklarında maddeye duydukları bağımlılık artmaktadır (Tablo 12).

Madde bağımlılığını aile yapısındaki problemler ve aile bağlarındaki zayıflıkla açıklayan kuramlardan hareket ederek katılımcıların ailelerine yönelik yaptığımız araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların %52,7'si anne, baba ve çocuklardan oluşan aile bütünlüğü içinde yaşarken, %11,3'ünün tek ebeveynle yaşadığı görülmüştür. Ebeveynlerin vefatı veya boşanmasıyla parçalanmış ailelerin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Katılımcıların yalnız annesini kaybedenlerin oranı %3 (5 kişi), yalnız babasını kaybedenlerin oranı %24 (37 kişi), hem anne hem babasını kaybedenlerin oranı %4 (6 kişi) olarak tespit edilmiştir. Ailede babanın yokluğuyla oluşan otorite boşluğunun erkek çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu söyleyebiliriz. Görüşmelerimizde katılımcıların %7'sinin boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerin çocukları olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların %11,4'ü farklı ortamlarda yalnız yaşamaktadır. Elde edilen bulgulara göre boşanma sebebiyle ailenin parçalanması, sağ ve birlikte olan ebeveynlerinse ilgisizliği en az ebeveynin ölümü kadar çocuk ve gençleri olumsuz etkilemektedir (Tablo 27). Verilerden elde edilen istatistiksel analizlere göre aile içi şiddete maruz kalanların maddeye bağımlılık düzeyleri ve maddenin yaşam üstüne etkisi, şiddet görmediğini söyleyenlerden yüksektir (Tablo 29).

Türk aile yapısında her ne yaşanırsa yaşansın ailelerin çocukları için imkanlarını seferber ettiğini söyleyebiliriz. Araştırmamızda katılımcıların büyük çoğunluğu en az bir aile ferdinden destek almaktadır (Tablo 31). Maddeyi bırakma aşamasında ailenin bağımlı bireye destek olması kilit noktalardan biridir. Ailelerin madde ve bağımlılık konusunda yeterli bilgisinin olmayışı aile içinde çeşitli çatışmalarla sonuçlanmaktadır. Bağımlı bireye destek olmak isteyen aile fertlerinin bu konuda bilgilendirilmesiyle bireyin ihtiyacı olan desteği büyük oranda ailesinden sağladığı gözlenmiştir.

Yapılan istatistiksel analize göre katılımcılar arasında gelecek kaygısı yaşayanların kaygı durumu yükseldikçe bağımlılık ve maddeye karşı şiddetli istek duyma düzeylerinin arttığı görülmüştür (Tablo 41). Yaşadıkları gelecek kaygısının psikolojik mi, yoksa sosyal adaptasyonla mı ilgili olduğunu araştırmak amacıyla katılımcıların psikiyatrik tanı alıp almadıkları araştırılmış ve %88,7 oranında madde kullanmadan önce psikiyatrik bir tanı almadıkları tespit edilmiştir (Tablo 42). Bulgular katılımcıların kaygılarının temelinde daha ziyade madde kullanımına bağlı sosyal adaptasyon sorunları olduğunu düşündürmüştür.

Katılımcıların dindarlıklarını inanç, ibadet, duygu ve dinî sosyalleşme yönünden araştırdığımız bölümde ilk olarak araştırmaya katılan maddeyi bırakma aşamasındaki bireylere öznel dindarlıkları sorulmuş, elde edilen verilerle yapılan istatistiksel analizlere göre “madde bağımlısı bireylerin maddeyi bırakma motivasyonu ve öznel dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların öznel dindarlık düzeyleri yükseldikçe maddeyi bırakma motivasyonlarının da arttığı gözlenmiştir (Tablo 49).

Katılımcılar maddenin İslam’a göre hükmünü büyük çoğunlukla bilmektedir (Tablo 43), fakat yapılan odak grup mülakatında genel olarak maddeye başladıkları ergenlik dönemlerinde maddenin zararları ve dinî hükmü hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır.

Araştırmamıza katılan maddeyi bırakma aşamasındaki katılımcıların genellikle çocukluk çağlarında mahalle camilerinde verilen yaz Kur’an kurslarında ve aile ortamlarında din eğitimi aldıkları anlaşılmıştır (Tablo 50). Zorunlu din derslerini din eğitimi olarak görenlerin oranı beklenenin altındadır. Yapılan mülakatlarda çocukluk

döneminde dinî bir atmosfer içinde bulunmanın maddeden uzak kalma sürecinde etkisini hissettirdiği anlaşılmıştır. Din eğitimi sırasında yatılı yurtlarda kalarak kendini baskı altında hissedenlerin yurt yaşantıları bitince Allah'a inanma ve dua etme dışında dinî ibadetlerini tamamen bıraktıkları, bundan sonraki süreçte herhangi bir din eğitimi ve dinî destek almak istemedikleri gözlenmiştir. Söz konusu bireylerin dinden ziyade dinî kurumlara karşı mesafeli bir tutum içine girdikleri görülmüştür. Katılımcılardan çocukluk çağlarında din eğitimi almış olanların ve din eğitiminin madde kullanımının önüne geçeceğine inananların oranı yüksek olmasına rağmen kendilerini madde kullanmak koruyamamışlardır. Bu durumun kişinin aldığı din eğitiminin yetersizliği, ailede tutarlı bir dinî yaşantının olmayışı, henüz dindar bir kimliğin oluşamayacağı kadar erken yaşlarda maddeyle tanışmış olma gibi etkenlerden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Elde edilen nitel verilerden bireylerin madde kullandığı dönemlerde hissettikleri utanma duygusu ve pişmanlığın, bırakma aşamasına gelmelerinde güçlü bir motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu maddeyi bırakmak için özel olarak camiye gidip dua ettiklerini söylemiş, en çok sabah ezanı okunurken yaşadıkları dinî atmosferden etkilendikleri anlaşılmıştır.

Dinî ibadetler belirli periyotlarda temizlik ve ayık olmak gibi şartlara bağlı olması nedeniyle ibadetlerin madde etkisinde yapılma olanağı yoktur. Katılımcıların en çok yerine getirdiği ibadet cuma namazıdır (Tablo 46). Ramazan ayı ve kandil gecelerine hürmeten madde kullanımına ara verilse de bayram günlerinin madde kullanmak için en çok tercih edilen günlerden olduğu anlaşılmıştır.

2014 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığının koruyucu önleyici çalışmaları kapsamında vaaz ve hutbelerde madde kullanmanın zararlarına değinilmektedir. Hutbe ve vaaz dinlediğini söyleyen katılımcıların son zamanlarda bu konuda vaaz ve hutbelere rastladıklarını ifade etmişlerdir. Maddeyi bırakabilmek için bireysel olarak, daha çok imamlardan ve Adıyaman grubu başta olmak üzere dinî gruplardan yardım talep edildiğine rastlanılmıştır. Yardım almayanların bir kısmı çekindikleri için yardım isteyemediklerini ifade ederken faydası olmayacağını düşünenler %7 oranında kalmıştır (Tablo 56). Burada dikkatimizi çeken bir durum da madde bağımlılığı nedeniyle maddi ve manevi açıdan yıpranan bireylerin ve ailelerin umutsuzca çare aradıkları ve bu arayışın onları dinî duygu istismarına da açık hale getirmesidir.

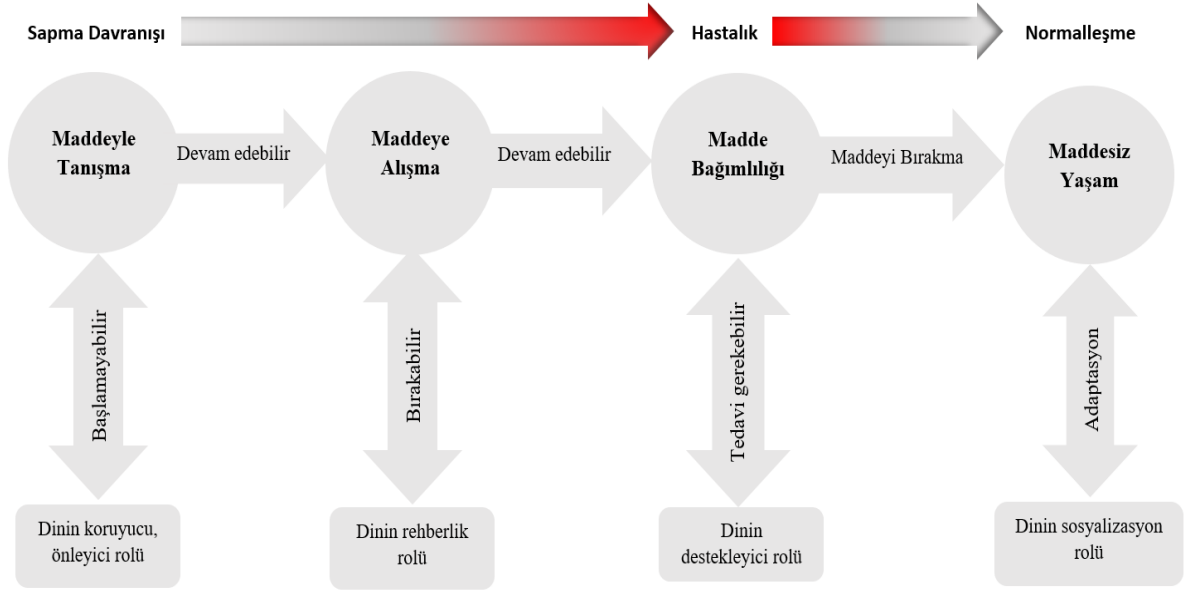
Katılımcıların çoğunluğu maddeyi bıraktıktan sonraki yaşantılarına yön verirken din eğitimi alma konusunda olumlu tutum sergilemişlerdir (Tablo 57). Yapılan istatistiksel analiz sonucu katılımcıların manevi destek ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma aşamasında yararlı olacağını düşünenlerin maddeyi bırakma motivasyonu daha yüksek bulunmuştur (Tablo 59).

Katılımcıların genelinde bağımlı oldukları maddeleri bırakabilmek için tövbe etmek, dua etmek, ibadetlere başlamak, Kur'an öğrenmek, umre ziyareti yapmak, dinî sohbet ve zikir ortamlarında bulunmak gibi inanç odaklı yöntemlere başvurdukları görülmüştür. Bu yöntemlerle tabiat üstü bir güçle bağlantı kurarak manevi bir arınma duygusuyla sağaltım sağladıkları anlaşılmıştır. Bu aşamada iyi niyetli ve uzman kişilerin rehberliği büyük önem arz etmektedir.

Ülkemizde bazı dinî gruplar ve STK'lar maddeyle mücadelede gönüllü hizmet sunmaktadır. Özellikle dinî grupların yardımıyla maddeyi bırakan bireyler aradıkları sosyal kontrolün yanında grup üyeliğiyle inşa ettikleri yeni kimlikleri sayesinde toplumdaki damgalarından daha kolay kurtuldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak madde bağımlılığı kültürel, kişisel ve çevresel çeşitli etkenlerle bağlantılı bir sapma davranışı olarak başlamaktadır. Örgün ve yaygın din eğitimi, maddeyle mücadelede koruyucu ve önleyici tedbirler arasında önemli bir işleve sahiptir. Henüz bağımlılık aşamasına gelmeden maddenin suistimali dinî rehberlik çalışmalarıyla engellenebilir. Son aşamaya gelindiğinde tedavi ve rehabilitasyon için gereken motivasyonun sağlanması ve sürdürülmesinde inanç odaklı yaklaşımlar oldukça başarılıdır. Ayrıca tedaviden sonra en zor aşama olan sosyal adaptasyon dinin manevi ve sosyal yönüyle aşılabılır. Kısacası madde bağımlılığıyla mücadele programlarına inanç odaklı yaklaşımların da eklenmesi mücadelenin gücünü arttırmak bakımından oldukça gereklidir (Şekil 6).

Şekil 6: Madde Bağımlılığı Sürecinde Dinin Rolü

BİBLİYOGRAFYA

- ABERCROBIE Nicholas, Hill STEPHEN, Bryan S. TURNER, “Gençlik Altkültürü”, *The Penguin Dictionary of Sociology*, England: Penguin Boks, 2006.
- AKINCI Habibullah, *Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- AKVARDAR Yıldız v.dğr., *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Pozitif Matbaa., Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011.
- AKYOL Aygün, “Ebû Bekir Râzî ve Felsefî Düşünce Sistemi”, *Journal of Islamic Research*, c. 30, sy. 1 (2019), ss. 42-57.
- ALKAN Vesile, Selçuk ŞİMŞEK, Burcu ARMAĞAN ERBİL, “Karma Yöntem Deseni: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- ENAD*, c. 7, sy. 2 (2019), ss. 559-82.
- ALLAN Emilie Andersen, Darrel STEFFENSMEOER, “Youth, Underemployment, and Property Crime: Differential Effects of Job Availability and Job Quality on Juvenile and Young Adult Arrest Rates”, *American Sociological Review*, c. 54, sy. 1 (1989), s. 107.
- ALTUNTAŞ Murat, Elif ÖZTÜRK, Selim ARIKAN, “Madde Bağımlılığı Tedavisinde Manevi Desteğin Ekip Çalışması ile Yürütülmesi”, *The Journal of Social Science*, c. 3, sy. 5 (2019), ss. 195-207.
- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (APA), *Ruhal Bozuklukların Tanısal ve Sayısal El Kitabı (DSM-5)*, çev. Ertuğrul Köroğlu, 5. bs., Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2013.
- ARMAĞAN ÇAĞLAR Eda, Tuğba TÜRK, “Ergenlik Döneminde Madde Kullanım Deneyimi ve Depresyon Arasındaki İlişki”, *Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence*, c. 19, sy. 4 (2018), ss. 99-106.
- ARON Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, 8. bs., İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010.
- AŞICIOĞLU Faruk, “New Psycho-Active Substances: The Lega Procedure Used in European Union Countries and Turkey”, c. 20, sy. 4 (2010).

- , “Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler”, *Yeni Nesil Psiko-aktif Maddeler Sempozyumu*, İstanbul: Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, 2013.
- AŞICIOĞLU Faruk, Zeynep Aslı DURMAZ, Latif İLHAN, “Selvinorin: Uyuşturucu Madde Kapsamına Alınan Yeni Psiko-Stimülan Madde”, *Türkiye Klinikleri J Foren Med*, c. 10, sy. 1 (2013), ss. 33-37.
- ATEŞ Kamil, *Madde Bağımlılarının Sosyal Rehabilitasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü-Bursa İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- AYTEN Ali, Mustafa KOÇ, Nuri TINAZ, (ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, 2 cilt, 2. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2018.
- BAŞKURT İrfan, “Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (2003), ss. 73-114.
- BAŞYİĞİT Nurettin, *Kur'an ve Sünnetten Dualar*, Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- BAYAT Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, 3. bs., İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Zeytinburnu Belediyesi, 2016.
- BAYGELDİ Merve Reyhan, “Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması”, *Analiz*, sy. 234, (2018).
- BEAGLEHOLE R., R. BONITA, J. KJELLSTROM, *Temel Epidemiyoloji*, çev. Nazan Bilgel, İstanbul: Nobel&Güneş Tıp Kitabevi, 1997.
- BECKER Howard S., *Haricîler Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, 2. bs., Ankara: Heretik Yayınları, 2015.
- BENSON Peter L., “Religion and Substance Use”, *Religion and Mental Health*, New York: Oxford University Press, 1992, s. 211-20.
- BENSTEIN Richard j., *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenoytik ve Praxis*, ed. Sabahattin Yıldız, çev. Feridun Yılmaz, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.
- BERGER Peter L., *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun, 5. bs., İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- BERGER Peter, Thomas LUCKMANN, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, ed. Sabahattin Yıldız, çev. Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.

- BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum/ Sosyolojiye Giriş*, 4. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- , *Sosyal Çözülme ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.
- BILLINGTON Ray, Abdullah YILMAZ, *Felsefeyi Yaşamak: Ahlak Düşüncesine Giriş*, 2. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- BOURDIEU Pierre, *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995.
- BRAKE M., *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures*, London: Routledge&Kegan Paul Ltd., 1980.
- BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Cidde: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Bursa Uyuşturucu ile Mücadele İl Aksiyon Planı 2016-2018*, TC. Sağlık Bakanlığı Bursa Halk Sağlığı Müdürlüğü, 2018.
- CALIFANO J., “Religion, Science and Substance Abuse”, *America*, c. 186, sy. 4 (2002), ss. 8-11.
- CEBECİ Suat, *Dinî Danışma ve Rehberlik*, 2. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- CHEIN Isidor, “Psychological, Social, and Epidemiological Factors in Juvenile Drug Use”, *Theories On Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- CİRHİNLİOĞLU Fatma Gül, *Din Psikolojisi*, 2. bs., İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- CLARK Plano, Nataliya V. IVANKOVA, *Karma Yöntemler Araştırması Alana Yönelik Bir Klavuz*, çev. Ömay Çokluk Bökeoğlu, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- CLOWARD Richard, Lyloyd OHLIN, *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*, USA: The Free Press, 1960.
- COLE Stephan, *Sosyolojik Düşünme Yöntemleri: Sosyoloji Bilimine Giriş*, çev. Bekir Demirkol, 1. bs., Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- COLLINS Randall, *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.

- Constitution of the World Health Organization, c. § Basic Documents, Supplement (2006).
- COŞKUNOL Hakan, *Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İzmir: Aymar Yayıncılık, 1999.
- CRESWELL John, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- CRESWELL John W., Vicki L. PLANO CLARK, *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarım ve Yürütülmesi*, çev. Yüksel Dede, Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Ankara: Anı Yayıncılık, 2018.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan Davranışı-Psikolojinin Temel Kavramları*, 17. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- ÇAKMAK Caner, “Suçun Belirleyicileri Olarak Başlıca Ekonomik Risk Faktörleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, sy. 4 (2015), ss. 157-216.
- ÇALIŞKAN Mustafa, *Madde Bağımlılığının Biyo-psiko-sosyal ve Hukuksal Analizi*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2018.
- ÇAVUŞOĞLU Çağatay, Mehmet Emin DEMİRKOL, “Yaşlılarda Bağımlılık”, *Bağımlılık Dergisi*, c. 19, sy. 3 (2018), ss. 59-69.
- ÇETİNÖZ Esra, “Türkiye’de & Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele”, Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı SAMER, 2019.
- ÇOBAN Melih, “Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ile Mücadelede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarının Yeri ve Önemi: İstanbul Örneği”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, 1. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2016, c. 2, ss. 127-41.
- DAVID Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 1 cilt, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009.
- DEMİR Ömer, *Bilim Felsefesi*, 7. bs., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.
- DESCARTES Rene, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, 10. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2007.
- , “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması”, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- DİLBAZ Nesrin v.dğr., *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, Ankara: T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013.

- , “Opiat Bağımlılığı”, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011.
- DİNÇMEN Kriton, *Psikiyatri El Kitabı*, İlaveli 3. Baskı., İstanbul: Gür Kitabevi, 1967.
- DOLU Osman, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010.
- DONAHUE Michael J., Peter L. BENSON, “Religion and the Well-being of
- DURKHEIM Emile, *İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, çev. Özer Ozankaya, 3. bs., İstanbul: Cem Yayınevi, 2014.
- , *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2004.
- , *Toplumsal İş Bölümü*, çev. Özer Ozankaya, 2. bs., İstanbul: Cem Yayınevi, 2014.
- DURMUŞ Alpaslan, Hatice IŞILAK DURMUŞ, (ed.), *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (tbm)*, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, t.y.
- EFİL Şahin, *Din-Sağlık İlişkisinin İmkânı Sorunu*, Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- EGM, “Türkiye’de Genel Nüfusta Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Raporu”, Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2018.
- , “Uyuşturucu Olayları Genel Değerlendirmesi”, Narkotik, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık İstihbarat Hareket Daire Başkanlığı, 1995.
- EKER Ahmet, “Kontrol Teorileri”, *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, ed. Ekrem Muş, Ankara: Karınca Yayıncıları, 2016.
- EL-ATTAS M. Nakib, *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, çev. Mahmut Erol Kılıç, 4. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- EMCDDA, “2015 Avrupa Uyuşturucu Raporu-20 Yıllık İzleme”, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, 2015.
- EMCDDA, TUBİM, “Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 2006 Yıllık Raporu Reitox Ulusal Temas Noktası”, Türkiye: TUBİM, EMCDDA, 2006.
- ER İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- ERCAN Hülya v.dğr., “Ergenlerde Riskli Davranışlar ve Risk Faktörleri”, XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2011.

- ERKUŞ Adnan, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 5. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- FİCHTER Joseph H., *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, 2. bs., Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- FORLİTİ John E., Peter L. BENSON, “Young Adolescents: A National Study”, *Religious Education*, c. 81, sy. 2 (1986), ss. 199-224.
- GİDDENS Anthony, Philip W. SUTTON, *Sosyoloji*, çev. Mesut Şenol, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.
- GOFFMAN Erving, *Damga*, çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, 3. bs., Ankara: Heretik Yayınları, 2018.
- GORSUCH Richard L., “Religious Aspects of Substance Abuse and Recovery”, *Journal of Social Issues*, c. 51, sy. 2 (1995), ss. 65-83.
- GÖKALP Nurten, “Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış”, *Bağımlılık Dergisi*, c. 2, sy. 18 (2017), ss. 59-64.
- GÖKLER Rıza, Recep KOÇAK, “Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı”, *Gaziosmanpaşa GÖNÇ ŞAVRAN Temmuz v.dğr.*, *Sosyolojide Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 6. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2017.
- GÜLLÜPINAR Fuat, *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, t.y.
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*, 13. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- GÜRSU Orhan, *Bağımlılık ve Din: Nöropsikolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: Dem Yayınları, 2018.
- , “Madde Bağımlılığı ve Din: HİGED Örneği”, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, sy. 5 (2018), ss. 37-54.
- HALİT ÇALIŞ, “Kişiler Hukuku”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 3. bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- HANCI Hamit, *Adli Psikiyatri*, İzmir: Med Yayınları, 1997.
- HİLAL-DANDAN Randa, Laurence L. BRUNTON, (ed.), *Goodman ve Gilman'ın Farmakoloji ve Tedavi El Kitabı*, çev. Remzi Erdem, 2. bs., Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2011.
- HILL Harris E., “The Social Deviant and Initial Addiction to Narcotics and Alcohol”, *Drug Abuse From the Family Perspective*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers,

- Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- HIRSCHI Travis, *Causes of Delinquency*, London: University of California Press, 1969.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, 2 cilt, çev. Süleyman Uludağ, 10. bs., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- İÇLİ Tülin, “Uyuşturucu Madde Bağımlıları ile Sosyolojik Bir Çalışma”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2 (1984), ss. 77-86.
- İlmihal, İslam ve Toplum*, 2 cilt, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- JESSOR Richard, “Problem Behavior Theory: A Half-Century of Research”, *The Developmental Science of Adolescence*, New York: Psychology Press, 2014.
- JESSOR Richard, Shirly JESSOR, “A Social-Psychological Framework for Studying Drug Use”, *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- JOHNSON Bruce D., “Toward a Theory of Drug Subcultures”, *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, Zeynep CEMALCILAR, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, 20. bs., İstanbul: Evrim Yayınevi, 2017.
- “Kannabinoidlerin Öğrenme ve Bellek İşlevleri Üzerindeki Akut ve Kronik Etkileri”, *Bağımlılık Dergisi- Journal of Dependence*, c. 19, sy. 4 (2018).
- KARAMAN Hayrettin v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 5 cilt, 4. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- KARAMAN Hayrettin, Ali BARDAKOĞLU, Yunus APAYDIN, (ed.), *İlmihal, İman ve İbadetler*, 2 cilt, 10. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- KAZVÎNÎ ¹ Ebû Abdullah İbn Mâce Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- KESER Nilüfer, Fadime YÜKSEL, “Ensest Mağduru Bir Çocuk ve Ensest Sonrası Tekrar Eden Mağduriyetler”, *Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2012.

- KIZMAZ Zahir, “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 15, sy. 1 (2005), ss. 189-215.
- , “Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-I”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 15, sy. 2 (2005).
- , “Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-II”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 16, sy. 1 (2006), ss. 303-35.
- KIZMAZ Zahir, Muhammet ÇEVİK, “Madde Bağımlılığıyla Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences Elazığ*, c. 26, sy. 2 (2016), ss. 313-35.
- KOÇ Mustafa, “Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Din Psikolojisi Özel Sayısı*, c. 12, sy. 2 (2012).
- KOÇAK Nadir, *Türkiye’de Uyuşturucu Madde Kullanımını Etkileyen Faktörler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- , “Uyuşturucu Maddeler Alkol ve Suç”, *Kriminoloji*, ed. M. Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 327-45.
- KOM, “Metamfetamin”, Ankara: EGM KOM Daire Başkanlığı Yayınları., 2011.
- KÖKNEL Özcan, *Alkolden Eroine Kişilikten Kaçış*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- , *Bağımlılık Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1998.
- , *Duygusal ve Fiziksel Şiddet*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1996.
- , *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2001.
- , *Zorlanan İnsan Kaygı Çağında Stres*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987.
- KÖSE Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, 3. bs., İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013.
- KULAKSIZOĞLU Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2002.
- KURT Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, 20. bs., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018.
- , “Dindarlığı etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, sy. 2 (2009), ss. 1-26.
- , *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayınları, 2009.

- , “Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme”, *Dindarlık Olgusu Sempozyumu*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Kuran Araştırmaları Vakfı (KURAV), 2004, ss. 265-77.
- , “Televizyonda Misyonerlik”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, c. 18, sy. 1 (2009), ss. 1-36.
- KURT Şahin, Ela KURT, *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.
- LUKOFF Irving F., “Toward a Sociology of Drug Use”, *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- MACIONIS Jhon J., *Sosyoloji*, çev. Vildan Akan, 13. bs., İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- ÜNÜVAR Necdet, (thk.), “Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Özeti, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2009.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MEGGITT Carolyn, Evin KANTEMİR, *Çocuk Gelişimini Anlamak*, İstanbul: Optimist Yayınevi, 2013.
- MENEKŞE Ömer, (ed.), *Madde Bağımlılığı*, 3. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- MERTON Robert, *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press, 1968.
- NEWMAN David M., *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, çev. Ali Arslan, 3. bs., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- NİSÂBÛRÎ Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc, *Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.
- ÖCAL Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.
- ÖGEL Kültegin, “Aile”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , *Bağımlılığı Önleme*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011.

- , *Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) Uygulama Rehberi*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2012.
- , “Bağımlılık Tedavisinde Temel Bilgiler”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , “Bağımlılık Yapan Maddeler”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , “Etyoloji”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , *Hekimler İçin Alkol ve Madde Eğitim Programı Alkol ve Madde El Kitabı*, AMATEM Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi İstanbul, 1998.
- , *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2002.
- , *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , “Tarihçe”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , “Tartışmalar”, *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, İstanbul: Yeniden Yayınları, 2010.
- , *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- ÖNDER Mehmet Seyman, Bekir KOÇ, *Uyuşturucunun Dinde Meşrulaştırılması Çabası “Ottur Günahı Yoktur”*, Ankara: Gece Akademi, 2019.
- ÖRÜNGÜ Sabiha, Semiha FEYZİOĞLU, (ed.), *Tek Ebevenlyli Aileler*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011.
- ÖZBESLER Cengiz, Veli DUYAN, “Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet”, *Eğitim ve Bilim / Education and Science; Cilt 34, Sayı 154 (2009); 17-25*, 2009.
- ÖZTÜRK Gökhan v.dğr., “Gadem Dergisi”, (2017).
- ÖZYAZICI Alpaslan, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, 6. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- PANCARCI Mustafa, *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikası*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

- PARK E. Park, Ernest W. BURGESS, *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, çev. Pınar Karababa Kayalığıl, Ankara: Heretik Yayınları, 2015.
- PEK Ahmet, *Madde ve Madde Kullanımında Görsel ve İşitsel Medyanın Rolü (Etik Kitapçık)*, Ankara: RTÜK-EGM Ortak Yayını, 2007.
- “Perspectives on Drugs - Synthetic Cannabinoids in Europe”, EMCDDA, 2015.
- RICHARD Alan, David BELL, Jerry W. CARLSON, “Individual Religiosity, Moral Community, and Drug User Treatment”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, c. 39, sy. 2 (2000), ss. 240-46.
- RICHTER Rudolff, *Sosyolojik Paradigmalar: Klasik ve Modern Sosyoloji Anlayışlarına Giriş*, çev. Necmettin Doğan, 2. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- RIIS Ole Preben, “Din Sosyolojisinde Metot”, *Din Sosyolojisi: Kuram ve Yöntem*, ed. Peter.B. Clarke, çev. Ahmet Onay, İhsan Çapcıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.
- RITZER George, Jeffery STEPNIISKY, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basım, 2014.
- SABUNCU Hakan, *Uyuşturucu Bağımlılığı*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Daire Başkanlığı, 1994.
- SAKA Reşat, *Uyuşturucu Maddeler Afyon Morfin Eroin Esrar Kokain Hakkında Milli ve Milletlerarası Hukuki ve Sosyal Durum*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1948.
- SANCI Seviyya, *Uyuşturucu Madde Kullanan Denetimli Serbestlik Tedbiri Kararı Almış Kişilerin Din Eğitimi ve Psiko-sosyal Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- SCHUCKIT Marc A., “A Brief History of Research on the Genetics of Alcohol and Other Drug Use Disorders”, *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, c. Supplement No: 17 (2014), ss. 59-67.
- SEZAL İhsan, “Toplum ve Aile”, *Sosyoloji*, ed. İhsan Sezal, İstanbul: Beta Yayınevi, 2017.
- SİCİSTÂNÎ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş‘as, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.

- SPINOZA Benedictus Baruch, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, 4. bs., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011.
- STANTON M. Duncan, “A Family Theory of Drug Abuse”, *Theories on Drug Abuse Selected Contemporary Perspectives*, ed. Dan J. Lettieri, Mollie Sayers, Helen Wallenstein Pearson, Washington: NIDA Research Monograph 30 Pearson, 1980.
- ŞA'BAN Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 20. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- ŞENEL Ferda, “Beynin Gizemi”, *TUBİTAK Bilim&Teknik*, 2003.
- ŞENTÜRK Lütfi, Seyfettin YAZICI, *İslam İlmihali*, 15. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- TANSEL Bülent, “Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, sy. 2 (2017), ss. 1453-72.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yeni Bağımlılık Türlerinin Araştırılarak Bağımlılığın Nedenlerinin ve Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Tutanak Dergisi (2018).
- TCK, Türk Ceza Kanunu, 5237 (2004).
- TİRMİZÎ Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir Dâru İhyâ'î't-Türâsi'l-Arabî, ty.
- TUBİM, “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2012”, Narkotik, Ankara: TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), 2012.
- , “Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019”, Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2019.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).
- TÜRKİYE YEŞİLAY CEMİYETİ, DİB, “Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti Arasında İşbirliği Protokolü”, 18.09.2014.
- TWENGE Jean M., “Ben” Nesli, çev. Esra Öztürk, 4. bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- UGGEN Christopher, “Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Crime”, *Social Problems*, c. 46, sy. 1 (t.y.), ss. 127-51.

- ULUĞ Berna, Şeref Can GÜREL, “Esrar (Kannabis) Kullanımına Bağlı Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar”, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011.
- UNODC, “World Drug Report 2018: Drugs and Age”, 4, United Nations Office on Drugs and Crime, 2018.
- , “World Drug Report 2018: Women and Drugs”, 5, United Nations Office on Drugs and Crime, 2018.
- , “World Drug Report 2019: Cannabis and Hallucinogens”, 5, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019.
- , “World Drug Report 2019: Depressants”, 3, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019.
- , “World Drug Report 2019: Executive Summary Conclusions and Policy Implications”, 1, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019.
- , “World Drug Report 2019: Global Overview of Drug Demand and Supply”, 2, United Nations Office on Drugs and Crime, 2019.
- UZBAY İ. Tayfun, “Beyin Nasıl Bağımlı Oluyor?”, *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), ss. 34-48.
- , “Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler”, *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), ss. 5-15.
- , “Ülkemizde Temel Sorunlar ve Madde Bağımlılığı ile Mücadele”, *Türk Eczacılar Birliği Yayını/ Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, sy. 21-22 (2009), ss. 73-79.
- VATANDAŞ Celalettin v.dğr., “Türkiye’de Gençlik ve Uyuşturucu Madde Sorunu”, Sosyoekonomik ve kültürel, SEKAM Yayınları: 11, İstanbul: Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırma Merkezi (SEKAM), 2015.
- WALLACE Ruth A., Alison WOLF, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, çev. M. Rami Ayas, Leyla Elburuz, 6. bs., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- WHO, “Abuse/addiction/dependence”, *Lexicon of Alcohol and Drug Terms*, Geneva: World Health Organization, 1994.

- WILLIAM E. Paden, *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008.
- WINTER, MURAD T.J. Abdülhakim, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, çev. Ömer Baldık, Muhammet Şeviker, 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- YARALIOĞLU Yusuf, “‘Yapı-Fail’ Bağlamında İlişkisel Din Sosyoloji Paradigması ve Sanal Dini Cemaatler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 20, sy. 2 (2020), ss. 1429-51.
- YAŞAR Yusuf, *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Temini ve Ticareti Suçları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- YAVUZ Halide, *Ergenlik Çağında Gelişmeyi Etkileyen Güçler*, 2. bs., İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1986.
- YILDIRIM Ali, Hasan ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- YILMAZ Ali, *Uyuşturucular ve Bağımlılık*, İzmir: Eryaba Yayıncılık, 2004.
- ZYGMUNT Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, 13. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

İnternet Kaynakları:

- “10,000-year History of Marijuana use in the World”, (25.07.2020)
<http://www.advancedholistichealth.org/history.html>, 2015.
- “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi”, Türkiye İstatistik Kurumu, (10.12.2019.)
https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/PDF_Detay?id=86
- “Adsız Alkolikler”, (25.07.2020.)
<https://aamoda.org/12-basamak-1-3-teslimiyet-ve-kabullenme>.
- “Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi Yayınlandı.”,
(25.07.2020.) <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr>.
- AHATLI Erdinç, “Uyuşturucu ve Bağımlılık Yapan Maddeler Konusunda İslam’ın Bakışı”,(20.07.2020)
<https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=16197>.
- “Asgari Ücret”, (16.10.2020),
<http://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/asgari-ucret/>.

- “Birlik Hakkında”, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği - Şehirlere sağlıklı dokunuş, (18.05.2020), <http://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/>.
- BOEREE C. George, “Abraham Maslow Personality Theories”, (17.07.2020.)
<https://webspaceship.edu/cgboer/maslow.html>.
- “Bursa’nın Kalbine Gençlik Merkezi”, (19.05.2020),
<https://www.bursa.bel.tr/bursanin-kalbine-genclik-merkezi/haber/20315>.
- “Bursa GADEM, Davutdede Mahallesi sakinleriyle bir araya geldi”,(01.04.2020),
<http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-gadem-davutdede-mahallesi-sakinleriyle-bir-araya-geldi-1158611.html>.
- “Bursa İli Haritası png (1182×742)”, (01.04.2020),
http://cografyaharita.com/haritalarim/41_bursa_ili_haritasi.png.
- “Bursa’da uyuşturucuyla mücadele hız kesmiyor”, (20.05.2020),
<http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-uyusturucuyla-mucadele-hiz-kesmiyor-1198956.html>.
- “Bursa’da yüzlerce bağımlı ve yakınına rehberlik yaptık”, (01.04.2020),
<https://www.bursa.com/bursada-yuzlerce-bagimli-ve-yakinina-rehberlik-yaptik-n301401/>.
- “Bursaspor taraftarı umre yolcusu”, (18.12.2019),
<http://www.bursadabugun.com/haber/bursaspor-taraftari-umre-yolcusu-1114554.html>.
- “T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü İşbirliği Protokolleri”, (25.07.2020.)
<https://www2.diyamet.gov.tr>.
- “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı: Dini Bilgilendirme Platformu”, (22.10.2020),
<https://kurul.diyamet.gov.tr/Dini-Soru-Cevap>.
- “drugfacts-heroin.pdf”, (30.06.2020),
<https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/drugfacts-heroin.pdf>.
- ELIJAH Anderson, “Code of the Street”, (03.05.2020),
<https://www.youtube.com/watch?v=nTZovf0DuQE>.
- “GADEM Bağımlılık Mücadeleyi Sürdürüyor”, (01.04.2020),
<https://www.haberso.com/haber/3392663/gadem-bagimlilik-mucadeleyi-surduruyor>.
- “GADEM Bursa Hayat” (19.05.2020),
https://www.youtube.com/watch?v=F_mP4MFvc18.

- “GADEM’den madde bağımlılığı semineri”, (01.04.2020),
<https://www.haberler.com/gadem-den-madde-bagimligi-semineri-12949252-haberi/>.
- GÜNER Osman, “Zulüm Nedir? Zalim Kime Denir?”, (20.10.2020.)
<https://www.researchgate.net/publication/333082722>,
- “Her Türlü Bağımlılığın Kimyası - Gündem Özel 09.07.2017 Pazar - YouTube”,
(13.11.2019), <https://www.youtube.com/watch?v=dCsBy4-qkjo&t=661s>.
- “İlçelerimiz”, (30.10.2020),
<http://www.bursa.gov.tr/ilcelerimiz>.
- “İslâm ve tıp”, (30.06.2020),
<http://www.sdplatform.com/Dergi/991/IsIm-ve-tip.aspx>.
- “NeuWrite West Olds & Milner, 1954: ‘Reward Centers’ in the Brain and Lessons for Modern Neuroscience”, (29.04.2020),
<http://www.neuwritewest.org/blog/3733>.
- “Şehrimiz”, (17.05.2020),
<http://www.bursa.gov.tr/sehrimiz>.
- “T.C. Bursa Valiliği”, (17.05.2020),
<http://www.bursa.gov.tr/>.
- TDV İslâm Ansiklopedisi, “Uyuşturucu”, (16.12.2019),
<https://islamansiklopedisi.org.tr/uyusturucu>.
- “Toprak Mahsulleri Ofisi”, (15.05.2020),
<http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=1>.
- “Tureng - abuse - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020),
<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/abuse>.
- “Tureng - addiction - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020),
<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/addiction>.
- “Tureng - dependence - Türkçe İngilizce Sözlük”, (02.10.2020),
<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/dependence>.
- “Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları”, (16.10.2020),
<https://www.tuik.gov.tr/tr/>.
- “Uyuşturucuyla mücadele için kurulan GADEM, ABD’ye örnek oluyor”, (01.04.2020),
<https://www.timeturk.com/uyusturucuyla-mucadele-icin-kurulan-gadem-abd-ye-ornek-oluyor/haber-463364>.

EKLER

EK 1: Araştırma Gönüllü Katılım Formu⁴⁸⁴

Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa İli GADEM Örneği

Tarih:/...../ 20....

Değerli Katılımcı;

Sizi “Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği” başlıklı bir araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Pakize Başığit’in Prof.Dr. Abdurrahman Kurt’un danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle formun okunup anlaşılması önem taşımaktadır. Eğer sizin için açık olmayan şeyler varsa ya da daha fazla bilgi almak isterseniz bize sorabilirsiniz.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler

Araştırmanın Konusu:

Bu tezin konusu; Bursa GADEM (Gençlik ve Aile Destek Merkezi)’den madde kullanmayı bırakma konusunda destek alan, 18 yaşını doldurmuş bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını analiz ederek söz konusu bireylerin bağımlılık şiddetleri, maddeyi bırakma motivasyonları ve dinî tutumu arasındaki ilişkinin araştırılması ve elde edilen bulguların incelenmesidir.

Araştırmanın Amacı:

Bu tezin amacı; ülkemizde giderek artan madde bağımlılığının psikolojik, nörolojik, ekonomik ve sosyal sebeplerinin yanı sıra bireylerin dinî ve manevi yaşamındaki durumunun bağımlılığa giden süreçteki etkilerini tespit ve tahlil etmektir. Sosyal problemlerin tek boyutlu olmadığından hareketle çözüm önerilerinin olabildiğince farklı bakış açılarıyla ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu çalışmayla bireylerin madde kullanmayı bırakma motivasyonları ile dinî tutum ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılacaktır.

Ayrıca bu çalışmayla, konunun din eğitimi ve din hizmetleriyle ilgilenenler tarafından daha fazla ilgi görmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın yöntemi:

Araştırmada 18 yaşını doldurmuş bireyler için hazırlanmış olan Bağımlılık Profil İndeksi (22 soru) ve dört bölümden oluşan anket formu (49 soru) uygulanacak, katılımcılara toplamda 71 soru yöneltilecektir. Katılımcıların kendilerine yöneltilen

⁴⁸⁴ Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

sorulara en uygun şıkkı işaretleyerek cevap vermeleri istenmektedir. Bazı sorularda birden fazla şık işaretlemek mümkündür. Bazı sorularda ise açık uçlu şıklarda kendilerini ifade etme imkânları mevcuttur.

Anket Uygulamasının Öngörülen Süresi: Yaklaşık 30 dakika

Araştırmanın Yapılacağı Yerler:

- 1- GADEM Merkez Binası: Kiremitçi Mahallesi Tamer Sokak No:1
(Doğanbey TOKİ İçi) Osmangazi/BURSA
- 2-Kurşunlu Gençlik ve Aile Destek Rehabilitasyon
Merkezi Gemlik/BURSA

2. Yapılan Araştırmadaki Serbestlikler:

Bu çalışmaya katılımınız, gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Size verilen anket formu üzerine isminizi yazmayınız, kimliğinizi açığa çıkaracak herhangi bir bilgi vermeyiniz. Anket formu üzerinde işaretlediğiniz bilgileriniz sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır. Sizden toplanan bilgiler hassasiyetle korunacak ve araştırma sona erdiğinde imha edilecektir.

Araştırmaya katılımınız sırasında herhangi bir rahatsızlık hissederseniz araştırmadan istediğiniz zaman ayrılabilirsiniz. Araştırmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkında sorularınızı aşağıda iletişim bilgileri verilen U.Ü. Prof.Dr. Abdurrahman Kurt'a (k_abdurrahman@hotmail.com) ve bana yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı	Tez Danışmanı
Pakize Başyigit	Prof.Dr. Abdurrahman KURT
İletişim Adresi:	İletişim Adresi:
U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Kırlangıç Sok. No: 2, 16140, Nilüfer/BURSA	U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Kırlangıç Sok. No: 2, 16140, Nilüfer/BURSA
E-posta: 701721017@ogr.uludag.edu.tr	E-posta: k_abdurrahman@hotmail.com

3. Çalışmaya Katılım Onayı:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek, verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının (kendi el yazısıyla)

Ad ve Soyadı:.....

İmza:

EK 2: Araştırma Anket Formu

Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutumları Üzerine

Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa İli GADEM Örneği

Görüşme Tarihi: /..... / 20....

Değerli katılımcılar, bu çalışmanın amacı madde kullanan bireylerin bağımlılık şiddetleri ve maddeyi bırakma motivasyonlarıyla dinî tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Anket sorularına vereceğiniz yanıtların doğruluğu, araştırmanın niteliği açısından çok önemlidir. Anket için vereceğiniz tüm bilgiler saklı tutulacaktır. Katılımınız için şimdiden çok teşekkür ederim.

Kişisel Bilgiler

1- Cinsiyetiniz?

Kadın ()

Erkek ()

2- Yaşınız?

3- Doğum yeriniz?

4- Bursa'nın hangi ilçesinde ve mahallesinde ikamet ediyorsunuz?

İlçe:

Mahalle:

5- Eğitim durumunuz?

Okuryazar değil ()

Okuryazar ()

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Ön lisans ()

Lisans ()

Yüksek Lisans ()

6- Medeni durumunuz?

Bekâr ()

Nişanlı/ Sözlü ()

Evli ()

Boşanmış ()

Eşi vefat etmiş ()

Kız / Erkek arkadaşıyla birlikte yaşıyor ()

Evli, eşinden ayrı yaşıyor ()

Başka.....

7- Çalışıyor musunuz?

Evet () Hayır () Öğrenciyim ()

Başka.....

8- Mesleğiniz?.....

9-Kişisel kazancınız var mı, varsa ortalama aylık geliriniz ne kadar?

10- Kişisel kazancınız yoksa ortalama aylık harçlığınız ne kadar ?.....

11- Ne kadar süredir madde kullanmadınız? (temiz kalma süresi)

12- Madde kullanmayı ilk denediğinizde kaç yaşındaydınız?

13- Ne kadar zamandır madde kullanıyorsunuz veya kullandınız?.....

14- Aileniz madde kullandığınızı ne kadar süre sonra öğrendi?

15- İlk defa madde kullanmaya sizi sevk eden nedenler nelerdir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Okul arkadaşlarım () Mahalledeki arkadaşlarım () Kız / Erkek arkadaşım ()

Eşim () Sanal ortamda tanıştığım kişiler () Akrabalarım ()

Ailem () Hayatı anlamsız bulmaya başladım () Merak ()

Yaşadığım travmayı (yakının ölümü, iflas, aile içi her türlü şiddet, yaşanmış afet veya kaza gibi) daha kolay atlatabilmek için ()

Başka.....

16- Madde kullanmadan önce bağımlı olduğunuz maddeler oldu mu?

Sigara () Alkol () Hem sigara hem alkol () Hiçbiri ()

Başka.....

17- Madde kullanmadan önce herhangi bir psikiyatrik veya psikolojik tedavi gördünüz mü?

Evet () Hayır ()

18- Geleceğinizle ilgili kaygı yaşıyor musunuz?

Her zaman () Bazen () Hiçbir zaman ()

Aile Bilgileri

19- Kimle birlikte yaşıyorsunuz?

Anne, baba ve kardeşle birlikte () Anne ve babayla () Eş ve çocuklarla ()

Kız / Erkek arkadaşım () Akrabalarımın yanında () Arkadaşlarla ()

Kendi evimde yalnız () Yurtta () Sokakta ()

Başka.....

20- Kaç kardeşiniz?

Tek çocuğum () İki () Üç () Daha fazla ()

21- Çocuğunuz var mı, varsa kaç çocuğunuz var?

Yok () Bir () İki () Üç () Daha fazla ()

22-Ailenizde kaybettiğiniz (vefat eden) bir yakınınız var mı? (Birden çok şık işaretleyebilirsiniz.)

Yok () Anne () Baba () Kardeş () Eş () Çocuk ()

23- Ailenizde üveylik durumu var mı? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Yok () Üvey anne () Üvey baba () Üvey Kardeş ()

24- Aileniz sorunlarınızla başa çıkma konusunda size destek olur mu?

Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

25- Ailenizle birlikte vakit geçirmekten mutlu olur musunuz?

Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

26-Siz madde kullanmaya başlamadan önce ailenizde madde kullanan var mıydı? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Sigara kullanan var. () Alkol kullanan var. () Madde kullanan var. ()

Ailemde sigara, alkol bağımlılık yapıcı herhangi bir madde kullanan yok. ...()

Başka.....

27-Aile içi herhangi bir şiddete maruz kaldınız mı? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

- 1- Fiziksel şiddet; dayak, cisimle yaralama vb. ()
- 2- Cinsel şiddet; sözlü taciz veya fiziksel temas şeklinde, ()
- 3-Duygusal şiddet; sevgi şefkat, anlayış, güven gibi duygulardan mahrum edilme, ()
- 4-Psikolojik şiddet; aşağılama, küfür, hakaret, kişilik haklarından mahrum edilme vb. ()
- 5-Bunların hiçbirini ailemde yaşamadım. ()

28- Ailenizi dindar olarak tanımlar mısınız?

- Tüm ailem dindardır. () Sadece yaşlı olanlar () Annem ve babam ()
- Sadece annem () Sadece babam () Ailem dindar değildir. ()
- Sadece kardeşlerim/ kuzenlerim arasında dine yönelim var. ()
- Başka.....

29-Ailenizde dinî ibadetlerle ilgili (namaz kılmak, oruç tutmak vb.) herhangi bir baskı yaşadınız mı?

- Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

Dinî Tutum ve Davranış Soruları

NOT: Dinî inancınız yoksa GADEM'le ilgili sorulara geçebilirsiniz.

30- Kendinizi dindar olarak tanımlar mısınız?

- 1- Kesinlikle dindar olduğumu düşünüyorum. ()
- 2- İnançlıyım ama ibadetleri yerine getirmiyorum. ()
- 3- Kesinlikle dindar olmadığımı düşünüyorum. ()
- 4- Dinle ilgili şüphelerim var. ()
- 5- Başka.....

31 a-Aşağıdakilerden hangi dinî ibadetleri yerine getirirsiniz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

- Namaz kılarım () Kur'an okurum () Oruç tutarım () Zekat veririm () Hiçbiri ()

31 b- Dinî ibadetleri ne sıklıkta yerine getirirsiniz?

- Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

32- Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca veya umreye gitmek, Kur'an ve dua okumak gibi dinî ibadetlerin sizi madde kullanma isteğinden alıkoyabileceğini düşünür müsünüz?

Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

33- Din eğitimi aldınız mı, aldıysanız hangi kurumda aldınız? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Aileden () Akrabalarımından () Arkadaşlarımdan ()

Camide () İmam Hatip Lisesinde () İlahiyat Fakültesinde ()

Zorunlu din derslerinde () Hayır almadım. ()

Başka.....

34- Sizce, din eğitimi aldığınız sürede bu eğitimin sizde madde kullanımını konusunda engelleyici bir rolü oldu mu?

Her zaman () Bazen () Hiçbir zaman () Kararsızım ()

35- Din dersi öğretmenlerinin madde kullanmanın sakıncaları hakkında yeterli bilgi verdiklerini düşünüyor musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır () Kararsızım ()

36- Cuma hutbesi veya dinlediğiniz herhangi bir vaazda madde kullanımıyla ilgili uyarıcı bilgi verildiğine rastladınız mı?

Evet () Bazen () Hayır ()

Hutbe veya vaaz dinlemedim, bilmiyorum. ()

37- Madde kullanmayı bırakmayı düşündüğünüzde size yardım etmesi için Allah'a dua ettiğiniz oldu mu?

Her zaman () Çoğu zaman () Bazen () Nadiren () Hiçbir zaman ()

38- Maddeyi bırakmaya karar verdiğinizde herhangi bir din adamından destek aldınız mı? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

1-Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir din adamıyla (müftü, vaiz, cami imamı gibi) görüşüm. ()

2- İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olan biriyle/ birileriyle görüşüm. ()

3-Din dersi öğretmeni olan biriyle/ birileriyle görüşüm. ()

4-Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayan, bir tarikatte hoca olarak bilinen biriyle görüşüm. ()

5-Cin çıkarma, büyü bozma, muska yazma gibi işler yapan kişi /kişilerle görüşüm. ()

6-Almadım çünkü beni günahkâr olarak suçlamalarından çekindim. ()

7- Almadım, böyle bir yardımın faydalı olacağını düşünmüyorum. ()

8-Almadım. ()

9-Başka.....

39-Bundan sonra herhangi bir din adamından (imam, vaiz gibi) yardım, destek ve dinî eğitim almak ister misiniz?

Çok isterim () İsterim () Fark etmez () İstemem () Hiç istemem ()

40- Sizce dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinin maddeyi bırakma sürecinde size yardımcı olabilir mi?

Kesinlikle olur () Olabilir () Kararsızım () Olmaz () Hiç olmaz ()

41- Sizce kullandığınız maddenin İslam'a göre hükmü nedir?

Haram () Haram değil () Bilmiyorum () Fark etmez ()

Başka.....

42-Mübarek sayılan gün ve gecelerde (Ramazan ayı, kandil geceleri, perşembe gecesi, cuma günü gibi) madde kullanma konusunda ne düşünüyorsunuz?

Günah olduğunu () Ayıp olduğunu () Kararsızım () Fark etmeyeceğini ()

Başka.....

43- Flört ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

1- Evlilik öncesinde kişilerin karşı cinsi daha yakından tanımaları ve cinsel deneyim edinmeleri gerektiğini düşünüyorum. ()

2- Evlilik öncesinde cinsellik dışında karşı cinsle arkadaşlık ve karşılıklı duygusal paylaşımlar yaşanması gerektiğini düşünüyorum. ()

3- Flört sürecinde yaşanan olumsuz deneyimlerin toplumsal ve psikolojik bir bedelinin olduğunu düşünüyorum. ()

4- Evlilik kurumunun gereksiz olduğunu düşünüyorum. ()

5- Flörte karşıyım, dinen yanlış olduğunu düşünüyorum. ()

6-Başka.....

GADEM'le İlgili Sorular

44- GADEM'den destek almaya nasıl karar verdiniz?

Ailemin tavsiyesiyle () Tanıdığım bağımlı veya yakınlarının tavsiyesiyle ()

Sosyal medyanın etkisiyle () Basında çıkan haberlerin etkisiyle ()

Başka.....

45- GADEM'de en çok hangi hizmetten faydalandığınızı düşünüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Psikolojik destek () Sosyal destek () Tıbbi yönlendirme () Aile terapisi ()

Boş zaman yapılandırma () Bilgilendirme () Hepsi ()

Başka.....

46- GADEM'de danışmanınızın size doğru bilgilendirme ve yönlendirme yaptığını düşünüyor musunuz?

Evet () Hayır () Kararsızım ()

47- Maddeyi bırakma konusunda GADEM'den aldığımız destekten memnuniyet düzeyiniz nedir?

Çok memnunum () Memnunum () Kararsızım ()

Memnun değilim () Hiç memnun değilim ()

48- GADEM'i başka bağımlı ve yakınlarına tavsiye eder misiniz?

Kesinlikle Tavsiye Ederim () Tavsiye Ederim () Kararsızım ()

Tavsiye Etmem () Kesinlikle Tavsiye Etmem ()

49- GADEM'de olmasını istediğiniz başka bir hizmet var mı?

EK 3: Bağımlılık Profil İndeksi (Tarama)*

Lütfen her maddeyi dikkatlice okuyunuz. Soruları boş bırakmayınız, kendinizi en yakın hissettiğiniz tek bir şıkkı işaretleyiniz. **SON BİR YIL İÇİNDE** aşağıdaki maddeleri kullanıp kullanmadığınızı veya ne sıklıkta kullandığınızı size en yakın şıkkı işaretleyerek belirtiniz.

1- GADEM'den önce ne sıklıkta alkol alıyorsunuz, alırdınız?

Hiç veya ayda üç kereden fazla değil

Haftada 1-5 kez

Hemen hemen her gün

(0)

(1)

(2)

GADEM'den önce

Hiçbir zaman

En az bir kez

Üç kereden fazla

2- Esrar (Marihuana, Joint, Gubar vb.) kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
2b- Bonzai, jamaikan (sentetik kannabinoid)	(0)	(1)	(2)
3- Ecstasy (Ekstazi) kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
4- Eroin kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
5- Kokain kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
6- Taş (Krak kokain) kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
7- Rohipnol, Rivotr (roş) gibi haplar kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
8-Uçucu maddeler (Tiner, Bali, Gaz vb.) kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
9- Çeşitli haplar (Akineton, Tantum, Xanax vb.) kullandınız mı? Ne sıklıkta? Eğer bu ilaçları doktor bilgisinde ve önerisiyle kullandıysanız "Hiçbir zaman" şıkkını işaretleyiniz.	(0)	(1)	(2)
10- Amfetamin türleri (Metamfetamin, İce vb.) kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)
11- LSD, GHB gibi maddeler kullandınız mı? Ne sıklıkta?	(0)	(1)	(2)

* Ögel K, Karadağ F, Evren C, Gürol DT. Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) Uygulama Rehberi. Yeniden Yayınları. İstanbul, 2012

Aşağıdaki sorularda yer alan (madde) sözcüğü son dönem içinde kullanmayı daha çok tercih ettiğiniz maddeyi anlatmaktadır. Bu nedenle temel olarak kullandığınız madde neyse, sorularda onu (madde) sözcüğü yerine koyunuz. Örneğin... “(Madde) kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” yerine alkol alıyorsanız “Alkol kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” veya esrar içiyorsanız “Esrar kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” biçiminde okuyunuz.

SON BİR YIL İÇİNDE aşağıdaki durumların ne sıklıkta olduğunu belirtiniz.

12- Kullandığınız (maddenin) miktarı zaman içinde giderek arttı mı?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

13- Kullandığınız (maddeyi) kestiğinizde ortaya çıkabilecek sorunlardan çekindiğiniz için (madde) kullandığınız oldu mu?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

14- Planladığınızdan daha fazla [madde] kullandığınız oldu mu? Örneğin az içmeyi düşünüp fazla içtiğin veya kısa süre kullanmayı planlayıp uzun süre kullandığın oldu mu?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

15- (Madde) kullandığınız için aile ziyaretleri, hobiler, sosyal ilişkiler gibi hayatınızdaki başka etkinliklerden vazgeçtiğiniz oldu mu?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

16- Alkol veya uyuşturucu kullanmanız beden veya ruh sağlığınızı olumsuz etkiledi mi? Yani sağlık sorunları yaşadınız mı?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

17 -Alkol veya uyuşturucu kullanmanız ailenle veya arkadaşlarınızla ilişkilerinizi olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

18- Alkol veya uyuşturucu kullanmanız eğitim hayatınızı olumsuz etkiledi mi? İş hayatınızı olumsuz etkiledi mi? Ekonomik durumunuzu olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

19- Gündüz saatlerinde de alkol veya uyuşturucu kullandığınız zamanlar oldu mu? Ne sıklıkla

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

20- Aileniz veya çevreniz sizin çok fazla (madde) kullandığınızdan endişeleniyor mu?

Hiçbir zaman (0) Bazen (1) Neredeyse her zaman (2)

SON BİR HAFTA İÇİNDE aşağıdaki durumların ne sıklıkta olduğunu belirtiniz.

21- Ne sıklıkta (madde) kullanmak için kuvvetli bir istek, arzu veya dürtü hissediyorsunuz?

Hiçbir zaman (0)

Bazen (1)

Neredeyse her zaman (2)

22- Alkol veya (madde) kullanmayı bırakmayı veya azaltmayı düşünüyor musunuz?

Hiçbir zaman (0)

Bazen (1)

Neredeyse her zaman (2)

Katılımınız için teşekkür ederim.

EK 4: Odak Grup Görüşmesi Gönüllü Katılım Formu*

Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa İli GADEM Örneği

Tarih: /..... / 20....

Değerli Katılımcı;

Sizi “**Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği**” başlıklı bir araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Pakize Başyigit’in Prof.Dr. Abdurrahman Kurt’un danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle formun okunup anlaşılması önem taşımaktadır. Eğer sizin için açık olmayan noktalar varsa ya da daha fazla bilgi almak isterseniz bize sorabilirsiniz.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler

Araştırmanın Konusu:

Bu tezin konusu; Bursa GADEM (Gençlik ve Aile Destek Merkezi)’den madde kullanmayı bırakma konusunda destek alan, 18 yaşını doldurmuş bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını analiz ederek söz konusu bireylerin bağımlılık şiddetleri, maddeyi bırakma motivasyonları ve dinî tutumu arasındaki ilişkinin araştırılması ve elde edilen bulguların incelenmesidir.

Araştırmanın Amacı:

Bu tezin amacı; ülkemizde giderek artan madde bağımlılığının psikolojik, nörolojik, ekonomik ve sosyal sebeplerinin yanı sıra bireylerin dinî ve manevi yaşamındaki durumunun bağımlılığa giden süreçteki etkilerini tespit ve tahlil etmektir. Sosyal problemlerin tek boyutlu olmadığından hareketle çözüm önerilerinin olabildiğince farklı bakış açılarıyla ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu çalışmayla bireylerin madde kullanmayı bırakma motivasyonları ile dinî tutum ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılacaktır.

Ayrıca bu çalışmayla, konunun din eğitimi ve din hizmetleriyle ilgilenenler tarafından daha fazla ilgi görmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

* Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

Araştırmanın yöntemi:

Araştırmada nicel veri toplama yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır. Buna ilaveten araştırmaya nitel bir boyut kazandırmak için odak grup görüşmesi eklemeyi uygun gördük. Görüşmeye araştırmacı tarafından altı aylık uzun saha çalışması sürecinde belirlenen, çalışmaya katkısı olacağına inanılan 18 yaşını doldurmuş bireyler davet edilmiştir.

Odak Grup Görüşmesinin Öngörülen Süresi: Yaklaşık 60-90 dakika arası öngörülmektedir.

Araştırmanın Yapılacağı Yerler:

- **1- GADEM Merkez Binası:** Kiremitçi Mahallesi Tamer Sokak No:1 (Doğanbey TOKİ İçi) Osmangazi/BURSA

2. Yapılan Araştırmadaki Serbestlikler:

- Bu çalışmaya katılımınız, gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Araştırmanın amacı doğrultusunda size bazı sorular yöneltilecek cevaplarınız istenecektir. Bu sorulara cevap vermek zorunda değilsiniz. İstedığınız sorunun cevabını yanıtsız bırakabilirsiniz.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz. Araştırmada isminiz gizli tutulacak, görüşme Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3... şeklinde rumuzlar ile hitap edilecektir.
- İstemeniz halinde sizden toplanan bilgileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan bilgiler hassasiyetle korunacak ve araştırma bitiminde belirli bir süre arşivlenecek ve sonrasında imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.
- Yaklaşık olarak 80 dk. Sürmesi beklenen bu çalışmada size maddeyi bırakma eyleminizin ardındaki dinî nedenlerini bulmaya yönelik sorular yöneltilecek ve verdiğiniz cevaplar doğrultusunda belli tespitler yapılmaya çalışılacaktır.
- Sorulara verdiğiniz cevaplar, onay vermeniz halinde, ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkında sorularınızı aşağıda iletişim bilgileri verilen U.Ü. Prof.Dr. Abdurrahman Kurt'a (k_abdurrahman@hotmail.com) ve bana yöneltebilirsiniz

Araştırmacı

Pakize Başığit

İletişim Adresi:

U.Ü. İlahiyat Fakóltesi Öğretim Üyesi
Kırlangıç Sok. No: 2, 16140, Nilüfer/BURSA

E-posta: 701721017@ogr.uludag.edu.tr

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Abdurrahman KURT

İletişim Adresi:

U.Ü. İlahiyat Fakóltesi Öğretim Üyesi Kırlangıç
Sok. No: 2, 16140, Nilüfer/BURSA

E-posta: k_abdurrahman@hotmail.com

3. Çalışmaya Katılım Onayı:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabilceğimi bilerek, verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının (kendi el yazısıyla)

Ad ve Soyadı:.....

İmza:

EK 5: Odak Grup Görüşmesi Katılımcıları

Rumuz	Yaş	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Maddeye Başlama Yaşı	Madde Kullanım Süresi	Temiz Kalma süresi
Tarık	34	Evli	1	Uludağ Üni. Meslek Yüksek Okulu	13, 14 yaşlarında	15 yıl	5 yıl
Ercan	39	Evli	2	Açık Lisede okuyor	12 yaşında	20 yıl	7 yıl
Mehmet	32	Bekar	-	Açık Lisede okuyor	16 yaşında	12 yıl	5 yıl
Selim	30	Bekar	-	Lise terk	11, 12 yaşlarında	17 yıl	2 yıl
Abdullah	34	Evli	3	Orta Okul	13 yaşında	18 yıl	3 yıl
İbrahim	41	Evli	2	Açık Lisede okuyor	18 yaşında	6, 7 ay	20 yıl

EK 6: Odak Grup Görüşmesi Soruları

1. Yaşınız?
2. Eğitim durumunuz?
3. Ne kadar süredir madde kullanmıyorsunuz?
4. Madde kullanmaya ne zaman başladınız?
5. Kaç yaşınızdaydınız?
6. Maddeyi ilk denediğinizde bu maddenin İslam'a göre hükmünü biliyor muydunuz?
7. Sizi madde kullanmaya iten etkenler nelerdi?
8. Çocukluğunuzda din eğitimi aldınız mı, aldıysanız bu eğitimin niteliği nedir?
9. Sizce aldığınız dinî eğitim sizi maddeden niye alıkoyamadı?
10. Madde kullanmaya başlamadan önce inandığınız dinin vecibelerini düzenli yerine getirir miydiniz?
11. Madde kullandığınız dönemde maddeyi bırakmak için Allah'a dua eder miydiniz?
12. Madde kullandığınız dönemde bundan dolayı suçluluk duygusu hisseder miydiniz?
13. Maddeyi bırakma sürecinde manevi bir arınma ihtiyacı hissettiniz mi?
14. Maddeyi bırakmaya tam olarak nasıl karar verdiniz?
15. Halüsinasyonlar gördüğünüz olur muydu?
16. Bırakma sürecinde herhangi bir din adamından yardım istemeyi düşündünüz mü?
17. Uzun süre temiz kalmayı nasıl başardınız?
18. Sizce dinî cemaatlerin maddeyle mücadelede etkileri var mı?

EK 7: Madde Bağımlılığıyla İlgili Görüşü Alınan Uzmanlar:

1. Yeşilay Cemiyeti Yönetim Kurulu Asil Üyesi Yaşar Dursunay'la Ocak 2018'de Yeşilay Bursa Merkez Şubesinde madde bağımlılığıyla ilgili genel çerçevede bilgi edinmek amaçlı görüşme yapılmıştır.
2. Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Daire Başkanlığı Gençlik ve Aile Destek Merkezi (GADEM) Birim Sorumlusu Gökhan Öztürk'le Ocak 2018'den itibaren yıl içinde birkaç kez madde bağımlılığı hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiş, maddeyi bırakma aşamasındaki yetişkin bireylere yönelteceğimiz anket ve görüşme sorularıyla ilgili tavsiyeleri alınmıştır.
3. GADEM danışmanları ile muhtelif zamanlarda bağımlılık ve bağımlı profilleriyle ilgili genel görüşmeler gerçekleştirilerek kendilerinin konuyla ilgili bilgi ve birikimlerine başvurulmuş, ayrıca GADEM saha çalışanlarından yaptıkları alan çalışmalarıyla ilgili bilgi alınmıştır.
4. 20.09.2018 tarihinde özel uzmanlık alanlarından biri de bağımlılık olan, Bursa Yüksek İhtisas Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Uzmanı Ömer Şenormancı'dan mail üzerinden madde bağımlılığıyla ilgili tıbbi kaynak ve bilgi sağlanmıştır.
5. 18.10.2018 tarihinde Bursa İl Müftülüğü Bağımlılıkla Mücadele Koordinatörü ve Bursa İl Vaizi Muhammet Döner'le madde bağımlılığı ile mücadelede inanç odaklı çalışmaların niteliği hakkında görüşme gerçekleştirilmiştir.
6. 19.11.2018 tarihinde, 2016-2019 yılları arasında Ovaakça'daki AMATEM-T.C.S.B. Bursa Devlet Hastanesi-Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezinde Manevi Danışman olarak görev yapmış, Bursa Çekirge Devlet Hastanesi Manevi Destek Biriminde çalışan Sevda Nur Bulut ile bağımlılıkla mücadelede manevi danışmanlığın önemiyle ilgili görüşme gerçekleştirilmiştir.
7. 28.11.2018 tarihinde Bursa Cumhuriyet Başsavcılığı Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde denetimli serbestlik tedbiri kararı almış madde bağımlılarının zorunlu eğitimi için dinleyici olarak bulunulmuştur.
8. 2.12.2018 tarihinde Bursa Timsah Arena'da oynanan B.B. Erzurum Spor- Bursa Spor karşılaşması öncesinde Teksas Taraftar Grubunun buluşma mekânı olan çay bahçesinde grup üyeleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gözlem yapılmıştır. 1990'lı yıllarda kötü bir şöhrete sahip olan taraftar grubunun 2000'li yıllarda daha olumlu bir tutum içerisine girdiği grup üyeleri tarafından aktarılmıştır. Sosyal

sorumluluk projesi kapsamında Teksas Taraftar grubu Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursalı İş adamlarının da desteğiyle içlerinde madde bağımlılığında kurtulan gençlerin de bulunduğu 105 Teksas üyesi için 10 günlük umre ziyareti organize etmiştir.

9. 07.12.2018 tarihinde GADEM'den destek alan madde bağımlısı gencin Bursa Yüksek İhtisas ve Araştırma Hastanesi Dörtçelik Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezindeki (AMATEM) randevusuna ulaştırılmak üzere GADEM mobil ekibine katılarak madde bağımlısı gence refakat edilmiş ve AMATEM ortamı gözlemlenmiştir.
10. 12.12.2018 tarihinde Uluslararası Kent ve Sağlık Kongresinde Moodist Psikiyatri & Nöroloji Hastanesi Bağımlılık Merkezi Direktör Hekimi Kültegin Ögel'in Bursa Crowne Plazada "*Bağımlılık Sorununda Neredeyiz?*" başlıklı konferansının ses kaydı alınmıştır.
11. 16.11.2019 tarihinde Bursa Tabip Odası Sürekli Tıp Eğitimi Konferansında Bursa Şehir Hastanesi/ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğinde görev yapan Dr. Elif Aktan Mutlu'nun "*Bağımlılığa Genel Bir Bakış; Bursa'nın Değerlendirilmesi*" konuşmasının ses kaydı alınmıştır.

EK 8: Türkiye’de Yasadışı Madde Arzıyla Mücadele Eden Kurumlar

- İçişleri Bakanlığı
 - Emniyet Genel Müdürlüğü
 - Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM)
 - Jandarma Genel Komutanlığı
 - Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğü
 - Sahil Güvenlik Komutanlığı
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
 - Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
 - Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)
- Adalet Bakanlığı
 - Adli Tıp Kurumu
- Maliye Bakanlığı
 - Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK)
- Sağlık Bakanlığı
 - İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu

EK 9: Türkiye’de Yasadışı Madde Talebiyle Mücadele Eden Kurum ve Sivil Toplum Kuruluşları

- İçişleri Bakanlığı
- Adalet Bakanlığı
 - Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
 - Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı
- Sağlık Bakanlığı
 - Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu
 - Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)
 - Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM)
 - Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
 - Üniversite ve Özel Hastaneler
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
 - Sosyal Güvenlik Kurumu
 - İŞ-KUR
 - AB Daire Başkanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
 - Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü
 - Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı
 - Okul İçi Beden Eğitimi ve Spor ve İzcilik Dairesi Başkanlığı
- Diyanet İşleri Başkanlığı
- Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- Yerel Yönetimler
- Üniversiteler
- Sivil Toplum Kuruluşları
 - Yeşilay Danışmanlık Merkezleri (YEDAM)
 - Adsız Alkolikler (AA)
 - UMUDDER

- Aile Akademisi Derneği
- Sosyal Rehabilitasyon Derneği (REHADER)
- Temiz Toplum Derneği

EK 10: Bursa İlinin 2009-2018 Yılları Arası Göç Durumu⁴⁸⁵

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2009-2010	2.605.495	72.640	57.220	15.420	5,9
2010-2011	2.652.126	74.243	58.258	15.985	6,0
2011-2012	2.688.171	67.736	61.520	6.216	2,3
2012-2013	2.740.970	75.518	61.744	13.774	5,0
2013-2014	2.787.539	80.717	65.027	15.690	5,6
2014-2015	2.842.547	84.253	64.558	19.695	7,0
2015-2016	2.901.396	84.458	63.812	20.646	7,1
2016-2017	2.936.803	86.119	64.905	21.214	7,2
2017-2018	2.994.521	80.940	80.086	854	0,3

⁴⁸⁵ TÜİK, “Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfaları”.

EK 11: Etik Kurul Onayı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ

30 Kasım 2018

OTURUM SAYISI

2018-10

KARAR NO-2Ü: *Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri

Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Pakize BAŞYİĞİT'in "Uyuşturucu Madde Bağımlılarının Dini Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Pakize BAŞYİĞİT'in "Uyuşturucu Madde Bağımlılarının Dini Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucaya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

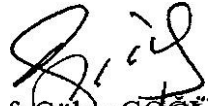

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
Üye

(Katılmadı)
Prof. Dr. Kemal SEZEN
Üye

(Katılmadı)
Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Üye

Prof. Dr. Gülşay GÖĞÜŞ

(Katılmadı)
Prof. Dr. Alev SINAR

UĞURLU

Üye

Üye

EK 12: Bursa Büyükşehir Belediyesi Araştırma Onayı

T.c.
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
BURSA

Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı
Sağlık İşleri Şube Müdürlüğü

Sayı : 73639436-020- E. 169659

25.09.2018

Konu : İzin Verilmesi

BAŞKANLIK MAKAMINA

İlgi yazıda belirtilen Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Sosyolojisi yüksek lisans öğrencisi Pakize BAŞYİĞİT' in, Prof. Dr. Abdurrahman KURT' un danışmanlığında yüksek lisans tezi kapsamında 'Uyuşturucu Madde Bağımlılarının Dini Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği' başlıklı çalışması için GADEM (Gençlik ve Aile Destek Merkezi)' de sosyal rehabilitasyon gören 18 yaş üstü 150 kişiye Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ-T) ve kendisinin hazırlamış olduğu anket formunu uygulayarak çalışma yapması hususunu; Olur'larınıza arz ederim.

Düşünsel ŞENTÜRK
Sağlık İşleri Dairesi Başkanı

OLUR

25.09.2018

Ahmet AKA
Genel Sekreter Yardımcısı

9235f63f-4141-446c-9e29-30375b0db2cc kodunu giriniz ya da varsa belge karekodunu okutunuz.

Zafer Mah. Ankara Yolu Cd. No: 1 16240 OSMANGAZI / BURSA
Telefon : 444 16 00
Elektronik Ağ: www.bursa.bel.tr

Bilgi için: Duygu ŞEN
Telefon:

Ref.No:13699922

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre

imzalanmıştır. Aşlını görmek için <https://e-belediye.bursa.bel.tr/online/evrak/d.aspx/adresine>